PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PL
205
D54
v.1

Dilmen, Ibrahim Necmi
Tārīh-i edebīyāt dersleri

A6/37

2311

Dilmen, İbrahim Necmi

تاریخ ادبیات درسلری

Tarīḫ-i edebīyat dersleri

برنجی جلد

اسکی ادبیاتمزك تاریخنه سریع بر نظر

محرری :

غلطه سرای مکتب سلطانیسی تاریخ ادبیات معلمی

ابراهیم نجمی

استانبول — مطبعهٔ عامره

۱۳۳۸

PL
205
D54
v. 1

LIBRARY
AUG 15 1967
UNIVERSITY OF TORONTO

LIBRARY
APR 28 1972
UNIVERSITY OF TORONTO

ایکی سوز

بو اثر ، سنه‌لردنبری مختلف مکتبلرده تدریس ایتدیکم ادبیات تاریخی درسلرینی جامعدر . تورك ادبیاتنك خصوصیله تورکیاده‌کی جریانتی ، تدقیقاته باشلیجه هدف اتخاذ ایلدم . بونکله برابر ، قدیم تورك ادبیاتنك یادکارلریله تورکیادنه باشقه یرلرده سلطنت سوره‌نه تورکلره عائد ادبیاتلرك تأثیراتندنده فرصت دوشدکجه بحث ایدلمسی اهمال اولونمامشدر .

تاریخ ادبیات درسلری ، هر شیدنه اول بر درس کتابیدر ؛ کتاب شکلنه کیرمزدنه اول قسماً تابیر وغرافه نسخه‌لری تکثیر ایدلمه ایدی : بو اعتبار ایله خاصةً منقح وحتی مختصردر . تدریسانده بختلرك توسیعی محترم معلملرك همتلرینه تودیع ایدلمشدر .

اثرك ایکنجی جلدینی تشکیل ایده‌جك اولان ادبی تجدد تاریخی ، برنجی قسمنده دها مفصلجه اولدرق یازلمشدر . بونده برقاچ سبب وار : بری ادبی تجددیمزك زمانمزه دها یاقین واستقباله دها اساسلی برصورتده مؤثر اولمسی ، دیکری تجدد دورینه عائد اثرلرك کیفیت وکمیت اعتباریله چوق قیمتلی بولونمسی ، اوچنجیسی‌ده اوقسمك یازلدیغی صیره‌لرده تعلیم کرمیسنی برآزلوه اشغال ایله مباهی بولوندیغم دارالفنونه ادبیات فاکولته‌سنده‌ده تدریسی امکانی نظر دقته آلنمسیدر .

سنه‌لردنبری اُلمه سورونه‌ن شو اثرك بویله برشکل آلابیلمسنه یك فداکارانه دلالت ایدنه ، مکتب سلطانینك اك ذکی وقدرشناس طلبه‌سندنه بدرالدینه مختار بك افندی‌یه بورادنه خاصةً تشکر ایتمکی بروجدانه بورجی عد ایلرم .

۱۵ تشرین ثانی ۱۳۲۸

ابراهیم نجمی

مدخل

ادبیات تاریخنك ماهیتی - تورك لسان و ادبیاتنه عمومی بر نظر - عثمانلی تورکلرنده ادبیات تظاهراتی - عثمانلی ادبیاتنك تاریخی دوره‌لری - عثمانلی حکومتنك ظهورندن اول آنادولیده تورك ادبیاتی

— ۱ —

ادبیات تاریخنك ماهیتی

تاریخ نوعلری وادبیات تاریخی - ادبیات تاریخنك وثیقه‌لری - ادبیات تاریخنده اصول - ادبیات تاریخنك محیطی - ادبیاتك ملیتی - « عثمانلی ادبیاتی » نه‌دیمکدر ؟ - ادبیات تاریخنه عائد مؤلفاته بر نظر .

تاریخ ، بر ملتك معین برساحه‌یه عائد اولان کچمش حادثه‌لرینی ثابت بر اصوله تبعاً تدقیق ایده‌ر . سیاسی و عسکری وقعه‌لرك سببلری وصورت جریانلری وثیقه‌لرك تنقید ومقایسه‌سیله تدقیق ایدیله‌رك « تاریخ سیاسی » وجوده کتیرلدیکی کبی ، اجتماعی حادثه‌لرك صورت تحدثلریله سببلری‌ده عینی صورتله تحلیل اولونه‌رق « تاریخ اجتماعی » ساحه‌سنه کیرلمش اولور . بر ملتك اجتماعی تظاهرلری آراسنده اك مهم تجلیلردن بری‌ده « ادبیات » در . عمومی بر تلقی ایله « ادبیات » کلمه‌سندن ، سوز واسطه‌سیله تظاهر ایدن هر نوع حادثات فکریه وروحیه معناسی آکلاشیله‌بیلیر . خصوصیله ادبیات تاریخی تدقیق اولونورکن هر دورك ادبیاتنه واو ادبیاتك عوامل واوصافنه بحق انتقال ایدیله‌بیلمك لزومی ، اونلری وجوده کتیرن اجتماعی سببلری آراشدیرمق مجبوریتنی تولید ایده‌ر . بو نقطهٔ نظردن ادبیات تاریخی بر ملتك حیات فکریه‌سنك تاریخی دیمکدر .

تاریخ ادبیاتده ، دیکر تاریخ قسملری کبی ، وثیقه‌لره استناد اولونور . عینی حادثه حقنده ألده موجود مختلف وثیقه‌لرك تقریب ومقایسه‌سی واودوره عائد معلومات عمومیه‌یه استناداً بو وثیقه‌لرك انتقادی ، بزه تدقیق ایتدیکمز حادثه حقنده حقیقته ممکن مرتبه اك قریب بر فکر ویره‌بیلیر . تاریخ ادبیات تدقیقاتنده بزه رهبر اوله‌جق وثیقه‌لر ، دوغرودن

دوغرویه تاریخی منبعلردن آلینه‌جق معلومات ایله ادبی متنلردن عبارتدر . بووثیقه‌لرك تنقیدنده اساس اتخاذ ایده‌جکمز دستورلرده ، اجتماعی وعمومی حیاتك ادبیات‌اوزرنده‌کی تأثیرلریله ادبی حادثه‌لرك سببلری حقنده اجرا ایدیله‌جك تدقیقلرك نتیجه‌لریدر .

تاریخی منبعلردن آلینه‌جق معلومات ، بزه مثلا تدقیق ایده‌جکمز شاعر ویا محررك حیاتی ، ایچنده یاشادیغی محیط، زمانك ایجاباتی ، هویت ذاتیه‌سی ؛ یاخود تدقیق ایده‌جکمز مسلك ادبینك صورت ظهور وتکاملی ، وجوده کتیردیکی باشلیجه آثار ، اجرا ایتدیکی تأثیرات ؛ ویاخود تدقیق ایده‌جکمز دورك مختلف ادبی حادثه‌لری ، بونلرك ناصل تحدث ونه‌صورتله تکامل ایله‌دکلری ، اثرلری وتأثیرلری حقنده معین فکرلر بخش ایده‌ر. ادبی متنلرك ، یعنی اوزماندن قالمه اثرلرك تدقیقی ، تاریخدن آلنان بومعلوماتی تنقید وتصحیحه، حتی تعدیله خادم اولور . تاریخ ادبیاتده خصوصیله بومتن تدقیقاتنك پك بیوك بر اهمیتی واردر . دیکر تاریخ قسملرنده ماضی‌یه عائد وقعه‌لر ، مورخك کوزی اوکنده دکلدر ؛ اووقوعاتی آنجق خاطره‌لری ، اماره‌لری ، یادکارلری واسطه‌سیله تدقیق ایده‌بیلیر . فقط ادبیات مورخی ، اصل ادبی وقعه‌یی متن شکلنده الی آلتنده بولوندورور . معین دورلره عائد اثرلرك تدقیقی ، اودور ادبیاتی وادباسی حقنده تاریخلرك ویره‌مدیکی برچوق معلوماتی تثبیته خادم اولور .

تاریخی وادبی وثیقه‌لردن آلینه‌جق معلومات ، معین بردور ادبیاتنك تحلیلی دیمکدر. بووثیقه‌لرك تدقیقیله تعیین ایدیلن ادبی عنصرلر ، تنقید واسطه‌سیله تکرار ترکیب ایدیله‌رك علمی برماهیت آلیر . بویوله‌دکی تنقید ایسه ، هرادبی حادثه‌یی سببلری ودیکر حادثه‌لرله اولان مناسباتی اعتباریله تصنیف ایده‌رك ادبی جریانلری برکل وبر سلسله حالنده تتبع ایتمك دیمکدر. بردورده‌کی عمومی حیات ، اعتقادات ، قبول ایدلمش تلقی طرزلری، عادات واخلاق ، اودور ادبیاتی اوزرنده اجرای تأثیر ایدن برر عاملدر . بونك ایچون ادبیات تاریخنی تدقیق ایده‌رکن یالکز ادبانك حیات وشخصیتنی واثرلرینك ماهیتنی تعیین ایله اکتفا ایدلمز ؛ بلکه بونلرله منسوب اولدقلری محیط وزمان آراسنده‌کی مناسبتلرده تحلیل اولونور .

ادبیات ، افکار وحسیاتی لسان واسطه‌سیله افاده ایده‌ر ؛ لسان ایسه ملیتك همان الك مهم بر علامتیدر . بناءً علیه ادبیات ، هرشیدن اول تمامیله ملی بر حادثه‌در وبوتون ملی

تظاهرلرله موازی ومتوازن اوله‌رق تکامل ایده‌ر . بوجهتله ادبیات تاریخی ، دولت فکری اطرافنده دکل ، ملت فکری اطرافنده تمرکز ایتدیرلمك لازم کلیر. اوته‌دن‌بری مورخلریمزك مستقل برعثمانلی ادبیاتی تصور ایتمه‌لری ، اوچ لساندن مرکب برعثمانلی لسانی توهمی کبی ، یا کلیش بردوشونجه‌در . « عثمانلی » کلمه‌سنه ایکی درلو معنا ویرمك ممکندر: اکر بوکلمه ، دولتمزك ایلك تأسس دورلرنده اولدیغی کبی ، تورك ملتنك معین برقسمنه‌علم اوله‌رق استعمال اولونورسه ، عمومی تورك ادبیاتی داخلنده برجزؤ اولمق اوزره ، بر « عثمانلی ادبیاتی » موجوددر . فقط « عثمانلی » کلمه‌سیله مختلف ملتلری درآغوش ایدن ایمپراطورلق فکری قصد ایدیلیرسه ، اوحالده بوایمپراطورلق داخلنده‌کی هرملتك کندی لسانیله کندی حسیات ملیه‌سنی افاده ایدن آیری ومستقل برادبیاتی‌واردر؛ بوقسم عمومی بر « عثمانلی ادبیاتی » یوقدر . بزم درسلریمزده تدقیقیله مشغول اوله‌جغمز ادبیات تاریخی‌ده برنجی معنا ایله عثمانلی تورکلرینك تاریخ ادبیاتیدر .

بوتاریخ ادبیات ، عمومی تورك تاریخ ادبیاتنك برقسمی اولمق اعتباریله اول امرده تورك ادبیاتنك طرز تکاملنه قیصه واجمالی بر نظر عطف ایتمك ، صوکره‌ده عثمانلی تورکلرنده بوادبیاتك جریانلرینی ، تحوللرینی تدقیق ایله‌مك لازم کلیر .

مع‌التأسف ادبیات تاریخمز ، شیمدی‌یه قدر بحق تدقیق وتدوین ایدلمش دکلدر . هله ماضی‌یه دوغرو اوزالدقجه وثیقه‌لرواثرلرده کیتدکجه ظلمتلره قاریشه‌رق جدی تتبعلری پك مشکل برحاله کتیرمکده‌در . شیمدی‌یه قدر تاریخ ادبیاته متعلق اوله‌رق قلمه آلینان اثرلریمز ، اسکی ادبامزدن بعضلرینك بردورده یتیشمش ادبا وشعرانك الفبا ترتیبیله ترجمهٔ حاللرینه دائر ویردکلری شبهه‌لی وغیر معین معلوماتی حاوی « تذکرهٔ شعرا » لرله صوك عصر اثناسنده تألیف ونشر ایدلمش برقاچ پارچه کتابدن عبارتدر .

بوکتابلرده تذکرة‌الشعرالردن یالکز شکل اعتباریله برپارچه آیریلمشلر ، روح اعتباریله ینه اوماهیتی محافظه ایتمشلردر . عبدالحلیم ممدوح بك مرحومك « تاریخ ادبیات عثمانیه » سی ، قدمای ادبادن سنان پاشا ، فضولی ، نفعی ، ندیم ، نابی ، قوجه راغب پاشا وشیخ غالب کبی برقاچ معروف ذات ایله بعض مجددینك شاعرانه توصیفلرندن عبارت کوچوجك براثردر . فائق رشاد بك مرحومك یالکز نفعی‌یه قدر اولان قسمی منتشر بولونان «تاریخ ادبیات» ی‌ده ترجمهٔ حال ومثال مجموعه‌سندن عبارت وفکر ترکیبدن

محرومدر . شهاب الدین سلیمان بك مرحومك « تاریخ ادبیات عثمانیه » سی تدقیقات ومحتویات اعتباریله برچوق نقائص عرض ایدەر . نسبةً اك آز قصورلی اولان کوپریلی زاده فؤاد وشهاب الدین سلیمان بکلرك اثرلری‌ده مع الاسف اکمال ایدلمه‌مشدر .

شبهه یوق که باشلیجه ادبی شخصیتلر حقنده جدی تتبعلره مستند مونوغرافیلر ومختلف آثار قدیمه حقنده آیریجه تتبعلر یاپیلمادقجه عمومی وترکیبی بر تاریخ ادبیات ـ مکمل اولەرق ـ وجوده کلەمز. بونقطهٔ نظردن شیمدی‌یه‌قدر تاریخ ادبیات یولنده چالیشانلر ساده معذور دکل ، بومشکل وادی‌یه آتیلدقلری ایچون تقدیرلره‌ده لایقدرلر .

— ٢ —

تورك لسان وادبیاتنه عمومی بر نظر

لسانلرك اقسامی و لسان عائله‌لری — تورکجه‌نك لسانی موقعی وتقسیماتی — أك اسکی تورك یادکارلری : اورخون آبده‌لری، قوداتقوبیلیك ، هبة الحقائق — تورك ادبیاتنك قدیم تکاملی — تورك ادبیاتنده اسلامی وتصوفی تأثیرلر .

عمومیتله لسانلر ، علمی برنقطهٔ نظردن اوچ قسمه تفریق اولونور :

برنجیسی ، « یکهجائی » ویا « مجرد » لسانلردرکه بونلرده اکثریتله تك هجالی اولان کلمه جوهرلری ، مختلف استعمالرنده هیچ برتبدل ارائه ایتمزلر ؛ یالکز جمله‌ده‌کی موقعلری اعتباریله معنالرینه تبدل عطف اولونور . چین ، سیام ، بیرمان لسانلری بونوعدندر .

ایکنجیسی ، « التصاقی » لسانلردرکه بونلرده جوهرلرك اولنه ویا آخرینه دیکر برجوهر ویا برلاحقه علاوه اولونەرق معنا ایله مترافقاً کلمه‌ده‌ده تبدلات ایقاع ایدیلیر . ژاپون، تامول ، قاناره، مالز ، قافری لسانلری وبالخاصه اورال ـ آلتای عائلهٔ لسانیه‌سی بوزمره‌دندر . فینوا ، ساموئید ، لاپون لسانلری کبی مختلف قسملره مالك اولان اورال ـ آلتای لسانلرینك اك مهم زمره‌سی‌ده تورك لسانلریدر .

اوچنجیسی، « تصریفی » لسانلردرکه بونلرده جواهر کلمات، معنانك تبدلنه کوره داخلاً تحولاته اوغرارلر . بوشعبه‌ده ایکی بویوك عائله واردر : بری جوهرلری یالکز صامت حرفلردن ترکب ایدن « حامی ـ سامی » لسانلر عائله‌سی ، دیکری‌ده جوهرلرنده صائت

وصامتلر بولونان « هند ـ قافقاس » ، یاخود « هند ـ اوروپا » عائله‌سیدر . عبرانی ، سریانی ، آثوری ، کلدانی ، عربی لسانلری برنجی؛ سانسقری ، اسکی ویکی فارسی ، چرکس ، ارمنی ، آرناوود ، یونان ولاتین لسانلریله یکی اوروپا السنه‌سی، ایکنجی عائله‌یه منسوبدر. اسلاو ، جرمن ، یکی لاتین السنه‌سی‌ده یکی‌اوروپا لسانلرینك باشلیجه اقسامنی تشکیل ایده‌ر .

التصاقی لسانلر زمره‌سندن واوورال ـ آلتای عائله‌سندن اولان تورکجه ، پك قدیم برلساندر . آلتای داغی اتکلرندن نشأت ایدن تورك‌ماتی، سیبریاده‌کی له‌نانهرندن بحرسفید ساحللرینه قدر توسع ایده‌رك لسانی هرطرفه کوتورمشدر . مختلف تورك قبیله‌لری آراسنده لسانجه کورولن فرقلره نظراً بعض اوروپا لسانیونی تورکجه‌یی باشلیجه یاقوت، اویغور ، توغای ، قیرغیز ، قپچاق وعثمانلی عائله‌لرینه وبونلرك‌ده هربرینی لهجه‌وشیوه‌لره تفریق ایدرلر . فقط بونلرك لهجه‌لری آراسنده‌کی فرقلر ، بعضاً بربرینه نسبتله اولان تحولاته معادل درجه‌لره بالغ اولدیغی کبی ، یاقوت لسانی کبی بعضلری یازیسز و ابتدائی حالده قالمش واویغورجه ایله توغایجه بالآخره چغتای لسانینه منقلب اولمش بولوندیغی جهتله ، بوکبی تقسیملر عندی اولمقدن قورتوله‌ماز . الك علمی نقطهٔ نظر تورکجه‌یی شرق تورکجه‌سی وغرب تورکجه‌سی اولمق اوزره ایکی‌یه آییرمقدر .

اسلامیتدن اول تورکلر ، چین مدنیتیله تماسده بولونمشلر ، بالآخره هند وایران ودها صوکره اسلامیت عالمیله مناسبته کیریشمشلردر . قرون قدیمه‌دن بری موجوداولان تورك لسانی حقنده آلده بولونان آك أسکی متن ، « اورخون کتابه‌لری » نامیله معروف آبده‌لرك محتویاتیدر . بونلر چینلیلرجه « توکیو » وکتابه‌لرده « کوك تورك » یاد ایدیلن موغولستانده مقیم برقبیله‌یی چین اسارتندن قورتاران وکتابه‌لرده « ایلترس خان » نامیله یادایدیلن « قوتلوق خان » ك مخدوملری قهرمان « کول تکین » ایله بویوك برادری حکمدار « بیلکه خان » ك مزار طاشلری اوزرنده محکوکدر . اجداد واسلافلریله برابر تاریخلرینی ومنقبه‌لرینی نقل ایدن بوکتابه‌لر یوقاریدن آشاغی‌یه دوغرو یازیلان منفصل حرفلری حاوی بریازی واولدقجه تمیز بر تورکجه ایله یازلمشدر . اورخون ویکی چای آبده‌لرنده کورولن بویازینك منشأی هنوز معلوم دکلدر .

تورکستانده ساکن اولان اویغور تورکلرینك سامی یازیلرله مناسبتدار اولان دیکر برخطی واردرکه اسلامیتك انتشارندن صوکره بیله اوزون مدت قوللانیلمشدر .

اویغورلسان وادبیاتنه متعلق اوله‌رق ألده قالان أك اسكی اثر ، « قوداتقوبیلیك » اسمنده‌کی تألیف منظومدر . هجرتك ٤٦٢ تاریخنده کاشغر امیری بوغرا خان نامنه یوسف خاص حاجب طرفندن وجوده کتیریلن بو اثر ، عادل برحکمدار اولان « کون دوغدی » بك ایله ادراك وکمالی تمثیل ایدن « آی طولدی » بك وتجربه ومعلوماته تمثال اتخاذ اولونان « اوکتولمش » ایله قناعت و سکون ایله متمایز « اوتقورمش » آره‌لرنده کچن مختلف مباحثه‌لر وبربرلرینه نقل ایتدکلری حکایه‌لردن مرکبدر . اسلامیتك نفوذندن صوکره یازیلان بو کتاب ، — شهنامه‌کبی — « فعولن فعولن فعولن فعول » وزنیله یازلمشدر . نته‌کیم آلتنجی عصر هجری نهایتلرینه دوغرو احمد بن محمود یوکنا کی طرفندن « دادسپهسالاربنیك » نامنه یازیلان « هبة‌الحقائق » ده عینی وزنده‌در . [*]

تورك ادبیاتی ، اویغورلرك تورکستان شرقی ووسطیده ووجوده کتیردکلری مدنیت زمانده بویوك برترقی کوستردکدن صوکره اسلام عالمی ایله تماس ایده‌رك عرب وخصوصیله ایران لسان وادبیاتلرینك نفوذی آلتنه دوشمشدر . اسلامیتك شعشعه‌لی عصرلرنده برجوق تورك عالملری اثرلرینی عربجه یازدقلری کبی ، سرایلرده ویوکسك طبقه‌لرده یاشایان شاعرلرده شعرلرنده فارسی‌یی کندی دیللرینه ترجیح ایله‌مشلردر . بالاخره عباسیه سلطنتنك انحطاطی وتورکلرك غربه طوغری هجرتی دورلرنده ملی لسان وادبیات یکیدن جانلانمغه باشلامشدر . سلجوقی وعثمانلی حکومتلرینك تمثیل ایتدیکی اك غربی تورك ملتلری ایشته بوانتباه دورنده‌کی ادبیاتده مهم بروظیفه ایفا ایتمشلردر . خراسانده ودها شرقده‌ده چغتای ادبیاتی عینی اجتماعی حادثه‌نك تأثیرینی تمثیل ایله‌مشدر .

سوایضاحاتدن آکلاشیلیرکه عثمانلی تورکلرینك ادبیاتی ، حدذاتنده قدیم وعمومی تورك ادبیاتنك ، عرب وایران ادبیاتلریله تماسدن صوکره یکیدن جانلاندیغی دوره عائد برشعبه‌سیدر . بناءً علیه عثمانلی ادبیاتنك منشألرینی قدیم تورك ادبیاتیله ایران ادبیاتی ، اسلام دینك وآناطولی محیطنك تأثیراتی ، عباسیه ایمپراطورلغنك انقراضی وسلجوقی حکومتلرینك انحطاطی دورلرنده‌کی اخلاق وعادات مجموعه‌سی داخلنده تحری ایتمك لازم کلیر .

اسکی تورك ادبیاتی چوقدن بری اسلام دینك نفوذی آلتنده بعض عرب قاعده‌لریله

---

[*] « هبة‌الحقائق » ك اویغور خطیله اولان متنی وآنك ترجمه وشرحی اخیراً محترم مدرس نجیب عاصم بك همتلریله طبع ونشر اولونمشدر .

برچوق ایران دستورلرینی قبول ایتمشدی . یکیدن ملی لسان وادبیاتی احیا ارزوسنه دوشن تورك قوملری غربه دوغرو یاقلاشدقجه بو تأثیراته دها فضله تابع اولمقله برابر طبیعت محیطه‌دن ودورك یأس‌آور منظره‌لری قارشیسنده روحلرینه توکل وتسلی بخش ایدن درویشانه ومتصوفانه اعتقادلردن‌ده الهام آلمشلردر . ایلك انتباه دورلرینه عائد اثرلرك الك‌زیاده تصوفه متعلق موضوعلرده تجلیسی بوندن ایلری کلیر .

— ٣ —

عثمانلی تورکلرنده ادبیات تظاهراتی

تورك ادبیاتنده اسلام نفوذینك تأثیراتی — عباسی انقراضی دورنده ملی انتباه — آناطولیده بوانتباهك عکسلری - عثمانلی تورکلرنده ادبی وارلغك منشألری ونتایجی .

اسلامیتك حلول ونفوذی ، تورك عالمنده اساسلی برانقلاب یاپمشدر . اسکیدن چین، هند وایران فلسفه‌لرینك نفوذی ومانی مذهبنك تأثیری آلتنده ملی برشکلده تظاهر ایدن اجتماعی تورك وارلغی، دین اسلامك تورکلر طرفندن قبولی اوزرینه چین وهند یادکارلرندن اوزاقلاشه‌رق ایران وعرب حاکمیت معنویه‌سنه تابع اولمشدی . اسلامیتك ملی ادعالره ممانعت ایدن سیاسی ، دینی‌وعلمی لسانی‌هرملت نزدنده عربی ، ادبی لسانی‌ده اسلام ایمپراطورلغنك نصف شرقیسنده فارسی اولمق اوزره تعیین ایتمشدی . بوصورتله اویغور مدنیتنك انقراضندن صوکره ، اسلامیته داخل اولان تورکلر آره‌سنده ملی لسان ایله ادبیات تظاهراتی محدود ومتقطع برشکل آلمشدر . تورکلرك سیاسةً ممالك اسلامیه‌نك قسم اعظمنده حاکم موقعنده بولوندقلری دورلرده بیله، رسمی‌وادبی لسانینه‌فارسی‌ایدی. تورکجه ، عوام وخلق شعرلرنده ، تکیه ادبیاتنده ونادراً بونلر آراسندن یوکسه‌له‌رك ، یاخود کبرا صنفنده آرا صیره تظاهر ایدن ملی میللره تابع‌اوله‌رق یوکسك صنف‌ادبیاتنده تظاهر ایدییوردی . سلجوقیلر وبدایةً اسلام دولتلرینه‌مهاجم وضعیتده بولونان جنکیزیلر بیله قولایلقله فارسی لسان وادبیاته آلیشمشلر وادبی نقطهٔ‌نظردن ایرانیله شمشلر ایدی .

عباسیه خلافتنك انقراضی وحسیات اسلامیه‌نك انحطاطی اوزرینه اسلام ایمپراطورلغنك اکثر اقسامنه مستولی اولان تورکلرده ملی لسانه دوغرو یکیدن برمیل اویانمشدر . دین اسلامك تلقین ایتدیکی احکام وتلقیات فلسفیه ایله ایران وتورانده قدیماً جاری اولان

فلسفی واسرارانگیز عقیده‌لر آراسنده برخط وصل وجوده کتیرن تکیه‌لر وطریقتلر و ملی لسان واعتیاداتنی محافظه ایدن خلق کتله‌سی ، بویکی میل وجریانه لازم اولان عناصری تدارك ایتدیلر . بونك ایچوندرکه یکیدن جانلانان ملی ادبیات جریانی ، الك اول تکیه شعرلرنده ، تصوف وادیسنده تجلی ایله‌مشدر .

عثمانلی تورکلری ، بویله بردورده آناطولیده اثبات وجود أیله‌مش بولونیورلردی . سلام ملکنك قسم اعظمی غربدن اهل صلیب وشرقدن تاتار مهاجمه‌لری آلتنده انحطاطه وغرامش اولدیغی بوزمانده « روم دولت سلجوقیه‌سی » نامنی طاشییان تورك آناطولی حکمدارلغی‌ده صوك کونلرینی یاشایوردی . قره‌مان بکلرینك جداعلاسی ، نیابت حکومتی زماننده اوراق رسمیهٔ دولتك تورکجه تحریری امرینی ویره‌رك ملی لسان میلنه ایلك علنی نظاهری کوسترمشدی . سلجوقی حکومتنك انقراضندن صوکره تأسس ایدن کوچوك تورك بکلکلری ایسه دهازیاده خلقك تمایللرینه تابع اوله‌رق ، سیاست خارجیه مخابراتندن ماعدا اموردہ تورکجه‌یه مهم برموقع استعمال ویرمشلردر . بو بکلکلر آراسنده الك کوچوکلرندن وآناطولی‌یه هجرتی اعتباریله الك یکیلرندن اولان عثمانلیلر ، ادبی میللرینی سلجوقی وایران طرزلرینه توفیق ایله برابر ، ملی لسانه اهمیت ویرمکدن خالی قالمادیلر . دیکر اسلام مملکتلرنده‌کی پریشانلقدن قاچان برچوق علما وادبا‌ده عثمانلی حکومتنك تزاید شوکت واقتداری اوزرینه ـ اوزمانك تعبیریله ـ « ملك روم » ه کله‌رك بوجریانلره قاریشدیلر .

ایشته عثمانلی تورکلرنده ادبیات تظاهراتی بوصورتله باشلامش وبالاخره تورکجه ایله عربی وفارسی آراسنده بویوك بر اختلاطه قاپی آچه‌رق اووقته قدر امثالی کورولمدك برنسبتده تورکجه‌یه عربی وفارسی کلمه‌لر قبول وبرخیلی فارسی قواعدینی‌ده ادخال ایتمکه منجر اولمشدر . بوجریاندن‌ده « غرب تورکجه‌سی » و « عثمانلی تورکجه‌سی » دینیله‌بیلن یکی ومتکامل برتورك لهجه‌سی تولد أیله‌مشدر .

فی الحقیقه « قوداتقوبیلیك » ده تصادف ایدیلن عربی وفارسی کلمه‌لر پك محدود اولدیغی وعدتا یوزی کچمدیکی کبی شرق تورکجه‌سنك دیکر لهجه‌لرنده‌ده چوق فارسی وعربی کلمه‌یه تصادف ایدلمز . حالبوکه یدنجی عصر هجریدن صوکره تورکجه‌ده عربی وفارسی ایله اختلاط میلی چوغاله‌رق خراسانده چغتای ادبیاتنده بومیل بردرجه‌یه قدر حس ایدلمش وعثمانلیلرده ایسه حدکماله وبلکه درجهٔ افراطه واصل اولمشدر .

— ٤ —

عثمانلی ادبیاتنك تاریخی دورلری

ادبیات تاریخنده تصنیف تجربه‌لری — ادبیات عتیقه‌وجدیده دورلری — مختلف تالی تقسیملرك مناقشه‌سی — تصنیفه‌مانع‌اولان عوامل — زمانی‌سلسله‌نك اسباب رجحانی‌وصورت تسلسلی- هجری قرن ونصف قرنلرك ادبی قیمتلری حقنده ابتدائی برمطالعه

شیمدی‌یه قدر تاریخ ادبیاتمزه متعلق نشر ایدیلن اثرلرده سکزنجی قرن هجری ابتداسندن‌بری تاریخی‌برموجودیت محافظه‌ایدن عثمانلی تورك ادبیاتی حقنده متعدد تصنیف تجربه‌لری اجرا ایدلمشدر . فقط بونلرك اکثریسی عندی وتصادفی تقسیملردر . اتفاق آرایی جمع ایده‌بیلن یکانه تقسیم ، ادبیاتمزك بری « قدیم » ودیکری « جدید » اولمق اوزره ، اساس‌واصول اعتباریله متخالف ایکی دورهٔ اساسیه‌یه تفریقیدر .

فی‌الحقیقه، عثمانلی تورکلرنده ادبیات‌دها ایلك تأسس کونلرندن‌بری، فارسی‌ادبیاتنك اساسلرینه تابع اولمش واوندن صوکره متمادیاً بونفوذ قوت‌بوله‌رق ادبیاتمزك تکاملاتی ، ایران تظاهرات ادبیه‌سیله موازی بر شکلده دوام أیله‌مشدر . کچن قرن هجرینك نصفنه قدر دوام ایدن بوتمایل عثمانلی تورکلرینك ادبیاتنده « شرق مکتب‌ادبیسی » ، « ادبیات قدیمه ـ ویا ـ عتیقه » نامی ویریلن جسیم دوره‌یی تشکیل ایده‌ر . متوالی انهزاملرك ومدنیتجه شرقده وقوعه کلن عظیم انحطاطك نتیجه‌سی اوله‌رق شرق مدنیتی افلاسه محکوم اولدیغی زمانلرده ، منبع مدنیت بوله‌مامق یوزندن ، ادبیاتمزده انحطاط وتردی ایچنده قالمشدی ؛ بالآخره غرب مدنیتندن استفاده تمایللرینك ظهوری ادبیاته‌ده تأثیر ایده‌رك بوندن یکی برمیل‌ادبی تولد ایلدی . اساس واصولنی غرب وخصوصیله فرانسز ادبیاتندن آلان بویکی جریان ادبی‌ده « غرب‌مکتب ادبیسی » ویا « ادبیات‌جدیده» نامیله تفریق اولونه‌بیلیر .

بوایلك تقسیمده متفق دوشن آرا ، بوایکی بویوك دوره‌نك تالی تقسیماتنده هنوز آکلاشه‌مامشدر : بعضلری باشلیجه معروف شاعرلرك اسملرینه کوره بر تصنیف یایه‌رق ادبی جریانلری شخصی برکیفیت کبی تلقی أیله‌مشلر ، بعضلری‌ده مختلف نقطهٔ‌نظردن یاپیله‌بیله‌جك تقسیملری تداخل‌ایتدیره‌رك ، محور اساسیدن محروم برطاقم دورلر وجوده

کتیرمشلردر . بوتقسیملرده نظم ونثر ایچون آیری تلقیلر ودوره‌لر وضع ایتمك کبی عصری ادبیات فکریله طبان طبانه ضد میللر بیله کورولمشدر . مثلا ادبیات قدیمه‌یی ، شخصلری نظر دقته آله‌رق « فضولی ـ نفعی ـ نابی ـ ندیم ـ راغب پاشا ـ شیخ غالب » [١] طبقه‌لرینه ، یاخود « عاشق پاشا ـ شیخی ـ احمد پاشا ـ نجاتی ـ ذاتی ـ باقی ـ نفعی ـ نابی ـ ندیم ـ راغب پاشا ـ شیخ غالب » دورلرینه [٢] آیرمق معقول عد ایدیلمز . بوشاعرلر مهم دورلرك الك اساسلی شخصیتلرینی تشکیل ایتمکله برابر ، اسملری آیری آیری مسلکلره علم اولمش دکلدر . صوکره ، مثلا احمد پاشا ایله نجاتی وذاتی آراسنده نه زمان ونه‌ده مسلك ادبی اعتباریله آیری بر دور وجوده کتیره‌جك باشلیجه فرقلر موجود اولمادیغی کبی مسلك نقطهٔ نظرندن مثلا نابی ایله راغب پاشا آراسنده اساسلی ومهم فرقلرده مشاهده اولونامماز . کذلك ، تاریخ سیاسی وقوعاتنه تابع اوله‌رق « بدایتدن فاتحه ـ فاتحدن قانونی‌یه ـ قانونیدن سلیم ثالث ویامحمود ثانی‌یه ـ اوندن‌ده زمانمزه » قدراولمق اوزره [٣] دورلر آیرمق‌ده معقول دکلدر . چونکه ادبیات ترقیاتنك عمومی واجتماعی حیات ایله مناسبت قویه‌سی اولمقله برابر ، هردورهٔ سیاسیه‌نك مطلقا برتحول ادبی ایله ترافقی محقق دکلدر . مثلا ادبی وصفلر اعتباریله نفعی احمد اول ومراد رابع دورلرندن زیاده سلیم اول وسلیمان قانونی دورلرینه یاراشیر بر شاعردر . هله بوتقسیمك اوچنجی دوره‌سی پك واسع واوزون برمدتی درآغوش ایتمك حسبیله تناظر وتوازن‌ده سکته‌دار اولمقده‌در .

ادبیات قدیمه‌یی « تصوف دوری ـ سرای دوری ـ دورهٔ کمال ـ دور فکری ـ دور شخصیت وانحطاط » دییه بش قسمه آیرمق [٤] مختلف تقسیم اساسلرینی بربرینه قاریشدیرمقدر . مثلا تصوف ادبیاتنك یانی باشنده « سرای ، خلق ، عاشق » ادبیاتلری کبی مختلف صنوف اهالی‌یه و « مدرسه » و « سربست فلسفه » ادبیاتلری کبی مسالك فلسفیه‌یه متعلق قسملر بولونمق لازم‌کلیر ؛ کذلك بر « دورهٔ کمال » فکری « تأسس ، ترقی ، انحطاط » کبی حیات طبیعیه واقعاتنه مستند دوره‌لر حلقه‌سنه ربط ایدلمك ایجاب ایده‌ر . فکری بردور حسی وخیالی دوره‌لرله تصنیف ایدلمك احتیاجنده‌در .

---

[١] عبدالرحمن شرف بك : تاریخ دولت علیهٔ عثمانیه .
[٢] فائق رشاد بك : تاریخ ادبیات عثمانیه .
[٣] عبدالرحمن شرف بك : تاریخ دولت علیهٔ عثمانیه .
[٤] کوپریلی زاده محمد فؤاد وشهاب الدین سلیمان بکلر : یکی عثمانلی تاریخ ادبیاتی .

شیمدی‌یه قدر یاپیلان تصنیفلرك معقول واساسلی اولمامالری پك حقلی بر سببه مستندر : تاریخ ادبیاتمز هنوز جدی وعملی برشکلده تدقیق ایدلمه‌مشدر . مونوغرافیلر واسطه‌سیله هرعصرك باشلیجه شخصیتلری ، مختلف مسلکلری وهردورك خصوصیات ادبیه‌سی، اثرلرك تحلیلی صورتیله، تعیین ایدیلمدکجه قطعی بر تقسیم اجراسی ذاتاً معقول اولاماز.

بونك ایچون ، بز تدریساتمزده ادعالی بر تصنیف اجراسندن ایسه ـ باشلیجه ادبی تظاهرلرله تصادفی برمناسبتده عرض ایدن ـ زمانی برسلسله تعقیب ایتمکی ترجیح ایله‌دك . عثمانلی دولتنك تأسسی (٦٩٩) یدنجی قرن هجرینك صوك سنه‌سنده واقع اولدیغی جهتله سکزنجی قرن هجریدن اعتباراً عصر عصر هردوری تدقیق ایتمکی وبر عصرك بوتون تدقیقاتنی احاطه مجبوریتنه محل براقامق اوزره نزومنه کوره نصف قرنلری‌ده نظر اعتباره آلمغی ترجیح ایدییورز . یالکز قرن ونصف قرن تقسیماتنده ، کرك تاریخ سیاسینك دوراق یرلرینی وکرك ادبی شخصیتلرك باشلیجه زمان تظاهرلرینی متوافق بولوندورمق واحاطه‌یی تسهیل ایتمك مقصدیله برقاچ سنه‌لك جزئی فرقلره اغماض عین ایده‌جکز .

بونقطهٔ نظردن وجوده کلن دورلر شونلردر :

سکزنجی قرن هجری ادبیاتی	٦٩٩ ـ ٨٠٥	
دوقوزنجی قرن هجری نصف اولی ادبیاتی	٨٠٥ ـ ٨٥٥	شرق مکتب ادبیسی ویا ادبیات قدیمه
» » » » اخیری »	٨٥٥ ـ ٩١٨	
اونجی » » » اولی »	٩١٨ ـ ٩٧٤	
» » » » اخیری »	٩٧٤ ـ ١٠١٢	
اون برنجی » » » اولی »	١٠١٢ـ١٠٥٨	
» » » » اخیری »	١٠٥٨ـ١١١٥	
اون ایکنجی » » » اولی »	١١١٥ـ١١٦٨	
» » » » اخیری »	١١٦٨ـ١٢٠٣	
اون اوچنجی » » » اولی »	١٢٠٣ـ١٢٥٥	
» » » » اخیری »	١٢٥٥ـ١٢٩٣	غرب مکتب ادبیسی ویا ادبیات جدیده
اون اوچنجی واون دردنجی عصرلر اراسنده ادبیات	١٢٩٣ـ١٣١١	
عصر حاضر ادبیاتی	١٣١١ـ	

شوجدوله دقت اولونورسه کورولورکه ، ادبیاتمز هرشیدن اول منبع واساسلری اعتباریله ایکی بویوك دوره‌یی احتوا ایتمکده‌در. بونلردن شرق مکتب ادبیسی ویا ادبیات قدیمه (عتیقه) نامیله یاد ایتدیکمز ایلك دوره ـ که حد ذاتنده تورك لسان وادبیاتنه عثمانلیلرك تشکلندن اول‌ده قسماً داخل اولمش ایدی ـ خصوصیله عثمانلی عالم ادبیاتنده پك بویوك برروواج قازانمش وبش بچق عصر عثمانلی کبار عالمنك ادبی احتیاجلرینی تطمین أیله‌مش ایدی . بوادبیات ، کرك شکللری وکرك تحسس، تخیل وتصویر طرزلری اعتباریله تماماً ایران ادبیاتندن مقتبس اولدیغی جهتله « شرق مکتبی » نامیله‌یاد ایدیله‌بیلیر. تنظیمات خیریه‌دن صوکره ، حتی بلکه بوکونه قدرده بومکتبك تأثیراتی، بالکلیه محو اولمامشدر . فقط آرتق بوموجودیت، حیاتی قابلیتدن ونشوونما امکانندن محروم برماضی استطاله‌سندن باشقه برشیٔ دکلدر . ١٢٥٥ ده مدنی تلقیلرینی اوروپایه‌چویرن عثمانلی تجددینك ادبیاتی، منبع مدنیت اتخاذ ایتدیکی اوروپادن وبالخاصه فرانسه‌دن منعکس اولمشدرکه برعصره یاقین برحیاته مالك اولان بویکی دوره‌یه‌ده « غرب مکتبی » دییورز .

هرایکی مکتبك منور صنوف محیطنده حکم سوردیکی دورلرده تکیه‌لرده ، خصوصی محفللرده وخلق آراسنده ، ملی عنعنه‌لرك دها قوتله حاکم اولدیغی ادبی طرزلر پایدار اولمقدن خالی قالمامش ایسه‌ده بونلرك زمان داخلنده‌کی تکامل سلسله‌لری مضبوط اولمادیغی جهتله علمی برتصنیفه هنوز الویریشلی دکلدر .

ادبیاتمزده اساسلی برفرق ترسیم ایدن بو ایکی مکتبك تقسیمات تالیه‌سی ، اجتماعی وادبی تکاملمزك باشلیجه دوراق نقطه‌لرینی اشارت ایدن زمانی برآییرمه‌دن عبارتدر . شوقدرکه ، عصر ونصف عصر باشلرنده جزئی بعض تغییرات اجراسیله کرك سیاسی واجتماعی تاریخك، کرك ادبی حرکتلرك باشلیجه تظاهرلریله موازی برحاله کتیریله‌بیلمشدر. فی‌الحقیقه سکزنجی عصر هجری ادبیاتی ، عثمانلیلرك تشکلندن ییلدیرم سلطان بایزید دوری نهایتنه قدر دوام ایتمکده وتصوفی شعرك انکشافیله سرای شعرینك مقدمات ظهورینی احتوا أیله‌مکده‌در . دوقوزنجی قرنك نصف اولی آنقره وقعه‌سندن استانبول فتحنه قدر امتداد ایله حکایه ومثنوی نوعلرینك‌ده ادبیاتمزه دخولنه شاهد اولیور . دوقوزنجی عصرك ایکنجی نصفی استانبول فتحندن، یعنی فاتح دورندن یاوز سلطان سلیمك جلوسنه قدر سوره‌رك بربچق عصرده حاضرلانمش اولان ادبیاتك ایلك انکشافنی کوسترمکده‌در . اونجی قرنك برنجی نصفی یاوزدن قانونی دوری نهایتنه قدر پارلاق

برتکامله وایکنجی نصفی ده سلیم ثانیدن احمد اولك جلوسنه قدر اوتکاملك استطاله سنه شاهددر. اون برنجی قرنك احمد اوله مخدوملرینك دورهٔ سلطنتنی درآغوش ایدن ایلك نصفی قرن سابقده کی انکشافلره اعظمی برتوسع بخش ایتمشدر . فقط آوجی سلطان محمدله برادرلرینك وایکنجی سلطان مصطفانك حکومتلری دورینه مصادف اولان نصف اخیر بالعکس ادبیاتجه ایلك اساسلی توقفی اشارت ایدەر . اون ایکنجی قرنك احمد ثالثدن عثمان ثالثك جلوسنه قدر سورن ایلك نصفنده کوستریلن میل تجددله برکره دهاپارلایان ادبیات ، سلیم ثالثك جلوسنه موصل اولان نصف اخیرنده وحتی اون اوچنجی قرن هجرینك نصف اولنده‌ده — بر ایکی استثنا ایله — سقوط وانحطاط حالنده‌درکه سلطان عبدالمجیدك جلوسی وتنظیمات خیریه‌نك اعلانیله باشلایان ادبیات جدیده جریانلری بوانحطاطی اکمال ایله‌مشدر .

— ٤ —

عثمانلی ادبیاتنك ظهورندن اول

آناطولیده کی تورك ادبیاتی

اسلامیت عالمنده تورك ادبیاتنك انکشافی — سرای ، تکیه وخلق شعرلری — حضرت مولانا — سلطان ولد — یونس امره — یدنجی قرن هجری نهایتنده آنادولیده‌کی تورك ادبیاتنك اوصافی .

یوقاریده تورك ادبیاتنك، تورك ملتنك تاریخده مالك اولدیغی قدم ایله متناسب درین کوکلره مالك اولدیغنی سویله‌مشدك . شرق واقصای شرقده تورکلرك تاریخی برموجودیته صاحب اولدقلری زماندن بری بعضاً چین وهند مدنیتلریله وبعضاً ایران وبالذات تورك تأثیرلریله قوتلنه‌رك تکامل ایدن ادبیات ، تورکلر آراسنده اسلامیتك انتشاری اوزرینه وجهه‌سنی ده کیشدیردی . اوزمانه قدر ملی وقهرمانی برسمایه مالك اولان تورك ادبیاتی، بوندن صوکره اسلامی وتصوفی برشکل آلمغه باشلادی . تورکلر ، اسلامیته داخل اولان دیکر بویوك ملتلرله برلکده، دینی لسان اولان عربجه‌نك علمی وفنی تکاملنه پك مهم خدمتلر کوستردکلری کبی ، ادبیاتلرنده‌ده عرب وباخاصه ایران تأثیری آلتنده قالمغه باشلادیلر . بوصورتله یکی برطرز ادب ترسیم ایلدی که بونك الك بارز مثاللری وسطی آسیاده، ایرانده وآناطولیده حکومت تأسیس ایدن تورك قوملرنده کورولمکده‌در . تورکستانده سامانی

وخوارزميلر ، ايرانده . آسياى صغراده سلجوقيلر ، رسمى لسان اوله‌رق فارسى قوللا-
ندقلرى كبى ، يوكسك صنفلرى آراسنده ادبيات عاليه‌ده اكثريتله فارسى ايدى. تورکجه
يازيلان اثرلرده‌ده ينه فارسى كلمه‌لرى و فارسى تأثيراتى واضحاً مشاهده اولونور .
قوداتقوبيليكده بيله برخيلى فارسى كلمه واردر .

خصوصيله غربه دوغرو كلن تورکلرده ايران ادبياتنك تأثيراتى دها بازر اوله‌رق
مشاهده اولونور . ايرانده توطن و بالآخره آنادولى‌يه‌ده تشميل نفوذ ايدن سلجوقيلر
بونك اك كوزه‌ل برمثاليدر. روم دولت سلجوقيه‌سى دينيلن آنادولى سلجوقى حكومتنك
لسان رسميسى ، تا قره‌مان زاده‌نك نيابت حكومتنه قدر داخلاً وخارجاً فارسى ايدى.
او دورده اوراق ودفاتر حكومتك تورکجه يازلمسى تقررايتمش ايسه‌ده مناسبات خارجيه‌ده
سياسى مخابرات ينه فارسى وبعضاً عربى لسانيله يازيليردى .

بودورلرده ، يعنى عثمانليلرك ظهور وانكشافنه تقدم ايدن يدنجى عصر هجريده آنادوليده
ياشايان تورکلر آراسنده ادبيات اوچ شكلده نمايان اولور : بونلردن برى « سراى
دبياتى » دركه حكمدارك وباشليجه كبرانك معيتلرنده بولونان شعرا طرفندن اكابرك
مدح وثناسنه ، ذوق وصفايه ، عشق ونشوه‌يه وغراميات متصوفانه‌يه متعلق قصيده ،
غزل ، مثنوى شكللرنده يازيلان اثرلردن تركب ايده‌در . بونلر عموميتله فارسى اوله‌رق
يازيليرو تماميله فارسى شيوه وادا وحتى ايران تصورات وتخيلاتى ايله املا اولونوردى .
يكنجيسى « تصوف ويا تكيه ادبياتى » دركه خصوصى طريقتلرك اسرار انكيز والهامى
عقيده‌لرينى شاعرانه برلسان ايله افاده ايدن بواثرلر ، مختلط برماهيتى حائزدر . بونلردن
بعضلرى اكابرمشايخ ومشاهير صوفيه طرفندن فارسى‌وبرقسم مهمى‌ده مراتب دنيويه‌جه
پك يوكسك اولميان درويشلر طرفندن تورکجه اوله‌رق وجوده كتيريليردى . كذلك
بوتصوفى اثرلردن برطاقمى خلقه عقائد صوفيه وتلقيات درويشانه‌يى تعميم مقصديله قلمه
آلينديغى وبناءً عليه لسان وطرز افاده‌ده اكثريت ناسك آكلايه‌بيله‌جكى شيوه ولسان
اختيار ايدلديكى حالده ، ديكربعضلرى منحصراً شاعرك نشوهٔ تصوفيه دويديغى احتساساتى
وهيجانلرى مصور اشعار عاليه‌دركه بونلرده شيوه ولسان دها زياده سراى ادبياتنه‌تقرب
ايدر . نهايت اوچنجى قسم « خلق ادبياتى » دركه عوام آراسنده اوته‌دن برى مؤسس
اولان صرف تورکجه وشفاهى ادبياتدن عبارتدر . بالآخره يتيشن « عاشقلر » و « ساز

شاعرلری » بوادبیاتك موسیقی ایله وبعض مرتبه افکار متصوفانه ایله برامتزاجندن باشقه برشیٔ دکلدر .

مع التأسف تکیه شعرلرینك الکمهم قسملری، خفی طوتولان برطاقم عقائدمتصوفانه‌یی رمز وایما ایتدیکی جهتله پایدار اوله‌مامش ومنتظم تاریخی برسلسله وجوده کتیره‌مه‌مش اولدیغی کبی ، خلق ادبیاتی‌ده تمامیله شفاهی اولدیغی ایچون ، ادبیات تاریخنك متسلسلاً تعقیب ایده‌بیلدیکی ادبیات ، سرای ادبیاتی ایله اونکله برلکده یوروین برقسم تصوف ادبیاتنه منحصر قالمقده‌در .

عثمانلی حکومتنك رسمی تأسسنه یاقین دورلرده آنادولیده مقیم تورکلر آراسنده ، آسیای وسطی وایرانده تاتار سلطنتنك تحکمی وبغدادده عباسیه خلافتنك انقراضی کبی حادثات عظیمه‌نك تأثیریله عادتاملی برجریان وجوده کلمش ایدی. قره‌مان زاده‌نك تورکجه‌یی رسمی لسان اتخاذ ایتمسی ویاواش یاواش ادبیاته تورکجه‌نك نفوذه باشلامسی بوجریانك علامتلرندن عد اولونه‌بیلیر . عثمانلی تورك ادبیاتنك بوتون ایرانی تأثیراته رغماً تورکجه اوله‌رق تأسسنده بوجریانك پك‌بویوك دخل وتأثیری واردر .

عثمانلیلرك استقلالانه تقدم ایدن عصر ایچنده ادبیاتمزك تکامل وانکشافنده بویوك برحصهٔ نفوذلری موجود اولان باشلیجه اوچ سیما واردر : بونلردن برنجیسی حضرت مولانا، ایکنجیسی مخدومی سلطان ولد ، اوچنجیسی‌ده یونس امره‌در .

حضرت مولانا

مولانا جلال‌الدین رومی ، خراسان افاضل علماسندن مولانا بهاءالدین ولدك صلبندن ٦٠٤ ده بلخده تولد ایتمشدر . پدرینك نفوذودبدبه‌سی حکمدار زمانك استرقانی جلب ایتمش اولدیغندن مولانا بهاءالدین ، عائله‌سیله ترك دیاره مجبور اوله‌رق ـ نیشابورده شیخ عطار ایله برملاقات وشام یولنده سید برهان‌الدین ایله برزفاقتله متمایزاولان وجلال‌الدینك ذکی دماغنده بویوك انطباعلر براقان ـ اوزون برسیاحتدن صوکرا ، لارنده‌یه وبالآخره قونیه‌یه کله‌رك توطن أیله‌مشدر .

پدرینك وفاتنده کرسیٔ تدریسنه توارث ایدن حضرت مولانا اولاً چلبی حسام‌الدین

ارشادیله طریقت صوفیه‌یه انتساب ایتمش، بالآخره شمس تبریزی ایله ملاقی اوله‌رق نشوهٔ تصوفی دها درین برعشق ایله دراك أیله‌مش وبونك اوزرینه آیین مولویه وطریقت مولویه‌یه وضع اساس ایتمشدر . حدذاتنده افلاطونك نظریات معروفه‌سندن وهنده چین، قدیم توران وایران مذاهبنك فلسفی یادکارلرندن متركب اولان وبونلرك احکام شرعیه ایله وجه‌تألیفنی تحری ایدن عقائد صوفیانه‌ده مختلف طریقتلر مشترك اولدیغی جهتله حضرت مولانانك عقیده‌لری‌ده وجدت‌وجود ، فنافی‌الله ، عالم‌مثال ، حقیقت روح، مجازوجود، عشق الٓهی ، کمال جمال کبی معین اساسلردن بعید دکلدر . فقط مشهور « مثنوی » سی و «دیوان کبیر» یله حضرت مولانا بونلره پرهیجان برافاده ویرمش وآیینده برخصوصیتله یکی برطریقت وجوده کتیرمشدر .

٦٦٨ ده قونیه‌ده وفات ایدن حضرت مولانانك آثاری آراسنده نادراً برایکی تورکجه پارچه‌یه تصادف اولونور . فقط بونلر کرك شیوه وکرك لسانجه صوك درجه‌ده ابتدائیدر .

کچکنن اغلن سن بزه کلکل — دغدن دغدن هی کزه کلکل
آی بکیسن سن کن بکیسن سن — بی مزه کلما بامزه کلکل

مصراعلری و :

یعنی که من درعالم یالکز سنی سورمن
کرتو مرانخواهی من خودسنی سورمن
روزی تشنه خواهم خلوت سنك قاتمکده
توپرپیاله نوشی هم من قوپوز چالارمن
هردم بخشم کوبی یورکیت منم قاتمدن
من روی سخت کردم نزدیك ترکلورمن
من یاربا وفایم برمن جفا قیلاسك
با آنچنین جفاها سندن قچان قچارمن
توهمچو شیرمستی داخی قانم ایچرسك
من چون سکان کویت دنبال تو کزرمن
ای ماه شمس تبریزغرق اولدی عشق ایچنده
کرتوزمن نپرسی من خود کلور صورارمن

ملمعی کبی برایکی پارچه مولانایه تورك وعثمانلی شاعری نامنی ویره‌مز. فقط صوفیانه وعاشقانه یازیلری ، متعاقب عثمانلی شعرای متصوفه‌سی ایچون مشق تقلید ولدیغی جهتله فکرلری وطرز شعری ایله عثمانلی ادبیاتنك الك مهم عوامل انکشافندن بریدر .

سلطان ولد

حضرت مولانا ایله شرف‌الدین سمرقندی کریمه‌سی کوهر خاتوندن (٦٢٣) ده قونیه‌ده تولد ایتمش اولان بهاءالدین ولد ، کرك تلقیات متصوفانه‌ده و کرك شاعرلکده پدرینه خیرالخلف اولمشدر . مثنویده چوق دفعه ذکر ایدیلن حضرت مولانانك الك سوکیلی شاکردی وخلفی حسام‌الدیندن اخذطریقت ایدن سلطان ولد ، استادندن صوکرا طریقتك باشنه‌کچمش وآناطولی خلقنه کندی لسان وشیوه‌لریله طریقت مولویه‌یی وحضرت مولانانك قدر و عظمتنی ایضاح مقصدیله ، غرب تورکلری آراسنده ایلك دفعه اوله‌رق عروض وزنیله تورکجه شعر سویله‌مشدر . « ربابنامه » ، «ابتدانامه» و « انتهانامه » ناملرنده‌کی اوچ منظوم اثری بونوع شعرلرینی جامعدر . آیریجه فارسی شعرلری‌ده واردر . (٧١٢) تاریخنده وفات ایده‌رك قونیه‌ده دفن ایدلمشدر . عثمانلی عالمنه داخل اولمامش ایسه‌ده آناطولیده تورکجه شعرك بانیلرندن بری اولمق حیثیتیله غرب تورکجه‌سی ادبیاتنده اسمی بویوك برقیمتی حائزدر .

سلطان ولد ، بر تصوف شاعری ودرین بر حس وهیجانی افاده‌دن زیاده تعلیمی برمقصد تعقیب ایدن برطریقت ناشریدر . اثرلرنده مثنویده کوروان هیجان ووجد الهاملرندن زیاده عقل ومحاکمه محصوللری نظر دقتی جلب ایده‌ر .

ربابنامه ، « فاعلاتن فاعلاتن فاعلن » وزنیله یازلمش ، بالخاصه حضرت مولانا ایله مسلکنی اعلا غایه‌سنه متوجه ، تقریباً ١٦٠ بیتدن مرکب برمنظومه‌در .

مولانادر اولیا قطبی بلنك — ناکم او بویردسا آنی قلنك
تنکریدن رحمتدر آنن سوزلری — کورلر اقرسا آچیلا کوزلری

بیتلریله باشلایان ربابنامه ،

اسلو کشینن مالی سوزلر الز　　مالنی ویرر بوسوزلاری آلر
مال طوپراقدر بوسوزلر جاندرر　　اسلولر آندن قاچار بونده‌درر

کبی سوزلرله کلامك قیمت واهمیتنی توصیف ،

کوزمی آچ کیم سنی بللو کورم　　طاملا کیبی دنکیزا کیرم دورام
نیته کیم طاملا دنکیزا قارلر　　ایکی قالماز طاملا دنکیز برالر

بیتلریله وحدت وجود فکرینی و

عشقسز جانی الو بلماق کرك　　اول که عاشقدر آنی بلماق کرك
کیم جانی عشقله دری ایدا　　هم نورندن بو قرانکولق کیدا

بیتلریله‌ده عشق الهی نظریه‌سنی تلقین أیله‌مکده‌در .

ابتدانامه ، « فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزنیله موزوندر . بونده‌ده افکار متصوفانه ، جنته عائد بعض تعریفات ودیکر بعض ظاهری تلقیلرله نیم‌ممتزج بر حالده کورولمکده‌در . سلطان ولد بوراده آرتق مولانانك شخصندن زیاده بالذات ریاست ایلدیکی طریقته دعوتله مشغولدر .

کنزلرك بن آچم که کر سن　　دکملردن نیچا نیچا سرسن
نه که واردر جهانده بلورن　　سنی حقدن تمام طلدرن
§اول بیردن که حضر صوایچدی　　دری اولدی و نفسنی بچدی
بن سنا ایچرم که قرتلسن　　تنکری یولن آنن کیبی بلسن

بیتلری بو اثردندر .

غزل طرزنده‌کی شوپارچه‌یی‌ده بوراده ذکر ایده‌لم :

آنی کیم بن کوررم سن کوراسن　　بنم حالم نیتادورکی بیلاسن
اکر طاشسن اکر تیمور بونوردن　　طولاسن بلکه کلی نورالاسن
ایکی عالم اکر سنك الرسا　　قویاسن عالمی آنی دتاسن
ارنلر کوکه آغدیلر بو یردن　　ارنلرله بیلا کوکه اغاسن
طهردر حق سجیسی احمق ایچره　　اکر طاهر سن آندن سن ایچاسن

یاووقیل کندوزنی دلوبیکی کیم آنی کیم دیلرسن سن بولاسن
ولد سنی کنشدن بللو کردی نیجاسن اوزن آندن کیزلیاسن

خلاصه ، سلطان ولدك لسانی اودورك ابتدائی کلمه وطرز تکلمنی تورکجه‌یه‌یکی تطبیق ایدیلن عروض وزنیله تألیف ایده‌بیلمك احتیاجیله ایجه اعوجاجلی اولمش ، هله کلمه وشیوه‌سی بوزمانلره چوق یابانجی قالمش اولمغله برابر ، افکار وتلقیاتی قوتلی برشاعریت کوسترمکده‌در . کندیسی عثمانلی محیطنه کیرمه‌مش ایسه‌ده شعری عثمانلی شعرلری ایچون برنمونه اولمشدر . وبونقطهٔ نظرله ادبیاتمزده قیمت واهمیتی پك بویوکدر . [*]

یونس امره

آناطولیده تورکجه شعرك وارلغنی کوسترمکه باشلادیغی دورلرده ، یعنی یدنجی قرن هجری نهایتلرنده تکیه‌شعرینك الك ایی نمونه‌سی یونس امره دیواننده کورولور. حضرت مولانا وسلطان ولد کبار صنفنه منسوب یوکسك تحصیل کورمش ذاتلردر. یونس امره ایسه خلق آراسندن یتشمش ، روایته کوره امی اوله‌رق مظهر ارشاد اولمش و ولایت

---

[*] تاریخی وادبی تتبعلرینه حمیتلی یوره‌کنك شاعرانه آرزولرینی قاریشدیرمقدن کندینی آلامامش اولان مرحوم نامق کمال بك :

عجب حدنجه مولانا سوزی ترکیجه نظم ایلر
کلامندن اولور معلوم کشینك کندی مقداری

بیتنی حضرت مولانایه ، — فارسی اصلی ملا جامی‌یه وترجمه‌سی اونجی عصرهجری شاعرلرندن بتومی‌یه عائد اولان -

بن بیلمز ایدم کیزلی عیان هپ سن ایمشسك
جانلرده وتنلرده نهان هپ‌سن ایمشسك
عالمده نشان ایستر ایدم بن سکا سندن
بیلدم که دوعالمده نشان هپ‌سن ایمشسك

قطعهٔ غراسنی سلطان ولده ، — بالذات کمالك اسان شاعریتندن صادر اولمغه پك بکزه‌ین —

باصدق ینه کافرلری عون ایتدی خدامز
خار اولدی عدونك کوزینه تیر غزامز

مرتبه‌سنه ایرمش بر درویشدر . اونك لسانی خلق دیلنه ودورك تمایلاتنه دها یاقیندن تماس ایتمش عد ایده‌بیلیرز .

یونس امره‌نك شخصی وحیاتی ظلمت مبهمیت ایچنده قالمشدر. سقاریه نهری جوارنده تولد ایتمش ایسه‌ده تاریخ تولدی مجهولدر .

چراغ یاندی دلیل طوغری بولندی — آیدین أوایجی اوغری بولندی
تاریخ دخی یدی یوز یدی ایدی — یونس جانی بویولده قودی ایدی

قصه‌سنه باقیلیرسه ٧٠٧ده یاشامش واغلب احتمال طریقته سلوك ایتمش ایدی . تاریخ وفاتی بعض مأخذلرده ٨٤٣ اوله‌رق ارائه و « کلشن توحید» ترکیبی تاریخی اولدیغی ذکر ایدلمش ایسه‌ده بویك مستبعددر . مزارینك یری بیله مختلف فیه قالمشدر . الده بولونان مطبوع دیوانندہ بربرینه بکزه‌مز لسان واسلوبه مالك اثرلر واردر . دیوانك باشنده یونس امره ایله خلیفه‌سی عاشق یونسدن بحث ایدلمسی‌ده آیریجه شایان دقت بر غرابت ومبهمیت تولید ایده‌ر .

بوتون بوقاریشیق مجهولیتلره رغماً یدنجی عصر اواخریله سکزنجی قرن اوائلنده طابدق امره‌یه انتساب ایده‌رك اولیا زمره‌سنه کیرن یونس امره‌نك اناطولیده بویوك بر نفوذ درویشانه وشاعرانه قازاندیغنده شبهه ایدیله‌مز .

شول جنتك ایرماقلری آقاز الله دیودیو
هم ایچنده براقلری باقار الله دیو دیو

مطلعلی مشهور الهی کبی ،

یمن ایللرنده ویس القرنی

تأییده نزول ایله‌دی هپ کوکده‌کی ارواح
تأییده قیام ایله‌دی یردن شهدامز
الهدن امداد اومارز ، مرد غزایز
الله یولنه جسم ایله جان ایله فدایز

نظم مردانه‌سنی‌ده سلیمان پاشا مرحومك رفقای غزو تندن فاضل بکه اسناد ایله‌مشدر . یالکز اوزمانك اسانیله مقایسه ، بواسنادك مالم یکن اولدیغنی اثباته کافیدر .

نقراتلی دیکر برالهی کبی خلق آراسنده بویوك برشهرت قازانان اثرلری آغیزدن آغیزه اوزون عصرلر یاشامشدر .

الده‌کی دیوانك برقسمی عبرت‌آمیز منظوم حکایه‌لر ، دیکر قسمی عشق متصوفانه‌یی مصور ووحدت وجوده دائر مسمط وغزل طرزنده شعرلردر. خصوصیله بوایکنجی قسمده پك قیمتلی پارچه‌لر کوزه چارپار .

« چیقدم اریك دالنه آنده یدم اوزومی بوستان ایسی قاقیوب دیرنه‌یرسك قوزومی »

مطلعلی غزلی ـ معنا ویرمك ایچون شیخ محمدالمصری طرفندن اوزون اوزادی‌یه تفسیرات ایرادینی استلزام ایتمش ـ مشهور براثریدر .

یونس امره خلق ایچندن یتیشمش ، تکیه تربیه‌سیله یوره‌کی عشق الهی‌یه آلیشمش ، هیجانلی برتصوف شاعریدر. اونده قصدتعلیم یوقدر. شعرلری هیجان ، وحنك محصولیدر. دیوانده باشقه قلملرك قاریشمش اولمسی احتمالی وارسه‌ده کندی اثری اولدیغنده شبهه ایدیله‌مه‌ین پارچه‌لر بیله ـ که اکثریتله هجا وزنیله موزوندر ـ شدت حساسیت وقدرت شاعریتنه دلالت ایله‌مکده‌در .

بدنجی قرنه هجری نهایتنده

آناطولیده تورك ادبیاتنك اوصافی

بالاده‌کی ایضاحاتدن آکلاشیله‌جغی وجهله تورکلرك قدیم ادبیاتی ، خلق آراسنده وخلق شعرلرنده وارلغنی دائمی صورتده محافظه ایتمشدر . تورکو ، مانی ، دستان ، قوشمه ، قیاباشی ، اوچله‌مه وامثالی اسملرله خلق آراسنده پایدار اولان هجا وزنیله یازلمش ویا سویله‌نمش شعرلرده ملی لسان وملی روح دائما حاکمدی . فقط بو طرزده‌کی اثرلر اکثریا شفاهی قالدیغی جهتله مع‌التأسف تاریخ ساحه‌سنده وارلقلرندن باشقه برایزلری یوقدر . بونوعه متقارب اوله‌رق تکیه‌لرده سویله‌نن وملی لسان وشیوه‌یی خفیف برفارسی اداسی وتصوف فکرلری ایله مزج ایدن شعرلر، ایکی طرفلی ومتوسط برعنصراوله‌رق ، بردرجه‌یه قدر وارلغنی ویادکارلرینی براقمشدر . یونس امره‌ده برمثالی کورولن بوجنس شعر ، آتی ایچون مهم برتوسع استعدادیله تجلی ایدییوردی .

تکیه شعرلرنده تورکجه کلمه‌لر ، هجا وزنیله سویله‌ننلره تمامیله توافق ایتدیکی کبی ، عروض وزنیله سویله‌ننلره‌ده ایلك دورلرده سرای شعرلرینه فائق بر امتزاج قابلیتی کوسترمشدر . یونس امره‌ده سلطان ولدك لسانده کورولدیکی قدر غرابت واماله‌لره تصادف ایدلمه‌مسنده ، وزنك وایکی شاعرك محیطلرنده‌کی فرقك تأثیری قابل انکار اولمامقله برابر ، خلق دیلنه یاقلاشمقده تکیه شعرلرینك کوستردیکی تفوقك‌ده مهم بر حصه‌سی واردر .

سلجوقی دور حکومتنده سرای عالمنده وکبرا صنفلری آراسنده اونوتولمش کبی دوران ویرینی فارسی شعرلره ترك ایدن تورکجه شعر ، یدنجی عصر هجریده یکیدن جانلانه‌رق ابتدا تصوف یولنده منظومه‌لرله وارلغنی کوسترمشدر . سلطان ولدك ذکر ایدیلن اثرلری، فلکنامهٔ کاشهری [١] ، عاشق پاشانك زیرده بحث ایدیله‌جك غریبنامه‌سی بو یولده‌کی آثارك باشلیجه نمونه‌لریدر . بو اثرلرده لسان ، پك ابتدائی ووزن ایله لسان آراسنده توازن وامتزاج هنوز حد اصغریده‌در . تورکجه کلمه‌لر عروض‌وزننه‌اویدورولمق ایچون اوزاتیلوب قیصالتیلمقده وبونده هیچ برقید کوزه‌تیلمه‌مکده‌در .

موضوعلرك صرف تصوفی اولمسی ، او دوردہ تصوف وکرامت فکرلرینه عمومی برانجذابك وجودیله وبو انجذاب‌ده برطرفدن اعتقادات باطله مجمعی اولان بیزانس بقایاسنك تأثیری ، دیکر جهتدن‌ده دوره‌مستولی اولان یأس ونومیدی‌یه قارشی مافوق‌الطبیعه‌امیدلر وتسلیلر آرامق احتیاجی ایله علاقه‌داردر .

خلاصه، یدنجی عصر هجریده کرك رسمی محرراته وکرك شعروادبیات لسانه‌تورکجه‌نك یکیدن نفوذی ، آناطولیده یکی بر تورك تظاهر لسانی وادبیسنه قاپی آچمشدرکه تدقیقات آتیه‌مز بوتظاهرك تجلیات وانکشافاتنه تعلق ایده‌جکدر .

بودوردہ ، نثر لسانك هیچ اولمازسه رسمی یازیلرده نه‌شکلده متجلی اولدیغنی مع‌التأسف صورت صحیحه‌ده ایضاحه امکان یوقدر. چونکه الده موجود یکانه منبع اولان فریدون بك منشأتنده [٢] بودورلره مضاف اوله‌رق یازلمش فرمانلر وعریضه‌لر لسانجه

---

[١] بوندن برقاچ سنه اول کتبخانه‌لرك برنده بولونان بو اثرك مؤلفی مع‌التأسف هنوز تعین ایتمه‌مشدر .

[٢] فریدون بك (پاشا) قانونی دوری رجالندن وصوقوللی‌نك معتمدلرندندر. اونجی عصرده کندیسندن ومنشأتندن بحث ایده‌جکز .

دوقوزنجی واونجی عصرلره عطف ایدیلمزدن بوس بوتون فرقسز اولدیغی کبی ، بعض کره عینی نامه‌نك برکره سلطان علاءالدین طرفندن عثمان غازی‌یه وبرکره‌ده سلطان مراد اول طرفندن اوره‌نوس بکه کونده‌رلمش کوسترلمسی درجه‌سنده‌کی تناقضلر بو عریضه‌لرك بالکلیه اویدورولمش دکلسه بیله صیقی برتصحیح ایله ـ زمانه نسبتله ـ عصریلشدیرلمش اولدیغنی کوسترمکده وبوده مع‌التأسف منبعك وثوقنی اخلال ایله‌مکده‌در . رسمی اسلوبك سلجوقیلره تبعاً بزده‌ده قلیشه‌حالنی آلان شکللری حقنده ایلریده بعض معلومات ویره‌جکز . رسمی یازیلر خارجنده‌کی محررات منثوره‌دن ایسه مع‌التأسف هیچ بر بقیه قالمامشدر .

برنجی فصل

سکزنجی عصر هجری ادبیاتی

٦٩٩ — ٨٠٥

عمومی برنظر

دورك تاریخی سیاسی — ادبی تظاهرلری — ایلك حکمدارلریمز وشعر — عصرك ادبیاتجه موقعی وباشلیجه شاعرلری

سکزنجی عصرك عرفهٔ حلولنده عثمانلی بکلکی استقلالنی اعلان ایتمش وسلطان عثمان واورخان دورلرنده برطرفدن سریع برغزا وجهاد سلسله‌سیله غربی وغرب شمالی اناطولینك اقسام مهمه‌سنی اله کچیرمکله برابر، دیکر طرفدن یکیدن یکی‌یه وضع ایدیلن اصول، قوانین وعادات ایله یکی بر بنای اجتماعی تأسیسنه تشبث اولنمش ایدی. سلیمان پاشانك روم‌ایلی‌یه مروری، یکی تأسیسات ایله قوتلنن عثمانلی تورك مؤسسه‌سنك مهم بر ساحهٔ فعالیته دها انتقالی دیمکدی. سلطان مراد خداوندکار، بوفعالیت ساحه‌سنی براز فضله استعجال ایله توسیع ایتمکله برابر او وقته قدر مجاهدلرك رئیسی وعشیرتك الك یوکسك شخصیتی صفتندن فضله بردارات واحتشام کوسترمه‌ین عثمانلی حکمدارلغنی سرایلره دبدبه‌لره طنطنه‌لرله یوکسلتمکه ودیکر امرا ایله مقام سلطنت آراسنده کنیش برفرق احداث ایله‌مکه میل کوسترمش وبو صورتله اجتماعی بنیانه ضروری بر صارصنتی ویرمشدی. ییلدیرم دورنده بوصارصنتی، ذوق وصفا وسفاهته کوستریلن شدیدمیل، سریع ومدهش مظفریتلرك ویردیکی متحکمانه نشوه یوزندن درین برمستیٔ غرور تولید ایدرك نهایت آنقره فلاکتنه منتهی اولمشدر.

تیمور استیلاسیله خرابه‌زاره دونن آناطولیده برچوق اثرلرك ضیاعنه انضمام ایدن ییلدیرم زاده‌لرك مجادلاتی یوزندن متولد تخریبات بوعصره عائد آثارك بر چوغنی پردهٔ

کتمان ونسیان آلتنه صوقمشدر . مع هذا الده قالان اثرلرله تاریخ صحیفه‌لرینه انتقال ایدن خبرلردن آکلاشیلدیغنه کوره عصرك بدایتنده یدنجی عصردن منتقل تصوف ادبیاتی حکمفرما اولمقده ولسانجه تکامل کوسترمکده دوام ایتمش وصوکره‌لری محیط اجتماعینك تحولنه تبعاً سرای ادبیاتی‌ده تجلی‌یه باشلامشدر .

سکزنجی عصرده پاشایان حکمدارلرك شاعرلکلری حقنده برطاقم روایتلر واردر: ازجمله ارطغرل غازی‌یه ویاسلطان عثمانه

کوکل کرسته‌سیله بریکی شهر و پازار یاپ
ظلم ایله‌مه رنجبرلره هرنه ایسترسه‌ك واریاپ
اسکی‌یکی شهری باری، اینه کوله‌دك هپ واری
قیروب کچیردك اغیاری، بورسه‌یی‌ده ییق تکرار یاپ
قورد اولوب کیرمه سورویه ، آرسلان اول باقه کرویه
چار ایدوب های‌دی چری‌یه، دل کچیدینه حصار یاپ
ازنیق شهرینه خور باقما ، سقاریه صویی کبی آقما
ازنیکمیدی‌ده آل براقما ، هربرجنده برحصار یاپ
عثمان ، ارطغرل اوغلیسین ، اوغوز قاراخان نسلیسین
حقك برکمتر قولیسین ، اسلامبولی آچ کلزار یاپ

منظومه‌سی اسناداولنور. لسانی چوق‌ایی وقافیه‌لری پك مکمل اولمامقله برابر ارطغرل وعثمان غازیلرك تاریخجه مضبوط احوالنه واومضبوطاتك تاقین ایتدیردیکی حسیاته قولایلقله توفیق ایدیله‌مین منظومه‌نك اونلر لسانندن بالآخره سویلنمش اولمسی دهازیاده احتمال داخلنده‌در. سلطان عثمانك سلطان اورخانه وصایاسنی وسلطان مراد خداوندکارك قوصوه میدان حربنده محاربه‌دن برکیجه اولکی مناجاتنی مرحوم خواجه سعدالدین افندی «تاج التواریخ» [١] نده منظوم اوله‌رق تصویر ایتمش ایدی . بوکا آلدانان بعضلری بومنظومه‌لری‌ده سلطان عثمان ومراده عطف ایتمشلر ایسه‌ده یالکز نظملرك شیوه‌لری بیله بوعطفك غیروارد اولدیغنه شهادت ایدر .

ییلدیرم بایزید وچلبی سلطان محمد ایچون‌ده بعض شعرلر ذکر ایدلمش ایسه‌ده الك

[١] سلطان مرادثالث ومحمدثالث دورلری اجله‌ٔرجالندن اولان بوذاتدن ایلریده بحث ایده‌جکز.

معروف ومعتبر تذکره‌لرده خاندان آل عثماندن ایلك شعر سویله‌ین ذات سلطان مراد ثانی اوله‌رق ارائه ایدلمش اولمسنه نظراً بونلرك‌ده طوغری اولمامسی اقتضا ایدر .

سکزنجی قرن هجری ادبیاتنك مبادیده اك مهم نقطهٔ تجلیسی تصوفدر . تکیه شعرلری خارجنده اوله‌رق حضرت مولانا وسلطان ولدك اثرینه اقتفاءً اك یوکسك رؤسای مشایخ طرفندن قلمه آلنان اثرلر، افکار تصوفکارانه‌یی پك کوزل تصویر وارائه‌یه موفق اولمشدر . عصرك نهایتلرینه طوغری ایسه تصوف شعرلرینه بعض قصیده‌لر وغزللر انضمام ایتمکه باشلامشدر . سکزنجی قرنده آثار متصوفانه‌سی بزه قدر واصل اوله‌بیلنلر عاشق پاشا ومخدومی علوان چلبی ایله شیخ الوان شیرازی ونورالدین ازهریدن وبرده قصیده وغزل طرزنده‌کی اثرلری حقنده معلومات باقیه موجود اولان نیازیدن عبارتدر .

عاشق پاشا

اصل اسمی « علی » اولدیغی حالده عاشق بالله اولدیغی ایچون « عاشق » ومختلف فیه برسببله « پاشا » ویا « بشه » یاد ایدیلن بوذات ٦٧٠ تاریخنده باباالیاس خراسانینك مخدومی مخلص پاشانك نسلندن تولد ایله‌مشدر . بویوك پدری موغول استیلاسنده خراساندن هجرتله آناطولی‌یه کلمش وبویوك برنفوذ احراز ایدرك بابائیلر اختلالنه ریاست ایتدکدن صوکره برمدت سرایده‌ده نفوذ قازانمش وبالآخره قتل ایدلمشدی . مخدومی مخلص پاشا باباسنك نفوذ وقدرتنه وارث اوله‌رق سلجوقی انقراضی صره‌سنده قره‌مانده آلتی آی قدر اجرای حکومت بیله ایتمش وبالآخره فارغ اوله‌رق قیرشهرنده توطن ایله‌مشدر . عاشق پاشا هم کبارانه ، هم درویشانه برتربیه ایله بوخاندان ممتازك ایچندن یتشمش ، سلطان عثمان واورخان دورلرنده عثمانلی حکمدارلریله مناسباتده بولونمشدر .

عاشق پاشا تورك لسانی احیا ایتمك واولسان ایله متکلم اولانلره حقائق صوفیه‌یی لسان شعر ایله آکلاتمق مقصدیله « غریبنامه » ویا « معارفنامه » اسمنی ویردیکی اثرینی وجوده کتیرمشدر. اون بابدن وهربابی اون داستاندن مرکب اولان بواثر عروض وزنیله موزوندر . وزنی « فاعلاتن فاعلاتن فاعلن » در . « عاشق پاشا دیوانی » نامیله شهرت آلمش اولان بواثرده شاعر، هربابك عددینه کوره کائناتده موجود انفسی وآفاقی تمثاللری

ارائه ایتمش، مثلا برنجی بابنده وحدتدن، ایکنجی بابده ایکیلکلردن،... اوتنجی بابده اون نوع متماثل ویا متضادلردن بحثله برابر هرنظریه‌یی برچوق تمثیللر وحکایه‌لرله‌ده تأیید وتنویر ایله‌مشدر . بواثردن استدلال ایدلدیکنه نظراً عاشق پاشاده سلطان ولد کبی دها زیاده فکریله حرکت ایدن وتحریك حسیاتدن زیاده تنویر اذهان ووجدان ایچون شعر سویله‌ین برشاعر متفکردر .

غریبنامه اوندن‌صوکره مثنوی طرزنده یازیلان اثرلرك برچوغنه وهله دینی وتصوفی اولانلرینه نمونه حکمنی آلمشدر . شو باشلایش ایله مولد شریف آراسنده‌کی مناسبت نه‌قدر آشکاردر :

الله آدین ایدلم اول ابتدا — کاندن‌اولدی ابتدا وانتها
اولك اول‌اولیدر بی‌کمان — آخرك هم آخریدر جاودان
جمله عالم یوغیکن اول‌وار ایدی — شویله اکسیکسز غنی جبارایدی [١]
اول‌زمانده کیم‌هنوز یوقدی‌زمان — بی‌زمان وبی‌مکان واردی اول‌همان
هردوعالم اول‌عدمده غرق‌ایدی — هم‌عدم‌اول اصل‌یمده غرق‌ایدی
وارایدی اول‌پادشاه بی‌نیاز — قانده‌سه نه‌نازوارایدی نه‌نیاز

عاشق‌پاشا، بوکتابنده تورکجه‌نك لزوم احیاسنی وتورکلرده‌ده‌حقائقك نشر وتعمیمنی استهداف ایلدیکنی سویلدکدن صوکرا بومصراعلرله سوزه باشلایه‌رق اولاخلق کائناتی ـ انفسی وتصوفی برنقطهٔ‌نظرله ـ حکایه‌ایتمکده و « عقل‌کل » ایله « نفس‌کل » ك صورت خلق وتقابلندن وعرش وطبقات‌سماوموالید دنیانك‌هپ عشق‌الهی ایله متحرك‌اولدیغندن دم وورمقده‌در .

یدی‌یوز اوتوز ییلنده هجرتك — سوزی ایردی ختمنه بوفکرتك

مصراعلرینه‌نظراً ٧٣٠ده اثرینی بیتیرن عاشق پاشا ٧٣٣ده ارتحال ایده‌رك قیرشهرنده دفن اولنمشدر . لسانی ابتدائی اولمقله برابر سلطان ولده فائق اولدیغی انکار ایدیله‌مز . حکایه‌لری تمثیلی واولدقجه ایبدر . حتی برتورك ، برعرب ، برعجم وبراومنینك کندی لسانلریله اوزوم‌ایسته‌دکلری حالده بربرینی آکلایه‌مادقلری حکایه‌سیله « جمله‌نك‌مقصودی براما روایت مختلف » حقیقتنه تلمیح ایدرکن هر شخص وقعه‌نك اوزوم طلبنی کندی

١ بوبیت عیناً مولدشریفده‌ده واردر .

لسانیله سویله‌مش وارمنیجه عباره‌نی بیله‌وزنمزه تطبیق ایتمش اولمسندن استدلال اولنه‌بیلیرکه تحکیه‌ده حقیقت پرستلکه قوتلی برمیلی واردر . تصوف فکرلرینی پك مکمل برصورتده ایضاح ایدن بواثرك قیمت واهمیت تاریخیه‌سی پك بویوکدر .

§ عاشق پاشانك مخدومی « علوان ـ ویا الوان ـ چلبی » ده طبیعت شعریه‌اصحابندن ایمش ؛ اورته‌ده مدون براثری یوق ایسه‌ده

اولیانك قوللرینك الکمی علواندرر کمتریدر کمتریدر کمترینك کمتری

بیتی کندیسنه عطف ایدلمکده‌در .

§ « عاشق پاشا تاریخی » شاعر عاشق پاشایه دکل اونك نسلندن مراد ثانی وفاتنه دورلرنده یاشایان « عاشق پاشا زاده » یه عائددر .

شیخ الوان شیرازی

عن اصل شیرازلی اولان شیخ الوان، ایرانك اودور کشمکشنده آناطولی‌یه کله‌رك سلطان اورخان دورنده بروسه‌یه التجا ایتمش وعثمانلی سرای حکمداریسنده مظهر رغبت اولدیغندن تورکیاده یرلشه‌رك برعثمانلی شاعری کسیلمشدر . شعرده « بایرامی » مخلصنی قوللانمقده ایدی . فارسیدن اسرارتصوفه عائدایضاحاتی حاوی « کلشن‌راز » منظومه‌سنی تورکجه‌یه ترجمه ایله‌مشدر . فارسی براثر ترجمه‌سی ، تورکجه کلمه‌لر آراسنده برچوق فارسی کلمه‌لر وترکیبلر استعمالنی انتاج ایتدیکی جهتله شیخ الوان شیرازی ادبیاتمزده‌کی ایران تأثیراتنك باشلیجه مهم عاملرندن بری عد ایدیله‌بیلیر .

شراب وشمع وشاهد نورمعنی کورونمز کورونور چون عکس مولی
شراب اسراره‌شمع انواره‌بکزر باقیك شاهد یوزی دیداره بکزر
شراب وشمعه‌باق کیم سرمکتوم سکا شاهد یوزندن اولا معلوم

بیتلرنده‌کی سلاست، فارسی معاونتنك تورك کلمه‌لرینی عروض وزننه صوقمقده‌کی قدرت واهمیتنه دلالت ایدر .

§ شیخ الوانك سلطان مرادثانی دورینه منسوب اولدیغی حقنده‌ده بر روایت وار ایسه‌ده مأخذلرك اکثرنده سلطان مراد اوله منسوب اوله‌رق کوسترلمشدر .

نورالدین ازمری

آق شهرلی اولدیغی وخداوندکار دوری شعراسندن بولندیغی تذکره‌لرده محرر اولان بوذات حقنده مع‌التأسف واسع معلومات موجود دکلدر .

فرصت الویرمش ایکن وقتی غنیمت بیله‌لم عمرمز حاصلنی مهرومحبت بیله‌لم
هر عزیزك آیاغی توزینه یوزلر سوره‌لم کر قبول ایلر ایسه آنی سعادت بیله‌لم
هر دنی منتنی چکمیه‌لم نفسه اویوب دونلر منتنی نفسه دنائت بیله‌لم

پارچه‌سی مجموعهٔ آثارندن اوله‌رق ذکر ایدلدیکنه کوره غزل طرزی ودنیوی حکمیات ایله مألوف برذات اولسه کرکدر .

§ سعدالدین تفتازانی ویاخود قاضی برهان‌الدین کبی عثمانلی وغرب تورکجه‌سی ادبیاتیله علاقه‌لری محدود ویامفقود ذواتدن‌ده بودورده بعض تاریخلر بحث ایتمشلرسه‌ده اونلرك موقعی عثمانلی تاریخ ادبیاتی دکلدر . « سعدالدین تفتازانی » ، تورك اولدیغی وتورکیایه‌ده کلدیکی حالده ادبیات تاریخنده کندیسنه موقع ویرن ادبی نظریات کتابلرینی‌ـ که الك مشهوری « المطول » در ـ عربجه اوله‌رق یازمشدر. « قاضی برهان الدین » ، تورك وتورکجه شاعر ایسه‌ده لهجه اعتباریله آذری ادبیاتنه منسوبدر .

نیازی

ییلدیرم بایزید عصرنده ظهور ایدرك ، دورك ایجابنه توفیق لسان ایله ، سلطان بایزیده مدحیه‌لر ، قصیده‌لر یازمش وتصوف ادبیاتندن قلاسیك سرای ادبیاتنه انتقالك

لك بارزوطانینمش عاملرندن بری اولمش اولان نیازی بر روایته کوره قره مانلی و بر روایته کوره سیروزلی در . السنهٔ ثلثه اوزرینه مرتب اولان دیوانی تیمورلنك وقعه سنده ضایع اولدیغی جهتله مع التأسف اثرلری اخلاف ایچون مجهول قالمشدر . یالکز تذکره لرده و دیکر تراجم احوال کتابلرنده کورولان بعض نمونه لرله حقنده یوروتولان مطالعه لر ، نیازینك حقیقةً قیمتلی و کثیرالآثار بر شاعر اولدیغنی کوسترمکده در . لطیفی و عالی ، کندیسنی « شعرای رومك اقدم و مقتداسی » دیه توصیف و احمد پاشانك « لعل ، آفتاب ، آب ، شکار » و کرك شیخینك ، کرك احمد پاشانك « کرم » قصیده لری [١] هپ نیازی یه نظیره اولدیغنی قید ایتمکده در لر . کذلك احمد پاشانك مشهور « قصر » قصیده سی ده نیازینك :

« آهوی فلك چرخ پلنکندن امیندر شیر علمك سایه سنی ایده لی ملجا » [٢]

و : « زلفك کیجه سندن باشمه کون دوغه بر کون تحقیق ایسه کر نکتهٔ « اللیلة حبلی »

بیتلری منقول اولان بر قصیده سنه نظیره اوله رق یازیلمشدر .

نیازی ییلدیرم بایزید نزدنده پك زیاده اعتبار قازانمش و پادشاهك ذوق و صفا مجلسلرنده ندیم خاصی اولمش ایدی . بایزید اولك مدح و ثنایسی حقنده بر خیلی شعرلر وجوده کتیرمشدر . شو قطعه ده او جمله دندر :

ییلدیرم خان ابایزید الوقت حامی الملك و ماحی الاعدا
تو تهمتن تن و غضنفر فر [٣] تو سکندر دری و دارا را

---

[١] شیخی طقوزنجی عصرك نصف اولی و احمد پاشا نصف اخیری اجلهٔ شعراسندندرلر . معلوم اولدیغی اوزره قصیده لر یا تعلق ایتدکاری موضوعه کوره ـ قصر قصیده سی ، عیدیه ، بهاریه کبی ـ یا بین الشعرا معروف بر نام ایله ـ قصیدهٔ طیاره ، قصیدهٔ طنانه کبی ـ ، باردیفلریله ـ « قلم » قصیده سی ، « سخن » قصیده سی کبی ـ و یاخود قافیه حرفلریله ـ بائیه ، رائیه کبی ـ یاد اولونورلر . بر قصیده نك تنظیری وزن و قافیه جه اوکا بر مماثل وجوده کتیرمکدن عبارتدر

[٢] احمد پاشانك بو بیته نظیره سی شوایمش :

« آهوی فلك کوردی سحر شیر لوا کی خون جکرندن دم صبح اولدی هویدا »

نیازینك ایکنجی مصراعنده کی « شیر » کلمه سی بعض نسخه لرده « ببر » شکلنده ده کورولمشدر . معلوم اولدیغی اوزره بو کلمه ، پارس دینیلن سباع مفترسك اسمیدر .

[٣] بعض نسخه لرده « تو تهمتن تنی و آصف صفی »

بوقطعه‌ده حامی وماحی کلمه‌لری آراسنده‌کی جناس وایکنجی بیتنده هر کلمه‌نك صوك هجاسیله اوکا مربوط ایکنجی کلمه ایلك هجاسنك عینی اولمسی کبی صنایع لفظیه، قصیده وغزل طرزیله برابر لفظ اویونجاقلرینك‌ده لسان وادبیاته داخل اولدیغی کوسترمکده‌در. خلاصه نیازی ادبیاتمزه یکی نوعلر کتیرمش مستقلا برشعر استادیدر .

سکزنجی قرن ادبیاتنه برنظر

یدنجی قرن هجریده تورکجه‌نك اناطولیده بردرجه‌یه قدر رسمی یازی لسانی وعمومیتله خصوصی محررات وادبی اثرلردیلی اوله‌رق یرلشمکه باشلادیغنی ذکر ایتمش ایدك . روم سلجوقی حکومتنك ادوار اخیره‌سنده وجوده کلن بوجریان اوحکومتك انقاضی اوزرنده تأسس ایدن کوچوك تورك حکومتلرنده ادامه‌وحتی توسیع ایدلمشدر. بوحکومتلرك اك کوچوکلرندن بری اولدیغی حالده مؤسسلرینك صلابتی ، یکی داخل اولدیغی یرلری عدالت‌وحسن اداره‌سیله ربط ایتمسی ، محیطه اوزاقدن کلدیکی ایچون اورالرده حکمفرما اولان معنوی انحطاطدن آزاده بولنمسی سایه‌سنده روم سلجوقیه‌سنه بحق وارث کسیلن وچناق قلعه بوغازینی آشه‌رق آز زمانده طونه وموراوابویلرینه، آرناوودلق طاغلرینه قدر ایلرله‌ین حکومت عثمانیه‌ده تورك لسانی تابدایتدن بری أبی برموقع احراز ایلمش ایدی. عثمانلی حکمدارلری ، شیخ ادبالی کبی برمتصوفه داماد اولان مؤسس سلطنتدن بدأ ایله درویشلره وطریقتلره بویوك حرمت کوسترمشلردی . حتی یکیچری تشکیل ایدلدیکی زمان بکتاشی طریقتی رئیسنك دعاسی، یکی اوجاغه جلب رغبت ایتمش وقوت قلب اولمش ایدی. تکیه‌لر تورکجه‌یی وتورکجه ادبیاتی محافظه ایتمش باشلیجه مؤسسه‌لر جمله‌سندن اولدیغی جهتله طریقتلره کوستریلن بورغبت اونلرك عنعنه‌لری آراسنده‌کی تورکجه ادبیاته‌ده برمیل مخصوص تولید ایله‌مشدی. بغداد مرکزینك سقوطی واسلام مراکز سیاسیه ومدنیه‌سنك تمامیله تورك نسلنه منسوب اقوام الته کچمسی‌ده، خلیفه‌لر ایمپراطورلغنك دین وعرب لسانی اطرافنده وجوده کتیردیکی مدنیته ملیت وملی لسان عناصرینك ادخالنی انتاج ایتمشدی . بوصورتله شرقده ووسطده اولدیغی کبی غربده‌ده تورك ملتلری لسان ملیلرینی رسمی و ادبی یازیلرنده قوللانمغه باشلادیلر . شوقدرکه اوزون زمانلردن بری یالکز خلق آراسنده

پاشایان وبرتکلم دیلی ماهیتنده اولان تورکجه‌نك بوتون آلیشیلمش ادبی عنصرلری وعربی وفارسی لسانلرینك واسع احاطه‌سنه داخل اوله‌بیلن نکته‌لری تمامیله احتوا ایدمیه‌جکی کورولدیکندن عربی وفارسی برچوق کلمه‌لر لسانه قبول وادخال اولنمشدی . حتی احتیاج وسعت کسب ایتدکجه هرحالده لسان دینی اوله‌رق عربی‌یی و مأخذ ادبی اوله‌رق‌ده فارسی‌یی درنجه تحصیلدن وارسته قاله‌میان خواص ، بو احتیاجلری عربی وفارسی ادالر وترکیبلرله تطمین ایتمکی الك قولای بریول بولمشلر وبولسانلره اولان حرمت مخصوصه‌مزی‌ده قاعده‌لرینی صرفمزه قبول واونلره رعایتله اثبات ایتمك ایسته‌مشلردی . ایشته بوصورتله عربی وفارسی کلمه‌لر ، ترکیبلر وقاعده‌لرله مزج ایدلمش یکی برتورك شیوه ولهجه‌سی ظهور ایتمشدرکه غرب تورکجه‌سی وعثمانلی تورکجه‌سی صفتیله طانیلان واوزون عصرلر « مرکب برلسان » فرض ایدیلن دیل بودر .

شرقده دها ایلك انتشار اسلام دورلرینی متعاقب باشلامش اولان بوجریانك غربده بویله واسع برتداخل شکلنده تقرری ، غرب تورکلرینك لسان وادبیاتنه برخصوصیت بخش ایله‌مشدر . یدنجی عصرده ساجوقی ایمپراطورلغنده باشلایان بوخصوصی میل عثمانلیلرده توسع وتکامل ایدرك تدقیقی ایله مشغول اوله‌جغمز ادبیاته مبنا وضع ایتمشدر. سکزنجی قرن هجری ظرفنده بوادبیاتك طرز حرکتی : اولا ، انواع ادبیه‌نك کیتدکجه توسع وتکثری ؛ ثانیاً ، لسانك کیتدکجه دها فضله فارسی وعربی ایله امتزاج ایدرك عروض وزننه توافقی ؛ ثالثاً ، یاواش یاواش عرب وعجم صنایع ادبیه‌سنك ، لفظ اویونجاقلرینه وارنجه‌یه‌قدر ، ادبیاتمزه دخولی اولمشدر. نتیجه‌سی اوله‌رق سلطان ولدك بسیط وابتدائی لسانی، بوزوق واماله‌لی کلمه‌لری ، قیریق وپلتك وزنی ، افکار متصوفانه‌یه منحصر اولان موضوعلری ، متصوفانه تلقینلر ، حکایه‌لر ، تفسیرلر ، عاشقانه غزللر ، عشرتپرورانه منظومه‌لر ، مادحانه قصیده‌لر ، نامه‌لر کبی مختلف نوعلره ، عربی وفارسی ایله ممزوج قوتلی برلسانه، منتظم بروزنه منقلب اولمق یولنی طوتمشدر . خصوصیله مراد اول وبایزید اول دورلرنده اجتماعی حیاتك تقلبی ادبیاتده‌کی بوتبدل وتکاملی تسریع ایدرك ادبیات عتیقه دیدیکمز طرز معروفك اساسلری وجود بولمغه باشلامشدر .

یوقاریده تدقیق ایدیلن شخصیتلرله اثرلری حقنده‌کی معلومات بومطالعاتی تأیید ایدر. مع التأسف عصرك الك باشلی اثرلری ضایع اولدیغی جهتله بویك اسکی دوری دها فضله ودها یاقیندن مطالعه امکانی هنوز موجود دکلدر .

ایکنجی فصل

دوقوزنجی قرن هجری نصف اولنده ادبیاتمز

[۸۰۰ — ۸۵۵]

عمومی بر نظر

دوقوزنجی قرن هجرینك نصف اولی سلطان ییلدیرم بایزیدك سقوطندن فاتح سلطان محمدك جلوسنه ، یاخود آنقره وقعه‌سندن استانبولك فتحنه قدر امتداد ایدرکه قرون وسطانك صوك دوره‌سنه مصادفدر. بودور ، دینیله بیلیرکه سکزنجی قرن هجریده باشلایان حرکتك برتعممیدر . قرن سابقده ادبیاتمزه کیره‌مه‌ین حکایه طرزی بو دورده تقرر ایلدیکی کبی ، دینی نوعلرده توسع ایتمش وقصیده وغزل یوللری ایلك دوره‌یه نسبتله واسع برتکامل اثری کوسترمشدر . بوصورتله بربچق عصر ظرفنده مأخذ اتخاذ اولونان ادبیات فارسیه‌نك بوتون انواع وعناصری ادبیاتمزه نفوذ ایله‌مش دیمکدر .

سلطان سلیمان اول وسلطان موسانك [۱] محاربه‌لر ایچنده کچن دورلری، چلبی سلطان محمدك قیصه وشانلی حکومتی ، مراد ثانی‌نك اختلاللر ، محاربه‌لر ، فلاکتلر ایچنده کچن ایلك دورهٔ سلطنتی وتلافیٔ مافات ایدن ایکنجی حکمدارلغی، اجتماعی عالمده ایچه‌صارصینتیلر ایقاع ایتمسنه رغماً ، فکری وأدبی جریانلرك انتظام تکاملنه خلل ویرمه‌مشدر . سلیمان دده ویازیجی زاده‌لر مذهب ظاهری اساسلرینه رعایت وافکار متصوفانه‌یی‌ده نوازشکارانه اداره ایدرك دینی شعر طرزینی وجوده کتیردکلری کبی ، سید نسیمی‌ده اك متهیج وپرغلیان تصوف شعرلریله حضرت مولانادن بری کلن جریانی تعقیب ایله‌مشدر . دیکر طرفدن

[۱] ییلدیرم بایزید زاده امیر سلیمان وموسی چلبی حد ذاتنده مشروع وارث اولمق وبیعت عامه‌یی احراز ایله‌مك صورتیله تخته کچه‌رك اجرای حکومت ایتدکلری جهتله کندیلرینه سلطان عنوانی ویرلمسی لازم کلیر ـ تاریخ ابوالفاروق ـ

احمدی ، شیخی ، شیخ اوغلو جمالی مثنوی طرزنی احیاو عجمدن قهرمانانه وعاشقانه حکایه‌لر نقل وترجمه ایده‌رك ادبیاته یکی بر طرز علاوه ایتدکلری کبی ، همامی‌ده مکتوبلردن متشکل اثرلره ایلك بر نمونه کوسترمشدر . بنه احمدی ، شیخی وهامی‌ده داخل اولمق اوزره احمد داعی وعطایی کبی شاعرلر باسده اوله‌رق قصیده وغزل طرزی‌ده بیوك بر وسعت بولدیغی جهتله استانبولك فتحی کونی رومایلی واناطولیده تورك ایمپراطورلغی ناصل قوتلی برتمل اوزرینه بنا ایدلمش ایسه، ادبیات‌ده اویله مؤسس بروارلق تلمش ایدی‌دینیله‌بیلیر.

فی الحقیقه دینی ادبیات ، تصوف ادبیاتی ، قصائد وغزلیات ، حکایات ومثنویات ، نامه‌لر ، . . . . اودورده موجود عرب وعجم ادبیاتنك‌ده باشلیجه نوعلرینی تشکیل ایدییوردی . بناءً علیه مشق اتخاذ ایدیلن ادبیاتلره کوره بزم ادبیاتمزك نوعلری‌ده تماملانمش عد ایدیله‌بیلیردی .

بوندن بشقه فکرجه ، مضمونجه ، خیالجه ، اسلوبجه‌ده بونصف عصرده برآز دها تکامل باش کوسترمش وکلمه‌لر دها فضله‌جه وزنه اویدورولدیغی کبی ، عربی وفارسی کلمه وترکیبلره‌ده دها چوق جای قبول کوسترلمکه باشلانمشدر .

بالاده تعداد ایدیلن باشلیجه ادبی سیمالرك مختصر بر تدقیقی بوعمومی نقطهٔ نظری قولایجه توضیح ایدر :

سلیمان دده

سلیمان دده‌نك جد مادریسی ، سلطان اورخان دوری رجال علماسندن شیخ محمود اولدیغی وسلیمان پاشانك رومایلی‌یه مرورنده شیخك :

کرامت کوستروب خلقه صویه سجاده صالمشسك
یاقاسن رومایلینك دست تقوی ایله [١] آلمشسك

بیتیله عرض تبریك ایلدیکی مضبوط اولمسنه کوره قابلیت شاعرانه‌نك کندیسنه مشارالیهدن انتقال ایلدیکی مظنوندر . فقط کندیسنك پدری حقنده اعتماده شایان معلومات موجود

[١] بعض نسخه‌لرده : پنجهٔ همتله

دکلدر . لطیفی تذکره‌سنده پدری حاجی عوض پاشا اولدیغنه وشاعر عطایی‌نك بویوك برادری بولندیغنه دائر اولان قید ، سلیمان دده‌نك سلطان ییلدیرم بایزیده وسلطان سلیمان اوله دیوان همایون اماملغی ایتمش اولمسنه‌وسلطان موسی دورندن صوکرا بردهاتاریخلرده اسمی کچمه‌مه‌سنه، حالبوکه حاجی عوض پاشانك سلطان مراد ثانی دورنده قتل ایدلدیکی واواثناده مخدومی عطایی‌نك هنوز کنج بردلیقانلی اولدیغی مقید ومعلوم بولنمسنه نظراً ، اعتماده شایان دکلدر.

سلیمان دده‌نك تاریخ ولادت ووفاتی مقید دکلسه‌ده سلطان اورخان دورنده تولد ایتدیکی وسلطان سلیمان اول دورندن صوکرا وفات ایلدیکی معلومدر . سلطان اورخان دوری رجالندن اولوب سلیمان پاشانك رفیقی وبالاده‌کی تبریك بیتنك شاعری اولدیغی روایتی غلطدر .

سلیمان دده‌نك بعض منفرد شعرلری واردر . فقط اصل نامنی اعلا وتاریخ ادبیاتده تأبید ایدن اثری مشهور ـ مولدشریف ـ ی‌در.

مولدشریف: پیغمبریمز افندمزده لمعان ایدن نور نبوتك ـ که تصوف نظریاتنه کوره وحدت کلیه‌نك تجلیٔ عشقی وکائناتك مبدأ ظهوریدر ـ سلالهٔ رسالتده‌کی انتقالاتنی ؛ حضرت محمدك صورت تولدینی ومعجزات صباوتنی ، معراج نبوتپناهی‌یی و رحلت پیغمبری‌یی مصور دیندارانه برمنظومه‌در . « فاعلاتن فاعلاتن فاعلن » وزنده ومثنوی شکلنده قلمه آلنان بواثر بیکلرجه امثالی آره‌سنده یکانه برمظهریته نائل اولمش ، خلق اراسنده برنوع قدسیتله تلقی ایدلمش ومولدلرده قرائتی معتاداولمق جهتیله برماهیت مبارکه احراز ایلمشدر . عرب وایران ادبیاتنده وحتی دها صوکرالری بزم ادبیاتمزده‌ده برچوق مولدلر یازلدیغی حالده سلیمان دده‌نك مولدی دائما فضل ورجحانی محافظه ایدرك ، ضیا پاشانك :

درت یوزسنه‌دن بری افاضل بر سوز دیمه‌دی آکا مماثل

مدیحه‌سنه بحق مستحق اولمشدر .

مولدده سلیمان دده‌نك لرزان ومتأثر روح شاعریتی حس اولونور . اثر ساده‌جه دیندارانه برتحکیه‌دن ، بسیط برتصویر وارائه‌دن عبارت دکلدر . درین برعشق روحانی

ایله متهیج اولان شاعرك روحنی اورتهیه قویان، مؤثر وحس پرور شعرپاره‌لرله مزیندر. هله « مرحبا » و « الوداع » کبی تکریر پارچه‌لرنده جداً بدیعی برذوق واردر :

جمله ذرات جهان ایدوب صدا — چاغریشوبن دیدیلر کیم مرحبا
مرحبا ای شمس تابان مرحبا — مرحبا ای جان جانان مرحبا
مرحبا ای آفتاب عاشقان — مرحبا ای ماهتاب صادقان
مرحبا ای بلبل باغ ألست — جمله عالم عشقك ایله اولدی مست
مرحبا ای جان باقی مرحبا — مرحبا ای عشق صافی مرحبا
مرحبا ای بلبل باغ جمال — مرحبا ای آشنای ذوالجلال
مرحبا ای رحمةً للعالمین — مرحبا سنسك شفیع المذنبین
مرحبا ای عاصی امت ملجأی — مرحبا ای چاره‌سزلر اشفعی
مرحبا ای عالی سلطان مرحبا — مرحبا ای کان عرفان مرحبا
مرحبا ای طوطیٔ باغ جهان — عشقك ایله اولدی حیران جمله جان
أی کوکللر دردینك درمانی سن — ای قامو دوشمشلرك سلطانی سن

پارچه‌سنده کورولن ومولدده برچوق امثالی تکرر ایدن هیجانلی وصمیمی تکریرلر چوق قوتلیدر . « قامو » « ایدوبن » « درر » کبی اوزمانه عائد وشیمدی متروك کلمه وشیوه‌لره رغماً مولدك حالا قیمت واهمیتنی محافظه ایده بیلمسی‌ده بویله صمیمی برعشقك، حساس برروحك محصولی اولمسنه عطف ایدلمك لازم کلیر .

مولد، وزن وشکل اعتباریله ، غریبنامه‌یه چوق بکنزر. حتی بالاده اشارت ایدلدیکی وزره مقدمه‌سی عاشق پاشایه لفظاً ومعناً پك یاقیندر . فقط غریبنامه کبی درین تصوفی تمثیللره ، فلسفی تفکرلره میال دکلدر . حساس وعاشق بر روحك ولادت وسیر نبویه کبی قدسی حادثه‌لردن آلدیغی تهیجی الهاملری مصور برشعردر .

فائق رشاد بك ، مولدك نهایتنده حضرت فاطمه‌نك ارتحالنه عائد اولان پارچه‌نك ادرنه‌ده قارا بولوط مسجدی امامی خلیل طرفندن علاوه ایدلدیکنی ادعا وبونی :

بو کتاب ادرنه‌ده اولدی تمام — بونی ترتیب ایلدی دوزدی امام
بو ضعیف وعاجز واحقر وجود — بو امام مسجد قارا بولود
کر ایدرسه‌ك سال هجرتدن سؤال — صای سکز یوزایله داخی یدی سال

بیتلرندن استدلال ایدییور . لکن ارتحال فاطمه‌یه عائد قسمك دیکر پارچه‌لردن اسلوبجه اساسلی برفرق کوسترمه‌مسی وشو بیتلرله کرك اوقسم وکرك بوتون مولد آره‌سنده‌کی شیوه مباینتی ، بوامامك مولدی تذییلدن زیاده جمع وتبییض ایتمش اولمسی احتمالنی‌ده خاطره کتیرمکده‌در .

سلیمان دده سلطان بایزید ومخدومی سلطان سلیمان اول دورلرنده یاشامش وسلطان موسی دوری اثناسنده ادرنه‌ده ارتحال ایله‌مشدر . کندیسی زمانینك اك ایلری کلن فضلا وعلماسندن ایدی . علمنی شعر ایله تزیید ایده‌رك مولدیله منظومات دینیه‌سنی پارلاق برصحیفه علاوه ایله‌مشدر .

یازیجی زاده‌لر

سلطان مراد ثانی دورنده یتشمش اولان یازیجی زاده‌لر ، بری محمد ودیکری احمد اسمنده ایکی برادردرکه هرایکیسی ولایتله شهرت قازانمشلردر .

یازیجی زاده محمد افندی ، کلیبولی‌ده بر مسجد بنا ایتمش واوراده اختیار اقامتله عمرینك صوك قسمنی عزلتده کچیرمشدر . « محمدیه » نامیله مشهور اولان اثری بین‌الخلق مولد شریف کبی قدسی برماهیت قازانمشدر .

« احمد بجان » دییه‌طانیلان برادری احمدافندی‌یه‌کلنجه، بوذاتك‌ده « انوارالعاشقین » اسمنده برکتابی واردرکه خلق بواثری « احمدیه » توسیم ومحمدیه‌یه قیاساً قدسیتله تلقی ایله‌مشدر .

محمدیه‌نك اصلی «مغارب‌الزمان» نامیله اون ایکی فن اوزرینه تألیف ایدلمش براثردر . محمد افندی اولاحاجی بایرام آنقرویدن اخذ انابتله ایران وماوراءالنهرده سیاحتدن صوکره عودت وکلیبولیده انزوا ایتدیکی زمان بواثری وجوده کتیرمش وبوندن خلاصه اوله‌رق محمدیه‌یی قلمه آلمشدر .

نعوت وسبب تألیفدن مرکب اولان مقدمه‌سندن صوکره محمدیه‌ده خلقت کائنات ، تصوفی برنقطهٔ‌نظرله ایضاح ایدیلیر ؛ بعده خلقت آدم وجنتدن خروج قصه‌لری حکایه وانبیادن مختصراً بحث اولونور ؛ صوکره ولادت پیغمبری ، نزول وحی، سیر نبویه،

ارتحال رسول ، ارتحال فاطمه ، وفات خلفای راشدین وعشرهٔ مبشره‌دن ، بونلری متعاقب‌ده قیامت علامتلرندن، جنت‌وجهنم وتفصیلات عقبادن بحث ایله تصوف اساسلرینه مستند بعض منظومه‌لرله اثره ختام ویریلیر .

محمدیه‌ده وزن دائما تبدل ایدر . حکایه قسملری مثنوی شکلنده ایسه‌ده بعضاً متحد القافیه‌ده اولدیغی واردر . حکایه پارچه‌لری آراسنه قصیده ونعت کبی پارچه‌لرده علاوه ایدلمشدر . هرقسم فصل نامی آلتنده تفریق‌اولونمشدر . قوللانیلان وزنلرك‌باشلیجه‌لری « مفاعیلن مفاعیلن فعولن » ، « مفاعیلن‌مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» ، « فاعلاتن‌فاعلاتن فاعلن » ، « فاعلاتن فاعلاتن‌فاعلاتن فاعلن » ، « فعولن فعولن فعولن فعول » وشمدی متروك اولان « فعولن فعولن فعولن فعولن فعول » وزنلریدر . دها کوچوك وزنلر تحکیه‌لرده ودها بویوکلری اونلره الحاق ایدیلن قصیده‌لرده استعمال اولنمشدر . برقاچ دانه‌ده مستزاد واردر . بونلر درت مفاعیلن‌دن عبارت اولان وزن اصلی‌یه هرمصراعده ایکی مفاعیلن وزننده بررمستزاد علاوه‌سیله وجوده کتیرلمشدر .

« انوارالعاشقین » ه کلنجه : بومنثور براثردر . مقدمه‌سنده احمد بیجان بواثرك‌ده « مغارب‌الزمان » دن ترجمه ایدلدیکنی ذکر ایدییور . بوندن‌ده استدلال ایدیلیرکه محمد افندی برادرندن فضله علم وفضل صاحبی اولدیغی جهتله اصل تألیف اونك‌در . عربی قلمه آلنان « مغارب‌الزمان » دن بالذات محمدافندی تورکجه منظوم براثر چیقاردیغی کبی، احمد افندی‌ده اونی نثراً ودها آکلاشیلیر برلسانله ترجمه ایله‌مشدر .

هرایکی برادرمعلقره‌یه مربوط قاضی کوینده طوغمشلر وکلیبولی‌ده توطن‌ایله‌مشلردر.

سید نسیمی

دوقوزنجی عصر نصف اولنده حساس وفیاض تصوف شعرینك الك بیوك سیماسی عمادالدین نسیمیدر . بغداد جوارنده نسیم قریه‌سنده تولد ایتمش اولان نسیمی :

بن که بوکون نسیمی‌یم هاشمی‌یم قریشی‌یم
بندن اولودر آیتم آیته ، شانه صیغمازم

بیتنده ذکر ایتدیکی وجهله اصلاً نسل عربدندر . فائق رشادبك «جنسی تورکمن ومولدی دیاربکردر » دییورسه‌ده بوافاده ایله ساداتدن اولدیغی ادعاسی و بالاده‌کی بیتك دلالت صریحه‌سی آراسنده مباینت واردر .

نسیمی درین برمتصوفدر. هیجانی ضبط ایده‌مز. اودرجه‌ده که برآرالق علم ظاهر اربابی نزدنده کفر ایله اتهامه سبب اوله بیله‌جك سوزلری بی‌پروا نظم ایتمه‌سندن قورقان برادری « شاه خندان» کندیسنه :

کل بوسری کیمسه‌یه فاش أیله‌مه خوان خاصی عامه آش أیله‌مه

بیتیله نصیحت ویرمکه چالیشدیغی زمان ، نسیمی بونصیحته ، دیوانك باشنده مندرج اولان و :

دریای محیط جوشه کلدی کون ایله مکان خروشه کلدی
سر ازل اولدی آشکارا عارف نیجه ایله‌سین مدارا
یره کوك آراسی حق اولدی مطلق سویلر دف و نی وچنك اناالحق

بیتلریله باشلایان برمنظومه ایله مقابله ایتمشدر .

نسیمی درویش عادتی اوزره برچوق سیاحتلر اجرا ایتمش وسلطان مراد دورنده ممالك عثمانیه‌یه‌ده کلمشدر. اواخر عمرنده حلبه کیتمش و اوراده اقوال متصوفانه‌سی سوء تفسیر ایدیله‌رك دریسی یوزولمك صورتیله اعدام اولنمشدر. ینه بویله برسببله صلب ایدلمش اولان منصور حلاجك رفیقی وهمدم افکاری ایدی .

قوتلی برشاعر وحساس برمتصوف اولان نسیمینك دیوانی بودورك الك نفیس اثرلرندن بریدر . مختلف وزنلر ، مختلف شکللر بوذاتك النده پك کوزل نمونه‌لرینی لسانمزه بخش ایله‌مشدر . یالکز تصوفی شعرلرده کورولن « مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن » وزنی نسیمی‌ده‌ده ـ یونس امره‌ده اولدیغی کبی ـ کثرتله کورولور .

بنده صیغار ایکی جهان بن بوجهانه صیغمازم
کوهر لامکان بنم کون ومکانه صیغمازم
عرش ایله فرش وکاف ونون بنده بولندی جمله چون

کس سوزیکی واپسم اول شرح وبیانه صیغمازم
صورته باق ومعنی‌یی صورت ایچنده طانی کیم
جسم ایله جان بنم ولی جسم ایله جانه صیغمازم
کرچه محیط اعظمم آدم آدیمدر آدمم
طور ایله کن فکان بنم بن بومکانه صیغمازم
جان ایله هم جهان بنم دهر ایله هم زمان بنم
کور بو لطیفه‌یی که بن دهر وزمانه صیغمازم
انجم ایله فلك بنم وحی ایله هم‌ملك بنم
چك دیلکی واپسم اول بن بولسانه صیغمازم
ذره بنم ، کونش بنم ، چار ایله پنج وشش بنم
صورتی کور بیان ایله چونکه بیانه صیغمازم

بیتلری هم بووزنك قابلیت مخصوصه‌سنه ، هم‌ده نسیمینك حساسیت متصوفانه‌سنه الك پارلاق برهانلردن بریدر .

فارسی وتورکجه پك کزیده شعرلرله مزین اولان دیوانی مطبوعدر . عالی نسیمیدن بحث ایدرکن « تورکی شعره شهرت ویرن سید مزبوردر . مرتب فارسی دیوانی حقیر کوردم . توحید باریده ونعت شریف نبویده اعلی غزللرینی کوزدن کچیردم » دییور . نسیمیده رقیق ومؤثر شعرلرله برابر لفظ صنعتلری بیله موجوددر . بونقطهٔ نظردن نسیمی شعرك برجبهه‌سنده ادبی تقررمزك الك مهم عاملرندن بری صاییلیر .

احمدی

برروایته کوره کوتاهیه‌لی ودیکر روایته کوره سیواسلی اولان وکرمیان ویا بولی بکلرندن سلیمان بك نامنده برذاتك مادحی بولنان احمدی، دینی وتصوفی شعرلره داستانی حکایه‌یی ایلك علاوه ایتمش کورونن شاعریمزدر . احمدی مصرده تحصیل ایدرك مولانا فناری وحاجی پاشا ایله رفاقتده بولونمش وبالاخره سلطان بایزید اول وسلطان سلیمان اول دورلرنده شهرت آلمشدر . تیمورلنك ایله برطاقم ملاطفه‌لری تراجم احوال کتابلرینه

کچمشدر . طب ، تاریخ وتصوفه واقف ، هندسه ، هیأت و حکمت ایله متوغل اولدیغی ذکر ایدلمسنه نظراً پك عالم بر ذات اولدیغی آکلاشیلیور. طبه عائد « قانون » و « شفا »نك بعض مسائلنی نظماً ترجمه ایله بر رساله وجوده کتیرمشدر . بوندن باشقه ایران شاعری مشهور نظامیٔ کنجویدن « اسکندرنامه » یی نظماً ترجمه و سلاطین عثمانیه یه عائد بعض معلومات تاریخیه یی ده بوکا علاوه ایلمشدر . دیکر شعرلری حقنده موجود معلوماته نظراً احمدی تصوف شعرلرندن باشقه مادحانه ، عاشقانه وعشرت پرورانه شعرلرده یازمش، حتی صنایع لفظیه یه وتصنعلره ده میل کوسترمشدر . لسانده کی قابالغه انضمام ایدن تکلفات زائده ، معاصرلری نزدنده احمدی یی دکرسز برماهیتده کوسترمشدر . کندیسی ۸۱۵ ده پك یاشلی اولدیغی حالده وفات ایتمشدر .

« اسکندرنامه » : خرافات ایرانیه نك اسکندر کبیره ویردیکی ماهیت غریبه اساسنه مستند قهرمانی واساطیری برحکایه یی وایران حکمداران سالفه سیله تاریخ اسلامه متعلق وقایعك تحکیه سنی متضمن منظوم بر اثردر . اسکندر کبیری ایران شاهی « داراب » ه ماکدونیا قرالی فلیپ طرفندن اهدا ایدیلوب ده داراب طرفندن اعاده ایدیلن برجاریه دن متولد ونسلاً ایرانی کوسترن وکندیسنی اقصای عالمه قدر کوندروب قاف طاغلرینك اوته طرفنده ظلمات ایچریسنده آب حیات تحریسنه سوق ایدن، یأجوج ومأجوجلرك تسلطلرینه حائل اولمق اوزره سد اسکندری انشا ایتدیرن بوخرافه لر اسکندرنامه ده مفصلاً تحکیه ایدلمکده در .

ایکی طاغا اوغرادی اول یولده شاه — هر برینوك قله سی تا اوج ماه
یاخنده طاغلرك شاه جهان — اوغرادی برقومه غایت ناتوان
عورت و ارجمله سی عریان وخوار — آچلق ألندن قموحیران وزار
صوردی احوالك بلارك پادشاه — دیدیلر جاوید اول دنیاده شاه
نیجه دونسه چرخ طوتسه برقرار — تختکی الله قیلسون پایدار
عمرکی جاوید ایتسون لایزال — ایرمسون هرکز کمالکه زوال
چونکه ای شاه صوردك احوالومزی — ایده لم نادر ایشیت حالومزی
اوله کیم بوایشه چاره بولاسك — اشبو مشکل عقده یی حل قیلاسك
وار بوطاغلردن آکا روبی کران — کوه وصحرا یأجوجه اولمش مکان

کر عمارت ایده‌وز کر کشت کار — یأجوج ومأجوج ایدرلر تارمار
ایشلری ظلم ایله غارتدر قمو — هرنه ایتسه‌لر خسارتدر قمو
قنده ایرسالر ایدرلر جورو قهر — بونلرك ظلمیله دویماز ایکی شهر
آدمی نصفنجه اولارك قدی وار [۱] — آنده اولور بری که نسلی هزار

بیتلری سد اسکندرك انشاسی حکایه‌سنك مبادیسندندر .

احمدی ، فارسیدن آلدیغی اسکندرنامه‌یه برده سلطان سلیمان اوله‌قدر اولان سلاطین عثمانیه‌نك برتاریخچه‌سنی علاوه ایتمشدر . سلطان عثمانه « سلچوق » (؟)ی فتح ایتدیرن ، چاندارلی قره خلیل افندی‌یی مراد خداوندکاره‌التجا ایلمش بربیکس وبیوایه‌کبی کوسترن ، خداوندکاره قارشی قارداشلرینك (؟) عصیان ایدرك اتلاف اولندیغنی ادعا ایدن بوتاریخچه [۲] خطالرینه نظمنده‌کی سلاستسزلك‌ده انضمام ایتمك اعتباریله تاریخی وادبی برقیمته استحقاق ادعا ایده‌بیله‌جك برحالده دکلدر .

بیرینه میر سلیمان اولدی شاه — کون کبی روشن نه حاجتدر کواه
اول مروت اهلیدر اهل عطا — اول فتوت اهلیدر نعم الفتی
آفرینشدن بو شاه ایدی مراد — قامودن صوکرا کلوبن بولدی آد
احمدی خدمتنه ایردی آنك — یولنه جان وجهان ویردی آنك

بیتلری بوتاریخچه‌نك خاتمه‌سندندر .

احمدینك :

جهانك اصلی وفرعی حقیقت بیل که آدمدر — مجدفیض اولان حقدن بوکون آدمده‌کی دمدر

مطلعلی غزلی کبی نشوهٔ تصوفله یازلمش شعرلری و

میر سلیمان عزنصر چون ایچر جام شراب — صورتینك چشمه‌سندن نور ایلر التهاب

---

[۱] وزن ایچون « نصفنجولارك » اوقوناجق

[۲] اولدی عثمان بر اولو غازی کیم اول — هرنیردیه واردی ایسه بولدی یول
سلچوقی فتح ایلدی اول نامدار — اینه‌کول ایله دخی کیرو حصار
§ بی نوالقدن قویو بن جندری — قاتنه کلدی خلیل جندری
§ اولدیلر باغی آکا قارداشلری — قامونك کیتدی النده باشلری

مطلعلی غزلی کبی مدیحه‌جویانه نظملری وحتی « صرصر » ردیفنده‌کی قصیده‌سی کبی « حروف هجا عددنجه یکرمی دوقوز بیتدن عبارت وهر بیتی حروف هجانك بلانقصان جمله‌سنی جامع » آثار مصنعه‌سی‌ده واردر .

احمدی دورنده بیله ادبانك تنقیدلرینی جلب ایتمش برشاعردر . تصنعه فضله‌جه‌میلی، سلاست وسهولت نظمدن محرومیتی ، صمیمی اولمقدن زیاده ابن‌الوقت کورونمسی کندیسنی سودیره‌مه‌مشدر . اسکندرنامه کبی اساطیری بر حکایه ایله تاریخ ادبیاتده مهم برموقع احراز ایتمه‌مش اولسه ایدی هیچ‌ده اهمیتله ذکر ایدلمیه‌بیلیردی .

§ احمدینك برادری « حمزوی » خلق آراسنده بویوك بر شهرت قازانمش اولان وعم نبی حضرت حمزه حقنده خرافه‌آمیز قهرمانلقلر نقل وحکایه ایدن « حمزه‌نامه » نامنده‌کی اثرك محرری اولمقله معروفدر .

شیخی

دوقوزنجی عصر حکایه ادبیاتنك اك یوکسك سیمای شعری اولان شیخی ، اساساً کوتاهیه‌لیدر . اصل اسمی مولانا سنان کرمیانیدر . کندیسی طبیب وخصةً کحالدر. ایرانده علوم طبیه تحصیلی ایله توغل وسید شریف جرجانی‌یه رفاقت ایتمشدی . طریقته منسوب اولوب حاجی بایرام آنقرویدن انابه آلمشدر . ادبیاته پك مراقلی اولان شیخی ، ایراندن عودتندن صوکره کرمیان بکلری نزدنده اعتبار قازانمش وکرمیان بکی یعقوب بکله کرمیان زاده‌مصطفی چلبی‌یه انتساب ایله‌مشدر. حتی اشهر آثاری اولان«خسرو وشیرین»ی ابتدا مصطفی چلبی نامنه اتحاف ایتمك اوزره یازمغه باشلادیغی حالده مشارالیهك وفاتی اوزرینه سلطان مراد ثانی‌یه تقدیم ایله‌مش اولدیغی کبی مشهور « کرم » قصیده‌سی‌ده یعقوب بك ایچون یازلمشدر .

قره‌مان سفرنده چلبی سلطان محمدك کوزلرینه عارض اولان خسته‌لغی تداوی ایچون مشارالیهك والده جهتندن بیوك پدری اولان یعقوب بکك امریله اردوی عثمانی‌یه کلن

شیخی ، عارضهٔ مذکوره‌نی روح‌شناسانه برمهارتله تداوی ایدنجه درکاه سلطانیده بویوك براعتبار قازانمش واوندن صوکرا چلبی سلطان محمد وسلطان مراد ثانی دورلرنده الك بویوك عثمانلی شاعری کسیلمشدر. برآرالق کوردیکی اکرام والتفاته حسد ایدن رقیبلرینك سوقیله حیدودلره یاقه‌لانه‌رق بوتون واری سرقت ایدلمش وبونك اوزرینه شاعر مشهور « خرنامه » سیله ضایعات واقعه‌سنی تضمین ایدن پادشاهه ماهرانه عرض شکوا ایله‌مشدر.

اواخر عمرنده عطار دکانی آچه‌رق معالجات فروختی وطبابت اجراسی ایله اشتغال و(٨٢٦) ده کوتاهیه‌ده ارتحال ایله‌مشدر .

شیخی دورینك الك بیوك وکزیده شاعری اولمق اوزره طانمشدر . دیوانی وخسرو وشیرینی جداً ایکی قوتلی شاهرلك دلیلیدر . کندیسی ارباب تصوف وارشاددن اولدیغی جهتله شعرلرنده روح تصوف قوتلی بر صورتده تجلی ایدر . بونکله برابر دین وتصوف وادیسنده کوستردیکی عینی اقتداری، قصائد وغزلیاتنده‌ده کوسترمش وهله حکایه‌نویسلکده احمدی ایله قیاس قبول ایده‌میه‌جك قدر پارلاق ویوکسك بر موفقیت احراز ایله‌مشدر . باشلیجه اثرلری دیوانی ایله « خرنامه » سی و« خسرو وشیرین » یدر .

شیخی دیوانی . — قصائدوغزلیاتدن مرکب اولان شیخی دیوانی مع التأسف غیر مطبوعدر. ١٥٣ صحیفه‌دن مرکب اولان یازمه نسخه‌سنك خاتمه‌سنده ایکی مستزاده واردر. قصائدی آراسنده پك کزیده دینی پارچه‌لر واردر .

اکر هجوم اجلدن دلم بولورسه مجال دییه‌م ثنای جمال جمیل جل جلال

مطلعیله باشلایان ایلك قصیده‌ده هم توحید وتضرع ، هم‌ده

چو دوغدی شمس محمد وجود شرقندن عدم غروبنه ایردی ظلام کفرو ضلال

بیتیله باشلایان نعت نبوی واردر .

یا خاتم الرسالة ویا اشرف الوری انت الذی تفرد بالفضل والعلی
ای فخر خلق کیمده اوله زهره مدحکه چون حق دیدی لعمرك ، لولاك والضحی

بیتلریله باشلایان نعتی‌ده پك استادانه‌در .

کرمیان بکی ایچون یازدیغی « کرم » قصیده‌سی احمدپاشا طرفندن‌ده تنظیر ایدلمشدر.

خرم ایردی بو کرامتلی کون ای کان کرم عیش وذوق ایت که فدادر یولکه جان کرم

مطلعیله باشلایان بو قصیده‌نك

قوتلو دم بختلی ساعتدر وفرخنده زمان که‌ینه قوللره تشریف ایدیسر خان کرم
کرم اهلن بو کیجه عالم معناده کوروب صوردم آنلاره عجب نولدی سخاء قانی کرم
دیدیلر کل بری ای طالب اکسیر حیات کوزله شول ایشیکی کیم طوپراغیدر کان کرم
درکه شاه عطا پیشه و خیر اندیشه کرمیان مملکتی مالکی سلطان کرم

بیتلرینی حاوی اولان کریزکاهی قوتلی برنظم قابلیتنه دلالت ایدر .

غزللری آراسنده‌ده پك جالب دقت کوزل منظومه‌لر واردر .

آج آلنکی یوزینی جهانك منور ایت چوز زلفکی دماغنی جانك معطر ایت
و : عالم منور اولدی کل و کلستان کرك مجلس معطر اولدی می ارغوان کرك
و: بالله‌ای سرو چمن سیرایت که بوستان وقتیدر سوزه کل بلبل کبی کول کیم کلستان وقتیدر
و : هرسحر که اود دوشر افلاك آهمدن بنم هر کیجه عالم دولار دود سیاهمدن بنم
و . ای بنی لطف ووفادن هرنفس یادایله‌ین قورتاروب فرقت اوندن غصه‌دن شادایله‌ین

مطلعلی غزللر کبی .

خرنامه . — شیخی حرامیلر طرفندن صویولدیغی زمان ایما طریقیله درکاه سلطانیدن استعانه ایچون « خرنامه » سنی یازمشدر .

بو اثرده ضعیف وبیتاب براشك تصویر ایدرکه بر کون اوتلاقده قوتلی وبوینوزلو اوکوزلر کوره‌رك بونلرك بومظهریتنه سبب آرامش ودورك الك عقللی اشکنه مراجعتله اونلرك بغدای ایشله‌دیکی ایچون عزیزاولدیغنی آکلاینجه کندیسی‌ده تارلاده بغدای ایشله‌مکه کیده‌رك تارلایی تخریب ایتدیکی ایچون طوق قارنه نغمه پرداز اولورکن دایاق آلتنده ازلمش قالمشدر .

« فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزننده ومثنوی طرزنده اولان خرنامه :

وار ایدی براشك ضعیف ونزار یوك النده قتی شکسته وزار
گه اودونده و کاهی صوده ایدی دون وکون قهرله قوصوده ایدی

بیتلریله باشلار . اوتلاقده کوردیکی اوکوزلری :

سمیروب اویله یرلر اوتلاغی که قیلین چکیجك طمریاغی
کیمینك بوینوزی وار آی کبی کیمینك حلقه حلقه یای کبی

واشکك بوحاله قارشی تعجب وتأثرینی :

که برز بونلرکله خلقتده ألده ، آیاقده ، شکل و صورتده
بونلرك باشلرینه تاج نه‌دن بزه بو فقر و احتیاج نه‌دن
حسرت آرپه بزی پای ایتدی بونلرك بوینوزین کیم آی ایتدی

بیتلریله تصویر ایدر . اثرك خاتمه‌سنده :

ایستر ایکن بو حالدن روزی وارم ایتدم حرامیلر روزی
بعد زین با که اولمیه بویروق آه کیتدی قولاغ ایله قویروق
کوکلره ایردی ناله و فریاد داد ای پادشاه عالم داد
شاه قهری نعوذ بالله اکر چرخ باش چکسه ایده زیروزبر
شیخی اوزاتمه ناله و آهك نکته‌داندر بیلیر شهنشاهك

افاده‌لری اصل مقصدی ایما ایله‌مکده‌در .

خسرو وشیرین . — ایرانده ذاتاً پك معروف اولان بوحکایه‌یی نظامی کنجوینك خمسه‌سندن ترجمه صورتیله لسانمزه نقل ایدن ایلك شاعریمز شیخی اولمشدر . اوندن صوکرا عینی حکایه دها برچوق شاعرلر ، ازجمله آهی ، جلیلی ، لامعی وسائره طرفلرندن قلمه آلنمش ایسه‌ده شیخینك اثری بووادیده شه‌نوشته اوله‌رق قالمشدر .

حکایه‌نك اساسی شودر : شاه ایران خسرو پرویز ، شهزاده‌لکی اثناسنده رؤیاسنده شیرین اسمنده بر قیزله شبدیز اسمنده بر آتك کندی نصیبی اولدیغنی کورویور . کنجلك

سائقه‌سیله بعض تجاوزلری یوزندن پدری طرفندن تکدیره اوغرادیغی صره‌ده ندیملرندن جهاندیده شاور ـ که چینده رسم تحصیل ایله‌مشدر ـ ارمن ملکنده مهین بانواسمنده برملکه‌نك قارداشنك قیزی اولان شیرینك جمالنی حکایه ایدییور . خسروك رغبتی اوزرینه شاور ارمنه کیدرك خسروك رسمنی کوسترمك صورتیله شیرینی‌ده خسروه عاشق ایدییور. شیرین شبدیز اسمنده‌کی آتنه راکباً مداینه کیدرکن پدرینك غضبنه اوغرایان خسروده خواجه‌سی اولان وزیر بزرك امیدك توصیه‌سیله برمدت غیبوبت ایچون ارمنه کلیور. یولده بربرلرینه مصادف اولدقلری حالده طانیشه‌میورلر . شیرین خسروك کوشکنده مسافر قالیور . شاور اونی آلمغه کیدییور . اونلرك عودتندن اول خسروه وزیردن کلن برمکتوبده پدرینك وفاتی واقربالرندن بهرام چوبینك عصیانی خبر ویریلدیکندن اوده ایرانه عودته مجبور اولیور . محاربه‌ده بهرامه مغلوب اولان خسرو ارمنه فرار وبرمدت شیرین ایله ذوق ایچنده وقت امرار ایتدکدن صوکرا امداد ایسته‌مك ایچون قیصره مراجعت ایدییور . قیصرك کریمه‌سی مریم خسروه عاشق اولدیغی جهتله خسرو مریمی آلمق واوبرحیات بولوندقجه باشقه‌سیله اولنمه‌مك وعدیله امداد آلیور ومظفر اوله‌رق ایران تختنه کچیور .

بواثناده مهین بانوده وفات ایده‌رك یرینه کچن شیرین ادارهٔ ملکی وزراسنه تودیع ایله مداینه کلوب مشهور قصر شیرینی یاپدرییور . قصره سوت اساله‌سی ایچون مراجعت ایدیلن شاورك تحصیل آرقاداشلرندن معمار فرهاد شیرینه مفتون اولویور . بونی خبر آلان خسرو، فرهادی مداین جوارنده بولونان یالچین بیستون طاغنی یارارق یول آچمغه مأمور ایدییور؛ فرهاد خلاف مأمول بیستونی یارمغه موفق اولدیغندن برقوجه‌قاری واسطه‌سیله شیرینك وفاتی خبر کاذبنی ویرمدیره‌رك انتحارینه سبب اولویور . مریمك وفاتندن صوکره خسرو ایله شیرین اوله‌نیورلرسه‌ده خسروك مریمدن متولد اوغلی شیرویه خسروی زندانه آته‌رق قتل ایتدرییور . شیرویه شیرینی‌ده آلمق ایسته‌دیکی جهتله شیرین زیارت وسیله‌سیله خسروك مزاری باشنده انتحار ایده‌رك بواوزون سرکذشته نهایت ویرییور .

شیخی بوحکایه‌یی « مفاعیلن مفاعیلن فعولن » وزننده بك موفقیتلی برمثنوی ایله نقل ایتدیکی کبی جابجا غزللر وترجیع بندلرله‌ده تزیین ایله‌مشدر .

دستان اولالی عالمه دیداری آتی نسخ اولدی حور قصه‌سی ، جنت روایتی

مطلعلی غزلیله

کیم یوخ بو دیار ایچنده دیار وار ایسته که یاردر نه کیم وار

بیتی هربنده تکرر ایدن ترجیعی بوقبیلدندر .

خلاصه ، شیخی آثار مختلفه‌سیله دوقوزنجی عصر هجری نصف اولنك اك مستثنا سیمای شعری اولمشدر .

شیخ اوغلی جمالی . — روایت مشهوره‌یه کوره شیخی خسرو وشیرینك قسم اعظمنی وجوده کتیردکدن صوکره وفات ایله‌مش اولدیغندن یکنی اولان و« شیخ اوغلو» مخاصیله طانیلان جمالی بواثری اکمال ایتمشدر . عینی زمانده « هما وهمایون » و « خورشید وفرخشاد » اسملرنده ایکی حکایه‌یی ده‌فارسیدن نقل ایتمش اولان جمالی ، شیخینك مسلکنی ادامه ایدن ایلك مریدلرندن بری عد ایدیلیر.

همامی

علمادن وسلطان مرادثانی‌یه منسوب شعرادن اولان همامی شیخی واحمدی ایله رقابتی وایران شعراسندن « همامی » نك « سی‌نامه » سنی ترجمه‌سیله شهرت قازانمشدر . کندیسی ازنیقلی اولوب کرمیاندن کلن شیخی کبی شعرایی استرقاب ایدردی .

دریغ کچدی زمانه زمانجه اولامادق مراد و همت پیر و جوانجه اولامادق
سخاسی خرمنی بونجه سعی قیلدیغمز جهیمی واردی یله برصامانجه اولامادق
اکرچه دیللره آدینی داستان ایتدك ولی قاتنده آنك داستانجه اولامادق
دخی بودکلو هنرلرله فخرایدوب نیده‌لم چو دکمه بی‌هنر و قلتبانجه اولامادق
همامی چونکه بیلیرسك که بی‌نظردرچرخ روا دکلکه دییه‌سك فلانجه اولامادق

یولنده‌کی شکایتلری بوحسیات رقیبانه‌سنی کوسترمکده‌در .

اوتوز منظوم مکتوبدن مرکب اولان « سی‌نامه » یی بعض غزللرله‌ده تزیین ایدرك وزیر خلیل پاشا نامنه ترجمه ایتمشدرکه اصل موجب اشتهاری‌ده بواثردر .

الا ای سرو وقد ولاله پیکر مبارك طلعت و فرخنده اختر
دهانی غنچهٔ نخل لطافت عذاری ورد گلزار طراوت
مه نو قاشکه دیوانه اولدم جمالك شمعنه پروانه اولدم
یدی طامو فراقکدن عبارت سکز جنت وصالکدن کنایت

بیتلری بواثردندر .

احمد داعی

سلطان سلیمان اوله منسوب کرمیانلی بر شاعر اولان احمد داعی « فرخ نامه » و « چنکنامه » اسمنده ایکی اثریله اولدقجه مهم برشهرت قازانمشدر . نثرونظمده ماهر براستاد اولان داعی « عنقودالجواهر » اسمیله کتابته عائد براثر وجوده کتیردیکی کبی غزلیاتنده‌ده تصوف فکرلرندن بعید برطرز تحسس ارائه‌سیله تمایز ایله‌مشدر .

ایا خورشید مه پیکر جمالك مشتری منظر
نه منظر منظر طالع نه طالع طالع انور
جمالکدن جهان روشن دوداغکدن زمان کلشن
نه کلشن کلشن جنت نه جنت جنت کوثر
یوزکدر آیت رحمت اوزکدر مظهر قدرت
نه‌قدرت قدرت صانع نه صانع صانع اکبر
سلیمان سیرتی سنده سکندر صورتی سنده
نه‌صورت صورت یوسف نه‌یوسف یوسف سرور
فلك شطرنجنی اوتدك سعادت ملکتن طوتدك
نه‌ملکت ملکت دولت نه دولت دولت قیصر
قاپوکده‌قوللرك بی‌عد ولی کمتر قولك احمد
نه احمد احمد داعی نه داعی داعیٔ کمتر

غزلی مهارت صنعت پرورانه‌سنه اك کزیده وپارلاق برنمونه‌در .

مع التأسف بوكزیده شاعرك اثرلری الده موجود اولمادیغی جهتله شوشعرندن حس ایدیلن قدرت مخصوصه‌سنی دها یاقیندن تحلیله امکان مساعد دکلدر .

§ بعض مورخلر [١] احمد داعی‌یی سلطان اورخان زاده سلیمان پاشا ندماسندن عد ایدرك « چنکنامه » سنی « جنك‌نامه » کبی کوسترمك ایسته‌مشلرسه‌ده دوغرو دکلدر.

§ بعض تذکره‌لرده سلطان مراد اول دورینه عطف ایدیلن وسلطان مراد ثانی‌یه منسوبیتی دها قوتلی کورولن دیکر براحمد دها واردرکه « سهیل و نوبهار » اسمنده براثریازمشدر. لکن بونك نه‌اثری، نه‌ده هویتی‌حقنده دهاواضح معلومات موجود دکلدر.

§ ینه مرادثانی دورنده یتیشن شاعرلردن بروسه‌لی صفی ، هم‌شاعر و هم‌ده رسام اولوب برآرالق اوغرادیغی برافترا اوزرینه حبسه قونولمش ایسه‌ده مشهور شاعر احمد پاشانك پدری ولی‌الدین افندینك ـ که

والیٔ دنیا ، ولی دین ، شه‌شرع رسول کیم جهانك مشکلاتن سربسر آسان‌ایدر

مدحیه‌سنی مشارالیهه سویله‌مشدر ـ دلالتیله مظهر عفو اولمشدر .

---

[١] احمد مدحت افندی : مفصل

اوچنجی فصل

دوقوزنجی عصر هجری نصف اخیری ادبیاتی

۸۵۵ - ۹۱۸

عمومی برنظر

بالاده ذکر ایدلدیکی وجهله سکزنجی عصرده تصوفی اثرلردن باشلایه‌رق یاواش یاواش قصیده وغزل طرزلرینه دوغرو یوروین ادبیاتمز ، دوقوزنجی عصرك نصف اولنده بووادیلرده خطوه انداز تکامل اولمقله برابر حکایه نوعنی‌ده دراغوش ایتمش وبوصورتله ایلك بربچق عصرظرفنده مقلدیه ونمونهٔ امتثال اتخاذ ایتدیکمز قلاسیك ایران ادبیاتنك احتوا ایلدیکی انواع ادبیه ، بزم ادبیاتمزده‌ده تأسس و تقرر ایله‌مش ایدی . دینیله‌بیلیرکه بش بچق عصردوام ایدن ادبیات قدیمه‌مزك بوتون نوعلری بوندن عبارتدر. طرز عتیقده شاعرلرك باشلیجه آثاری « دیوان » و « خمسه » دنیلان ایکی مجمعده طوپلانیردی . دیوانلرده توحید ، تضرع ، مناجات ، نعت ، مدحیه ، مرثیه ، فلسفی وجدی برموضوعه مستند ترجیع وترکیب وامثالی اشعاری احتوا ایدن « قصائد » قسمی ایله،غزللری وشوخ وعاشقانه موضوعلری محتوی ترجیع وترکیب و تخمیس و تسدیس ایله شرقیلری وقطعاتی شامل اولان « غزلیات » قسمی باشلیجه ایکی جناح ایدی . بعضاً ترجیعات وقطعات ورباعیات ایچون آیری قسملر تفریق وبعض کره‌ده منثور بر پارچه ویا کوچوك برمثنوی دیوانه الحاق اولونورسه‌ده اساس دائما بوایکی بویوك قسمدن عبارت اولوردی . « خمسه » لره کلنجه ، بونلرده اساطیری ، دینی، تمثیلی ، خیالی حکایه‌لرله تعلیمی وتصوفی اثرلری وکوچوك حکایه مجموعه‌لرینی تضمن ایده‌بیلمك اوزره‌باشلیجه‌بش بویوك مثنویدن ترکب ایدردی . کورولیورکه بوتون بونوعلرك اساسلری شمدی‌یه قدر مطالعه ایتدیکمز بربچق عصرلق ادبیات دوره‌سی اثناسنده تأسس ایتمش بولونیور .

تدقیقنه باشلادیغمز نصف عصر ، بوصورتله اساسلری تقرر ایتمش اولان ادبیاتك تکامل میدانده خطوه انداز اولمغه باشلادیغی دوردر. حضرت مولانانك تأثیری، سلطان ولد ایله عاشق پاشانك ابتداری ایله وجود بوله‌رق شیخ‌الوانده، یازیجی زاده‌لرده تکامل ایدن ونسیمی‌ایله پرهیجان بروارلق کوسترن تصوف شعری،بوتون ادبیاتمزده وهرنوعده دائمی برتأثیر کوسترمکله برابر ، یونس امره‌نك آچدیغی تکیه ادبیاتی خارجنده تکامل دورلرنده مستقل بروارلق احراز ایده‌مه‌مشدر. تصوفك اصل روحلو وجرأتکارالهاملری هجا وزنی ویاخود اوکا متقارب برعروض وزنی ایله تکیه‌لرده ترنم ایدلمش ، فقط رسمی ومسلسل قلاسیك ادبیاتمزده اکثر شاعرلر متصوف اولمقله برابر ـ نیازیٔ مصری کبی بعض استثنالره رغماً ـ تصوف شاعرلکی مستقل برشعبهٔ مسلك حالنی آلمامشدر . فقط بوکا مقابل تصوف تلقی واعتقادلری بوتون شاعرلرده وبوتون شعرلرده بیوك برنفوذ اجرا ایتمشدر .

قصیده وغزل طرزینه کلنجه ، بالخاصه احمدپاشا ، نجاتی وذاتینك اللرنده یوکسه‌لن بوطرز ادبیات ، دوقوزنجی عصر اورته‌سندن اعتباراً سریع وقوی بر ترقی یولنه سالك اولمش ایدی . سلطان مراد ثانی ، فاتح سلطان محمد ، سلطان بایزیدثانی ، شهزاده جم سلطان ، قورقود سلطان ایله دیکر خاندان سلطنت ارکانی باشده اوله‌رق یتیشن برچوق عالملر و شاعرلر سایه‌سنده صنایع و معارف ایله ادبیات هرجهتجه ترقیلر کوسترمکه باشلامشدی . بالاده ذکر ایدیلن استادلر ایله ینه باشایجه شعرادن اولان نظامی وعطایی اللرنده قصیده وغزل طرزی پك بویوك برتکامل مظهر اولدیغی کبی حمدالله حمدی ایله خمسه طرزی‌ده آچیقدن آچیغه ادبیاتمزه مال اولمش ایدی .

ینه بونصف عصر ایچنده ادبی نثر یولنده‌ده تکامل اثرلری کورولمکه باشلامش، « نشانی » تخلص ایدن نشانجی قره‌مانی محمد پاشا رسمی لسان نثریمزی ، مشهورتضرعات صاحبی سنان پاشاده نثر ادبیمزی یوکسك بر موقع اهمیته اعلا ایتمشدر . بوصورتلرله دوقوزنجی عصر نصف اخیری ، تقریباً ایکی عصردن زیاده سورن ادبیات عتیقه‌نك دورهٔ تکاملنه مبدأ اولمش عد ایدیله‌بیلیر .

خاندان سلطنت شاعرلری

سلطان عثماندن بدأ ایله مراد خداوندکار ویلدیرم بایزیده عطف ایدیلن شاعرلك

مدعالرینك خطادن ایلری کلدیکی وعثمانلی حکمدارلری آراسنده ایلك شاعرك سلطان مراد ثانی اولدیغی یوقاریده ذکر ایدلمش ایدی . لطیفی وقنالی زاده تذکره‌لرنده‌ده ایلك پادشاه شاعر مراد ثانی اولدیغی تصریح ایدلمکده‌در .

سلطان مراد ثانی — کنج یاشنده تخته کچمش، نزاکت وظرافتله علو همتی مزجه موفق اولمش ، غالبیت ومغلوبیتی تجربه ایتمش بر حکمدار اولان سلطان مراد ثانی ، علم وعرفانه وارباب هنر ومعرفته پك راغب اولدیغی جهتله شعرا وادبایی‌ده صورت مخصوصه‌ده حمایه وتشویق ایدردی. آراصیرا مدار تشویق اولمق اوزره بعض شعرلرده ایراد ایله‌مشدر.

اویخوده دون کیجه جانم کبی جانان کوردم — تن افسرده‌ده قالقوب اثرجان کوردم
لبلرك حسرت ایکن آغزیمه آلدم بالله — ای طبیب دل وجان دردیمه درمان کوردم
ادرنه کرچه کوزللر یریدر ای همدم — بورسه‌ده داخی نیجه دلبر فتان کوردم

ویاخود :

ساقی کتور کتور ینه دونکی شرابمی — سویلت دیله کتور ینه چنك وربابمی
بن وار ایکن کرك بکا بوذوق وبوصفا — بر کون کله که کورمیه کیمسه ترابمی

طرزنده‌کی شعرلری ادبی قیمتندن زیاده شاعرینك موقع بالاترینی وقدرت تشویقیه‌سی اعتباریله حائز قیمت واهمیتدر .

سلطان محمد — سلطان مراد ثانینك مخدومی وخلفی فاتح سلطان محمد خاندان سلطنت شاعرلری آراسنده کرك ارباب شعر وادبی تشویق وکرك بالذات ایراد شعر خصوصنده پك پارلاق ومستثنا بر هویتدر. علمادن مشهور علی قوشجینك ممالك عثمانیه‌یه دعوتنده هر منزلنه بیك آقچه تخصیص ایتمش و مولانا جامی ایله دیکر علمای اسلامیه‌یه هدیه‌لر ومعاشلر احسان ایله‌مش اولدیغی کبی بر چوق شعرا وفضلایی‌ده بالذات حمایه ایتمشدر. دیوان اشعاری یاوز سلطان سلیمك امریله یوزه قریب غزل ایله بر قطعه وبر مخمسدن مرکب اوله‌رق ایران خطاطلرندن حاجی حسنه جمع وتحریر ایتدیرلمشدر. معلوم اولان آثاری کندیسنك جداً یوکسك بر شاعریتله متصف اولدیغنی کوسترمکده‌در . شعرده مخلصی « عونی » در .

یوزك مه عید وسر زلفك شب اسرا غمزه‌ك ید موسی، لب لعلك دم عیسی
آلنك قرینه، یوزك آینه مشابه سن کبی کوزل کورمه‌دی بوچرخ معلا

و :

جکرم پاره‌لدی خنجر جور و ستمك صبرمك جامه‌سنی دوغرادی مقراص غمك
سجده کاه ایلر ایدی کعبهٔ محراب کبی کویك ایچنده ملك کورسه نشان قدمك
ای کوزم کون یوزینه قارشی نجه‌یاش دوکه‌سك رخلری تابی ایله قورودی قالمادی نمك

ویا :

ساقیا می‌صون که بردم لاله‌زار ألدن کیدر ایریشور فصل خزان باغ وبهار ألدن کیدر

یاخود :

بیلمزم بو خلقت عالمده‌می انصاف یوق اولمادمی یوقسه بن حالا سزای مرحمت

کبی عاشقانه پارچه‌لری آراسنده بعضاً :

بزمله سلطنت لافن ایدرمش اول قرامانی خدا فرصت ویریرایسه قرا یره قارام آنی

کبی متجلدانه شعرلری‌ده واردر .

سلطان بایزید ثانی — درویش مشربانه طبیعتنه رغماً شعر خصوصنده جدینه وپدرینه امتثال ایدرك فضلاوادبایه اظهار رغبت ایتمش و«عدلی» مخلصیله برخیلی شعرلر سویله‌مشدر.

ای سوار اسب ناز اولان رکاب جانه باص حسن میدانی سنکدر آیاغك مردانه باص

و :

صبحه‌دك هر کیجه‌ای خورشید روسن ماهدن نجه بر فریاد ایدم قورقمازمیسك اللهدن

کبی عاشقانه و :

کاه اولور دوران بزه مهر ووفالر کوستریر کاه دونر هر لطفنه یوزبیك جفالر کوستریر
صانمه کیم فرصت ویریر ذوق ایتمکه جور وفالك جور ایدر معناً ولی صوری جفالر کوستریر

کبی درویشانه ومتفلسفانه شعرلری واردر .

هر قچن کیم غمزهٔ فتانی جانان اویناديرعاشق بی دللری اول چشم فتان اویناديرپر فن مکاره‌در عشاقی سر کردان ایدربرچناقچی خوبدر پارماقده فنجان اویناديرنازله کر رقصه کیرسه جانی تترر عاشقك بر آلای افتاده دللر اوستنه جان اویناديردهر دیوك رأینه آلدانمه کر عاقل ایسه‌كتاج وتختن تار مار ایدر سلیمان اویناديرغافل اولمه عدلیا برکون وجودك زورقن روزکار اولوب مخالف بادعمان اویناديرغزلی مشارالیهك جملهٔ آثارندندر .

سلطان جم — سلطان بایزیدك برادری جم سلطان حزین و مؤثر سرکذشتی قدر پارلاق برقابلیت شاعرانه ایله ارکان خاندان آراسنده تمایز ایله‌مشدر. دها فاتحك حیاتنده قسطمونیده والی ایکن پك کنج یاشنده « خورشید و جمشید » نامیله بر منظومه ترتیب ایده‌رك پدرینه تقدیم ایتمش و مظهر التفات اولمشدی .

پدرینك وفاتنده قونیه‌ده بولنه‌رق عصیان ایتمش وبروسه‌یه کله‌رك حکومته باشلامش ایسه‌ده بالآخره مغلوباً مصره عزیمت و بعدالحج تکرار ممالك عثمانیه‌یه کله‌رك اختلال ترتیباتنه قیام ایله یکیدن رجعت و ردوسه التجا أیله‌مش ایدی . ردوسده وبعده نیس وروسیلیون ودیکر فرانسز قلعه‌لرنده وبالآخره رومادە پاپانك نزدنده موقوف قالان جم، نالان وپرخسران حیاتنه ، سکزنجی شارله تسلیمی هنکامنده بورژیالرك زهریله ختام ویرمشدر. سرکذشتی، حیاتنك اوزاق اقلیملرده ألیم اضطرابلر ونادراً ـ مونته‌ی محافظی بارون دو ساسه‌نازك کریمه‌سی « ألن » ایله اولدیغی کبی ـ معاشقه‌لر آراسنده مروری ، جم سلطانده‌کی قابلیت شعریه‌یی پك یوکسك بر درجه‌یه کوتورمشدر .

دیوانده پك کزیده پارچه‌لر واردر .

سبحان من یسبح فی البر والبحار سبحان من تقدس فی اللیل والنهار
دانای بی نظیر وشهنشاه بی عدیل سلطان هر دیار ومنزه خود ازدیار
اولدر معین عالم وهم صانع ازل اولدر قدیم وقادر وذوالمن و کردکار
اول قامودن منزه وآندن دولو قامو فوق ایله تحت وپیش وپس وهم یمین یسار

بیتلرینی حاوی اولان توحیدی ،

اولدی یوزیکك برقمی اول زلف سمنسا — سبحان قدیراً جعل اللیل لباسا
یوزکی کورن واله اولوب دیرکه کوکلدن — وه بو نه حسندرکه تقدس وتعالی
هر صبح آچار روزن خورشیدینی کردون[۱] — حسنك کونی قیلمغه ای دوست تماشا

بیتلرینی محتوی غزلی حسیات ظریفه سنك برهانیدر. دردغربتله مضطرب اولدیغی زمانلرده بعضاً :

اول دم قنی که کعبهٔ کویك مکان ایدی — آرامکاهی کوکلك اول آستان ایدی
اول دم قنی که سبزه‌لرین تازه طوتمغه — اول کلستانده یاشلرم آب روان ایدی
اول دم قنی که سایهٔ پر هما کبی — ظل ظلیل کرد رهك سایبان ایدی
اول دم قنی که مرغ دله آستانکك — هر کوشهٔ مشرفی بر آشیان ایدی
اول دم قنی که صحن سرای سروریکه — هر دم قوافل دل وجان میهمان ایدی
اول دم قنی که مسکن ایدی ایشیکك جمه — حیفا که کچدی بیلمه‌دك اول خوش زمان ایدی

ویا :

طاشلرله دوکونوب یورور آب روانی کور — رحم ایتمه‌دی بو حاله کون ومکانی
طاغلر باشنده ابر فلك آغلایوب کیدر — یانجه رعدك ایتدیکی آه وفغانی کور
چاك ایلدی یاقاسنی درد ایله صبحکاه — چرخك شفق یرینه شودوکدیکی قانی کور

ویاخود : بوغربت جانه غایت کارقیلدی — که عالمده بنی بیزار قیلدی
کورك کردون دونك همتینی — بو غربتده جمی بیمار قیلدی

کبی فریادلر وبعض کره‌ده عشق وادیلرنده :

مژده ای جان کیم ینه جانان کلیر — شاداول ای تن اولمش ایکن جان کلیر
باکه یوز طوتدی سعادت بوکیجه — چون بو برجه اول مه‌تابان کلیر
دلدن ای جم اول پری رخ یولنه — پیشکش جان ویرکه خوش مهمان کلیر

طرزنده ناله‌لرله ترنمساز اولمشدر .

---

[۱] یاخود : « هر صبح آچار روزن زر مهر فلکده » .

جام جم نوش ایله ای جم بو فرنکستاندر هر قولك باشنه یازیلان کلیر دوراندر

مطلعیله باشلایان وبر آرالق کندیسنی زیارته کلن دوق دوساووا ایله کچیرلمش بربزم نوشا نوشی تصویر ایده‌رك :

خسروا کوکلکی خوش طوت عیشه مشغول اول مدام چونکه بو دنیا اوینك آخری ویراندر
حکم ایدنلر بو جهان ملکینه شرق و غربدن کر سلیمان کرسکندر جمله‌سی مهماندر
پادشاه اولدرکه هرکز ذاتنه ایرمز زوال حی و باقی قادر وخلاق انس وجاندر
عالمی برامر ایله وار ایله‌مك حکمنده‌در ینه برامر ایله یوغ ایتمك آکا آساندر
ویر صلاتی مصطفایه تاکه حق آزاد ایده شول یکیتلر کیم فرنکده بند ایله زنداندر
یورو وار ای بایزیدسن سوره کور دورانکی سلطنت باقی قالیر دیرلرسه بو یالاندر

بیتلریله ختام بولان مشهور قصیده‌سی الك پارلاق اثرلرندن بریدر.

ردوس عزمنی صانما والده امر عجیب آنجق باشه یازو ایمش روز ازل حقدن نصیب آنجق

مطلعیله باشلایوب مجادلاتنی وردوس وفرانسه وپاپا سرکذشتلرینی خلاصه ایده‌رك :

دعا ایدك بزه ای دوستلر ایمان اوله روزی تحمل مشکل اولدی عاشقه عالم رقیب آنجق

مطلعیله ختام بولان منظوم مکتوبی اوقدر یوکسك برشاعریت اثری دکلدر .

§ فاتحك بیوك شهزاده‌سی مصطفی سلطان وبایزید ثانینك بویوك شهزاده‌سی قورقود سلطان دخی شعرله شهرت آلمشلردر .هله قورقود سلطانك :

تاج وقبایی ترك ایدوب عریان اولاین برزمان غربتده سیران ایله یوب مهمان اولاین برزمان
چنك وربابك صحبتی مطرب تمام اولدی همان بزم بلاده نی کبی نالان اولاین برزمان
که دوشوبن کاهی دوروب که دوروبن کاه آغلایوب که قان یودوب سرخوش اولوب سکران اولاین برزمان

بیتلری پك معروفدر .

نثر لسانیك تكاملری

عثمانلی تورکلرنده نثر لسانی تابدایت تأسسده ایکی خط اوزرنده وجود بولمش ایدی: بونلرك برنجیسی عادتا معین براسلوب داخلنده یوروین وفارسی ادانی تقلیددن عبارت اولان شیوهٔ بیاندرکه بوتون رسمی نامه‌لرده و یوکسك صنف ایچون اظهار فضیلت یولنده یازیلان یازیلرده بوطرز حکم سوره‌ردی . بونلردن رسمی یازیلرك تمامیله معین وفارسیدن منتقل قالبلری واردی . عثمانلیلردن أول سلجوقیلرده عینی قالبلری قوللا - نمشلردی . بونلرك بعض نمونه‌لری - اوده نسبةً آز موثوق اولارق - فریدون بك منشأتنده کوریلور . دیکر یازیلرده ایسه ادبی نثر لسانی ، فارسی شیوه ، فارسی وعربی کلمه‌لر ، فارسی ترکیبلر ایچنده متجلی اولوردی . یالکز روابط وافعال تورکجه ایدی . سجعه، موازنه‌یه ، ترصیعه رغبت اولونوردی. جمله‌لر مفصول ایدی، فقط ربط صیغه‌لری فعل کبی تلقی اولونور وبرجنس ربطیه‌نك - خصوصیله صیغهٔ عطفیه‌لرك - توالی وتعددی تجویز ایدیلیردی : « اولوب ، بولوب ، یاپوب ، قیلوب » کبی صیغه‌لر برسلسله حالنده دیزیلیردی . ایکنجی قسم ایسه، خلقه برشی اوکرهتمك مقصدیله یازیلان یازیلردرکه بونلرك برقسمی تاریخ، مناقب ، تصوف وعقاید کبی تعلیمیات ایله بونلره مربوط ویا مستند حکایات وآثار علمیه ، دیکر قسمی‌ده اخلاقی نصایح وتمثیللر طرزنده‌کی محررات ایدی. بونلرده بك ساده وعادتا عامیانه برلسان اتخاذ اولونوردی . ارضرومللی مصطفی بن عمر الضریرك مصر سلطانی برقوقك امریله ترجمه ایلدیکی « سیرنجی » ایله یازیجی زاده احمد بیجانك « انوارالعاشقین » ی برنجی ومرجمك احمدك سلطان مرادثانی امریله قلمه آلدیغی « قابوسنامه ترجمه‌سی » ایکنجی نوع آثاره مثال اولور .

فاتح دوری نثرلسانندهده تکامله یول آچدی. بوتکامل رسمی یازیلرده سلجوقیلردن بری منتقل قالبلری یکی وعصرك احتیاجاتی ایله دها متناسب برشکله افراغ ایتدیکی کبی

ادبی نثرك دائرهٔ شمولنی عامیانه یازیلان نوعلردن برچوغنه‌ده تشمیل ایله توسیع ولسان نثری دها پارلاق وجانلی برحاله تحویل ایله‌مشدر .

رسمی لسانه — فاتح دورنده رسمی نثرلسانك استادی نشانجی قرمانی محمدپاشادر. « نشانی » مخلصیله ایراد شعر ایدن محمدپاشا قونیه‌لیدر . حضرت مولانا سلاله‌سندندر . وزیر اعظم محمود پاشانك حمایه‌سیله مدرس و نشانجی اولمش وبالآخره وزارته ارتقا ایله کدك احمد پاشادن صوکره وزیراعظم تعیین ایدیله‌رك فاتحك وفاتی عقبنده ظهور ایدن اغتشاشده شهید دوشمشدی . بوذاتك الك معروف اثری فاتح طرفندن اوزون حسنه یازدیغی نامه‌درکه ـ لطیفی‌یه کوره ـ « ولایت عثمانیه‌دن ملوك ممالکه اندن مفید ومختصر برنامه تحریراولونمامشدر » بونامه اودورده‌کی لسان رسمی ایچون کوزل برمقیاس اوله‌جغی جهتله بروجه زیر نقل ایدییورز :

« .... خالق الکونین ورازق الثقلین جلت قدرته وعمت حکمته حضرتلرینك بن
« قولی که والی البلاد حامی العباد محیی سنت رسول الله ومجری شریعت نبی الله علیه وعلی »
« آله صلواة الله شاه سروران سلطان محمد بن مراد بن محمد بن بایزید خانم سکا که »
« سردار عجم خان اعظم کیخسرو ویکانه فریدون زمانه حسن خانسك مثال شریفمده شویله »
« اصدار بیوردم که آکاه اوله‌سك کشی دولته مغرور اولوب حقندن تجاوز ایدوب »
« بی انصافلر حرکاتن قیلمق علامت انتقال دولت و امارت زوال مملکتدر. پس شول »
« وساوس شیطانیه کیم دماغك جوفنی مقراید نمشدر، استنشاق ماء انابت ایله آنی زائل »
« وعقل امامنی پیشوا ایده‌سك که بزم مملکتمز دارالاسلامدر. ابا عن جد دولتمز چراغی »
« کفر اهلنك یورکی یاغیله روشندر . اسلام اهلنه اکر یاووز قصدك وارایسه اعدای »
« دولت وشریعتدن بعض سنسك وسکا متابعت ایدوب معاونت ایدنلردر . پس بزم دخی »
« اول طائفه‌نك قمعی قصدینه آتمز اکرله‌نمشدر وقیلنجمز قوشانمشدر . بیلمدم ویا غافل »
« ایدم دیمیه‌سك . هیچ سن بری کلمك حاجت دکلدر. شوال مبارکده عمت میامنه فتاح »
« ذوالمنن دستوریله قلعهٔ قره حصارك اوستنه واریرین. شول قصده که بن قولنی سبب قیلوب »
« سنك ظلمکی مظلوملر اوزرندن کوتورم ونام ونشانکی نابدید قیلام . باجمله تطویل »
« کلام لازم دکلدر .... »

باشده وصوکده برمعتاد عربی جملهٔ دعائیه‌لرله دورك الك قیصه نامه‌سی بواولونجه اوزونلرینی دوشونمك مشکل دکلدر . مع هذا بولسان ایله رسمی اسلوبه جداً دها فضله ایجاز ووضوح وقوت انضمام ایتمشدر که فاتح دورینك نثرمزه ویردیکی تکاملر آراسنده بوده مهم براثر ترقیدر .

نثر ادبی . — بودورایچنده ادبی نثریمزك الك یوکسك استادی وعادتا بانیسی مشهور سنان پاشادر . اصل اسمی « یوسف سنان‌الدین » اولان مشارالیه فاتحك خواجه‌لغنه تعیینی مناسبتیله « خواجه پاشا » عنوانیله‌ده معروفدر . ایلك استانبول قاضیسی اولان وعلی روایةٍ برنجی اوله‌رق شیخ الاسلام عنوانی احراز ایدن قاضی جلال الدین زاده حضربکك مخدومیدر. ۸٤۱ده تولد ایله بیوك پدری وپدری نزدنده سریعاً تحصیل کمال ایتمش و ـ لطیفی تذکره‌سنه کوره ـ « بالغ اولمه‌دن بلیغ اولوب ومنبر وعظه چیقوب خلقه امربالمعروف ونهی‌عن‌المنکر » ایتمکه باشلامش‌ایدی . برآرلق ریب وترددوادیسنه دوشه‌رك لاادریه مسلکنه سالك اولمش ، پدری بوشکوك ایله برخیلی مجادله‌ده بولونه‌رق بالآخره شیخ وفانك ارشادیله معقولات وادیسنه رجوع ایله‌مشدر . علمی وفضلی صوك درجه‌ده اولوب فاتحك نزدنده پك بیوك برموقع احراز ایتمش ، مصاحب ، معلم ووزیر صفتلریله اوزون مدت سرایده بویوك برنفوذ محافظه ایده‌بیلمشدر. بالآخره آرالری بوزوله‌رق عزل وحبس وسیوری حصاره تبعید اولنمش و سلطان بایزید ثانی زماننده کلیبولی متصرفلغنی احراز ایله ۸۹۱ ده وفات ایتمشدر .

« تضرعنامه » و « تذکرةالاولیا » اسمنده ایکی اثری نثر ادبینك ایلك تکاملنه پارلاق بربرهان مقامنده‌در. «ضراعتنامه» نامیله مشهور اولان تضرعنامه‌سی انفسی وتصوفی پارلاق تصویرلر ، منثور شعرلرله مالامالدر. آراده منظوم حکایه‌لر، توحیدلر ، مناجاتلر، پندنامه‌لر وغزللرده واردر . فقط اصل بویوك قوتی نثرنده‌در: متوازن ومتقابل جمله‌لر ، اویناق سجعلر، بربرینه مربوط ایکی جملهٔ معطوفه‌نك اورته‌سنده تك فعللر ، یوکسك ویکی برقدرت نثرك قوتلی دلیللریدر. « تذکرةالاولیا » بودرجه‌ده یکی وجانلی اولمامقله برابر اوده ادبی نثرك بوعصرده‌کی اساسلرینه تمل طاشی اولمشدر .

ضراعتنامه مقدمه‌سنده«مادام که بوابکار افکارمعانی وعرائس نفائس مخدرات مبانیدن که « تتق الفاظ شریفه وعبارات لطیفه‌در هر اوقویانه سرور وهردیکله‌ینه صفا وحضور » »

« هر مجلس اهلنه سماعندن ذوق وهر اهل حاله ذکریله شوق حاصل اولوب حس ظاهر »
« الفاظنك حسن بلاغتی وعباراتنك زیور فصاحتیله محظوظ ومسرور وحاسهٔ باطن معانیسنك »
« مطالعه‌سی ومدلولاتنك ملاحظه‌سیله پرصفا وپرنور اولوبن صدای کوس عباراتی »
« وآواز دمدمهٔ مجاز واستعاراتی ایله مسامع دل وجانده ولولهٔ شوق سماع وصحرای »
« صدر جانده غلغلهٔ هنگامهٔ استماع اولوب طرب رود مجلس کاشن دل حرکات »
« بنان بیاناتیله روح بخش وجانفزا و زینت جمال نگارستان کوکل پیرایهٔ درر »
« الفاظیله صفادار ودلکشا اوله ، اوقویانلردن و دیکله‌ینلردن وایشیتنلردن »
« و آکلایانلردن بو ضعیف ودل خسته وبو فقیر شکسته نی‌کاه کاه دعای خیرله »
« حسن یاد و فاتحهٔ اخلاص ایله شاد ایتدکلرنجه . . . » طرزنده‌کی مسلسل
لسانی اوزون عصرلر دوام ایدن قلاسیك نثریمزه وضع بنیان ایتدیکی حالده ، توحید
ومناجات معرضنده‌کی یازیلری آراسنده ، مثلا « بر مبدعسك که عدم خزانهٔ ابداعکدر ، »
« بر موجدسك که یوقلق وسیلهٔ اختراعکدر ؛ عقل دوربین افق ذروهٔ کمالکی کوره‌مز ، »
« وهم تیزپردامن سرادق جلالکه ایرمز . » کبی کسیك عباره‌لر و « سمیعسك که »
« سمعکه آلت یوق ، بصیرسك که بصریکه آفت یوق ، مدبرسك که ارادتکه علت یوق ، »
« خالقسك که مخلوقکه نهایت یوق ، جوادسك که بخششکه غرض یوق ، حیسك که حیاتکه »
« مرض یوق ، قیومسك ، عالم سنکله قائم ؛ فیاضسك ، جهان فیضکله دائم ؛ موجودسك ، »
« مکانسز ؛ دائمسك ، زمانسز ؛ وهابسك که کمینه بخششك وارلق ، رزاقسك که خزینه کده »
« یوق یوقلق ، وارثسك که اول دخی سن مالك ، باقیسك که باقیسی جمله هالك ، کبیرسك ، »
« کبرك اضافی دکل ، صادقسك ، وعدك خلافی دکل ، عالمسك ، علم قدیمك کلی وجزئی یی »
« محیط ، لطیفسك ، لطف عمیمك مرکبه وبسیطه بسیط . واحدسك ، سرادقات لم یزلیده »
« فردانیتله موصوف ، احدسك ، سریر لایزالیده وحدانیتله معروف . . . » طرزنده
پك مستثنا ونوین شیوه‌لر کوزه چارپار .

نظم اعتباریله علی العاده صاییله بیان سنان پاشا ، لسان نثرده‌کی بو خصوصیتیله ایلك
بویوك استاد نثریمز وصفنی بحق احراز ایلمشدر . اونجی وحتی اون برنجی عصرلره عائد
آثار منثوره‌ده وعادتا بوتون نثر قدیمده تضرعنامه ناثر مقتدرینك ایزلری کوروله‌جکدر .

احمد پاشا

احمد پاشا ، سلطان مراد ثانی دورنده قاضی عسکر اولان ولی‌الدین بن الیاس افندینك مخدومیدر. دیمتوقه‌ده تولد ایده‌رك مکمل برتحصیل کورمش وبروسه‌ده مدرسهٔ مرادیه مدرسلکنده وادرنه قاضیلغنده بولوندقدن صوکره فاتحك نظر التفاتی احرازایله خواجهٔ شهریاری ووزیر اولمشدر. احمد پاشا اصلا تأهل ایتمه‌دیکی کبی نسوانه میلی‌ده یوق ایدی . بالآخره پادشاهك غضبنه اوغرایه‌رق اعدام ایدلمك اوزره ایکن مشهور کرم قصیده‌سنی تقدیم ایله عفو شاهانه‌یه نائل اولمش ایسه‌ده آرتق اولکی خصوصیت والتفاتدن محروم قاله‌رق طشره مأموریتلرنده بولنمش وبایزید ثانی دورنده بروسه سنجاق بکی ایکن ارتحال ایله‌مشدر (۹۰۲) . احمد پاشا پك ذکی ، خوشکو، حاضر جواب بر ذات ایدی . ادبیات فارسیه‌ده تعمق ایله‌مشدی. برنجی درجه‌ده طوتولان شاعرلکی‌ده خاصةً فارسی اشعارك عمیق صورتده تتبعی سایه‌سنده الده ایتدیکی اقتباس وتقلید قدرتندن الری کلمشدر. قصیده وغزللرنده طرز فارسی‌یی تمامیله تطبیقه موفق اولان بو شاعر ایله طرز قدیم ادبمز عادتا تمامله‌شمش اولویور .

احمد پاشانك دیوان اشعاری قلاسیك ادبیاتمزك باشلیجه نمونه‌لرندن بریدر . قصائد وغزلیاتدن مرکب اولان منظومه‌لری آراسنده اکثریسی اخلافه نمونهٔ امتثال اولمشدر . غزللرنده عاشقانه ونادراً متصوفانه پارچه‌لر کوزه چارپار. نجاتی ایله برابر دورك اکبیوك استادلرندن صایلیر . بالاده ذکر ایدلدیکی اوزره باشلیجه معروف قصیده‌لری آراسنده نیازی‌یه برخیلی نظیره‌لر واردر. نیازیدن، شیخیدن، حتی خراسان شاعری مشهور علی شیر نوائیدن [۱] مستفید اولدیغی حس ایدلمکده‌در. شعرای ایراندن استفاده‌سی ایسه کرك عصرنده وکرك اخلافی آراسنده کندیسنك ترجمه وحتی سرقت شعر ایله اتهامنه سبب اوله‌جق درجه‌لره وارمشدر .

---

[۱] مشهور سلطان حسین بایقرانك وزیری اولان امیر نظام‌الدین علی شیر شعرده « نوایی » تخلص ایدردی. دیوانی ومحاکمة‌اللغتین‌ی سبعهٔ سیاره، سراج‌المسلمین، محبوب‌القلوب، مجالس‌النفایس، لسان‌الطیر ، ترجمهٔ نفحات‌الانس کبی اثرلری و « لیلا و مجنون » کبی حکایه‌لریله مشهور کمزیده بر شاعردر. فاتح ایله مخابراتی ومشاعره‌لری واردر.

ای قصر فلك رفعت ووی طاق معلا یا قبلهٔ عالیسك و یا کعبهٔ علیا

مطلعیله باشلایان مشهور قصریه‌سی نیازی‌یه نظیره‌در کرك بو قصیده‌سنده و کرك «آفتاب، آب، شکار، لعل» ردیفلی قصیده‌لریله :

تخت اوروب طاق فلکده خسرو خاور کونش
کیدی نارنجی قبا اورتوندی نور افسر کونش

مطلعلی «کونش» قصیده‌سنده پك قوتلی مبالغات و خیالات کوزه چارپمقده‌در .
سبب خلاصی اولان وازجمله :

ای محیط کرمك قطره‌سی عمان کرم باغ جود ابر کفکده دولو باران کرم
قول کناه ایتسه نوله عفو شهنشاه قنی طوتالم ایکی الم قانده ایمش قانی کرم
نه کرم اوله که مغلوب ایده آنی کناه نه کناه اوله که مغلوب ایده‌مز آنی کرم
صو باتورماز بتورر کندی مربالرینی بنی نیچون باتوره غوطهٔ عمان کرم
بنی خوار ایله‌مه کیم عزتی سن ویرمش ایدك لطفکه اولمه پشیمان که بودر شان کرم

بیتلرینی محتوی اولان «کرم» قصیده‌سی نسبةً دها صمیمی حسیاته جلوه‌کاهدر .
غزللرنده احمد پاشانك لفظی صنعتلر، تناسبلر، فکری مهارتلر، مبالغه‌لی خیاللر آراسنده منجلی اولان استادلغی منظوردر.

پك معروف اولان :

چین زلفك مشکه بکزتدم خطاسن بیلمدم کی پریشان سویلدم بو یوزقاراسن بیلمدم
قد قیامت غمزه آفت زلف فتنه خط بلا آه کیم بن حسنکك بونجه بلاسن بیلمدم

و :

سحر غمزه کدن اولور شیدا کوکل بی‌خواب کوز
یاد لعلکله چکر صهبا کوکل خوناب کوز

کوز دوشوردی کوکلی دریای عشقك قعرینه
کیم نه حکمتدر اولور احیا کوکل غرقاب کوز

و :

صور دل بیچاره‌مك حالن پریشان زلفکه حالنی بیلمز پریشانك پریشان اولمیان
منع ایدرمش احمدی مهر رخکدن مدعی کوزکوره ایمانه قصد ایلرمی شیطان اولمیان

کبی پارچه‌لر بو مدعایه دلائل کافیه اوله‌رق ذکر ایدیله‌بیلیر. بونکله برابر بعض کره‌لر :

ای طالب اولان عارف سیرایتمکه جانانی دقتله تماشا قیل هر کوردیکك انسانی

مطلعلی غزلی کبی عارفانه ومتصوفانه ویا :

تا قاشکی پیوسته کمان ایلدك ای دوست جوراوقنه جانمی نشان ایلدك ای دوست
و : حریم جنت کویك یتر پناه بکا حرامدر دخی برغیری سجده‌کاه بکا
و : قرار وصبرم آلان زلف بی قرار کدر خراب ایدن بنی شول چشم بر خمار کدر

مطلعلی غزللر کبی عاشقانه پارچه‌لرده واردر .

خلاصه احمد پاشا ادبیاتمزه ایران طرزنده قصیده وغزلی متکامل بر شکلده ادخال ایدن ایلك یوکسك سیمای شاعریت اولمق حیثیتیله کندیسندن اولکی ادبیاتمزك ایلك قدمهٔ تکاملی اوله‌رق تاریخ ادبیاتده ابقای نام ایله‌مش برشاعردر .

نظامی

پك کنج یاشنده ارتحالنه رغماً زماننده پك قیمت ویرلمش و آثارینه نسبتله فضله کوروله‌جك قدر مدیحه‌لرله تذکره‌لرده ابقای نام ایتمش اولان نظامی قونیه‌لیدر . احمد پاشانك زوال اقبالی صره‌لرنده اوندن اعلا برشاعر اولمق اوزره محمود پاشاطرفندن فاتحه توصیه اولونه‌رق حضوره دعوت ایدلمش واحمد پاشانك قصر «لعل» کونش قصیده‌لریله‌اك مقبول یدی غزلنه بر رنظیره‌یی حاملاً یوله چیقمش ایکن یولده ارتحال ایله‌مشدر. احتمال که احمد پاشایه بر رقیب کوسترمك احتیاجی سوقیله قدرت شاعرانه‌سی آثارینك دلالتندن فضله برصورتده اطرا اولونمشدر. پك کنج یاشده کوستردیکی استعداد وقابلیتنه نظراً عمری وفا ایتمش اولسه‌یدی

بویوك برموقع طوتاردی ظن اولنه‌بیلیر . فقط آثار موجوددسیله احمد پاشانك سوصیتلی برمقلدندن فضله برهویت کوستره‌میور . هله ایران شعرلرندن اقتباس ایتمدیکی داعیه‌سی پك تهلکه‌لی بر ادعادر .

غصه‌کی عالمده شادی بیلمه‌ین شاداولسون اولمایان عشقك اسیری غمدن آزاداولمسون

و :

شکرم بودرکه اولمش ایکن جانه ایرمشم کیم جان ایچنده وصلت جانانه ایرمشم

و :

یتمه‌دن سیل فنا عمر دیارینی خراب خذ من العیش نصیباً و من العمر نصاب

و :

داغ غمك که مهر و محبت نشانیدر سینه‌مده صاقلارم که سعادت نشانیدر

مطلعلی غزللری قوتلی برحس عاشقانه‌یه دلالت ایتمکده‌در. قصیده‌لری آراسنده بعضاً پك ایی پارچه‌لر واردر .

نجاتی

اصل اسمی « عیسی » اولان نجاتی ، عن‌اصل حربده چوجوق ایکن اسیر دوشمش برمهتدیدر [١] . ابتدا ادرنه‌لی برقادینك کوله‌سی ایکن بعده قسطمونیلی سائلی نامنده برشاعر طرفندن مبایعه اولونه‌رق تحصیل ایتدیراشدر . افندیسنه تبعاً واستعدادینی تعقیباً شعره‌سلوك ایده‌رك فاتح دورنده‌بعض قصیده‌لریله مظهرالتفات اولمش وبایزید ثانی دورنده دیوان همایون کتابتی و شهزادکاندن عبدالله و محمود سلطانلرك نشانچیلغی ایله تلطیف اولونمشدر . بوشهزاده‌لره پك صیقی بررابطه ایله باغلانه‌رق مدحیه‌لر و وفاتلرینه مرثیه‌لر یازمشدر . ٩١٤ تاریخنده وفات ایله‌مشدر .

---

[١] اسمی « نوح » اولدیغی‌ده روایت ایدلمش ایسه‌ده احمدپاشا ایله مقایسه‌لری محتنده کندی ایراد ایلدیکی :

تجاتینك دیریسندن اولوسی احمدك یکدر . که عیسی کوکاره آغسه ینه دم اورور احمددن

بیتی بوروایتی تکذیب ایله‌مکده‌در .

نجاتی دورنده پك بویوك برشهرت قازانمش واحمد پاشا ایله برابر قلاسیك شعربمزك بانیلری وعصرك استادلری صره‌سنه کچمشدر. احمدپاشا ونجاتی لسانه دها قوتلی برصورتده تحکم واشعار فارسیه‌یی دها شمولی واساسلی برصورتده معناً ولفظاً تقلید ایدرك تمایز ایله‌مشلردر. عصرنده مشهور مولانا ادریس بتلیسی [١] ومولانا اسحق [٢] طرفلرندن پك زیاده تقدیر ایدلدیکی کبی تذکره نویسلرجه‌ده بویوك براهمیتله تلقی اولنمشدر.

ضیا پاشا خرابات مقدمه‌سنده:

اسلافده احمد ونجاتی آوارهٔ دلشکسته ذاتی
تورکی سخنه تمل قومشلر اما تملی کوزل قومشلر

دییه‌رك مشارالیهی احمد پاشایی وذاتی ایله‌برابر مؤسسلر صیراسنده صایمقده‌در.

حد ذاتنده کرك احمد پاشانك، کرك نجاتینك وحتی ذاتینك یاپدقلری شیٔ، اوزمانه قدر ایراندن ترجمه وبسیط تقلید طرزنده دوام ایدن ادبیاته اقتباس وتمثیل یولنی تطبیق ایتمك وخارجدن کلمش اولان وزنه تورکجه کلمه‌لری تألیف وعربی وفارسی کلمات وترکیباتی لسانه دها درین وکوکلو برصورتده ادخال ایله‌مك نقطه‌لرینه معطوف برتکامل آدیمندن عبارتدر. فقط بو آدیم، شمدی عمومی خطلر اوزرندن باقیلنجه کوچوك کورولسه بیله، دورنده پك واسع ومهم برترقی کبی تلقی اولونمشدر.

قدمانزدنده نجاتینك اك بیوك شهرتی ایراد مثل وتزیین الفاظ خصوصنده‌کی موفقیتلرندن ایلری کلمشدر. اودورك تلقیلرینه تابع اوله‌رق خیالده مبالغه، الفاظده زینت وثروت، فکرلر آراسنده کیزلی ولفظی مناسبتلر اساسلرینه مربوط برشاعرلکله تمایزایدن نجاتیده بعضاً، شهزاده‌لر ایچون یازدیغی مرثیه‌لرده اولدیغی کبی. حقیقی وصمیمی حسلرده مشاهده اولونه‌بیلیر. فاتحه یازدیغی بهاریه‌سنده‌کی:

خندان ایدن جهانی ینه فصل نوبهار نیته‌که جان عاشق غمکینی وصل یار
دیرلرکه دورجام و زمان فرحدرر بودوری ویرمه عاقل ایسه‌ك باده زینهار
تریاق قویدی حقهٔ لعلینه لاله‌لر کوروب چمنده آب روانی مثال یار
برسروك آیاغنه یوز اورماغ ایچون کیدر دونه دونه ترانه ایله باغه چویبار

---

[١] «هشت بهشت» نامیله مشهور تاریخك صاحبی اولان فضلادن برذاتدر.
[٢] بایزیدثانی ویاووز دورلرنده شهرت آلان علمادن برذاتدر. شعر ایله توغلی واردی.

وشتائیه سنده کی :

اولدی چونکم ملخ برف هوادن نازل مزرع سبز طربدن کوکل اومه حاصل
اشترمست کبی صاچدی کفن بیره سحاب باغلادی قافلهٔ عشرت و شادی محمل
کوندوزین خلق چراغ ایله آرارلر کونشی بولمیوب دردایله برپاره اوداولدی هردل
مه برج کرم و سایهٔ الطاف الٓهه شاه انجم حشم و ماه عطارد منزل
خان محمد که اوکردون عظمت درکهنه بنده‌سی اولمغه کیخسرو ودارا قائل
ریسمان زرایله حشره دك اولجرسه کونش بولمیه دولتنك بحرینه عمق وساحل

وسلطان بایزید ثانی‌یه یازدیغی جلوسیه‌دن مفرز :

صیاد چرخ زاغ شبی قیلمغه شکار شکل هلالی قیلمش ایدی چنکل عقاب
یاخود دم شفقدن ایروب رحمت رمه عین سپهره آصمش ایدی شب سیه نقاب
سلطان روم و خسرو آفاق بایزید کسریٔ روزکار وشه معدلتمآب
لوح ضمیری ضبط ایدر احوال عالمی قول مؤلفی نیته کیم صفحهٔ کتاب
شاهانم که مجلس مدحکده ایلرم بر تار ایله هزار نوانیته کیم رباب
دمدر سوزیمه تربیتکدن ایره کمال کیم تاب آفتاب ایله خوشبوی اولور کلاب

پارچه‌لری هم قصیده‌ده ، هم‌ده تصویرده‌کی قدرتنه دلالت ایدر. « بنفشه » ردیفلی قصیده‌سی کبی بعض اثرلرنده ضیق قافیه انتخابی وتصنع التزامی یوزندن حسآ کورولن نقصان ، دورك تلقیلرینه مربوط اولدیغی کبی « درر »، « ایکنده »، « نیته که » و « نیته کیم » کبی کلمه‌لرده عصرك ایجابی ایله معذور کورلمك لازمدر. شهزاده عبدالله و محمود سلطانلره اولان انتسابی اولدقجه مهم برسرمایهٔ شعر اولمشدر .

صانماك که بنی دور زمان چکدی چویردی برطره‌لری مشك فشان چکدی چویردی

مطلعلی قصیده و :

سنبل صاچکله خاطرمز عاطر اولمادی کلرخلرك یزمله ایکی کون بر اولمادی

مطلعلی غزل شهزاده عبدالله سلطان ایچون یازلدیغی کبی ، هر ایکی شهزاده‌نك

ارتحاللری‌ده نجاتی‌یه کوزل بر مرثیه الهام ایله‌مشدر . ترکیب بند طرزنده اولان بوایکی مرثیه‌دن شهزاده عبدالله سلطان ایچون اولانده :

فغان و آه کیم اولدی بیکیتلکنده تباه سفندیار زمان شاهزاده عبدالله

و :

کلك فغان ایده‌لم روزکاری آغلاده‌لم بودرد ایله فلك بی قراری آغلاده‌لم
نه دکلو قارا کوکللو وطاش باغرلی ایسه قارا بولوطلر ایله کوهساری اغلاده‌لم
کولر یوزی ایله شیرین‌سوزینی‌وصف ایده‌لم کل ایله کلشن ایچنده هزاری اغلاده‌لم

و :

فراق ودرد ایله غم کیجه‌سنده قوللریکی صباح حشره دکین وقف انتظار ایتدك
قارا صاچك کبی باشدن ایاغه دوشوردك شکسته حال و پریشان وبی قرار ایتدك
یانکجه بونجه قولکدن برآدمی بیله یوق بکم ، بونجه سفردرکه اختیار ایتدك

کبی مؤثر مصراعلر اولدیغی کبی شهزاده محمود سلطانه یازیلانده‌ده :

دنیا أوی مشقت و رنج و عنا ایمش صحن صفا دیدکلری ماتمسرا ایمش
دولت آنك‌که کندینی دنیایه ویرمدی دنیای دونه میل و محبت خطا ایمش
بر دستمال ایله سیلر آخر کفن بزی دیمزکه بوکدا ایمش اول پادشا ایمش
روی زمینه بر دیدیلر بز اینانمادق هر بیری بر آغز اوله‌جق اژدها ایمش

کبی پارچه‌لر موجوددر .

تذکره نویس ادرنه‌لی سهی بك ایله شعرادن صنعی نجاتینك یتشدیرمه‌لرندندر . سهی بك تربه‌سنی یاپدیرمش وصنعی‌ده :

ناکاه‌دویدی صنعیٔ بیچاره رحاتن تاریخ دیدی موتنه : کیتدك نجاتی آه

تاریخنی سویله‌مشدر .

نجاتینك غزلیاتی آراسنده :

اثر ایتمز بوقدر آه سحرگاه سکا مکر انصاف ویره حضرت الله سکا

و :

آه کیم ایکی عدم اورتاسیدرباغ وجود برخراب آباده کلدك صبح بردرشام ایکی

و :

کل بهی قحبه فلك کوکلمه طوقونمه بنم طاشمی صاندك یوره کم، قلعه می صاندك بدنم

کبی حزین شکایتلره ،

چیقدی افلاکه درونم شرری دونه دونه یاندی قندیل سپهرك جکری دونه دونه
تارزلفکله کوکل مصری خراب اولدی دیو سکا ایله تدی کبوتر خبری دونه دونه
کعبه اولماسه قاپیك آیله کونش لیل ونهار ایله مز ایدی طواف اول کذری دونه دونه

و :

بوجفادن که قدح آغزك اوپر دونه دونه نار غیرتده کباب اولدی جکر دونه دونه
کوزلرم قبله نما کبی اولوبدر نوله کر ایشیکك جانبنه قیلسه کذر دونه دونه

کبی مصورانه وماهرانه سوزلر واردر .

خلاصه نجاتی، احمد پاشا کبی، حساس ومریض اولمقدن زیاده متفکر وصنعتکار برشاعردر . ایلك ادبی تکاملمزده احمد پاشا وذاتی ایله برابر مهم برعامل اولمشدر .

حمدالله حمدی

اولیاءالمهدن مشهور آق شمس الدین حضرتلرینك اون ایکنجی والك کوچوك اوغلو اولان حمدالله حمدی مثنوی طرزنده شعرلریله بودور ایچنده تفرد ایتمش حساس ومقتدر بر شاعردر . بولی یه مربوط کوینك قصبه سنده دوغمش، پدری طرفندن پك چوق سولدیکی حالده کوچوك یاشنده یتیم قاله رق برادرلرینك ظلمنه اوغرامش ، تحصیلنه رغماً بر موقع اجراز ایده میه رك مأیوسانه اختیار عزلت ایله مشدر . برادرلریله اولان ماجراسنك

مشابهتندن الهام آلدرق مشهور «یوسف وذلیخا» قصه‌سنی نظم ایتمش وسلطان بایزید ثانی‌یه تقدیم ایله‌مش ایسه‌ده اومدینی التفاته مظهر اوله‌مامشدر . حالبوکه بواثری عینی قصه‌نك الك مکمللرندن بریدر. ٩١٤ده محرومیت ایچنده وفات ایدرك کوینکده دفن اولونمشدر.

حمدینك « خمسه»سی ، « یوسف وذلیخا » ، « لیلاومجنون » حکایه‌لریله«مولدنبوی» ، « قیافتنامه » « وتحفةالعشاق » نامنده اوچ اثردن مرکبدر . « یوسف وذلیخا » سی « فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزننده‌در. نقول قرآنیه‌یه موافقتی واسلوبنك موفقیتی اعتباریله اشهر آثاریدر . حضرت یوسفك رؤیاسی ، پدرینك تعبیری ، قویویه آتیلمسی ، مصر کروانه قاتیلماسی، عزیز مصره اسارتی ، ذلیخانك مفتونیتی، افترا ایله زندانه آتیله‌رق یدی سنه محبوسیتی، تعبیر رؤیا ایله خلاصی و وزارتی ، برادرلرینك وصولی وحقیقتك تظاهری ، ذلیخانك فلاکت عشقی وندامتله حصول مرادی بواثرده پك کوزل ایضاح اولنمشدر .

لیلا ومجنون « مفاعیلن مفاعیلن فعولن » وزنی ایله یازلمشدر. قیس عامرینك مشهور حکایهٔ عشقی ایران استادلرندن اقتباس طریقیله بواثرده نقل اولنمشدر .

مولد نبویسی « مولد روحانی » و « مولد جسمانی» نامله‌ریله ایکی قسمدن مرکبدر . برنجیسی نورمحمدینك صورت خلقتنی وایکنجیسی حضرت پیغمبرك ولادت حقیقیه‌لرینی مصوردر . « فاعلاتن فاعلاتن فاعلن » وزننده‌در .

قیافتنامه ایسه اشکال و شمائل وجهیه ووجودیه‌دن اخلاق وطبایعه انتقال یولنده یازلمش تعلیمی براثردر . « فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزننده‌در .

یوسف وذلیخادن برایکی مثال :

ای شاهد بزم لیل اسرا نعلینکه فرش عرش اعلا
کورمشمی سکاجهان ایچنده کردون هزار دیده همتا
سن بدر تمامی کیمسه کورمز کوزلرده‌دا کرچه‌وار بوسودا
حسنکله مزین اهل صورت خلقکله مشرف اهل معنا
وصفکده عقول خلق عاجز علمکده جهول قلب دانا

آینهٔ وجه رب عالم
مجموعهٔ فضل آل آدم « نعت شریفدن »

§ ملك مغربده وار ایدی برشاه رام ایدی بویروغینه ملك وسپاه
حق آکا ویرمش ایدی بردختر یوزی آینه مشتری اختر
کرچه حسنی بیانه صیغمازایدی نیته کیم عشق جانه صیغماز ایدی
لیك برحرف ایشیت کتابندن دیه‌یم ذره آفتابندن
قامتی سرو باغ رحمتدی برك و باری صفا ولذتدی
آب لطف ایله بولدی چونکه بنا خلعت اولمش ایدی لطافت آکا
دام عقل ایدی فرقنك موی فرق اولنمازدی مشکدن بوی «صفت ذلیخا»

قیافتنامه‌دن :

رنك احمر دلیل خون وشتاب رنك اسمر دلیل فکر صواب
کوچوك اولسه کدی کبی کوشی اوغریلقده اوتاندیریر موشی
بولمیاسك ایلی آرارسه‌ك اکر آغزی اکری اولانده دوغری خبر
قنده بسیار اولورایسه خنده اومه آنده موافقت سن‌ده
چوق تبسم ادب علامتیدر قهقهه بی حیا امارتیدر

لیلا ومجنوندن :

دیدی حالك فراغ ومنزلك باغ نیچون جامه‌ك سیاه ای نامه‌سی آغ
نیچون شب رنك اولورسك ای شب افروز کچرکن روز نعمتده شب وروز
اوچارکن باغ ایچنده فارغ البال نیچون اولدك سیه‌بال وسیه حال

حمدالله حمدی حکایه وادیسنده شیخی یه‌اك پارلاق برد خیرالخلف اولمش وبودورده مثنوی وادیسنك اك کزیده استادی کسیلمش برشاعردر .

ذاتی

بالیکسریلی بسیط وتحصیلسز برچیزمه‌جی اولان « ذاتی » نك اصل اسمی عوضدر

(٨٧٦ - ٩٠٣).سرسری طبیعتلی، ایری وچیرکین، عیاش وصاغیر برآدمدی. طبیعتك مستثنا مساعده‌سیله شعره سلوك ایدرك برمدت بالیکسریده عیش ونوش عالملرنده کزوب توزدقدن صوکرا استانبوله کلمش ، برآز تحصیل کورمش ، قاضی اولمق أمانه صاغیرلغی حسبیله موفق اوله‌مایجه وفق یاپمق ، رمل دوکمك یوللرینـه دوکولمش ، بایزید ثانی ، یاووز وقانونی دورلرنده شعرلریله شهرت آلمشدر. ایاس پاشا صدارتنده سالیانه‌لرك قطعی شاعری سفالته دوشوره‌رك رماللق صنعتنه مراجعت اضطرارنده براقمشدر . بایزید جامعی حولیسنده وصوکره قوجه ابراهیم پاشا حمامی جوارنده‌کی دکانلرینه باقی ، خیالی ، یحیی بك کبی مستقبلك پارلاق شاعرلری دوام وذاتیدن استفاده ایدرلردی . مدفنی ادرنه قاپیسی خارجنده‌در .

ذاتی ، باقینك وجوده کتیردیکی اونجی عصر تکامل ادبیسنك باشلیجه مبشریدر . سلاست نظمی ووسعت تخیلاتی اعتباریله نجاتی واحمد پاشایی کچدیکی کبی ، کثرت وتنوع آثاریله‌ده کندیسنه تقدم ایدن ایکی عصر ادبینك برخلاصه‌سی حالنه کلمشدر.روایته کوره اوچ بیك غزلی ، بش یوز قصیده‌سی ، بیك قدر رباعیسی وبونلردن بشقه «احمدومحمود»، « شمع وپروانه » ، « فرخ‌نامه »، « سیرنبی ومولد »، « فال قرآن » ، « مجمع اللطائف » اسمنده اثرلری وشهر انکیز ولغزلری واردی . کندیسی پریشان حالای برآدم اولدیغی جهتله اثرلرینی طوپلامامشـدر . آلده موجود دیوانی سکسـان قدر قصیده وآلتی یوز غزلدن مرکب اوله‌رق پیری چلبی طرفندن طوپلانمشدر . مثنویلرندن الك زیاده شهرت آلان وطوپلو برحالده بولونان‌ده « شمع پروانه » در . فال قرآن ومجمع اللطائف منثور اثرلردر . لطیفه‌جی ، نکره‌کو ، خفیف مشرب و سـبکروح برآدم اولدیغندن اعاظم نزدنده پك مقبول طوتولوردی . صوك زمانلرده طالعنك معکوس تجلیلری کندیسنی پك مأیوس ایده‌رك :

دریادن آب ایسته‌مش اولسه‌م سراب اولور کرآلتونه یاپیشسه‌م او ساعت تراب اولور
آب حیـات صونسه اکر حضر دسـتمه زهر هلاهل ایله ملمع شراب اولور
کیمدن جهت اومارسه‌م اودم وضعی دیریقیل دائم سرای دل او جهتدن خراب اولور

طرزنده مأیوسانه حسبحاللره سوق ایله‌مشدر .

حسیات دینیه‌سی پك قوتلی اولوب ، توحید و نعتلری آراسنده پك مستثنا اثرلره تصادف اولونور . خصوصیله شونعتی پك کوزلدر :

قامتك ای بوستان لامکان پیرایه‌سی نوردن بر سرودر دوشمز زمینه سایه‌سی
یوسفی کرچه کورنلر اللرینی کسدیلر کون یوزك کوردی سنك شق اولدی آیك آیه‌سی
منزلك تیر دعاوش ماورای نه‌سپهر قدرکك عرش معلادن معلا پایه‌سی
اول وآخر نظیرك یوق سنك ذاتکدرر ختم جمله انبیا ، کون و مکانك وایه ی
آخرت پازارینه واردقده ایلر فائده نقدعشقکدر آنك کیم سرورا سرمایه‌سی
باغ جنتده امیدم بودرر که ذاتی‌نی جمله مؤمنلرله اول سرو ایدینه همسایه‌سی

قصیده وغزللری، خصوصیله اقبال دورلرنده یازدقلری آراسنده پك کوزل اثرلر واردر. ذاتی مدح وتوصیفده واسع برخیال وافاده‌ده سلیس ورونقدار برمهارت کوستردیکی کبی عاشقانه ، رندانه، حکیمانه مختلف طرزلرده غزللرله‌ده اثبات لیاقت أیله‌مشدر . صوك زمانلرنده اسکی اثرلرندن فکر و شکل اقتباسلرنده بولنمسی هم مأیوسیتك ، هم‌ده ضعف پیرینك محصولی اولسه‌کرکدر . ضرب مثل حکمنی آله‌جق سوزلری ، هرزمان ایچون قیمتلی عد ایدیله‌بیله‌جك فکرلری اثرلرنده کورولمکده‌در . شمع وپروانه‌سنك نهایتلرنده‌کی زفاف تصویرنده کورلدیکی کبی بعضاً خفیف مشربلکنه مغلوب اوله‌رق هوائی وحتی بردرجه‌یه‌قدر پرده بیرونانه تصویرلرله‌ده دورینك اکابرنده‌کی تمایلات هوسپرورانه‌یه ویرکی ویرمشدر . شمع وپروانه قلاسیك طرزده برحکایه‌درکه پروانه نام شهزاده‌نك شمع اسمنده‌کی قیزه مفتونیتی یوزندن اوغرادیغی مهالك واضطراباتی ونتیجه‌ده عاشق ومعشوقه‌نك ازدواج وسعادتی حکایه ایدر . « مفاعیلن مفاعیلن فعولن » وزننده اولان بوحکایه‌سیله ذاتی مثنوی یولنده‌ده اسلاف ومعاصرینندن کری قالمادیغنی اثبات ایتمشدر .

دوقوزنجی عصر هجریده شاعرلر

دوقوزنجی قرن هجریده ، ادبی تکاملك مبدأی صاییله بیلن ایکنجی نصف عصر ، سنان واحمد پاشالر ، نجاتی ، حمدی وذاتی کبی بویوك شاعرلردن باشقه دها برچوق ارباب شعر وادبله تزین ایله‌مشدر . عوض پاشا زاده عطائی ، عدنی (فاتحك وزیری

محمود باشا)، صافی (وزرادن جزری قاسم پاشا)، ملیحی ، « فرقتنامه » ناظمی خلیلی ، « هفت پیکر » ناظمی علوی، سلطان جمك كاتبی سیروزلی سعدی ، نجاتینك كاتبی صنعی، « ده مرغ » ناظمی شمسیٔ ایرانی ، شهنامه یازمغه قیام ایدن شهدی وفردوسیٔ طویل ، «وامق وعذرا ، یوسف وذلیخا، حسن ونگار ، سهیل ونوبهار ، لیلا ومجنون » حکایه‌لرندن مرکب اوله‌رق تورکجه ایلك تام خمسه نظم ایدن بهشتی ، چالدیران ظفرینه تاریخ سویله‌ین طالعی ، « گلشن توحید » صاحبی شاهدی ، « بهرام وزهره ، شکوفه‌زار ، ابکار افکار » منظومه‌لرینك صاحبی فکری بو ارباب اقتدارك سرفرازلریدرلر. نسوانمز بوترقیاته اشترا کدن کری قالمیه‌رق بوعصر ایچنده باشلیجه ایکی مهم سیما ایله ادبی جریانه قاریشمشلردرکه اونلرده زینب خاتونله مهری خاتوندر .

زینب خاتون . — عاشق چلبی‌یه کوره آماسیه‌لی ولطیفی‌یه کوره قسطمونیلی برذاتك قیزی اولان زینب خاتون ، باباسنك اعتناسیله منتظم برتحصیل کوره‌رك فارسی وتورکجه شعرلر سویله‌مش، شیخی‌یه نظیره‌لر یاپمش وفاتح نامنه دیوان ترتیبنه موفق اولمشدر. برقادینك مشاهیر شعرا ایله بومسابقهٔ موفقیتکارانه‌سی دورنده حیرت وتعظیم اویاندیردیغی حس اولونیور.

شها بوصورت زیبا سکا حقدن عنایتدر صاناسن سورهٔ یوسف جمالکدن برآیتدر
سنك حسنك بنم عشقم سنك جورك بنم صبرم دمادم آرتار اکسیلمز توکنمز بی نهایتدر

قطعه‌سیله :

بزم کلده یاقامز شوق ایله دامانه یتر کوجمز لاله صفت چاك کریبانه یتر

مطلعلی غزلی وشیخی‌یه نظیره اولان :

کشف ایت نقابکی یری کوکی منور ایت بوعالم عناصری فردوس انور ایت
دیرت لبوکی جوشه کتیر حوض کوثری عنبر صاچوکی چوزبو جهانی معطر ایت
خطك برات یازدی صبایه دیدی که تیز وار ملکت خطا ایله چینی مسخر ایت
آب حیات اولمیجق قسمت ای کوکل بیك ییل کرکسه حضر ایله سیر سکندر ایت
زینب قو میلی زینت دنیایه زن کبی مردانه وار ساده‌دل اول ترك زیور ایت

غزلی مشهور اثرلرندندر .

مهری خاتون . — آماسیه‌لی برقاضینك قیزیدر . پدری شعره مراقلی برآدم اولوب « بلایی » مخلصیله شعرلر سویله‌دیکندن قیزینه‌ده ادبی برتربیه ویرمشدر . فضله حساس وهوسپرور اولان مهرینك سنان پاشا زاده اسکندر چلبی و مولانا مؤیدالدین ایله معاشقه‌لری شهرت آلمشدر . مع‌هذا مهری شهرت عصمتنی محافظه ایتمش وآماسیه‌ده مدفنی زیارتگاه انام اولمشدر . نجاتی‌یه برچوق نظیره‌لر سویله‌مش وحتی شاعری جواب اعطاسنه مجبور ایده‌جك قدر موفقیت کوسترمشدر. مهری عشق وهوس شعرلریله خاصةً پارلامشدر:

نیله‌یم بیچاره کوکلم بردم اولماز یارسز ابسم اولماز نیته کیم جهد ایلرم بوعارسز
بن دلده نامنی ورد ایتدم اما دلبرك بردم آکماز آدم اولماز برنفس اغیارسز
وصلنی اقرار ایدوب صالدی بنی سودایره دوندی انکار ایلدی بودنی یوق اقرارسز
ای طبیب جان مدد بیمارکم اولدم مدد دیدی خودرعاشق اولدرمك بکا تیمارسز
کورمدم برخوب کیم یانده اولمایه رقیب بوجهان باغنده هیچ کل اولماز ایمش خارسز
خوبلرك مهرینه مهری اولیرز ترك ایتمزز کیم نه‌دیر ایسه‌دیسون بزاوله‌ماززیارسز

و :

بن اومارمدم که بکا یار و فادار اوله‌سك کیم بیلوردی که سنی بویله جفاکاراوله‌سك
سن که کلزار حیاتك کل نورسته‌سی‌سك نه روا اوله که هرخار وخسه یار اوله‌سك
بد دعا ایتمزین اما که خدادن دیلرین برسنك کبی جفاکاره هوادار اوله‌سك
شمدی برحالده یوز کیم ایلنن دشمننه دیرکه مهری کبی سن داخی سیه‌کاراوله‌سك

واسکندر چلبی ایله اولان ماجراسنه اشارتلری حاوی اولان :

خوابدن آچدم کوزم ناکاه قالدیردم سری قارشیمه کوردم دورور برماه چهره‌دلبری
طالع سعد اولدی یاخود قدره ایردم غالبا کیم محلهم ایچره کوردم کیجه دوغمش مشتری
کوزیمی اچوب یومنجه اولدی چشممدن نهان شویله تشخیص ایلرم کیم یا ملکدر یاپری
ایردی چون آب حیاته مهری اولمز حشره‌دك کوردی چون شب ظلمتنده اول عیان اسکندری

ونجاتی‌یه نظیره اوله‌رق یازدیغی :

آتش غمده کباب اولدی جکر دونه‌دونه کوکلاره چیقدی دخانمله شرر دونه دونه
دل درونمده طوتوشدی ینه برشمع کبی تن خیالکله فنر اولدی یانر دونه دونه

غزللری قدرت شاعرانه‌سنك باهر دلیللریدر .

دردنجی فصل

اونجی عصر هجری

عصرك نصف اولنده ادبی تکاملمز

شیمدی یه‌قدر مختصراً تدقیق ایتدیکمز دورلر ، بزه کوستردی که عثمانلی تورکلرینك ادبیاتی ، تورك تاریخ ادبیاتنده‌اسلامیتك دخولندن صوکرا باشلایان ادبی جریانك باشلیجه اساسلی برخطنی تشکیل ایدرك ، ایران ادبیاتیله صیقی برمناسبت تأسیس وادامه‌ایله‌مشدر. بدایتده تورکستانده وایرانده حکم‌سورن تصوفی ادبیات ایله باشلایه‌رق ایران ادبیاتی قدر ملی شیوه‌دن‌ده نصیب آلابیلن ادبی شکللر ، کیتدکجه ایرانی طرزه میل کوسترمکه باشلامش وبربچق عصر ظرفنده اوزمانده ایران‌ادبیاتنده موجود ومؤسس اولان مختلف نوع وشکللری پیدرپی اقتباس صورتیله قلاسیك ومعین برشکل آلمشدر . دوقوزنجی قرن هجری نصف اخیرنده عثمانلی ایمپراطورلغنك بیزانس قیصرلکنه خلف اولمسی و سرای عثمانینك ایران شهنشاهلرینه و روما قیصرلرینه لایق یکی برطرز آلمسی اجتماعی حیاتمزی اسکی تورك حیات ملیه‌سندن باشقه برشکله قلب ایتمش و اجتماعی تحوللرله دائما باش باشه یوروین ادبی مؤسساتمزده سرایك اطرافنده طوپلانان وایران استادلرینی آدیم آدیم تعقیب ایدن « شعرای روم » ك ألنه انحصاری برشکلده کچمش ایدی . تکیه‌لرده درویشلر وخلق آراسنده عاشقلر وساز شاعرلری ووجدان انامدن نبعان‌ایدن خلق شعرلری کندی محیط نفوذلرنده حکم سورمکله برابر تاریخی حیاتمزك مضبوط جریانلرنده فرمانفرما اولان آنجق بوقلاسیك ادبیات طرزی ایدی . رسمی مؤسسه‌لره مربوط وعادتا رسمی بر ماهیتی حائز فرض اولنان بوایران تقلیدی ادبیاتك ایلك تکامل خطوه‌لری ، بالاده ایضاح اولوندیغی وجهله دوقوزنجی قرن هجری نصف‌اخیرنده آتیلمش ایدی. عثمانلی مؤسسهٔ سیاسیه‌سنك الك پارلاق ظفرلرینی، الك یوکسك موفقیتلرینی احتوا ایدن و بونکله برابر مبدأ انحطاطی‌ده اولان اونجی قرن هجری بوطرز ادبیاتك الك پارلاق تکامل دوره‌لرندن بریدر .

یاووز سلطان سلیم و قانونی سلطان سلیمان دورلرینی درآغوش ایدن عصرك برنجی نصفی ، باشده بالذات بوایکی حکمدار ذیشان اولمق اوزره هر جنسدن ممتاز ویوکسك ادبیاتجیلرله مالامالدر : علمادن ابن کمال وأبوالسعود افندیلر، قینالی زاده علی وهمایون نامه مترجمی علی واسع افندیلر ، تاجی زاده جعفر چلبی ، مورخلردن عالی ویجوی ، تذکره نویس لطیفی و عاشق چلبی ، بحرالمعارف والاصطلاحات الشعریه مؤلفی سروری قدیم ، منشئ مشهور فریدون بك عصره رونق ویردکلری کبی باشده فضولی وباقی اولمق اوزره آهیلر ، خیالیلر ، یحیی بکلر ، لامعیلر، روانیلرده بودورده شعری پك یوکسك برمرتبهٔ کماله ایصال موفقیتنی کوسترمشلردر .

اونجی قرن هجریده علم واسع برصورتده تکامل ایدرك مدارس سلیمانیه دنیانك الك کزیده دارالفنونلرندن بری حالنی آلمش ایدی . شرقك الك پارلاق مدنی دوره‌لرندن بری اولان بوعصر کمالده افکارك انکشافی ، تورك وعثمانلی عالمی ایچون شانلی برسلسلهٔ ترقیاته سبب اولمشدر . علمی ، فکری واجتماعی تکاملرك ضروری برمحصولی اولان ادبی تکامله حصر بحث ایده‌جك اولورسه‌ق ، لسان نثری فریدون بك ، تاجی زاده ، قینالی زاده اللرنده ، لسان نظمی‌ده باقی ایله آرقاداشلری سایه‌سنده پك واسع ترقیاته مظهر اولمش کورورز .

حکمدار شاعرلر

نصف عصرك ایکی بویوك پادشاهی اولان یاووزسلطان سلیم ایله قانونی سلطان سلیمان شعر خصوصنده‌ده قدرت کلیه‌لریله معروفدرلر . قانونی شهزاده‌لرندن شهید مصطفی سلطان‌ده « مخلصی » مخلصیله بعض شعرلر سویله‌مشدر .

یاووز سلطان سلیم . — خاصةً فارسی شعرلریله معروفدر . غریبدرکه تورکیا حکمداری اولان یاووز فارسی شعرلریله شهرت آلدیغی صره‌ده رقیبی ایران شاهی اسماعیل صفوی‌ده تورکجه شعرلرله طانمش ایدی. مع‌هذا یاووزك عربی وتورکجه شعرلری بالکلیه مفقود دکلدر . عربیده :

الملك لله من یظفر ینیل منی یردد قهراً ویروی نفسه الدرکا
لوکان لی اولغیری قدرانملة فوق التراب لکان الامر مشترکا

قطعه‌سی کبی بدیعه‌لری ، فارسیده ایسه :

و: نیست بیهوده سفرها وفرسرانی ما بهر جمعیت دلهاست پریشانی ما

و: سرتاپای توهمه‌مطبوع طبع ماست گویا برای خاطرما آفریدهٔ

کرلشکر عدوبود ازقاف تابقاف بالله سرمپیچم ازاوهیچ درمصاف

کبی عاشقانه وقهرمانانه شعرلری واردر .

یاووزه اسناد اولنان ویك مشهور اولان :

مردم دیده‌مه بیلمم نه‌فسون ایتدی فلك گریه‌می قیلدی فزون اشکمی خون ایتدی فلك
شیرلر پنجهٔ قهرمده اولورکن لرزان نی بر کوزلری آهویه زبون ایتدی فلك

قطعه‌سی کبی برطاقم شعرلرك فی‌الحقیقه سلطان سلیمه عائد اولدیغی یك شبهه‌لیدر .

یاووزه عائد اولان شومربعك شیوه‌سیله بونلر آره‌سنده‌کی یك بارز و اساسلی فرقلر بوشبهه‌یی آرتدیران وحتی قطعیلشدیرن بردلیلدر :

کوزلرك فتنه‌ده ابروك ایله انبازمی که دل آصیلماغه ایور زلفکه جانبازمی که
بزی قهر ایله‌دوکك لطفکه آغازمی که نه یکی شیوه‌می که جورمی که نازمی که
دلی صیدایتمه‌ده عالم بیلور استادلغوك کی صاقین عالمه یاییلمایه بیدادلغوك
بیلمزم سری نه‌در بیلمش ایکن یادلغوك نه یکی شیوه‌می که جورمی که نازمی که

دل نه‌درنسنه‌می وارعشق اودینه یاقمادیغوك عشق زنجیرینه کردنمی قودك طاقمادیغوك
نی کوردکیده یوزك دوندوروبن باقمادیغوك نه یکی شیوه‌می که جورمی که نازمی که
بو سلیمی قولنکه جوری روان ایله‌دوکك بونجه صدقن ره عشقکده یالان ایله‌دوکك
یوزیکی کوستروبن بینه نهان ایله‌دوکك نه یکی شیوه‌می که جورمی که نازمی که

یاووز بالذات شاعر اولدیغی کبی ارباب شعره‌ده یك لطفکار برمشوق اولمشدر .

قانونی سلطان سلیمان . — عثمانلی دور استیلاسنك خاتمهٔ اقبالی وعصرینك قدرت و عظمت اعتباریله متفوق بی امثالی اولان قانونی سلطان سلیمان شعر ایله‌ده معروفدر . «محبی» مخلصی ایله‌نظم اشعاره رغبت ایدن سلطان سلیمان الك یوکسك شاعرلرك مشوق وحامیسی

اولمقله‌ده تاریخ ادبیاتنده ابقای نام ایله‌مشدر . درت دیوانی واردر . توحید ونعت‌یولنده بعض منظومه‌لری ، حکیمانه ، رندانه ، عاشقانه برچوق غزلری واردر .

خلق ایچنده معتبر برنسنه یوق دولت کبی اولمیه دولت جهانده بر نفس صحت کبی
اولسه قوملر صاغیشنجه عمریکه حدوعدد کلیه بوشیشهٔ چرخ ایچره بر ساعت کبی

بیتلرینی حاوی غزلی پك معروفدر .

تاج وتخت سلطنت برباد اولورچون عاقبت کندیکی عالم سریرنده سلیمان اولدی طوت

و :

ملك دنیا کیمسه‌یه قالماز صوکی برباداولور ای محبی شویله فرض ایت کیم سلیمان اولمشك

و :

برنیجه کون شادایدوب دونر ینه غمکین ایدر برقرار اوزره دکلدر روز وماه وسال چرخ

کبی مستغنیانه وحکیمانه شعرلری آراسنده :

الله الله دیه‌لم رایت شاهی چکه‌لم کوزینه سورمه دیو دود سیاهی چکه‌لم
پایمال ایلیه‌لم کشورینی سرخ سرك یورویوب هر یکادن شرقه سپاهی چکه‌لم

کبی مردانه وقهرمانانه ، یاخود

وعدهٔ وصل ایلدی چونکیم بزه جانانمز ای اجل بردم توقف ایله آلمه جانمز

و :

یاعفوایله، یوزلك کوستر، یاصورمه جرمی اولدیر سنی سومك کناه ایسه افندم چوق کناهم وار

و :

سورهٔ واللیل اوقوردم دون نماز شامده زلفن آکدم دلبرك نیتدم نه‌قیلدم بیلمدم

و :

بو نظم درباری اوقورسه نوله دلبر لؤلؤ یاراشیر لعل بد خشان آراسنده

کبی عاشقانه وصنعتپرورانه یازیلری‌ده واردر .

§ یاووزك برادرلری قورقود واحمد سلطانلرله قانونینك مخدوملری مصطفی وسلیم سلطانلر ـ که صوکنجیسی سلطان سلیم ثانیدر ـ ده‌شمر ایله توغل أیله‌مشلردر .

وزرا وعلما آره‌سنده شعر

کرك یاووز وقانونی ، کرك شهزادکان ، وزرا و رجال اونجی عصر نصف اولنده ارباب شعر وادبه پك بیوك بررغبت وتوجه کوسترمشلردر . عصرك حیات عمومیه‌سنه انضمام ایدن بوتوجه والتفاتك ادبی تکاملاتمزده مهم برحصهٔ تأثیری اولدیغی انکار ایدیله‌مز. مقبول ابراهیم ، رستم وعلی پاشالر وحتی ـ ایاس پاشا مستثنا اوله‌رق ـ بتون وزرا شعر ایه‌بویوك التفاتلر کوسترمشلردی . یالکز شاعر فغانی دامادابراهیم پاشانك مجارستاندن کتیره‌رك سلطان احمد میدانه رکز ایتدیردیکی هیکلر ایچون :

دو ابراهیم آمد بدیر جهان یکی بت شکن ویکی بت نشان

بیتنی حاوی برهجویه سویلدیکی ایچون ورطهٔ اعدامه دوچار اولمشدی .

§ علما آراسنده‌ده ایکی مهم وبویوك سیما شعر ایله اشتغال ایدرك دور ادبیاتنه رونق ویرمشلردر . بونلرده بربرینی متعاقب مسند فتوایه رونق ویرن وعلوم شرعیه وادبیسنده امثالسز قدرتلریله شهرتکیر اولان ابن کمال احمد شمس‌الدین و ابوالسعود عمادی افندیلردر .

ابن کمال ـ ابن کمالك مطبوع دیوانی صوکرادن ترتیب ایدلمش و ایچنه حد ذاتنده باشقه‌لرینه عائد اثرلرده قاریشمشدر. یاووزسلطان‌سلیمه یازدیغی مرثیهٔ‌مشهوره‌وباخصوص شوبندی پك معروفدر :

عزمده توجوان و حزمده پیر صاحب السیف و صائب التدبیر

هم صف آرا ایدی هم آصف‌را نه وزیر ایستر ایدی و نه مشیر

الی شمشیر ایدی دلی خنجر نیزه ایدی قولی و پارماغی تیر
آز مدتده چوغ ایش ایتمشدی سایه‌سی اولمشیدی عالم کیر
شمس عصر ایدی عصر ده‌شمسك ظلی ممدود اولور زمانی قصیر
تاج و تخت ایله فخر ایدر بکلر فخر ایدردی آنکله تاج و سریر
کوکلی اول سورده بولوردی سرور که چاله چاغیرایدی تیغ و نفیر
رزم ایشنده بزم عیشنده کورمدی پیر چرخ آکا نظیر
چیقسه ایوان بزمه مهر منیر کیرسه میدان رزمه شیر دلیر
اولیجق دار و کیر اول شیری آکسون وقانلر آغلاسون شمشیر
حیف سلطان سلیمه حیف و دریغ هم قلم آغلاسون آنی هم تیغ

۹۳۳ده مشیخته کچه‌رك ۹٤۰ده ارتحال ایدن مرحومك اوچیوزه یاقین تألیفاتی واردر .

ابوالسعود افندی . — ابن کمال قدر یوکسك برداهی اولمامقله برابر پك مستثنا برمتشرع اولان بوذاتك‌ده اك کزیده اثری حفیده‌لرندن بری ایچون یازدیغی مرثیه‌در:

کل ای خجسته خصال وملك جمالم کل توکندی حسرت ایله طاقت ومجالم کل
سنی بقاده قویوب بن فنا بولام دیردم وجود بولمادی اندیشهٔ محالم کل
سنکله ملك وجودم تمام عامر ایدی بیقیلدی جملةً اولدی خراب حالم کل
بوروز کارایسه ای ابر ایدن یاشك سیلاب بنی‌ده آغلادان اولدز کل آغلاشالم کل
نیاز و دعوت ایسه ایلدك تمام ای دل او ماه کلمدی کل باری بز وارالم کل

بیتلری بومرثیه‌دن مفرزدر .

علم وفضل ایله شهرتشعار اولان بوایکی بویوك شیخ الاسلامك شعرایله توغللری، عینی زمانده بویوك برتشویق رولنی‌ده ایفا ایله‌مشدر . مشهور یحیی بك بالخاصه ابن کمالك پرور شیاب توجهی اولمش ، علما میانده پك چوق ارباب اقتدار رئیسلرینه اقتفاءً شعره هوس ایله‌مش ایدی . عصرك سلطان الشعراسی اولان باقی قاضی عسکرلکه قدر واصل اولمش ومشیخته کچمسنه رمق قالمش برفاضل ایدی .

الحاصل اونجی عصر هجریده کرك دورك اجتماعی وضعیتی ، کرك حکمداران ،

وزرا وعلمانك میل ورغبتلری ادبی ترقیات ایچون پك مساعد بر محیط کشاد ایتمش ایدی . دوقوزنجی قرن هجری نصف اخیرنده باشلایان تکامل بو محیط مساعدده نمالانه‌رق ادبیاتمزه پارلاق بردورهٔ کمال اهدا ایله‌مشدر .

لسان نثرده تکامل

اوتنجی عصر هجریده نثر لسانی پك کنیش ومهم برتکامله مظهر اولمشدر: بو تکامل برطرفدن آثار منثوره‌نك تعلق ایله‌دکلری موضوعلره نظراً مختلف انواعه وهرنوع ایچون معین ومقرر قواعده انقسام وتبعیتندن، دیکر طرفدن‌ده لسانك اوزمانه عائد ادبی ترقیلر دائره‌سنده، نمونهٔ کمال فرض ایدیلن برمرتبه‌یه قدر ایصالندن ایلری کلیر .

آثار منثوره‌نك انواعی . — قدیم ادبیاتك نثر جهه‌سی، پك واسع برساحه‌یی اشغال ایدر . منظوم اثرلرده همان عمومیتله چوق دار بروادیده دولاشان ادبیات عتیقه ، نثر قسمنده همان هر یازیی ادبیاتك حیطهٔ صلاحیتنه داخل فرض ایله‌مشدر . علوم شرعیه ونقلیه، فنون عقلیه‌وفلسفیه، اخلاق، تاریخ، حکایات، اساطیر، معلومات شتی، محاضرات، هپ لسان بیانی نقطهٔ نظرندن ادبی نفوذك تأثیری آلتنده قالمش وصاحبلرینی منسوب اولدقلری معلومات ساحه‌سنده‌کی فضل وکمالرندن باشقه برده ادبی شهرت ایله وایه‌دار ایله‌مشدر .

علمی اثرلر، کرك نقلیاته وکرك عقلیاته عائد اولسون ، عمومیتله عربی متنلر شکلنده وجوده کتیریلیردی. ثروت علمیه‌مزك ملی قسمی اوقدر حقیر کورونمه‌سی، بوتون مسلمان تورك علماسنك تألیفات علمیه‌ده عربی‌یی لسان مشترك اوله‌رق قبول واستعمال ایله‌مش اولملرندن ایلری کلیر . بونکله برابر اوتنجی عصرده یتیشن علما اساساً عربی عنعنه‌سنی اخلال ایتمه‌مکله برابر، بعض اثرلرینی وبالخاصه تدریسی ماهیتده اوله‌رق وجوده کتیردکلری متنلری، شرحلری، حاشیه‌لری ، تعلیقاتی تورکجه یازمغه‌ده همت ایله‌مشلردر . بالاده ذکر ایدیلن ابن کمال احمد شمس الدین وعمادی ابوالسعود افندیلر، شعرلرندن زیاده بو نوعدن علمی ومعظم تألیفلریله مشهوردرلر . سلفلری زنبیللی علی جمالی افندی ایله برابر بواوچ مفتی الانام، سلطان سلیمانه قانونی عنوانی احراز ایتدیرن اجتهادات تشریعیه‌نك منبعی وعلوم نقلیه‌نك امامی کسیلمشلردی .

دیکر طرفدن ، ریاضیات وطبیعیات وادیلرنده «موضوعات العلوم» صاحبی طاش کوپریلی زاده کمال الدین ، ریاضی شهیر میرم چلبی ، سنان پاشا شاکردی لطفی چلبی ، حکیم شاه قزوینی کبی برچوق استادلر، تألیفات وتدریسات ایله مدارس سلیمانیه‌یه رونق ویریبورلردی.

علمی لسانك اك بارز سجیه‌لرینی عصرینك فلسفه واخلاق تلقیلرینی تصنیف وافاده ایدن قینالی زاده علی افندینك «اخلاق علائی» نامیله معروف اثرنده کورورز. بوکتاب اسکی عرب تلقیسنه کوره بر علم اخلاق کتابیدر ؛ فقط اساسه وصول ایچون ینه عرب تلقیسنه کوره علومك تصنیفندن وانواعندن‌ده بحث ایدر . معلوم اولدیغی اوزره عرب تصنیف علومی ، آریستونك تصنیفنه « علوم نقلیه » قسمنی علاوه ایله وجوده کتیریلمش برتصنیفدر ، که بوکا نظراً علوم نقلی وعقلی اوله‌رق ایکی‌یه وعلوم عقلیه ، « حکمت » نام عمومیسنی آله‌رق «حکمت نظریه» و «حکمت عملیه» قسملرینه، حکمت نظریه «علم الٓهی، علم ریاضی، علم طبیعی» وحکمت عملیه‌ده « علم اخلاق ، علم تدبیر منزل وعلم تدبیر مدن» زمره‌لرینه آیریلیر؛ اسلامی تلقیدن دوغان علوم نقلیه‌ده عربی لسان وادبیاتنه عائد لغات، صرف ، اشتقاق ، نحو ، معانی ، بدیع ، بیان ، خط ، املا، انشا ، عروض، قافیه، قرض شعر، تاریخ ومحاضرات کبی اقسامی درآغوش ایدن «علوم آلیه» ایله اصل علوم شرعیه‌یی تشکیل ایدن و «اصول تفسیر، اصول حدیث، اصول فقه، علم توحید وصفات، علم کلام، علم عقائد» وامثالی احتوا ایله‌ین «علوم عالیه» دن مرکبدر. حکمت عملیه‌نك فرده متعلق و «اخلاق علائی» نك موضوعنی تشکیل ایدن «علم اخلاق» شعبه‌سی، ینه او زمانه کوره فردك اوصاف وسجایای اخلاقیه‌سنی، « قوهٔ غضبیه، شهویه و عاقله » نامله‌ریله اوچ قوته وبونلرك « شجاعت ، عفت ، حکمت » دن عبارت اولان اعتدال درجه‌لریله ، « تهور ، سفاهت ، شیطنت » کبی افراط و « جبانت ، جمودت ، بلادت » کبی تفریط مرتبه‌لرینه آییرارق، اوچ اعتدال درجه‌سنك اجتماعندن «عدالت» نامیله دردنجی برخصلت جمیله تولد ایتدیرمك اساسنه مستنددر. بوتلقیلری صیقی برتصنیف آلتنده افاده ایدن اخلاق علائی، اسلوبی اعتباریله‌ده آغیر باشلی وقیمتدار برآثردر .

تاریخ وادیسنده، دوقوزنجی عصر اواخرنده یتیشن وغایت مکلف ومغلق بر لسان ایله « هشت بهشت » نامی ویردیکی تاریخی یازان مولانا ادریس بتلیسی ایله معاصری وساده لسان طرفداری اولان نشری باشده اولمق اوزره ، عالی وپچوی کبی مشاهیر

مورخین بوعصری تزیین ایدن تاریخ استادلریدر. عالی، تاریخنك وثائقه‌مستند واوروپاجه بیله معتبر اولمسیله حائز امتیاز اولدیغی قدر منثور و منظوم ایکی « خمسه » سی و آثار سائره‌سیله‌ده شهرت آلمشدر. پچوی ابرهیم افندی ایسه مشاهداته مستند، آچیق عباره‌لی تاریخیله دورینك تلقیلرنده عادتا بر تبدل یاپمش وادریس بتلیسینك آچدیغی آغیر اسانلی، مغلق عباره‌لی تاریخ‌سیسته‌می خواجه سعدالدینی یتیشدیردیکی کبی، دینیله بیلیرکه پچوی‌ده نعیمانی احضار ایدن بر مبشر اولمشدر.

مشاهیر بحریوندن وریاضیه‌وجغرافیاوملاحی استادلرندن اولان «محیط» و «مرآت الممالك» و «مرآت کائنات» مؤلفی مشهور سیدی علی رئیس‌ده لسانك وضوح‌وصراحتیله بوعصر اساتذهٔ قلمی آراسنده ذکره شایاندر.

خاصةً ادبیات مورخلری دیمك اولان تذکره‌نویسلر آراسنده بونصف عصرده الکزیاده شهرت قازانان «لطیفی» در. قسطمونیلی واصل اسمی عبداللطیف اولان بومحررك تذکره‌سی ایکی قسمدر: برنجی قسمده شعرك ماهیتی وصورت ظهوری حقنده اودورك تلقیسنه موافق بعض ملاحظات ایله حکمداران عظام واولیای کرامدن اولان شاعرلر، ایکنجی قسمده‌ده الفبا ترتیبیله کندی عصرینه قدر یتیشمش شعرا موضوع بحث اولور. ادبیات تاریخنك قیمتلی وثیقه‌لرندن اولان بوتذکره مطبوعدر. تذکره‌نویس عاشق چلبی دخی بودورك کزیده مورخین ادبیه‌سندن معدوددر.

اون اوچنجی قرن هجری اوائلنه منسوب اولان وابجد حسابیله تاریخ سویلمکده‌کی قدرتنه مبنی «مورخ» دییه شهرت آلان هزلنویس سروریدن تفریق ایچون « سروریٔ قدیم» مخلصیله یاد ایدیلن مصطفی بن شعبان « بحرالمعارف والاصطلاحات شعریه » نامیله قواعد ادبیه‌یه متعلق برتألیفیله شهرت آلمشدر.

بودورده لسان رسمینك استادی فریدون بك (پاشا) در. قانونی وخلفلری دورلرنده اوزون مدت « نشانجی » منصبنه شان ویرن احمد فریدون بك « منشأة السلاطین » نامیله ایکی بویوك جلد تشکیل ایدن و « فریدون بك منشأتی » دییه شهرت آلان اثریله کتابت رسمیه‌نك اساسلرینی قورمش وبوتون قواعد وتصنیفاتی امثله وشواهد ایله تقریر ایله‌مشدر.

تاریخی وثیقه اولمق اعتباریله کتابت قوتنه حقیقتی فدا شائبه‌سندن بوس‌بوتون آزاده کوروله‌مدیکی ایچون بر آز ضعیف اولان بو معظم اثر ، عصرینك لسان رسمیسی ایچون صارصیلماز بر آبده حکمنده‌در . « منشأة السلاطین » عثمانلی ایمپراطورلغنك بر کوچوك بکلك شکلنده تأسسندن عصر قانونی‌یه قدر مقام سلطنت نامنه یازیلمش باشلیجه رسمی نثرلری احتوا ادعاسیله وجوده کتیرلمش مهم بر کتابدر . رتبه‌لره کوره القاب ، سرلوحه و خاتمه‌لر استعمالی حقنده‌کی قواعدی و عصرینك کتابت نظریه‌لرینی مقدمه شکلنده افاده ایدر .

فریدون بك کبی نشانجی اولان تاجی زاده جعفر چلبی دها زیاده غیر رسمی نثر وادیسنده شهرت قازانمش ، حتی «هوسنامه» سیله نظم‌دائره‌سنده‌ده قدرت کوسترمشدر. « استانبول فتحنامه‌سی » نامیله تاریخ انجمنی رساله‌سنده مندرج رساله‌سی تورکجه انشاسنك پك آغیر وتورکجه‌دن زیاده فارسی‌یه مشابه اولدیغنی اثباته کافیدر . جعفر چلبی چالدیران سفرندن صوکره عسکری عصیانه تشویق ایله متهم اولارق قتل ایدلمشدی . چالدیرانده اسیر دوشن تاجلی خانم ـ که شاه اسماعیل صفوینك منکوحه‌لرندن ایدی ـ بالارادهٔ سنیه جعفر چلبی‌یه تزویج اولونمشدی .

اصل ادبی نثر وادیسنده ، بو عصرك الك معتبر نوعی ، حکایه طرزیدر . حکایه‌لر عمومیتله فارسیدن مقتبس ویا فارسی حکایات اصولنه توفیقاً مصوردر . بومیانده جهان ادبیاتنجه بیله طانمش اولان واصلی هنددن مأخوذ بولنان « کلیله و دمنه » دن منقول « همایوننامه » ترجمه‌سی خاصةً ذکره شایاندر . احتمالکه (لافونتن) ، بیله مشق تقلید اولمش بولنان حیوانات واشیا حکایه‌لریله تلقین افکار طرزینك بوقدیم ومعروف آبده‌سنی لسانمزه نقل ایدن علی واسع افندی‌یی قینالی زاده علی افندی ایله قاریشدیرمامالی‌در .

«همایوننامه» دن باشقه‌بوعصرده لسان‌نثر ایله اساطیری ویا مخیل دها برخیلی حکایه‌لر یازیلمشدر. عینی‌موضوعده برطاقم حکایه‌لرده نظماً وجوده کتیرلمشدر. منظوم اولانلرندن شاعرلری صیراسنده بحث ایدیله‌جکی ایچون بوراده اوحکایات منثوره‌دن برنمونه ارائه‌سی کافیدر : نیکبولیده تولدوطریق علمی‌یه سلوك ایده‌رك ملازمتی زمانده «خسرو وشیرین» حکایه‌سنی متضمن « حکایت شیرین و پرویز وروایت کلکون وشبدیز » نامنده‌کی تألیف منظومیله مظهر توجه اولان و بالآخره ملا زیرکك حیله‌سیله کوزدن دوشه‌رك قره‌فریه

مدرسلکنده ارتحال ایلهین « بکلی حسن » ـ که « سیدی خواجه » نامنده بر تاجرك اوغلی در و « آهی » مخلصیله مشهوردر ـ « حسن ودل » نامنده شخصلری رمزی و موضوعی خیالی بر حکایه‌سیله نثر لسانندهده موقع طوتمشدر. بعض فارسی حکایه‌لرده کورلدیکی وجهله بو اثرده‌ده مثلا محبوبه‌نك آدی « حسن » عاشقنك اسمی « دل » حکمدارك اسمی « عقل » . . . اولمه کبی رمزی توسیملر کورولور .

بودورده یتیشن ونظم قسمنده داها شایع شهرت آلان استادلرکده برکزیده آثار منثوره‌لری واردر ؛ لاکن اونلری کندیلرندن بحث ایدرکن ذکر ایلهیه‌جکز .

اسلوب نثر . — بوعصرك نثر اسلوبی ، ادبیات قدیمه‌نك لسان نثرینه اساس اولان اوصاف عمومیه‌یی عادتا متکامل و متقرر بر شکلده احتوا ایدر . طبیعی خلق ایچون یازیلان وخلقك آکلایه بیلمه‌سی ایچون چوق ساده وحتی اکثریتله ساده‌لکی بجره‌میه‌رك قبا برلسان قوللانیلان نادر اثرلر ، بو بحثك خارجنده‌در . ذاتاً بوتون ادبیات قدیمه ، خواص زمره‌سنه عائد خصوصی بر ادبیات اولمقدن قورتوله‌مامشدر .

بودورك خواصه مخصوص اولان نثری ، اسلوب نقطهٔ نظرندن ایکی قسمه تفریق اولنه‌بیلیر: برنجی قسم، تدریس وتعلیم مقصدیله یازیلان اثرلرده التزام ایدیلان نسبةً دها آچیق اسلاندر. بوشیوهٔ بیان اساساً برشی اوکره‌تمك غایه‌سنه معطوف اثرلر ایچون التزام ایدیلمش اولمغله برابر ، بعضاً موضوعی اعتباریله تعلیمی اولمیان حکایه و منشآت کبی اثرلرده‌ده جای قبول بولدیغی واردر . بونوع یازیلرده عباره‌لر ایکنجی قسمه نسبةً دها مفصول، دها قیصه‌در ؛ سجع وزینت الفاظه دها آز اعتنا اولنور . بوکا مقابل ربط صیغه‌لری کثرتله قوللانیلیر . « پس ، چون ، ایمدی » کبی تعلیل اداتلری اکثریتله آیری جمله‌لری بربرینه عطف ایچون استعمال اولنور . بعض عوامی حکایه‌لرده دخی بواسلوبه تصادف ایدلمکده‌در .

ایکنجی قسم اوعصرده اصل ادبی فرض ایدیلن لسان نثردر . بوندن اصل مقصود ابرازهنردن عبارت اولدیغی ایچون مقصدی ابهام آلتنده براقمقدن احتراز ایدیلمز؛ بالعکس افاده‌نه قدر مغلق ومزین اولورسه اوقدر فضله هنر وقدرت کوستریلمش اولور . متعدد فکرلری برجمله‌ده طوپلامق ، هله ربط وعطفلری بربرینه باغلی ونهائی کلمه‌لری مسجع واکثریتله متوازن جمله پارچه‌لرنده بولوندیره‌رق مجموعنی برتك فعله ویا مسنده ارجاع

ایله‌مك بویوك برمعرفت قلمیه عد اولونور. سجع، بونوع نثرك الك مهم برخصیصه‌سیدر؛ حتی شکایتنامه کبی نسبةً داها صمیمی و دها منفصل یازیلمش اثرلرده بیله هیچ اولمازسه سجع مفروقه، یعنی جمله نهایتلرنده‌کی کلمه‌لرك مقفی دوشمه‌سنه اعتنا اولنور. هله سجع ربطی، یعنی عینی فعله ربط ایدیلن معطوف عباره‌لرك صوك کلمه‌لرنده‌کی قافیه، عادتا برشریطهٔ تحریردر؛ بونك بولونماماسی لیاقت قلمیه‌نك نقصانانه، اثرك قیمتسزلکنه علامت اولور. مقدمه‌لر، مدیحه‌لر، تصویرلر بو لسان ایله یازلمق، عربی و فارسی کلمه‌لر، عباره‌لر، ترکیبلر بول بول قوللانلمق قاعده حکمنده‌در.

ایشته اونجی عصرده‌کی نثر تکاملنك باشلیجه خطوطی شو ایضاحات ایله تعین ایدر.

لسان نظمك تکاملی

اونجی عصر هجری نصف اولنده نظم تکاملی، دوقوزنجی عصرده واصل اولدیغی درجه‌دن داها ایلری‌یه دوغرو حرکت ایله‌مشدر. ذاتیدن دوغرودن دوغرویه اخذ فیض ایتمش اولان باقی بودورده سلطان الشعرا کسیلمش، احمد پاشا نجاتی ـ ذاتی لسانك نقیصه‌لرینی اصلاح، سلاست وعذوبتنی تزیید، خیال رونقنی توسیع ایده‌رك سلیس وروان براسلوب نظم ابداع ایله‌مشدر. عصرك بوتون شاعرلری، اساس واسلوب اعتباریله باقینك شیوه‌سنی قبول و تعقیب ایتدکلری جهتله، بوعصرده لسان نظم، اوزمانه قدر تورکجه کلمه‌لرك لزومسز مد وقصرلری، برآز فضله اماله و زحافك تجویزی کبی بارز بعض ابتدائیلکلردن قورتوله‌رق آهنکلی، حتی عظمتلی بر شیوه‌یه داخل اولمشدرکه بونك اقصای کمالی عصر متعاقبك ابتدالرنده نفعی ایله تجلی ایده‌جکدر.

استانبولده تأسس ایدن بوشیوه‌نك خارجنده قالمقله برابر عصرك وادبیاتمزك حسیات صحیحه وصمیمیه مصورلکی حیثیتیله مدار افتخاری اولان یکانه شاعر ایسه، فضولیٔ بغدادیدر. بوراده اولاً فضولیدن ومتعاقباً باقی ایله پیرولرندن بحث ایده‌جکز.

فضولی وآثاری

اونجی عصرك تکامل ادبیسنه التحاق ایدن فضولی، یالکز عثمانلیلرك دکل، عینی زمانده بوتون تورك ادبیاتنك و عراق خطه‌سنك مدار مفخرتی اولان بر داهیٔ شعر

وادبدر . دوقوزیوز تاریخلرنده بغداد جوارنده حله قصبه‌سنده سلیمان نامنده بر ذاتك صلبندن دنیایه‌کلن بوشاعر داهینك اصل اسمی محمددر . دها پك کوچوك یاشنده بویوك بر قابلیت کوسترن شاعر ، خواجه رحمةالله افندی نامنده بر ذاتدن درس کورمش ودورنده شایع اولان اقسام علومك کافه‌سنه جدی بروقوف پیدا ایله‌مشدر . مشهور ملا حبیبی کندیسنه علوم ادبیه‌یی تعلیم ایتمشدر . کنجلکنده استادی رحمةالله افندینك کریمه‌سنه تعشق ایده‌رك ایلك تورکجه شعره بو عشق ایله باشلادیغی روایت اولنور . حتی بوقیزه مالك اولمق ایچون تشیع ایلدیکی‌ده مروی و فاجعهٔ کربلا حقنده روضةالشهدایی ترجمه‌ومرثیه‌لرتنظیم‌ایله‌مسی‌ده بونی‌مؤیدایسه‌ده دیوانده خلفای راشدین حقلرنده‌کی‌طرز بیانی تشیعی روایتنه مخالفدر. فضولی طریقت بکتاشیه‌یه منسوب اولدیغی جهتله شیعی اولمقسزین‌ده آل رسوله درین و قوتلی بر محبت اظهار ایده‌بیلیردی . ذاتاً پیغمبرك سلاله‌سنه محبت واونلره قارشی یاپیلان مظالمدن نفرت ایچون مطلقا شیعی اولمغه لزوم یوقدر . علم هیأتده و طبابتده بهرهٔ کلیه‌سی واردی . ٩٦٢ ده کربلاده وبادن ارتحال ایدن فضولی ادبیات تاریخمزك الامستثنا ویکانه برسیماسیدر. فضولی ایراد شعره باشلادیغی زمان عراق صفویه حکومتنك تحت اداره‌سنده ایدی . حتی مشهور « بنك وباده » منظومه‌سی شاه اسماعیل صفوی نامنه یازیلمشدر . بالآخره سلطان سلیمان قانونی عراقین سفر مشهورینی اجرا ایله بغدادده کلدیکی زمان فضولی «بغداد قصیده‌سی» نامیله معروف اولان وبغدادك مدحیله باشلایه‌رق :

کلدی برج اولیایه پادشاه نامدار

مصراع تاریخیسنی احتوا ایدن مشهور رائیه‌سنی حضور همایونه تقدیم ایله مظهر التفات مخصوص اولمشدر .

فضولی ، عربی ، فارسی وتورکجه پك کوزل شعرلر وجوده کتیرمش ، نثر ونظمده قدرت کلیه صاحبی برشاعردر . دیوانی کوزیاشلریله بسلنمش حزین بر عشق ایله متصوفانه ودرین برفلسفه‌یی مزج ایتمش بربدیعه‌در .

منثور برمقدمه ایله قصائد وغزلیات قسملرندن ، منثور شکایتنامه‌سیله فارسی ساقی نامه‌سندن، مثنوی طرزنده نظم ایدیلمش بنك وباده ولیلاومجنون حکایه‌لرندن مرکب دیوانی

ایله سیدحسین واعظك روضة الشهداسندن مترجم اولان «حدیقة السعدا»، فارسی اوله‌رق قلمه آلنمش «رند وزاهد»، «صحت ومرض» اسملرنده ایکی رساله‌سی، منظوم حدیث اربعینی وآیریجه برچوق فارسی اشعاری واردر.

دیوانك مقدمه‌سنده شعرك قیمت واهمیتندن، علمه احتیاجندن، شعر ایله علم آراسنده تضاد تصورینك بطلانندن وکندی هویت ادبیه‌سندن بحث ایدرومدة العمر مملکتندن چیقمادیغنی تصریح ایله لسانندهکی خصوصیتك معذور کورولمه‌سی تمنیسنده بولونور. قصائدی درین برحساسیتدن زیاده قوتلی برمخیله‌نك، متین برمفکره‌نك وواسع برفکر عالمانه‌نك محصوللریدر. غزلیاتی ایسه بالعکس آغلایان وایکلین برعشقك ترجمان تأثراتی عداولنمغه لایقدر.

دیوان مقدمه‌سی، شکایتنامه وحدیقة السعدا فضولی‌یی نثر استادلریمز آراسنده‌ده مهم برموقعه مظهر ایله‌مشدر. عصرك تلقیاتنه کوره اك استادانه وماهرانه نثرلر آراسنده تعداد ایدیله‌بیلن بواثرلر بوکون بیله بوسبوتون قیمتسز عد ایدیله‌مز. هله شکایتنامه — که زوائد اوقافدن تخصیص ایدیلن دوقوز آچه‌نك تحصیلنه امکان بولونه‌مامسندن شکایت طریقیله نشانجی محمد پاشایه یازیلمش برنامه‌در — برنفیسهٔ قلمیه‌در.

بنك وباده، آفیون ایله شراب آراسنده تفوق ورجحان داعیه‌سیله برمناظره تصویرینی مصور برمثنوی‌در.

فضولینك اصل نامنی ابد قرین ایدن انفس آثاری ایسه مشهور «لیلا و مجنون» یدر: عربده قدیمدن بری معروف اولان قیس عامرینك حکایهٔ عشقی عربی وفارسی شاعرلرك النده محروم وصلت افلاطونی برعشقك اذواق مؤلمه‌سی ایچون یوکسك برتمثال شاعرانه کسیلمشدی. باشده نظامیٔ کنجوی اولمق اوزره برچوق شعرای ایران طرفندن نظم ایدیلن بوحکایه‌یی فضولی یکیدن تورکجه اوله‌رق قلمه آلمشدر. بنی عامر قبیله‌سندن قیسك طفولیت ومکتب ارقداشی اولان لیلایه عشقنی، لیلا مکتبدن آلندقدن صوکرا سرکردانلغه دوشمه‌سنی و پدرینك قیزنی طلبی اوزرینه مرض جنتدن خلاصی شرط ایدیله‌رك بوکا امکان بولوناماماسنی، معصومانه وعاشقانه جنتنك صحرالرده‌کی مناقب حزینه‌سنی، کعبه‌ده خلاص یرینه تزاید بلا دعاسنده بولونوشنی، صحرالرده وحوش

وطیور ایله الفتنی ، کبار عربدن ابن سلامك لیلایه مفتونیتیله طالب ازدواج اولماسنی ، قهرمان نوفلك مجنونی برمراداتمك قصدیله باشلادینی وغاده سنجاقداری اولان مجنونك دعاسیله بنی عامر اردوسنك انهزامدن مصونیتنی وبونك اوزرینه نوفلك عندالظفر لیلا دعواسندن نکولنی ، لیلانك ابن سلامه تزویجیله بربری طرفندن مسخوریتنی ادعا ایدوك زوجنی کندینه تقربدن منع واغفالنی، وفادار زید طرفندن عاشق وعاشقه آراسنده مکاتبه یه دلالت وقوعنی ، ابن سلامك ارتحالندن صوکره مجنونك لیلایی طانیه میه جق قدر استغراقیله لیلانك ومؤخراً مجنونك رحلتلرینی وزیدك اونلری رؤیاده جنت اعلاده فردوس نشین کورمسنی مصوراولان بواثر، کرك روحی وکرك اسلوبی اعتباریله فضولینك شواهددهاتی آراسنده الك پارلاق برموقع اشغال ایدر . « مفعول مفاعلن فعولن » وزننده اولان وجابجا فزللر ، مربعلر، مخمسلرله تزیین ایدیلن « لیلا ومجنون » أبد زنده براثر انفسدر. ألمده کی شعریتی ، هجراندهکی علویت عشقی بوقدر درین برقوتله تصویره موفقیت ، جداً امثالی اندر بولونور برقدرت وحساسیت شاعرانهنك برهانیدر .

خلاصه فضولی نثرده ، نظمده یکانه بر شاعر ممتازدر . دورنده پایتخت سلطنتدن اوزاق ولسانی اعتباریله استانبول شیوهسندن متباعد اولمسی حسبیله لیاقتی نسبتنده جلب دقت ایدهمهمش وحتی قلاسیك سرای شعری وادیسنده عمومیتله بویوك استادلر صیراسنه ادخال اولونمامش ایسهده تجدد ادبی دورنده الك یوکسك تقدیراته مظهر اولمش و ـ ندیم ایله برابر ـ طرز قدیم ادبیاتمزك یکانه مستثنالری صیراسنده صایلمشدر . فضولی ادبیات قدیمهمزك آغلایان و ندیم کولن ایکی سیمای شعر آشناسیدر . باشدن باشه شایان انتخاب اولان دیوان اشعاری ومنثور ومنظوم کافهٔ آثاری قدرت شاعرانهسنك تأثیرزمان ایله زوالدن مصون اولدیغنه دلیلدر . توحید ونعت یولندهکی دینی شعرلری ومرثیهلری کرك فضیلت علمیه وکرك حسیات موحدانهسنك پك صنعتکارانه برهانلریدر . دیوانك ابتداسندهکی :

هوا عرایس کلزاره اولدی چهره کشا بهار کلشنه کیدیردی حلهٔ حضرا

مطلعلی توحیدی ایله :

زهی ذاتك نهان واول نهاندن ماسوا پیدا بحار صنعکه امواج پیدا قعرناپیدا

مطلعلی دیکر توحیدی ومشهور :

صاچه‌ای کوزاشکدن کوکلده‌کی اودلاره صو کیم بودکلو طوتوشان اودلاره قیلماز چاره صو

مطلعلی نعت شریفی ومدح پیغمبریده سویلدیکی :

ای اولان معراج برهان علوشان سکا . بیره اینمش کوکدن استقبال ایچون قرآن سکا
ماه نومیدر بو یا ایتدکده عزم آسمان قالدیروب پارماق کتیرمش آسمان ایمان سکا

بیتلرینی حاوی غزلی و :

وصلك بکا حیات ویریر فرقتك ممات سبحان خالق خلق الموت والحیات

مطلعلی ملمعی کبی غزلیاتی ولیلا ومجنونده‌کی توحید ونعت ومعراجیه‌سی ایله حدیقة السعداده‌کی مشهور ترجیع بند طرزنده‌کی مرثیه‌سی بوطرزده‌کی یازیلرینك بداعت و نفاستنه کوزه‌ل بر دلیل اولور .

مدحیه طرزنده‌کی قصائدنده فضولی ، کریزکاهلرده وتغزللرده بك اینجه بر مصوروبك حساس وهوس پرور برعاشقدر . اصل مدح قسملرنده‌ده قوتلی برمفکره و واسع برمخیله ایله احراز موفقیت ایدر . بونلر آراسنده بالاده ذکری کچن بغداد قصیده‌سی الك مشهوریدر . لیلا ومجنونه علاوه ایدیلن غزللر، اصل دیوانده‌کی غزلیاتدن دها طاتلی بر حساسیت عاشقانه ایله متمایزدر . مسدس ، مخمس ، مربع طرزنده‌کی شعرلرینك بعضیلرنده درین بر حکمت متصوفانه ، بعضیلرنده هوسپرورانه وعاشقانه برادای شاعرانه واردر .

باقی

فاتح جامعی مؤذنلرندن برینك مخدومی اولان باقینك اصل اسمی « محمود » در . فقیر بر عائله‌نك أولادی اولدیغندن پدرینك منسوب اولدیغی محیط معرفته رغماً واسع بر تحصیل اجراسنه قدرتیاب اوله‌میه‌رق سراج چراقلغیله تأمین معیشت اضطرارنده قالمش ایسه‌ده علمادن مشهور قارامانی محمد افندینك نظر دقتنی جلب ایده‌رك اونك حمایه‌سیله یکیدن طریق تحصیله کیرمش و مشغولیتدن تحصیل کمال ایله ابوالسعود افندیدن اخذ ملازمت ایله‌مشدر. باقی مخلصی وعبدالباقی افندی عنوانیله طریق علمیه کیرن شاعر ،

ار زمانلر رمل دکاننده کوشه نشین اولان مشهور ذاتی ایله معارفه پیدا ایدەرك حلقهٔ تفیضنه داخل اولمش ، شعرلری ، معلوماتی ایله نظر دقت وتوجهی جلب ایدەرك آز زمانده ترقی ایلەمشدر . استانبول قاضیلغنده،روم ایلی وآناطولی قاضی عسکرلکنده بولونمش وشیخ‌الاسلام بوستان زاده محمد افندی وصنع‌الله افندی ایله رقابت ایتمشدر . برآرالق مشیخته نصبی بیله موضوع بحث اولمشدی .

(٩٣٣) ده تولد ایتمش اولان باقی اوزون وشرفلی بر عمردن صوکرا (١٠٠٨) تاریخنده وفات ایدەرك شیخ‌الاسلام صنع‌الله افندینك امامت ایلەدیکی برجماعت کبری ایله نمازی بعدالادا ادرنه قاپیسی خارجنه دفن ایدلمشدر . جنازه نمازینی متعاقب صنع‌الله افندی باقینك :

قدریکی سنك مصلاده بیلوب ای باقی
دوروب ال قاوشورەلر قارشوکه یاران صف صف

بیتنی اوقومقدن کندینی آلامامشدی .

باقی، سلطان‌سلیمان قانونی دورینك، زمانك عظمت وحسیات منکشفەسی ایله متناسب پارلاق بر شاعریدر. قانونی ، سلیم ثانی، مراد ثالث ومحمد ثالث دورلرینی ادراك ایدەرك یوتون اونجی قرن هجریی عظمت وشهرت شاعرانەسیله دولدورمش وعصرك یوتون شعراسی طرفندن مقتدابه طانیلەرق رجحان وتقدمی اعتراف ودورك (سلطان‌الشعرا)سی اعتبار اولنمشدر.

لسان نظمه ویردیکی رونق وسلاست اثرلرینی طرز قدیمك الك قلاسیك نمونەلری حالنه کتیردیکی جهتله باقی اونجی عصردەکی تکاملك باشلیجه برعاملی عد اولونور.

سلطان مراد ثالث دورنده « نامی » اسمنده برشاعرك اسکی بر مجموعەده بولنان بر غزلنی باقی‌یه عطف واسناد ایدن دشمنلری غزلك :

غنا صدرندەکی مغرور ونا آسوده سرورڈن
فنا بزمنده خواب آلوده اولان مستانەمز یکدر

بیتنی مراد ثالث ایله پدرینه تعریض معناسنه حمل ایله باقینك نفینه اراده استحصال ایتمشلرسەده باقی برائت ذمتنی اثبات ایله تخلیص کریبانه موفق اولمشدر.

شیخ‌الاسلام بوستان زاده محمد افندی‌ده بر آرالق :

سنی یوسفله کوزللکده صورارلرسه‌اکر یوسفی کورمه‌دم اما سنی رعنا بیلیرم

بیتندن دولایی باقی‌یی تکفیره قالقیشمش و :

میخانه‌لر بیت‌الحرام ، پیرمغان شیخ‌الحرم

مصراعنی‌ده دلائل کفر میانه الحاق ایله‌مش ایسه‌ده باقی بوندن‌ده یاقه‌سنی قورتارمشدر.

باقینك دیوانی قصائد وغزلیاتدن مرکبدر. کرك قصیده‌ده وکرك بالخاصه معروف ومتمایز بولندیغی غزل ومرثیه‌ده باقی دورینك وعصرینك جداً استادیدر. ایران تقلیدی ادبیات وادیسنده کندیسنه کلنجه‌یه قدر محیط عثمانیده یتیشن بوتون مشاهیرشعرا وادبایه بو نقطهٔ نظردن تقدمی واردر. قصیده‌لری آراسنده :

خط مشك فامکله ای غنچهٔ تر شکردر او لبلر ممسك، مکرر

مطلعیله باشلایه‌رق :

مکر چین زلفکده پنهان اولوبدر غبار در شهریار مظفر

بیتیله کریزکاه بولوب سلطان سلیمانك مدحنه انتقال ایدن رائیه‌سیله علی پاشا مدحنده‌کی :

روحبخش اولدی مسیحاصفت انفاس بهار
آچدیلر دیده‌لرین خواب عدمدن ازهار

مطلعلی بهاریه‌سی پك مشهوردر .

عالم حیات نو بولور جانلر باغشلار دمبدم
انفاس روح اللهدر کویا نسیم صبح دم

مطلعلی قصیده پاره‌سی نفعینك مشهور (اسدی نسیم نوبهار) قصیده‌سنه مدار تنظیر اولمشدر.

باقی قصائدنده واسع برمخیله، شاعرانه بر مفکره کوسترمش وتصوراتی ایله لسانی آراسنده اساسلی وکوزه‌ل بر تناسب محافظه ایده‌بیلمشدر .

سلطان سلیمان قانونی ایله مهرماه سلطان ایچون ترکیب بند طرزنده یازدیغی ایکی مرثیه‌ده پك مشهوردر . بونلر وهله سلطان سلیمان مرثیه‌سی باقی‌نك انفس آثاری عد ایدیله بیلیر :

ای پای بند دامکه قید نام وننك تا کی هوای مشغلهٔ دهر بی درنك

بیتیله باشلایان قانونی مرثیه‌سی عصرلرجه مرثیه‌ده بوتون ادبایه‌مشق تقلید اولمش وبلکه‌ده حالا نفوذینی غائب ایتمه‌مشدر .

غزلیاته کلنجه باقی خاصةً بونوعده یوکسك بر موقع احرازایتمش وندیم کبی اخلاف برکزیده‌سنه :

نفعی وادیٔ قصائده سخن پردازدر اولاماز اما غزلده باقی ویحیی کبی

دیدیرتمشدر. غزللرنده رندانه وعاشقانه پارچه‌لر ، ظریف وماهرانه حکمیات ، استادانه صنایع کوزه چارپار . بعض سوزلری عادتا ضرب مثل حکمنی آلمشدر .

باطل همیشه باطل و بیهوده‌در ولی مشکل بودرکه صورت حقدن ظهور ایدر

§ درونك پر معارف، همنشینك مرد عارف قیل آچلماأی یوزی کل شخص نادانه کتاب آسا

§ باش اکمه یزادانی یه‌دنیای دون ایچون اللهه‌در توکلمز ، اعتمادمز

بز متکای زرکش جاهه دایانمایز حقك کمال لطفنه‌در استنادمز

منت خدایه دولت دنیا فنا بولور باقی قالیر صحیفهٔ عالمده آدیمز .

کبی سوزلری فکر حکیمانه‌سنك برهانلری عد اولونابیلیر .

خلاصه باقی کندیسنه تقدم ایدنلرك اوصافنی نفسنده جمع وارنلری برقات دها اکمال ایله ادبیاتمزده مشق تقلید اوله‌جق بر شکل بدیعی احداثنه موفق اولان وبو اعتبار ایله « مجدد نخستین » لقبنه احرازلیاقت ایدن بر استاد شعردر .

خیالی

اصل اسمی محمد اولان خیالی اونجی عصرك ایلك دوره‌لرنده «واردار یکیجه» سنده تولد ایتمش و :

ای خیالی چارده ساله دخی برطفل ایکن طبع موزونمله اولدم شیمدی سلمان زمان

بیتندن آکلاشیلدیغی وجهله داها اون درت یاشنده ایراد شعره باشلامشدر . او دور

شاعرلرندن خیالینك همشهریلری اولان « حیرتی » و « اصولی » کندیسنه ایلك شاعرلك هوسلرینی ویرمش وبر آرالق یکیجه‌یه اوغرایان بکتاشی بابالرندن «بابا علی مست عجمی» کندیسنی هنوز پك کنج یاشنده ایکن رفاقتنه آله‌رق استانبوله کتیرمشدر . « صاری کرز » لقبیله معروف اولان استانبول قاضیسی قره‌سیلی نورالدین افندی کندیسنی بکتاشیلر آراسندن قورتارارق حمامه‌سنه آلمشدر . دفتردار «اسکندر چلبی» ایله صدراعظم ابراهیم پاشایه وبالذات سلطان سلیمانه تقدیم ایتدیکی قصیده‌لر کندیسنه حلب التفات ایتمش ومصاحب شهریاری تعیین اولونمشدر . شاعر یحیی بکله آرالرنده درین بر مناقشه ورقابت حکم سوریوردی. وان سفرینه کیدیلدیکی صراده رکاب همایونده بولونان یحیی‌یك ذات شاهانه‌یه تقدیم ایتدیکی بر قصیده‌سنده :

بکا اولایدی خیالی‌یه اولان رغبتلر
حق بیلیر سحر حلال ایلر ایدم شعرتری
نه روادر بوکه سایه‌م کبی آلتمده ایکن
کون کبی بر ایشیغك اوست یانم اوله یری
بن شجاعت قیلیجی‌یم او ایشیقلر ناجاغی
بن صاواش کونی چری‌یم او همان جرده‌جری

کبی متجاوزانه بیتلرله خیالی‌یی هجو وتزییف ایده‌رك مقابله‌یه مستحق اولمش ایکن خیالی طبیعتنك مجادله‌دن مجتنب بولونمسی یوزندن :

جفا طاشین نه غم آتسه خیالی ساکه آلچاقلر
بلاغت میوه‌سین حاصل ایدن نخل هنرسك سن

طرزنده مدافعه‌ایله‌مشدر. پك قلندرمشرب وقیدسز بر آدم اولدیغندن اشعارینی تنظیم وترتیب ایتمه‌مش، دیوانی مفتونلرندن «شیخ زاده علی چلبی» اسمنده برذاتك سوق مراق ایله تنظیم ایتدیکی مجموعه‌دن اقتباس ایدیلمشدر. (٩٦٤) ده وفات ایده‌رك درنه‌ده دفن اولونمشدر.

خیالینك دیوانی مطبوع دکلدر. عاشق چلبی کندی اصرار وابراهیمله بر آرالق مثنوی یازمغه میل ایده‌رك «بحر خفیفدن ایکی یوز بیت قدر» قلمه آلدیغنی، فقط بو ابیاتك غائب اولدیغنی ذکر ایدر. دیوانده موجود قصائد وغزلیات خیالینك معاصرلرنجه طانمش قیمت ادبیه‌سنه دلالت ایچون پك ضعیف قالیور. فقط لطیفی وخصوصیله خیالینك یکرمی سنه‌لك

دوستی ومحرم اسراری اولان عاشق چلبی آثارینك قیمت ومرغوبیتنده متفقدرلر . عصرینك الك ایلری کلن شاعرلرندن یحیی بکك رقابتی‌ده کندیسنك او رقابته لایق بر اهمیتی حائز اولدیغنه دلالت ایتمکده‌در .

جهان آرا جهان ایچنده‌در آرای بیلمزلر شوماهیلرکه دریاایچره‌در دریایی بیلمزلر
§ عشق بر شمع الهی‌در بنم پروانه‌سی شوق بر زنجیردر کوکلم اونك دیوانه‌سی

مطلعلری و :

قدیمی آشنالردن کوروب بیکانه‌لك رسمن وفا امیدینه بیکانه‌لرله آشنا اولدم
§ نه‌مهرندن صفا کسب ایت نه ماهندن سعادت اوم صاقین آلدانما بودهره ایکی یوزلو منافقدر

بیتلری و :

بر شیمی وار جهانده‌که مخلوق حق دکل
§ تاجده نیلر شرف دولت سرداردەدر
§ مال دنیادن نه آلدی کیتدی وارقارونه صور

مصراعلری ضرب مثلِ قدرت وتأثیرینی قازانمشدر .

تنلره روح مقدس عشق پاککدر سنك دولت بیدار چشم خوابنا ککدر سنك
کوتورر قوینده برسنك سیاهن کویکك وادیٔ عشق ایچره کعبه‌سینه چاککدر سنك
§ تجلی ایله‌دی سنده جمال صبح یزدانی ولی آینه کبی اول صفتدن بیخبرسك سن

کبی عارفانه ومتصوفانه ،

یرده کرك خیالی یوزك سایه‌وش سنك باشك ایررسه کوکلره مانند آفتاب

طرزنده متواضعانه ،

پایمال ایتمه بزی خوار کوروب ای غافل مور ایکن مار اولورز مارایکن اژدرهایز

یولنده متجلدانه ونهایت ،

دلا مجنون صفت عریان عشق اول پیر هندن کچ
بلا میدانك کرچك شهیدیسه‌ك کفندن کچ
§ یار ایله هم صحبت اول جسمکده جانك دویماسون
حالت عشقی حکایت قیل زبانك دویماسون
§ آنی خوش طوت غریبکدر افندم ایشته بز کیتدك
کوکل دیرلر سر کویکده بر دیوانه‌مز قالدی

بیتلری بی عاشقانه پارچه‌لری جالب دقتدر . قصیده‌لرنده دها زیاده باقی‌یه تمایل کوسترن خیالی :

تیرك آتدك قالدی پیکانی دل مجروحده
دوستم اینجیتمه کیم دیرلر اوغورلر یاره‌صو

بیتنی حاوی منظومه کبی لفظاً ومعناً فضولی‌یی تنظیره تمایل کوسترن یازیلردن‌ده بالکلیه آزاده دکلدر .

یحیی بك

طاشلیجه‌لی برآرناوود عائله‌سنك اولادی اولان یحیی بك، دیوشیرمه افرادی میاننده عسکره آلینه‌رق پایا باشیلغه قدر ترقی ایتمش ، قلیجی وقلمیله شهرت قازانه‌رق بالآخره تبدیل طریق ایله سلطان بایزید ولی اوقافی متولیلکنی احراز ایله‌مشدر. خیالینك باشلیجه رقیبی اولان یحیی بك، شیخ‌الاسلام ابن‌کمال احمد شمس‌الدین افندی‌یه انتساب ایله هویتنی طانیتمغه موفق اولمش ایدی. برآرالق حجه کیده‌رك بووسیله ایله سوریه ، فلسطین وحجاز حوالیسنی کزمشدی . عراق سفرلرنده‌ده اردو ایله بولونمشدر .

قانونی شهزاده‌لرندن مصطفی سلطانه منتسب اولوب ارکلیده مشارالیهك شهادت فجیعه‌سی اوزرینه پك حزین ومؤثر برمرثیه‌سویله‌مشدر. صدراعظم رستم پاشا بوندن دولایی شاعری تجزئه ایتدیرمك ایسته‌مش ایسه‌ده وقعه‌نك تولید ایلدیکی سوء تأثیری آرتدیرمامق ایچون بوندن صرف نظر اولونمشدی . معهذا بوندن صوکره سرای محافلنده اولکی اعتباری بولامادیغی جهتله مملکتنه چکیله‌رك ٩٩٠ ده وفات ایتمشدر . مرقدی لوزیجه‌ده ایمش .

یحیی بکك اك بویوك شهرتی مرثیه‌سیله خمسه‌سندن ایلری کلیر. قصائدوغزلیاتی آراسنده ، ابن کماله واسطهٔ انتسابی اولان :

فضل ایله رومده بردانه‌در اول مهر کمال ماهرولر یاناغنده نته‌کیم دانهٔ خال

مطلعلی قصیده کبی ،

بیمارم ای اجل بوکیجه بکله یانم آل روز فراق دلبری کوسترمه جانم آل

§ امید وصلت ایتمزدم وصاله احتمال اولسه بکا مقصود اولور هر قنده برامر محال اولسه
§ قو آه وزاری دیمك عاشق دل افکاره ایکیلده مه دیمکه بکنزه مزمی بیماره

مطلعلی غزللر کبی کوزل پارچه‌لر واردر. خیالی ایله رقابتی ـ بالاده اشارت ایدیلدیکی کبی ـ هجو طریقنه سلوکنی استلزام ایله مشدر .

مصطفی سلطان مرثیه‌سی، هربری اون مصراع ایله بر ترکیبخانه بیتندن مرکب یدی بنددن عبارتدر . بندلرك بوتون مصراعلری عینی قافیه‌ده‌در .

مدد مدد بو جهانك ییقیلدی بریانی اجل جلالیلری آلدی مصطفی خانی
طولوندی مهر جمالی بوزولدی ارکانی وباله قویدیلر آل ایله آل عثمانی

بیتلریله باشلایان بو مرثیه‌ده یحیی بك شهزاده‌نك قاتللرینه قارشی اولان حسیاتنی :

کتوردی آرقه‌سنی ییره زال دور زمان وجودینه ستم رستم ایله ایردی زیان
دوکولدی کوزیاشی ییلدیزلری چوغالدی فغان دم ممانی قیامت کونندن اولدی نشان
... وجودایلینه آقین صالدی آقدی اشك روان ایا سریر سعادتده پادشاه زمان
او جان عالمیان اولدی خاك ایله یکسان دیری قاله نه‌روادر فساد ایدن شیطان

نسیم صبح کبی یرده قویمه آهمزی
حقارت ایلدیلر نسل پادشاهمزی

کبی صمیمی حسیاته ترجمان اولان آتشین بیتلرله افاده ایتمشدر .

خمسهٔ یحیی . — یحیی بکك « خمسه » سی شو اثرلردن مرکبدر : یوسف وذلیخا ، شاه وکدا ، کلشن راز ، کنجینهٔ راز ، اصولنامه . بونلردن ایلك ایکیسی مطبوعدر .

«یوسف وذلیخا» ، مشهور اولان حضرت یوسف حکایه‌سنك تکرارندن عبارتدر . یحیی بك بو حکایه‌یی « مفاعیلن مفاعیلن فعولن » وزنیله یکیدن یازمشدر . قدما آراسنده بو نوع حکایه‌لرك موضوعلری ذاتاً محدود ومعیندر. بونك ایچون عینی موضوعك تکرارنده

بأس كورولمز . اصل موفقيت ، او موضوعى او زمانه قدر يازانلردن دها ماهرانه ، دها صنعتكارانه برصورتده افاده ايده‌بيلمكده‌در. يحيي بكدن اول متعدد « يوسف وذليخا » حكايه‌لرى يازلديغى حالده يحيي بكك اثرينك مرغوبيتى ـ حمدالله حمدى بردرجه‌يه قدر مستثنا اوله‌رق ـ ديكرلرينه افاده‌جه تفوقندن ايلرى كلير .

«شاه وكدا» كندى سرگذشت عاشقانه‌سنى مبين اوله‌رق « فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزننده يازلمش برمثنويدر . بونك مقدمه‌سنده استانبول شهرينك وصفنه متعلق كوزه‌ل بر پارچه واردركه تاجى زاده جعفر چلبينك «هوسنامه» سنده‌كى استانبول توصيفنه بحق تفوق أيله‌مشدر .

« كلشن راز » و « كنجينهٔ راز » افكار متصوفانه‌يى نقل ايدن نصايح وحكايالى جامع و «فعلاتن فعلاتن فعلن» وزنيله موزوندرلر. لطيفى تذكره‌سنده برده « نازونياز » نامنده براثرندن بحث اولونور؛ لطيفينك «خمسه وبلكه‌ده سبعه صاحبى » ديمسى اعتباريله آيرى بر اثر اولمسى محتمل اولان بو منظومه‌يه شيمدى‌يه قدر تصادف ايديله‌مه‌مشدر . معهذا بواسمك برسجع خاطرى ايچون علاوه‌سى احتمالى‌ده واردر .

«اصولنامه» ، «فعولن فعولن فعولن فعول» وزننده اون مقام اوزرينه مرتب براثردركه هر مقامى بر چوق تحف فقره‌لر وعبرت آميز موعظه‌لر ونصيحتلر وقصه‌لرله مالامالدر .

يوسف وذليخادن مثال :

ياتوركن آناسى مدفون ومستور — اويور صانوردى اول سرچشمهٔ نور
نهال كل كبى بوينن بوراردى — فغان ايله آناسينى آراردى
بنفشه كبى حزن ايله دورووردى — كل رخسارينى شبنم بوروردى
بو ماتمدن آكا كلدى ملامت — كولوب اوينامه‌دن قيلدى فراغت
قساوتدن سياه ايتدى لباسن — كمان ابروسى طوتدى قاره ياسن
كزردى كون كبى خانه بخانه — آناسندن صوراردى بر نشانه
قونوقلارلردى اول يار بنامى — طعام اوستنده بو ايدى كلامى :
آنام ايله اوطوروب بر مكانده — بيله بردك طعامى هر زمانده
آنامز بيلسه‌م آنى قانده صالدى — نه‌حال اولدى نه‌خوش اكلندى قالدى
بنى يانندن آيرمازدى قطعا — بو كون يارب قنده كيتدى تنها
§ آكا ويرمشدى حق برخوب دختر — ملك منظر پرى پيكر قمرفر

دوغوب مغربده اول شمس سعادت
جهانه صالدی بهرندن حرارت
نسبده کون کبی اعلا و اولا
حسبده بی نظیر آدی ذلیخا
بلند اولدقجه قدینك نهالی
منور اولدی خورشید جمالی
وجود پاکی جاندن آفریده
سراسر نور ایدی مانند دیده
کوزی قاشی قاره وچهره‌سی آق
تنی بلور کبی آق وبراق
بویی شمشاد جنتدن نمونه
مشابه قاشلری نون نکونه

« شاه وکدا » دن مثال :

سابقا بر مهندس دانا
اوردی سوز قصرینه بو رسمه بنا
که بو فانی جهانده وار بر شهر
قدر و عنوان ایله فریدالدهر
آدی قسطنطینیه در آنك
تختیدر شاه آل عثمانك
شوکت ایله سواد اعظمدر
مردم عین روی عالمدر
کیردی بحر ایچینه او شهر اما
دیزینه چیقمادی آنك دریا
ایکی بحر أیله‌مش او شهری پناه
بری بحر سفید وبیری سیاه

« سواد قلعهٔ قسطنطینیه »

اصولنامه‌دن مثال :

بر اعمی کشی ناظر ماب اولور
ایشی مال شاهیده اهمال اولور
قوشارلر آکا قاضینك بیرینی
که تفتیش ایده ظلم و تقصیرینی
بوقاضی دخی آکلاماز خیر و شر
ایکی قولاغی صاغیر ایمش مکر
ایدر قاضی بو ناظر ایله نزاع
اوتورانه ، دوزانه ویریر صداع
صدای بلند ایله بر اهل حال
دیمش قاضی‌یه : هی نه‌لازم جدال
نزاع ایتمه‌یك امتزاج ایله‌یك
بودرد نهانه علاج أیله‌یك
قیاس أیله‌مزلر سزی سائره
یاراشیر صاغیر قاضی کور ناظره

« لطیفه »

اونجی قرنه هجری نصف اولنده

ادبی تکاملمزك انكشافی

باقی ایله ادبیاتمزده برتکامل مکتبی آچیلمش اولویور . ایلك بربچق عصرده ادبیات فارسیه‌نك باشلیجه نوعلرینی وعمده‌لرینی اقتباس وامتصاص ایدن ادبیاتمز ، احمد پاشا ، نجاتی ، حمدی ، ذاتی کبی بویوك شاعرلرك همتلریله شکل وروحجه ترقی‌یه باشلادقدن صوکره ، اونجی عصرده واضح ومعین برقیافته بورونمکه باشلایور. باقی‌ایله‌ادبی نوعلرك هربری و اونلره مخصوص اشکال وقواعد تقرر ایتمشدر . اوزمانه قدر یالکز شعرای ایرانك اثرلرینی آلوب نقل ایدن شاعرلریمز ، بوندن صوکرا بالذات کندی استادلریمزك یازیلرنده‌ده برر رهنما بولمغه باشلامشلردرکه بوحال ، ادبیاتمزده قلاسیك‌برجریانه اساس اوله‌جق مکمل نمونه‌لری تولید ایتمش عد اولونه‌بیلیر .

ذاتینك دوغرودن دوغرویه پرورده‌سی صاییله‌یان باقی بومکتبك‌رئیسی عداولونمقله برابر ، بونصف عصر ایچنده یتیشن یوزلرجه شاعرده واردرکه بعضلری ذاتی ایله باقی‌یی بربرینه وصل ایدن وبعضلری باقی مکتبنك طرزینی‌ادامه وتوسیع ایله‌ین قابلیتلریله‌ادبیات تاریخمزده برر موقع طوتمشلردر .

نثرك تکامنه عائد اولان بحثده ذکر ایدیلن « تاجی زاده جعفر چلبی » « هوسنامه » سیله و « آهی » اکمال ایده‌مدیکی« حکایت شیرین وپرویز وروایت کلکون وشبدیز»یله بو میانه‌داخل اولدقلری کبی، ذاتی‌ایله رقیب‌اولان ودیوانندن باشقه «عشرتنامه » اسمنده‌ده برکتابی موجود بولونان «روانی» ـ که اشعارنده بالخاصه عیش وعشرته دائر مضمونلریله شهرت آلمشدر ـ ، یانیق وعاشقانه شعرلریله شهرت قازانان « شمعی » ، « دلی برادر » لقبیله مشهور اولان وپرده‌بیرونانه شعرلری وهزلیاتیله معروف بولونان « غزالی » ، « هما وهمایون » و « کل وبلبل » ناظمی « فضلی » ، ابراهیم پاشا امریله اعدام ایدیلن « فغانی » ، منثور « شرف‌الانسان » و « حسن ودل » ، منظوم « کوی وچوکان » ، « ایسال وسلامان » ، «فرهادنامه» و« عبرتنما » صاحبی مشهور «لامعی » ، قصیده طرزی

استادلرندن صاییلان « مسیحی » ، لغز و معما طرزینه وجود ویرن ادرنه‌لی « امری » بونلرك باشلیجه‌لری اوله‌رق تعداد ایدیله‌بیلیر .

کرك بوشاعرلر وکرك عینی یولده اثرلریله اسملری تذکره‌لری دولدوران یوزلرجه شعرا ، هپ « باقی » طرزینك معقبلری حکمنده‌در . بونکله برابر باقی‌یی ماضیسندن آیریلمش بوس بوتون بکی برادبی‌مسلك صاحبی عد ایتمه‌ملیدر . تابع اولدقلری اساسلر اعتباریله باقی ایله اسلافی آراسنده هیچ برفرق‌مشاهده ایدیله‌مز. باقی‌یه « مجدد نخستین» دیدیرتن کیفیت ، قصائدنده دها زیاده جامعه‌لی ، احاطه‌لی ، قاعده‌جی وغزلیاتنده دها فضله سلیس وحساس بولونمقدن واسلوبجه کنیش برتکامل آدیمی آته‌رق لسانی چوق دوزکون ، چوق آهنکلی ، چوق منتظم برحاله قویمش ، اشعارینه ظریف ظریف صنعتلر ، سویملی سویملی شیوه‌لرله آب وتاب ویرمش اولمقدن عبارتدر .

دیوان وادیسنده باقی‌یه‌عطف ایدیلن عینی تکامل ، مثنوی یولنده‌ده یحیی‌بکه اضافتله سویله‌نه‌بیلیر: فی‌الحقیقه حمدیدن یحیی‌بکه قدرخمسه طرزی‌ده عینی‌تکاملی‌کچیره‌رك اساسجه، روحجه برتبدله معروض قالمقسزین شکلاً ایچه انتظام و ظرافت کسب أیله‌مشدر .

لسانك برطرفدن بر چوق عربی وفارسی کلمه‌لری ، ترکیبلری ، مرکب صفتلری ، شیوه‌لری کندینه‌مال ایتمك صورتیله کنیشله‌مه‌سی، دیکرطرفدن کندی کلمه‌لرینی عروض وزننه اویدورمسی وتحملشکن مد وقصرلر یاپمقسزین شعرلرده یوروك ومؤثر بر آهنك تأمین ایده‌بیلمسی ، شعرك انواع واشکالی عادتا معین برتصنیف داخلنده تعمم أیله‌مسی، شاعرلکی دها جاذبه‌لی برهویته صوقدیغی کبی ، حکمدارلردن باشلایه‌رق بوتون کبار واعاظمك فوق‌العاده رغبت و تشویقی‌ده بویوله اولان میلی بحق آرتدیردیغی جهتله ، بونصف عصرده ادبی تکاملمز ، سیاسی شعشعه‌مز قدر پارلاق کورونمکده‌در .

عصرك نصف اخیری ، بوتکاملی آنجق ادامه ایله اکتفا أیله‌مشدر .

بشنجی فصل

اونجی عصر هجری نصف اخیری ادبیاتی

عمومی بر نظر

اونجی قرن هجرینك ایکنجی نصفی (۹۷٤ـ ۱۰۱۲) ، سلطان سلیم ثانی ، مراد ثالث و محمد ثالث دورلرینی احتوا ایدر. قانونی دورنده، فاتح ویاووز کبی معین بر پروغرامه تابع اولمامقله برابر ، ظاهراً پك مشعشع و بوتون ادوار سابقه‌یه مرجح کورونن فتوحات و موفقیات ایله اقبالك اك یوکسك مرتبه‌سنه یوکسه‌لمش عد ایدیلن عثمانلی محیطی ، آرتق ظاهری شعشعه‌ایچنده مستتر اولان انحطاط آثارینی کوچوك اماره‌لرله کوسترمکه بودورده باشلامشدر . صوقوللی محمد پاشانك ظواهری محافظه ایدن اداره‌سنه رغماً سلیم ثانینك مستانه تمایلاتی ، مراد ثالثك ابتلای شهواتی ، محمد ثالثك نقصانئ موازنه‌سی ، نه‌خلقدن نه‌ده تاریخدن کیزلی قاله‌بیلمدی . یکیچری اوجاغی ، ذاتاً بچق تپه وقعه‌سندن بری ایچین ایچین بسله‌دیکی ، فاتحه قره‌مان سفرندن عودتده بروسه‌اوکنده ، بایزید ثانی‌یه جلوسنده و خلعنده کوستردیکی طاشقینلغی سلیم ثانی‌یه دها استانبوله کیره‌رکن تکرارلادی و اکری میدان حربنده پادشاهنی و اوتاغنی براقه‌رق قاچمقله افلاس عسکریسنی امضا ایتدی. سرای خاصکی خرم قادینلره ، مهرماه سلطانلره رحمت اوقوتان نور بانو و صفیه سلطانلرك مداخلاتیله استقلالنی الندن قاچیردی . یالکز باب عالی بر مدتجك دها وقارینی محافظه‌یه مقتدر اولدی. بوسایه‌ده شرقده ، غربده، قاراده ، ده‌کیزده هنوز تورك مظفریتی مختل اولمامشدی . بونکله برابر ، آرتق بوتون اجتماعی محیطده بر تبدل ، بر تجدد احتیاجی کندینی کوسترمکه باشلادی .

ادبیات اعتباریله‌ده بو نصف عصر بر « ظاهری ادامه » دوره‌سی عد ایدیله‌بیلیر . عصرك نصف اولنده‌کی ممتاز ومستثناداهیلره نظیره اوله‌بیله‌جك کیمسه‌یه تصادف ایدیله‌مه‌ین

بو دور ایچنده ، یالکز بر عصرلق تکاملك محصولاتی محافظه ایدیله‌بیلمش ، ایلریسنه کیدلمه‌مکله برابر هیچ اولمازسه موجود محو ایدلمه‌مشدر .

بو نصف قرن ایچنده‌ده حکمدارلر ، ظاهراً شعره مراق و ارباب فضل و ادبی تشویق یولنده دوام ایتمشلردر : سلطان سلیم ثانی و مراد ثالث اوفاق تفك شعرلریله دورك مداهنلرینه برتبصبص وسیله‌سی دها تدارك ایتمشلر ایسه‌ده فاتحك،یاووزك، قانونینك روح شاعریتندن چوق کریده قالمشلردی . بونکله برابر شعرایه جائزه‌لر اعطاسی بر عنعنه کبی عثمانلی سرایندہ دوام ایتدیکندن ادبی ترقینك اعاظمه مربوط اولان استنادکاه مادیسی بیقیلمامشدر . وزرا و علماده پادشاهلرك اثرینه اقتفا ایده‌رك اقتدار صاحبلرینی حمایه‌ده دوام ایتدکلری جهتله فکری و ادبی تکاملمز،عصرك اجتماعی انحطاطندن یالکز کوچوك بر دورغونلق آلمقله قالمش، انقطاعه اوغرامامشدر .

نثر لسانده تکامل خطوه‌لری

اونجی قرنك ایکنجی نصفنده نثر لسانی ، برنجی نصفده‌کی اوصافنی محافظه ایده‌رك تکاملنه دوام ایله‌مشدر . دور سابقده ذکری کچن فریدون بك بو نصف عصرده‌ده انشای رسمی استادلغنی محافظه ایتدیکی کبی ، خواجه سعدالدین افندی ایله تاریخ‌وانشای غیر رسمی‌ده بر یکی عنصر ترقی قازانمشدر . اخلاق علائی صاحبنك مخدومی قینالی‌زاده حسن چلبی (٩٥٣ـ١٠١٢) تذکره‌سیله لطیفی و عاشق چلبی‌یه خیرالخلف اولدیغی کبی « وان قولی » لقبیله معروف محمد افندی‌ده « صحاح جوهری » یی ترجمه ایتمش و « وانقولی لغتی » نامیله مشهور اولان لغت کتابی بو صورتله وجوده کلمشدر [١] فریدون بکك خلفی نشانجی جلال زاده مصطفی چلبی‌ده شایان ذکر برسیمادر .

خواجه سعدالدین افندی . — بو نصف عصرده نثرلسانی الك زیاده بارز برصورتده تسجیه ایدن خواجه سعدالدین افندیدر . یاووزك ایران سفرندن کتیردیکی ندیمی حسن جانك اوغلو اولان سعدالدین افندی،صباوتی یاووز وقانونینك حشمت وعظمتله مالامال سرایلرنده کچیرمش، زمانك الك یوکسك علامه‌لرندن اخذعلم ایله یتشمش، ممتاز استادلردن

[١] احمد ثالث دورنده بزده ایلك مطبعه تأسیس ایدلدیکی زمان الك اول باصیلان اثر بو « وانقولی لغتی » اولمشدر .

اولمشدی . مراد ثالث شهزاده‌لرینی تعلیم شرفیله « خواجه » لقبنی احراز ایدن ومکرراً شیخ‌الاسلام اولان سعدالدین افندی ، اکری محاربه‌سنده شاکردی محمد ثالثی فراردن منع ایتمکله سیاسی تاریخمزده بر موقع قازاندیغی کبی ، آثار قلمیه‌سیله وبا خصوص « تاج التواریخ » اسمنده‌کی ایکی جلد عثمانلی تاریخی ایله‌ده ادبیات تاریخمزه داخل اولمشدر . (٩٤٣-١٠٠٨)

تاج التواریخ : عثمانلی حکومتنك ظهورندن سلطان مراد ثالث دوری اواخرینه قدر اولان وقایعی جامع بر تاریخدر . سعدالدین افندی بو اثری سلطان مراد ثالثك امری اوزرینه قلمه آلمش ، بوسببله الك دفعه اوله‌رق رسماً « وقعه نویس » عنوانی احراز ایله‌مشدر .

ایکی جلددن عبارت اولان « تاج التواریخ » ك اسلوبی ، او عصرك تلقیسنه کوره ، الك اوزه‌نه‌رك یازلمش بر صنعت نمونه‌سیدر : سرلوحه‌لر فارسی و مسجع ، جمله‌لر اوزون و مزین ، افاده تکلفلو ومعقددر . لسانك بو آغیرلغی ، زمانده سعدالدین افندی‌یه منشی و استاد عنوانلرینی بخش ایتمش ایسه‌ده ، اثرینی صادق و وثائقه مستند بر تاریخ اولمقدن زیاده ادبی بر اثر ماهیتنه قلب ایتمکدن کری دورمامشدر .

« اول سال خجسته‌فاله‌که ـ (مصراع) پادشاه عالم اولدی کل کبی سلطان مراد ـ « آنك تاریخنده مخبردر ، سریر عزوناموس اوزره جلوس سعادت مأنوسلری وقوع « و آثار برواحسانلری آفاقه شیوع بولدی ، بر کون سریر پیشکاه اعلالرنده اجداد « داد اعتیادلرینك بعض مناقب جمیله‌لری انجرار کلامله ذکر اولنوب بعض سیر مرضیه « و حکایات ماضیه‌لرندن سمع همایونلرینه ایرمك تقریبی ایله بوحقیرك جمع ایتدیکی تواریخ « معلوم شریفلری اولوب آندن بر نسخه خزانهٔ عامره‌ده اولمق بابنده فرمان لازم « الاذعانلری صادر اولمغین امتثالاً لامرالعالی بو نسخه‌که ناسخ نسخ تواریخ سلف واسم « سامیلریله عنوانی شرفدر و بو تشرفله تاج التواریخ اسمیله مسمی اولمغه سزا واردر ، « سدهٔ علیالرینه اتحاف اولوندی ... » یوللو عباره‌لر تاج التواریخك آچیق افاده‌لری صیراسنده ذکر اولونه‌بیلیر .

راست کله بر مثال اوله‌رق شو عباره‌لره باقیکز :

رفتن سلطان بسوی روم ایلی باردوم

« طراف بهجت اتصاف شهر بروسا قدوم مسرت رسوم شهریار ایله بهشت آسا

« اولیجق بر نیجه ایام اول مقام نزهت اتسامده مکث و آرام بویوردیلر . مصالح مقرری
« ولوازم سپاه ولشکری اتمامدن صوکره استانبول مقابله‌سنده نزول بویوروب تکورندن
« مواعید سابقه‌سی موجی اوزره عبور لشکر منصور ایچون مراکب احضارینی طالب
« اولدیلر . تکور دخی موسی چلبی الندن بی حضور اولمغین خدمتی جانبه منت بیلوب
« سلطان دریا نوال درکاهنه بالذات استقبال و سفن کوه شکوه احضارینه استعجال ایتدی .
« و اول شاه پر ناموس مجلسنده شرف پابوس ایله سرفراز و قرین نظر لطف و اعزاز
« اولمغله امثالندن ممتاز اولیجق موسی چلبیدن تشکی هواسنده پرواز و زبان شکو اسنی
« باز ایدوب مقدما خدمت و امداد مقامنده اولدیغی اجلدن مظهر توبیخ اولدیغن عرض
« ایله ادای اختصاص و ادعای عبودیت و اخلاص ایلدی . »

منثور اولان « تاج التواریخ » ك بعض پارچه‌لری ، ازجمله عثمان و اورخان غازیلرك وصیتلریله مراد خداوند کارك قوصوده‌کی دعای ظفری منظوم اوله‌رق یازلمشدر .

نظم اسلوبنده‌کی تکامل حرکاتی

اونجی عصر نصف اخیرنده سلطان الشعرا باقی بر حیات و اونك ابداع ایلدیکی طرز شعرده رهنمای ادبیات ایدی . باقی بوتون عصری موجودیت وقدرت شاعرانه‌سیله دولدورمش ، عصرك ایکنجی نصفنده‌ده نظم وادیسنك بوتون تکاملری هپ باقی‌یی تعقیب ایله دوام ایتمشدر . بو دورده یتیشن بوتون شاعرلر ، عصرك نصف اولنده اولدیغندن دها زیاده باقی طورینی تقلید ایتمشلردر . تذکرهٔ شعرالری دولدوران عزمی ، آذری ، انوری ، فضلی ، شمسی ، فیضی ، نعتی ، بزمی ، جنابی ، اصولی ، ترابی ، مشامی ، وصولی ، یتیم ... کبی یوزلرجه شعرانك یکانه هدفی باقی‌یه بکزه‌مك ، اوکا یاقلاشمق ، اونك کبی یازمق اولمش ایدی .

سراپا بر تقلید دوره‌سی اولان بو نصف عصرده نسبةً شخصی بر قدرت و قابلیتله مقلدلر سوروسندن آیریلوب تمایز ایدن بر قاچ سیما واردرکه اونلرك‌ده الك مهملری دینی شعرلریله شهرت آلان « خاقانی » ، قصائد و غزلیاتنده بر اثر شخصیت محسوس اولان « نوعی » وبالخاصه مشهور ترکیب بندیله بام باشقه بر هویت شاعرانه کوسترن « روحی » در .

خاقانی

خواجکان دیوان همایوندن خاقانی محمدبك ، « حلیهٔ شریفه » و « حدیث اربعین » کبی دینك احکام ظاهره‌سنه متعلق منظوماتیله تمایز ایله‌مشدر . مثنوی طرزنده قیصه‌وزنلرله یازدیغی بوایکی اثرده ، باقی مکتبنك قصیده وغزل نوعلری ، سلاست بیان وطمطراق اسلوب کبی وصفلری یرینه ، کویا سلیمان دده‌یه خیرالخلف اولمق ایسته‌مش کبی ، بر ساده‌لك ، برصمیمیت حس اولونور . هله « حلیه » ـ که جناب پیغمبرك شمائل شریفه‌سنی مصور برمنظومه‌در ـ عادتا مولد کبی ، محمدیه کبی قدسیتله تلقی ایدلمش مبارك براثردر . « حلیهٔ خاقانی » ترکیبی شاعرك اسمندن زیاده شهرت بولمشدر . « فاعلاتن فعلاتن فعلن » وزننده اولان بواثرده هرپارچه‌نك سرلوحه‌سی عربی حلیهٔ شریفه‌نك برر عباره‌سی اوله‌رق اختیار ایدلمشدر : « ازهراللون ، ادعج العینین ، اشکل العین ، اهدب الاشفار ، ازج الحواجب . . » کبی . اثرك باش طرفنده فتح کلام ، توحید ، اعتذار ، نعت ، خواص حلیه کبی مقدمات واردر .

هم روایتدر او طاوس جنان — اولسه بر جانبه داخی نکران
متوجه اولوب اعضاسی ایله — جسم پاکیله دونرلردی بیله
سرینه تابع ایدردی جسدی — بونی ترك ایتمه مشیدی ایدی
دونوب اطرافنه قیلدقجه نظر — سجده ایلردی سماوات و شجر
نره‌یه دونسه اوقد چالاك — حاصلی بویله دونردی افلاك

یوللو تصویرلرده هیجاندن ، حسدن زیاده تعلیمی وفکری بر ماهیت حس اولونور .

« حدیث اربعین » ، احادیث شریفه میانندن تفریق ایدلمش باشلیجه قرق حدیث شریفك ترجمه وشرحندن عبارت کذلك دینی برمنظومه‌در .

خلاصه خاقانی آنجق عامه نظرنده قازاندیغی شهرت قدسیتله امثالندن تمایز ایتمش بسیط بردینیات ناظمیدر .

نوعی

معلقره‌لی پیرعلی افندی نامنده بر شیخك مخدومی اولان « نوعی » نك اصل اسمی « یحیی » در . ٩٤٠ ده معلقره‌ده تولد ایتمش ، ایلك تحصیلنی اوراده یاپمش ، اون یدی یاشنده استانبوله کله‌رك ـ « اخوین » دیه طانیلان واودورك الك ممتاز مدرسلرندن معدود اولان ـ قرمانی احمد و محمد افندیلردن درس آلمشدر. اثنای تحصیلده مشهور شاعر باقی و مورخ خواجه سعدالدین افندی ایله رفاقتده بولونمشدی . اکمال تحصیلدن صوکره کلیبولیده بلبان مدرسه‌سی مدرسی اولمش و برمدت تدریس ایله اشتغال ایله‌مشدر . بالآخره طریق قضایه سلوك ایله بغداد قاضیلغنه قدر یوکسه‌لمشدر . سلطان مراد ثالثك شهزاده‌لرینه معلملك شرفنی احراز ایلدکدن صوکره مأموریت حیاتنه ختام ویرن نوعی، سرایده کرك شهزاده‌لر وکرك بالذات سلطان مراد طرفندن پك بویوك برحرمتله معامله کورویوردی . سلطان محمد ثالثك جلوسنده خواجه‌لك تخصیصاتنك ابقاسیله برابر قاضی عسکرلك پایه‌سی و نشانجی مدرسه‌سی مدرسلکی ایله تلطیف ایدلدی . مستریحانه وبختیارانه کچن عمری ١٠٠٨ تاریخنده ختام بولدی . ناموسکار ، فاضل ، معلوماتلی و درایتلی بر ذات ایدی . بویوك بر اقبال موقعنده اوزون مدت قالدیغی، سلطان مراد ثالثك محرم ومشاوری اولدیغی حالده وفاتنده جنازه مصارفنه کفایت ایده‌جك پاره‌سی چیقمامش ایدی .

نوعی ، بودورك باقیدن صوکره الك کوزه چارپان برشعر استادیدر ؛ زماننده معتبر اولان نظریات ادبیه‌یه تمامیله واقف ایدی . حساسیتجه باقینك دوننده اولمقله برابر ، علم قوتیله بودونیتنی صاقلامغه موفق اولوردی . قصائد وغزلیاتدن مرکب اولان دیوانی، آیریجه منشآتی ، « حسب حال » ، « مناظرهٔ طوطی وزاغ » ، « قصهٔ خضر و موسی » ، « نوای عشاق » عنوانلی رساله‌لری باشلیجه ادبی اثرلریدر . « فصوص الحکم » ترجمه‌سی، « نتایج الفنون » وسائره کبی علمی اثرلری قدرت فاضلانه‌سنك برهانیدر . « حسب حال» منظومه‌سی ، سرخوش بالی افندی نامیله معروف اولان مرشددن اخذ ایلدیکی تصوف حسیاتنه ترجمان اولان مختلف نظمپاره‌لردن مرکب نوزمین براثردر . کمال بکك سلطان ولده عطف ایلدیکی :

بن بیلمز ایدم کیزلی عیان هپ سن ایمشسك تنلرده وجانلرده نهان هپ سن ایمشسك
عالمده نشان ایستر ایدم بن سکا سندن بیلدم که دوعالمده نشان هپ سن ایمشسك

قطعه‌سی ـ ملاجامینك فارسی رباعیسندن مترجم اوله‌رق ـ بونظمپاره‌لر آراسنده‌در .

قصائدی آراسنده :

برصبحدم که سورك ایله ابر نوبهار کوندردی ژاله‌دن صاچیلق دربی‌شمار

مطلعیله باشلایان « سوریه » سی بالخاصه جالب دقت بر نسیبه مالکیتله شهرت آلمشدر .
مصاحب جلال بکه مدحیه اوله‌رق یازدیغی :

سرای امن واقامت دکل بوجای غرور دوشرمی عاقل اولان آب کلده نطع حضور

مطلعلی قصیده‌نك شو برایکی بیتی‌ده نظر دقتی جالب بر آهنك ایله متمایزدر :

دم سحر کف ساقی مثال مطلع نور سفال میکده کأساً مزاجها کافور
صدای نعرهٔ مست الصبوح یا احباب ندای وحش وطیور ان ربنا لغفور

غزللرنده نوعی ، فضله تصنع میلندن آزاده قالمش ، حتی :

بو ساده نظمی اهل صنایع بکه نه‌سه نوعی نه غم بزم سوزی عاشقانه‌در

بیتیله بونی هم التزام ، هم‌ده ـ « عاشقانه » افاده‌سنك چفت معناسندن استفاده ایله ـ فعلاً عکسنی ایما ایله‌مشدر .

سنك محزونك اولمق باکه شادان اولمه‌دن یکدر غمکله آغلامق ایللرله خندان اولمه‌دن یکدر
جهانك عزوجاهن شویله اذعان ایلدم کیم بن ایشیکده قول اولمق دهره سلطان اولمه‌دن یکدر

§ غمکله مور صفت ایلیوب نزار بنی نهان ایده‌کبی خاك ایچره روزکار بنی
یولنده لطفن اوموب زار وپایمال اولدم باصوب کچرینه نوعی اوشهسوار بنی

§ چیقدی متاع حسن وملاحت بهالره هپ ناز وشیوه‌در صاتیلان مبتلالره

یوللو عاشقانه ترنملری آراسنده :

کوردم کنارجوده سحرعندلیب زار — بر معتدل هواده اوقور شعر آبدار
§ عشق ایله بادجنبش ایدر خاك بی خبر — امواج مضطرب خس وخاشاك بی خبر

کبی مصورانه ، یاخود :

چون سر حق وجوه مظاهرده مستتر — بر وجهه ناظرز کوره لم حق نه کوستر
اعیان ممکناته نظر ایله دم دلا — قید صورده هر بری بر کاره منتظر
کلشنده کونه کونه نه در بوشکوفه لر — آب و هواسی بر قونك باغبانی بر
§ جام صفا کرکمز کردون دون الندن — مردانه لر شکاری آلماز زبون الندن
دل صفحه سینه باقدم اطرافی جمله مشروح — بیلدم بو نسخه چیقمش بر ذوفنون الندن

یوللو حکیمانه ومتفلسفانه پارچه لر ، جداً ساده بر بیان ایله نظر دقتی جالبدر .

منشأتی میانده وزیر اعظم قوجه سنان پاشایه خطاباً یازلمش بر تذکره ، فضولینك شکایتنامه سنی تنظیر آرزوسیله یازلمشه بکزر . سیاق افاده دن آکلاشیلدیغنه کوره پاشا نوعی یه ـ تبریك عید ایچون نزدنده بولوندیغی برصیراده ـ « شاعر اهل علم اولماز » یولنده برسوز سویله مش اولاجق که نوعی :

داورا دولتك مزید اولسون — کوکب طالعك سعید اولسون
هر امیدك خدا میسر ایدوب — دشمنك زار ونا امید اولسون

قطعه سیله باشلادیغی تذکره سنده :

« شاعر اهل علم اولماز مقدمه سی غالبا سعادتلو پاشانك سمع شریفنه علماطائفه سنك عامیلرندن و بلکه امیلرندن « المرء عدولماجهل » حکمنجه واصل اولمش اوله . یوقسه حاشا که خواص علما خصوصا بلغا وفصحا بومقوله کلام لغوبی معنی سویله یه . شعر ایله عدم علمك میانده ملازمت یوق ایکن وشعر بحسب اللغه علم ایکن ضدینه که عدم علمدر نیجه علت اولور واحدهما آخری نیجه مستلزم اولور ؟ »

دیه بوسوزی جرحه قیام و رسول اکرمك شعردن حظنی مشعر بعض حکایات نقلندن صوکره :

« انصاف اولونسون ، اکر مطلقا شعر هوا اولیدی اول خطیب منبر وما ینطق عن الهوی ، انیس مجلس قاب قوسین اوادنی ، بلبل نغمه سرای ان هوالاوحی یوحی استماع نوای شعردن بویله اهتزاز وانبساطمی ایده‌ردی ؟ »

استفهاملریله مدعاسنی تقویه وشعرك محاسن وفضائلنی ایضاح ایده‌ر .

قصائد وغزلیاتده اولدیغی کبی ، نثرنده‌ده نوعی‌یی باقی مکتبنك صراحته ، وضوحه ، سلاسته قوتله میال براستادی تلقی ایتمك ایچون شو تذکره‌سی و امثالی محررات عالمانه‌سی دلیل کافیدر .

روحی بغدادی

اصل اسمی « عثمان » اولان روحی ، بغدادده بویومش ایسه‌ده نسلاً عراقلی دکلدر؛ بابابی ایاس پاشانك معیتنده بغداده کیده‌رك اوراده یرله‌شمش روم ایلیلی برکوکلوایدی. دها پك کنج یاشنده شعره هوس ایدن روحی، طریقته سلوك ایتمش ، درویشلك هوسلریله سیاحته چیقه‌رق برچوق یرلری کزه کزه استانبوله قدر کلمش، بالآخره قونیه‌یه کیده‌رك تربهٔ مولانایی ، حجازه عزیمتله حرمینی زیارت ایتدکدن صوکره شامه دونمش ، اوراده والی عثمان پاشایه انتساب ایده‌رك قالمش و١٠١٤ده وفات ایده‌رك اوراده دفن اولونمشدر.

لساننده فضولی کبی عراق شیوه‌سی یوقدر . بوده همم نسلاً عراقلی اولمامسندن ، همم‌ده برچوق سیاحتلرله مختلف دیارلرك لهجه‌لرینی طانیمسندن ایلری کلمش اوله‌بیلیر . فضولی‌یه یتیشه‌رك کوروشمش اولدیغی اکثر تذکره‌لرده ذکر ایدلمکده‌در . غزللرنده کوروان فضولی‌یه نظیره‌سویله‌مك میلی‌ده بونی مؤیددر. فقط فضولی نه قدر یانیق وایچلی بر عاشق ایسه ، روحی بالعکس اوقدر رندومستهزی براویانیق اولدیغی ایچون شعرده فضولی طرزینی کندینه یاراشدیرامامشدر .

قصائد وغزلیاتدن مرکب قوجه بر جلد تشکیل ایدن دیوانی ، مشهور ترکیب بند مستثنا طوتولورسه، روحی‌یه پك‌ده قیمتلی برموقع ویره‌جك ماهیتده دکلدر. قصیده‌لری عمومیتله علم قوتیله سویله‌نمش مدحیه‌لردن ، غزللری‌ده تصوف دویغوسیله یازلمش مقلدانه منظومه‌لردن عبارتدر . حتی الك زیاده طبعنه توافقی اعتباریله موفقانه یازلمش اولمسی ایجاب

ایدن منظوم بر ایکی مکتوبی بیله ، زماننك احوالی ومعاصرلری حقنده قیمتلی اجتماعی وثیقه‌لر اولمقله برابر ، ادبیاتجه جدی بر قیمت اضافه ایدیله‌جك شیلر دکلدر .

فقط روحینك برشهنوشته‌سی واردرکه اوصحیفه‌لر دولوسی قصیده‌لرك، سورو سورو غزللرك ویره‌مدیکی ممتازیت بو اثرله مکملاً تجلی ایده‌رك نامنی ادبیات تاریخنه نقش ایله‌مشدر : « ترکیب بند » ی .

مطبوع دیوانده « ترجیع » سرلوحه‌سنی طاشییان بو اثر مستثنا ، هربری یدیشر هم قافیه بیت ایله برر « ترکیبخانه » بیتندن مرکب اون یدی بندی محتویدر . افکار متصوفانه ، هوسات رندانه ، حیاتدن نفرت ، ارباب زهدو تعصبی استخفاف ، مقلدانه طاعت ومنفعت جویانه عبادت تمایللریله استهزا ، دورانك عدم وفاسندن ، ابنای زمانك ریاسندن شکایت ، درویشلکك فقر ظاهری آلتنده‌کی ثروت معنویه‌سیله تفخر ، بوتون جهان مادیاتی لاقیدانه ورندانه تلقی کبی درلو درلو حسیات ، بواثرده ، جداً او زمانه قدر امثالی کورولمه‌مش بر قدرت شاعرانه ایله اظهار اولونمشدر .

صانماك بزی کیم شیرهٔ انکورله مستز — بز اهل خراباتدنز مست الستز
تردامن اولانلر بزی آلوده صانور لیك — بز مائل بوس لب جام و کف دستز

بیتلریله باشلایان بواثر برجسته‌نك همان هربیتی معمور ، هرمصراعی انفسدر .

بو عالم فانیده نه میر ونه کدایز — اعلالره اعلالنورز پستله پستز
§ خاك اول که خدا مرتبه‌کی ایلیه عالی — تاج سر عالمدر او یم خاك قدمدر
§ الدن قوماسین کل کبی جام میی بردم — هرکیم که بوغمخانه‌ده دلشاد اوله‌یم‌دیر
§ برنقطه‌ده‌در سری دیدی چار کتابك — اول چارده‌در سر کتبخانهٔ اشیا
اول نقطه بنم دیدی دونوب رمزینی سیرایت — یعنی که بنم جملهٔ اسما به مسما
§ ات لقمه‌سی لازمی دوپور مازمی سنی نان — زهراولسون اولقمه کاوله پسماندهٔ دونان
§ دیرمش بکا کنف اولدی رموزات حقیقت — والله یالاندر سوزی بالله یالاندر
§ بیك کریه ایدرسك سنی آخر آیریرلر — فرزند وزن وطنطنهٔ سیم و زرکدن
بو ملك فنایه که عدمدن سفر ایتدك — سودك نه‌در انجق انی بیل سن سفرکدن
§ سیم ایله زری کندیکه قات قات سپر ایتسه‌ك — مرك اوقنی کچمز می صانیرسك سپرکدن
§ جهد ایله همان غیر النه باقیه کورکیم — بندن نه سکا فائده‌سندن نه بکا وار
§ صورتده توله‌ذره ایسه‌ك معنیده یوخز — روح القدسك مریمه نفخ ایتدیکی روحز
مار ایسه عدو بز ید بیضای کلیمز — طوفان ایسه دنیا غمی بز کشتیٔ نوحز

یوللو بیتلرك هر بری ایجاد ایدلمش بر بدیعهٔ استهزادر .

واردم سحری طاعت ایچون مسجده ناگاه — کوردم اوطورر حلقه اولوب برنیجه کمراه
کیرمش کمر وحدته آلمش أله تسبیح — هر بیریسنك ورد زبانی چل وپنجاه
دیدم نه صایارسز نه آلیرسز نه ویریرسز — کاصلا دیلکزده نه نبی وار نه خوداللّه
دیدی بری کیم شهریمزك حاکم وقتی — خیراتمك ایچون خلقه کلیر مسجده هرکاه
احسانی ده پنجاه وچهلدر فقرایه — صبر ایله که دمدر کله اول میر فلکجاه
کلدکلرینی مسجده بیلدم نه ایچوندر — یوزدوندیروب اندن دیدم ای قوم اولك اکاه
سزدن کیم ایراغ اولدی ایسه حقه یقیندر — زیرا که ضلالت یولیدر کیتدیککز راه

تحقیق بوکیم هپ ایشکز زرق وریادر
تقلیده سز طاعتکز جمله هبادر

بندی ، زمانه‌نك ریاکار متعبدلری ایچون اولدیریجی بر آلای کبیدر .

ای صاحب قدرت قنی انصاف ومروت — رندان می آشامه نیچون اولمیه رغبت
قسمتلری دیرسك ازلی جور وجفادر — جور اوله نیچون ذوق وصفا اولمیه قسمت
دیرسك که بوکون أیله‌مه‌ین یارین ایدر ذوق — چوقمی ایکی کون بنده‌لرك ایلسه عشرت
حاجتلریمز قادر ایکن قیلمغه حاصل — صالمق کرمکدن بزی فردایه نه حاجت
ناچار چکر خلق بو زحمتلری یوقسه — آدم قره طاغ اوله کتیرمز بوکا طاقت
حالك کیمه آچسه‌كسکا برحکمتی وار دیر — اولدیردی بزی آه بیلنمزمی بوحکمت

فریادلری و :

یوف خارینه دهرك کل وکلزارینه هم یوف — اغیارینه یوف یارجفاکارینه هم یوف
هر عیش که موقوف اوله کیفیت خمره — عیاشنه یوف خمرینه خمارینه هم یوف
چون اهل وجودك یری صحرای عدمدر — یوف قافله و قافله سالارینه هم یوف

عصیانی‌ده هرزمان ومکانده مشترك اولان حسیاتك بلیغ و مؤثر افاده‌لری شکلنده روحی تهییج ایده‌ر.

ایشته روحی ، سنه‌لرجه خادم ترنمی اولدیغی شعره بویله مستثنا بریادکار براقمغله بوتون اخلافنی نظیره کولغه سوق ایتمش وتا ضیا پاشایه قدر برمعادل بوله‌میه‌رق بو وادیده تك قالمش بر شاعردر .

آلتنجی فصل

اون برنجی قرن هجری نصف اولی

۱۰۱۲ - ۱۰۵۸

عمومی برنظر

عثمانلی خاندانك وجوده كتيرديكی بويوك تورك سلطنتی، يدنجی قرن هجری اواخرنده انقسامه اوغرامش اولان آناطولی قطعه‌سنی يكيدن بر سنجاق آلتنده توحيد و بوكا مجدداً فتح ايديلن روم ايلی خطه‌سنی‌ده علاوه ايده‌رك وجود بولمش ايدی . سكزنجی قرن هجرينك ايلك نصفنی تأسيس ، ايكنجی نصفنی اوروپا و آسياده فتوحات ايله كچيرن بو دولت ، او عصرك صوكنده بويوك بر امتحان كچيردی ؛ آنقره فلاكتی على العاده « طوائف ملوك » زمره‌سندن بر خاندان حكومتی ايچون اضمحلال اماره‌سی ديمكدی. تورکيا بوكا مقاومتله كنديسنك بساده‌جه بر عائله افرادينه مربوط اساسسز بر مؤسسه اولماديغنی كوستردی و دوقوزنجی عصرك داخلی مجادله‌لرله آچيلان ايلك نصفنده بيله كنيشلهمه قدرت و قابليتنی محافظه ايلديكنی فعلاً اثبات ايتدی . عصرك اوزته‌سنه تصادف ايدن استانبول فتحی بو سلطنت ايچون اك قوتلی بر علامت قيام و دوام اولدی . عصرك صوكلرينی اشغال ايدن بايزيد ثانی دورينك بوتون نواقص و فضايحنه رغماً دولتك بنيهٔ اصليه‌سی سلامتنی محافظه ايديبوردی . اونجی قرن هجری شرق و غرب عالملرنده عظيم و شانلی فتوحات ايله آچيلدی و حتی داخلی صارصينتيلرك اك بارز تجليلريله شائبه‌دار اولان نصف اخيرنده بيله خارجاً شعشعه‌سنی محافظه‌يه مقتدر اولدی .

عثمانلی تورکياسنك باشلميجه قوتی ، موجوديتنی معين و محدود بر زمره‌يه دكل ، اداره‌سی آلتنه آلديغی مملكتلرك بوتون سكنه‌سنه استناد ايتديرمسنده مندمج ايدی . آناطولی ذاتاً بويوك وقوتلی بر تورك اكثريتنك ألنده ايدی و عثمانليلردن اول سلجوقی سلطنتنده‌ده مسند اولمشدی . فقط روم ايلی‌يه كچن تورکلر ، كرك طوعاً و كرك ديوشيرمه

طریقیله اسلاملاشان یرلیلری بلا تفریق فاتحلرله مساوی طوتمق صورتیله ملت حاکمه‌یی اقلیته دوشمکدن قورتارمشلردی . اسلامیتك خارجنده قالان رعایا زمره‌سی بیله کندی دینداشلری نزدنده بولامادقلری اعتبار و حرمتی تورك اداره‌سندن کوره‌رك عثمانلی تختنه باغلانیورلردی .

قوتنك باشلیجه منبعی اولان بوحال ، فتوحات ایلرله‌دکجه اهماله اوغرایوردی: ییلدیرم بایزید بو اهمالك ایلك آجیسنی آنقره‌ده کورمشدی ؛ فاتحك اویولده‌کی بعض مسامحه‌لری بایزید ثانی دورنده ، قانونینك متعظمانه لاقیدلغی‌ده سلیم ثانی و مراد ثالث زمانلرنده تأثیرینی کوسترمکدن خالی قالمادی . فقط اساس اوقدر قوتلی قورولمشدی که بومسامحه‌لر بیله دولتك اصلی بنیه‌سنی صارصامیوردی . دیوشیرمه اصولنك لغوی ، اساسه تأثیر ایدن الك مهم عاملردن بری اولدی و او آندن اعتباراً فاتح و حاکم ملت ، کندی قانی حرب میدانلرنده مبذولاً دوکدرك مغلوب و محکوملر لهنه ضعفه دوشمك اضطرارنده قالدی .

دیکر طرفدن ، سلطنتك مرکزی اولان سرای همایونده قادین انتریقه‌سنك بویوك بر نفوذ و اهمیت کسب ایله‌مسی ، سرای ایله‌باب عالی آراسنده‌کی متقابل رابطه‌وصمیمیتك انکساره اوغراماسی ، اوجاغك انتریقه‌لره اشتراکی و وظیفهٔ اصلیه‌سندن انحرافی ، علمانك احکام شرعیه‌یی حکمدارلرك تمایللرینه توفیق داعیه‌سنه دوشمسی ، حکومتك باشلیجه استنادکاهلرینی صارصمغه باشلامش ایدی . ییلدیرم بایزید، بایزید ثانی دورلرنده آز چوق تأثیراتنی کوسترن وقانونی عصرینك صوك نصفنده واضحاً تجلی ایدن بوصارصینتی سلیم ثانی ، مراد ثالث و محمد ثالث دورلرنده دوام ایدرك دولتی تهلکه‌یه سوق ایده‌جك بر اهمیت آلمش ایدی . اوزمانه قدر نامغلوب صاییلان یکیچری اردوسنك که‌ره‌چ میدان حربنده فراری ، بالذات پادشاهك رجعته تمایلی ، فراریلرك آناطولی‌یه یاییله‌رق « جلالی » نامی آلتنده یکی بر داخلی بلیه ایقاع ایله‌مه‌لری ، بو تهلکه‌یی بارز برصورتده کوستریيوردی .

اون برنجی عصر هجرینك ایلك نصفی ، دولتك بقاسنده شخصاً علاقه‌دار اولان خاندانك ، باب عالی‌یه، باب مشیخته ، اوجاغه رغماً ، بو تهلکه‌یه قارشی صیانت تدابیرینی تحریسی مجادله‌سیله خلاصه‌ایدیله‌بیلیر. سلطان احمد اول،اولاً خاندان آراسنده امنیتسزلك و نفاق سببلرینی اورته‌دن قالدیرمق ایچون وراثت اصولنی ده کیشدیردی ؛ عثمان ثانی سرایده‌کی قادین انتریقه‌سنك ، اوجاقده‌کی فساد قوتنك او کنه کچمك ایچون ، نکاح

شرعی الله تزوج اصولنك وضعنه ، یکی چری‌یه قارشی یکی بر قوهٔ عسکریه تدارکنه قالقیشدی ؛ مراد رابع ، جلادتکارانه اداره‌سنك دوکدیکی قانلرله حاضرلانان فسادلری بوغمغه چالیشدی . هر بری پك کنج یاشده جلوس وپك کنج یاشده ارتحال ایدن بو اوچ حکمدارك تاریخلری ، کیمیسی خلفای راشدین عصرینه ، کیمیسی فاتح ، یاووز ، قانونی دورلرینه رجوع آرزوسیله متجلی بر اصلاحات احتیاجنك محیطك محافظه کار مقاومتیله مجادله‌سی عد ایدیله‌بیلیر. مصطفای اولك ایکی دفعه‌کی سلطنتی و سلطان ابراهیم دوری محافظه‌کارلغك تغلبی حکمنده‌در . سلطان عثمان فاجعه‌سی‌ده اصلاحات تشبثلرینك معروض اولدیغی الك آجی تهدیدلری تمثیل ایدر . بوتون بو فجایعك اورته‌سنده برقادین ، کوسم‌ماه پیکر والده ، ایکی طرفی‌ده حسن اداره ایدرك اوغراشان بر تمثال کبی یوکسه‌لیر .

اجتماعی حیاتمزك اشکالی ، موازنه‌یی صارصان بو وقایع و فجایعه رغماً، عصرك نصف اولنده واضح برتغیر ارائه ایتمه‌مکده‌در. مبارزه‌ومجادله‌هنوز اجتماعی بنیه‌نك درینلکلرینه نفوذ ایده‌مه‌مش ، آنجق سطحده قالمشدر . حتی پادشاهلرك بالذات اصلاحات مجادله‌سنه کیریشه‌رك شخصلرینی الك آغیر تهلکه‌لره معروض براقمالری بیله اجتماعی روحیتده اساسلی بر ده‌کیشمه ایقاع ایتمه‌مشدر . آبازه محمد ، نصوح زاده حسین، واردار علی پاشالر کبی اختلالجیلرك حرکاتی‌ده علی‌العاده شخصه مربوط بر حرکت اولمقدن فضله عمومی بر اهمیت آلامامش ایدی .

اجتماعی مؤسسه‌نك حالی اوزره دوام و بقاسی ، ادبی تکاملك‌ده عصر سابق طرزنده تمادیسنی انتاج أیله‌مشدر : نثرده ویسی ، نرکسی و اوقجی زاده کبی استادلر ، کچن عصرلردن موروث اولان ادبی آکلایشی ادامه‌وحتی توسیع ایله اسکی نثریمزك الك معتبر، الك قلاسیك نمونه‌لرینی بونصف عصرده ابداع ایلدکلری کبی، نظمده باقی مکتبنك تجلیلری‌ده دها جانلی وقوتلی بر تکامله مظهر اولمشدر . قصیده طرزینی نفعی، پك مهم بر صورتده مکمل‌لشدیره‌رك الك پارلاق و آهنکدار برنظم‌شیوه‌سی ابداع ایتمش، صبری، ریاضی وامثالی معقبلریله باقی یولنك برتکاملی دیمك اولان وکندی نامنه نسبت ایدیلن مکتبی وجوده کتیرمشدر. غزل طرزنده شیخ‌الاسلام یحیی افندی باقی مکتبنك عنعنه‌لرینی ادامه ومحافظه ایده‌رك باقیدن ندیمه دوغرو اولان حرکتك برعقدهٔ اتصالی اولمق قابلیتنی کوسترمشدر. نوعی زاده عطائی ، یحیی بکه خلف اوله‌رق مثنوی طرزینی ایلری‌یه کوتورمش ، عزمی

زاده حالتی رباعی یولنده بر خصوصی تظاهر وجوده کتیرمش، خلاصه بوتون ادبی نوعلرده بونصف عصرك پارلاق پارلاق تکاملری مشاهده اولونمشدر.

عصرك بوتون قارغاشالقلری بو تکامله هیچ برممانعت کوسترمه‌مشدر. حتی او مجادلات آراسنده بالذات سلطان احمد اول و مراد رابع کبی حکمدارلر بیله شعر ایله مشغول اولمشلردر.

« بختی » مخلصیله شعر سویله‌ین سلطان احمد اول، دیندار ومتوکل برسیمای شاعریتله تجلی أیله‌مش، پای نبوی رسمنی صورغوج اتخاذ ایلدیکی زمان سویلدیکی :

نوله تاجم کبی باشمده کوتورسه‌م دائم قدمی رسمیدرر حضرت شاه رسلك
کل کلزار نبوت او قدم صاحبیدر بختیا دورمه یوزك سور قدمینه اوکلك

قطعه‌سی کبی شعرلرنده بو هویتی کوسترمشدر.

سلطان مراد رابع ایسه شعرلرنده دها جلادتکار کورونمش، بغداد سرعسکری ایکن نظماً استمداد ایدن حافظ پاشایه یازدیغی :

حافظا بغداده امداد ایتمکه أر یوقیدر
بزدن استمداد ایده‌رسك سنده عسکر یوقیدر

مطلعلی منظومه کبی شعرلریله طانینمشدر.

مقام مشیخته زینت ویرن ذکریا، مخدومی یحیی، اسعد، بهائی وقره چلبی زاده عزیز افندیلرده کرك بالذات اشتغالری وکرك رغبت وتشویقلری ایله ادبی حیاتك عاملاری صیراسنه قاریشمشلردر.

نثر لسانك تکاملی

بو نصف عصرده نثر تکاملی، دیکر عصرلردن موروث قالان ایکی جبهه اوزرنده تجلی ایده‌ر : بالاده ذکر ایدلدیکی اوزره نثر قدیم، بری نسبةً دها آچیق، دها زیاده تعلیمی، دیکری دها سوسلو، دها مربوط، دها ادبی ماهیتده ایکی طرز حرکته مالکدر.

بو نصف عصرده کاتب چلبی وقوجی بك کبی محررلر برنجی قسمده؛ ویسی، ترکسی واوقجی زاده کبی نحریرلرده ایکنجی شکلده شهرت آلمشلردر.

كاتب چلبى

١٠٠٤ تاريخنده درسعادتده عسكرى صنفندن عبدالله نامنده برذاتك صلبندن دنيايه كلمشدر. اصل اسمى « مصطفى » در. « حاجى خليفه » و « كاتب چلبى » مخلصلريله شهرت آلمشدر.

بدايتده پدرى كبى عسكرلكه سوق ايدلديكى حالده اوقويوب يازمغه استعداد كوستر-ديكندن تبديل طريق ايله ١٠٣٢ ده آناطولى محاسبه قلمنه انتساب ايلدى. ترجان وبغداد سفرلرنده وارضروم محاصرەسنده بولوندى. عودتنده ينه تحصيل علمه رغبتله قاضى‌زاده‌دن تعلم ايتدى. همدان وبغداد سفرلرينه و١٠٤٣ ده حجازه كيتدى. ١٠٤٤ده روان سفرينه اشتراك ايلدى وبوندن صوكره كنديسنى تماماً علمه وبروب وفاتى تاريخنه قدر (١٠٦٧) تدريس وتأليف ايله مشغول اولدى.

اك معروف اثرى اوچيوز قدر علومك موضوع وغايه‌لرينى، اون‌بش بيكى متجاوز كتاب، شرح وحاشيه، اون بيكه ياقين مؤلف وشارح اسملرينى جامع اولان « كشف-الظنون عن اسامى الكتب والفنون » نام عربى تأليفيدر. « فذلكه » ناميله برتاريخ عمومى تلخيصى، بونك فهرستى مقامنده اولان « تقويم التواريخ »، تراجم احواله متعلق « سلم-الوصول الى طبقات الفحول »، محاضراته عائد « تحفة الاخبار فى الحكم والامثال والاشعار »، جغرافيايه متعلق « جهانما » ولاتينجه‌دن منقول « لوامع النور فى ترجمة آطلاس مينور »، « تاريخ فرنكى »، قسطنطينيه تاريخى اولان « رونق السلطنه »، ادارهٔ دولته عائد « دستور العمل »، فتاوى وقوانينى جامع « رجم الرجيم بالسين والجيم »، محاربات بحريه مناقبنى حاوى « تحفة الكبار فى اسفار البحار »، بعض مناقشاتى جامع « ميزان الحق فى اختيار الاحق » كبى بر چوق تأليفات ورسائلى ومتعدد منتخبات مجموعه‌لرى واردر.

كاتب چلبى هرشيدن اول آچيق فكرلى برعلم آدميدر. افكارنده عادتا بر تجدد مينى حس اولونور. فلسفياته، افكار دينيه‌يى حقائق فنيه ايله محاكمه وتأليفه مراق ايتمشدر. ايلك‌دفعه اولدرق اوروپا آثارينه استفاده ألنى اوزاتانلردندر. افكارنده سليم برمحاكمه‌نك، صميمى برعلم اشتياقنك اثرلرى كورونور.

اوكره‌تمك واوكره‌نمك عشقيله اوقويوب يازديغى ايچون كاتب چلبينك يازيلرنده

دوزکون وآغیرباشلی بروضوح وسهولت کورونور. سوس وتصنع ایچون یازی یازماز، مرامنی آکلاتمغه چالیشیر. مثال اوله‌رق شو عباره‌لره باقیکز :

« بدعت اولدرکه امور دینیه‌دن ودنیویه‌دن صدر ثانیده یاخود دخی صوکره ظهور ایلیه ؛
« حضرت پیغمبر (صلعم) واصحاب کرام (ر ض م) زماننده اولیوب سنت قولیه وفعلیه
« وتقریریه‌دن بریله آکا اشارت اولونمیه وحققنده آثار دخی بولونمیه . بو مقوله اولان نسنه ایکی
« قسمدر : برینه بدعت حسنه دیرلر؛ اول زمانلرده اولیوب صوکره اقتضا حسبیله ائمهٔ دین تجویز
« ایتدکاریدر ؛ مناره بناسی وتألیف کتب کبی . برقسمی دخی بدعت سیئه‌در؛ اعتقاد بابنده اهل
« سنتدن غیری فرق ضاله عقائدی کبی وعملیاتده خلق کندی زعمنجه عبادتلر اختراع ایتمك کبی .
« بونلرك هر برینك احکامی کتب شرعیه‌ده مفصل ومشروح یازلمشدر ؛ بزآنلری بیان صددنده
« دکلز. آنجق آنی ذکر ایده‌رزکه بو جمله بدعتلر بین‌الناس عرف وعادته مبنیدر . بر بدعت بر
« قومك آراسنده یرلهشوب قرارداده اولدقدن صوکره امر بالمعروف ونهی عن‌المنکردر دیو خلق
« منع ایدوب آندن دوندورمك آرزوسنده اولمق عظیم حماقت و جهلدر . خلق مألوف ومعتاد
« اولدقلری معنایی اکرسنت اکر بدعت ترك ایتمزلر؛ مکر برصاحب سیف جمله‌سنی قتل‌عام‌ایلیه.. »

قوچی بك

اصلاً کوریجه‌لی برعائله‌یه‌منسوب‌اولان قوچی بك چوجوقلغنده استانبوله کتیریله‌رك سرای همایونده تربیه کورمش و سرای آغالری صیراسنه کیره‌رك سلطان مراد رابعك توجه و امنیتنی جلبه موفق اولمش ایدی . اوجاقدن یتشمش ، سرایده خدمت ایتمش ، کرم وسرد عالمی کورمش ، دولتك اك قاریشیق دورلرنده یاشامش ، عقللی وتجربه‌دیده بر آدم ایدی . سلطان مراد رابع ، یکیچری اوجاغنی تربیه ایده‌رك نظام و انتظامی اعاده‌یه موفق اولدقدن صوکره ، تقریباً ١٠٤١ تاریخلرنده قوچی بك تلخیص یعنی عرض تذکره‌سی شکلنده برطاقم وصایای جامع بررساله تنظیم وپادشاهه تقدیم ایلهمشدر. باشلیجه سبب اشتهاری بو رسالهدر . بونده هم فکر سیاست و اداره‌جه ، هم‌ده اسلوب افاده‌جه لیاقت و قدرتی کورولور . سلطان مراد رابعك ارتحالندن صوکره سلطان ابراهیم طرفندن واقع اولان اصرار و اجبار اوزرینه دیکر بر رساله دها یازمغه مجبور اولمش وسلطان ابراهیم عصری نهایتلرنده احوالدن توحش ایله ترك دیار اضطرارنده قالمشدر . عائله‌سی روسیه‌ده اولدیغنی ابوالضیا توفیق بك تأیید ایدییور .

یکرمی ایکی عرض تذکره‌سندن مرکب اولان رساله‌سی کتبخانهٔ ابوالضیا کلیاتی

میاننده نشر ایدلمشدر . بونلرده قوجی بك تاریخدن ، ایستاتستیقدن، احتیاج مملکتدن ملهم اوله‌رق مختلف دولت و حکومت مسئله‌لرینی موضوع بحث ایده‌ر . لسانی آچیق، دوزگون ، جدی و وقوردر. هم دولتك حال و احتیاجنه ، پریشانلقلرك اسبابنه ، هم ده خلقك حالنه و تمایلاتنه واقف ، مدبر و عاقل بر مشاور دولتك صریح نصیحتلرینه بو اسلوب پك متناسب دوشمشدر ؛ شو سطرلری اوقویالم :

« سعادتلو و دولتلو خاقان سکندر حشمت حضرتلرینك ضمیر تابناك منورلرینه « نهان اولمیه‌که (٩٩٠) تاریخنه کلنجه رعایا فقراسندن هربر نفر باشنه قرقر آقچه خانه « عوارضی و ایکی قویوندن بر آقچه رسم غنم آلنوب زیاده آلنمازدی . آنجق مباشر « اولنلر جزیه‌دن وخانه عوارضندن ایکیشر و اوچر وغایتی بشر آقچه غلامیه نامیله « آلوب تجاوزه کیمسه‌نك زهره‌سی یوغیدی . و خواص همایون یازوسی ایکی بیك « درتیوز قرق بر یوك آقچه اولوب امنا و عمالدن اقل مرتبه‌ده یازوسی تحصیل اولنسه « اول مبلغ آقچه حاصل اولوب داخل خزینه اولوردی . حالا علوفه‌لی قول طائفه‌سی « زیاده اولوب مصرف زیاده اولدقجه تکلیف زیاده اولوب تکلیف زیاده اولدقجه « رعایایه تعدی زیاده اولوب عالم خراب اولمشدر . مقدما قرقر اللیشر آقچه آلنان « خانه جزیه‌دن شیمدی یالکز میری ایچون هر بر نفردن ایکیشر یوز قر قر آقچه « وهر خانه عوارضندن اوچر یوز آقچه وهر قویون باشنه بر آقچه تعیین اولنوب وآلتی « بولوك خاقی بر قاچ سنه‌در تحصیل مال پادشاهی‌یی کندولره خدمت ایدوب وکلای « سلطنتدن جمله دفترلری تغلباً آلوب علی ملاءالناس سلطان محمد خان جامع شریفی حرمنده « مزاد ایدوب برر بلکه برر بچق غروش غلامیه ایله زید و عمروه صاتوب آلنلر دخی « برر غروشه قانع اولمیوب ممالك اسلامیه‌دن یدیشر سکزر یوز آقچه جزیه و عوارض « جمع اولنمغه باشلادی . وهر قیوندن یدیشر سکزر آقچه آلنوب آناطولی ولایتلرنده « خود قیون باشنه یکرمیشر اوتوزر آقچه آلور اولدیلریا . بو ظلمه رعایا نیجه طاقت « کتورسون ؛ و خلق عالم بو جوری نیجه کچیرسون ؟ خواص همایون حالی خود دیکر « کون اولمشدر . درت یوز سکسان درت یوك آقچه یازوسی اولان کورجستان وکنجه « و روان و بغداد مملکتلرنده اولان خواص همایون قریه‌لری الدن چیقوب دشمن النه « کیردی و بر بلوکی وزرا خواصی اولدی . حالا موجود اولان خواص همایون « قریه‌لرندن یوز یوك آقچه آنجق داخل خزینه اولوب ماعدادن نام ونشان قالمدی .

« والحاصل شیمدیکی حالده رعایا فقراسنه اولان ظلم و تعدی برتاریخده وبر اقلیمده وبر
« پادشاه مملکتنده اولمامشدر . ممالك اسلامیه‌دن برمملکتده ذره قدر بر فرده ظلم اولسه
« روز جزاده ملوکدن سؤال اولنور ، وکلادن صورلماز و آنلره سپارش ایتدم دیمك
« حضور رب العالمینده جواب اولماز. آه سرد مظلومان خانمانلر خراب ایدر . اشك چشم
« دردمندان دنیایی غرقاب فنا ایدر . کفر ایله دنیا طورر ، ظلمله دورماز . عدالت
« طول عمره سببدر و انتظام احوال فقرا پادشاهلره موجب جنتدر . بو دیدکلرم کلام
« بنم دکلدر . علما و مشایخ قولیدر . اعتماد بیولمزسه آنلردن سؤال اولنه . احوال
« بویله‌در . باقی امر وفرمان سعادتلو سلطانم حضرتلرینکدر.»

دینیله بیلیرکه بالاده ذکر اولنان مورخ پچوی ایله قوجی بك وقایعی حکایه ومحاکمه‌ده، کاتب چلبی‌ده فنه و حقیقته میلده افکار جدیده‌نك اوزاقدن اوزاغه ایلك اماره‌لرینی کوسترن قلم و فکر صاحبلری حکمنده‌در . بالاده‌کی مثاللر ، بو محررلرك کرك معنا وکرك اسلوب اعتباریله نه قدر وضوحه ، طبیعیلکه ، ساده‌لکه ، حقیقت پرورلکه میال اولدقلرینی اثباته کافیدر .

بو تمایلاتك عصرك عمومی کیدیشیله نه قدر متباین اولدیغنی آکلامق ایچون برده اوزمانده ادبی نثرك الك معروف و مسلم استادلرینی کوزدن کچیرمك کفایت ایده‌ر. ویسی ونرکسی کبی که یالکز کندی زمانلرنده دکل بوتون اسکی ادبیاتده لسان نثرك مقتدابه وقلاسیك ممثللری صفتیله قبول اولونمش اساتذهٔ قلمدن معدوددرلر .

ویسی

آلاشهرلی محمد افندی نامنده بر قاضینك اوغلی و شعرادن « مقالی » نك همشیره زاده‌سی اولان ویسینك اصل اسمی « اویس » در . دور مدارس ایله طریق قضایه سلوك ایتمش و متعدد یرلرده ایفای نیابت أیله‌مشدر . بالخاصه یدی دفعه اسکوب قاضیلغنه انتخاب ایدلمش وصوك دفعهٔ نیابتنده ١٠٣٧ تاریخنده ٦٨ یاشنده اولدیغی حالده اوراده وفات ایتمشدر . بعض تذکره‌لرده اسکوبده چوق زمان اقامت و اوراده رحلت أیله‌مسی اعتباریله اسکوبلی کوسترلمش ایسه‌ده دوغرو دکلدر .

ویسی ، زمانلرنك الك معروف و معتبر برمنشیسی اوله‌رق طانمشدر . شهرتی کندی

دورینی آشه‌رق ، متعاقب عصرلرده بیله اسلوب نثرینی عمومه مقلد به کوسترمش ایدی. الك معروف اثرلری « سیر ویسی » ، « خوابنامه » ، « شهادتنامه » و « منشأت » در .

سیر ویسی : مؤلفك « درة التاج فی سیرة صاحب المعراج » نامنی ویردیکی سیر نبوی کتابیدر. بو اثر ، حضرت پیغمبر (صلعم) ك ولادت سنیه‌لرندن اعتباراً باشلیجه وقایع حیاتیه‌لرینی جامع اولمق اوزره یازلمشدر . کتاب « مکی » و « مدنی » اولمق اوزره ایکی جلده تقسیم ایدلمش وهر جلدك محتویاتی « مقاله » لره آیرلمشدر . برنجی جلد ولادت نبویه‌دن مدینه‌یه هجرت وقوعنه‌قدر اولان احوالی جامعدر . ایکنجی جلد هجرت پیغمبریدن غزوهٔ بدر کبرانك نهایتنه قدر یازلمشدر . اوندن صوکره‌سی اکمال ایدیله‌مه‌مش ، زیرده کوروله‌جکی وجهله نابی طرفندن یازیلان « ذیل سیر » ه موضوع تشکیل ایتمشدر .

« خوابنامهٔ ویسی » : بعض تراجم احوال کتابلرنده « واقعه نامه » اسمیله‌ده ذکر ایدلمشدر . بو اثرده سلطان احمد اول ایله ـ قدماجه سلطنت وحکمتك تمثالی عدایدیلن ـ « اسکندر ذوالقرنین » ك برمکالمه‌لرینی رؤیاده کوردیکنی ، سلطان احمدك کندی زمانده عالم خراب اولدیغنی ذکر ایله ادوار سابقه‌یه حسرت کوسترمسنه مقابل اسکندر ذو لقرنینك ده کچمش زمانلره عائد وقایعی اخطار ایله هیچ برزمانده عالم « معمور و آبادان » اولمادیغنی اثبات ایده‌رك تسلی ویردیکنی حکایه ایده‌ر . انبیا ، خلفای راشدین ، ملوك امویه ، عباسیه و فاطمیه دورلرینه عائد اولان بو فقره‌لر هپ (و یاخود) کلمه‌سیله باشلار و (... می عالم معمور وآبادان ایدی ؟) استفهام انکاریسیله ختام بولور [١].

« شهادتنامهٔ ویسی » : بش رکن ایمانك یکدیکرینه رجحان ادعاسیله معارضه‌سنی وکلمهٔ شهادتك جمله‌یه ثبوت رجحانی حکایه‌ایدن وبووسیله ایله ارکان ایمانك شرف وقدسیتی حقنده بر طاقم منقبه‌لر نقل أیله‌ین کوچوك بر اثردر .

[١] اسکندر ذوالقرنین ، عجم واسلام اساطیرینك تخیل ایتدیکی بر جهانکیردرکه ما کدونیا قرالی بویوك اسکندر ایله تبابعهٔ یمندن ذوالقرنینك ونبوت وولایتی مشکوك اوله‌رق قرآن کریمده اسمی کچن ذوالقرنینك شخصیتلری ومنقبه‌لری بربرینه مزج ایدلمك وسد چین وآب حیات حکایه‌لریله برلشدیرلمك صورتیله ابداع اولونمشدر . « خوابنامه » نك تحریرینه سائق اولان فکر اصلی، سلطان احمدك اصلاحات میللری وزمانلرینك پریشانلغنه قارشی دویدیغی الم واضطراب درونی ایله علاقه‌دار کورونور . اثرك صوکنده ذکر اولونان وقایعك تفصیلاتی‌ده آیرجه یازه‌جغی ایما ایدیلیور سه‌ده اویله بر اثری موجود دکلدر.

« منشأت ویسی » : ویسینك قلمندن صادر اولان مختلف مکتوب ونامه‌لری محتوی بر مجموعه‌در .

بونلردن باشقه ویسینك آیریجه دیوانی وهجویاتی، لغات عربیه‌یه متعلق برایکی رساله‌سی، مسوده حالنده قالمش بر « فتوح مصر » ی واردر. «تذکرهٔ محبوب ویسی» نامنی طاشیان رساله‌ده ویسینك بر ایکی نامه‌سی وار ایسه‌ده کانی کبی ویسیدن بر بحق عصر صوکره شهرت آلمش ناثرلرك‌ده یازیلری بولونمسنه کوره بونك ویسی‌یه برتعلق مخصوصی یوقدر.

ویسینك اسلوبی ، اسکی نثرك قلاسیك نمونه‌لرندن بریدر . ظن ایدلدیکی قدر فضله مربوط وفضله آغیر دکلدر . مقلدلر النده اسکی نثرك دوشدیکی معناسز تسلسللردن ویسیده آنجق برمقدمه کورونور . سوسه معنایی بوس بوتون فدا ایتمز ، فقط تزیین ایچون بیهوده تطویلی‌ده اختیاردن چکینمز. لغات غریبه استعمالی، سجع وترصیع تمایلاتی ویسیده اسلوب آغیرلغنك باشلیجه تظاهرلریدر .

بری خوابنامه‌دن ودیکری شهادتنامه‌دن نقل ایدیلن شو ایکی فقره ویسینك اسلوبی حقنده ابتدائی بر فکر ویرمکه کافیدر :

« (ویاخود) معاویه‌نك اوغلی یزید پلید وفاجر عنید وجود خباثت آلودیله بغیرحق
« صدر خلافتی ملوث ایدوب (الناس علی دین ملوکهم) مصداقنجه زمانده اصحاب
« فجور کامران وارباب دین مبتذل ومهان اولدیغندن ماعدا حضرت نورچشم فاطمة الزهرا
« وجکر کوشهٔ علی المرتضا و مردم دیدهٔ مصطفی سلطان الشهدا سردار شهیدان کربلا
« حضرت حسین بن علی المجتبی قتلیچون اراذل عراق عربدن زیر لوای منحوسنه مجتمع
« اشقیای آتش نهاد متابعت ابن زیادله بریهٔ جکر سوز کربلاده همراه حسین مظلوم
« اولان اصحاب رسول اللهدن وغیریدن نقدر نفوس زکیه وار ایسه طعمهٔ تیغ الماس کون
« شهادت ایتدکلرندنصکره سر سعادتمند حسین مظلومی بدن نزاکت پرورندن شمشیر
« ظلم ایله جدا ایدوب اهل بیتدن پرده نشین حرمسرای اجلال اولان خواتین وابکار
« واطفالی ذلیل وحقیر ومقهور اسیر ایلیوب پروردهٔ زرین سوار خلخال اولان مخدره‌لر
« برهمزدهٔ بند زنجیر اولمغله کون کورمه‌مش نازنینان قاصرات الطرف باشی آچیق یالین
« آیاق یزید پرست اولنلر راکب اولمق وجه اوزره بونلر ایسه یایان انواع تذلیل ایله
« تا شامه دکین کتوروب اول لعل کوشوارهٔ بنا کوش عرش اولان سرخون آلود حسین
« مظلومی بر طشت زرین ایله پیشکاهه کتوروب بحمدلله غزوهٔ بدرده کشتهٔ تیغ غدر
« اولان اجدادیمزك انتقامنی آل احمددن آلدم دیوفخر ومباهات ایلیوب همان مجالس طرب

« ترتیب ایدوب عیش ونوشه مشغول واهل ایمانك نوائب واحزانی کماله یتوب پایمال
« خیول وجمال فسقه وفجره اولدیغندن ماعدا خون شهداء شعبهٔ شاه مردان ایله خاك
« سیاه زمین کربلا نطع کلکون وسجادهٔ ارغوان کون اولدقده می عالم معمور وآبادان ایدی.
- خوابنامهٔ ونسی -

« (حکایهٔ بدیعه فی فضیلة الصوم) کهر پاشان کنجینهٔ اخبار وسیر یعنی مستحضران
« احادیث وخبردن سودا کران بازار عصیانه کسب سرمایهٔ سعادت ایچون یادکار قالان
« جواهر کرا نمایه دندر که عهد مبارك وزمان متبرك حضرت رسالتپناهی صلی الله تعالی
« علیه وسلمده برزنکیٔ زشت دیدار وخانه خراب سیه روز کار وار ایدی . شویله که
« وجود خبیث ناپاکی شیاطین لعینه خال چهرهٔ افتخار ایدی . نه بر کره واعظ کرسی
« نشین روح روانی صوفیان صوامع کزین حواسه ابلاغ اوامر ذوالجلال قیلمش ونه
« بردم خطیب کج مج ادای زبانی منبرسی ودوپایهٔ اسنان دهانده نثر لآلیٔ خطبهٔ تسبیح
« ایدوب حلی بند بنا کوش عرایس اعمال اولمش ، نه کوشهٔ پرنیان وعده تمغای وعید
« اورولدیغین بیلمش ونه کلکونهٔ دموع نیازی پیرایهٔ عذار اعتذار قیلمش

« سیهکاری کنهکاری کریهی سیه روزی بدآموزی سفیهی

« الحاصل نه رشحهٔ آب وضودن بنفشه زار رخسارینه رشاشهٔ طراوت یتورمش ونه
« عندلیب ناطقه سن کلشن سرای مساجدده مقام نیازه کتورمش

« رذیلی بدلقایی زشت خویی سفیهی تلخ طبعی ترش رویی
« بافسون سیهکاری همیشه چوچشم یارشوخی کرده پیشه

« بوحاله مقارن ناکاه شحنهٔ کریبانکیر فناسل سیف قضا ایتدی، شمشیر سینه شکاف
« اجل خنجرهٔ کردن حیاته یتدی، معشوقهٔ بیوفای دنیا که قحبهٔ هزار آشنادر بنیادشیوهٔ
« افتراق صالدی، داماد شبستان عدم که نامزد نازنین جسد انسانیدر قصد خطبهٔ اجتماع
« ایتدی. پاکان وقت که زندکانیٔ زنکیٔ عاصیدن ملول وپریشان ایدی، کویا هر برینه ناخنهٔ چشم
« دل وجان ایدی. خبر موتندن شادمان اولدیلر. صانکه هنکام تشریف عید سعید ایدی که
« بربریله تقدیم مصافحهٔ مبارك بادی قیلدیلر . بر وجهله ملتفت احوالی اولمدیلر واندیشهٔ
« تجهیز و تکفین قیلمدیلر: غسل ایتمدیلر که آب صاف بلور رنك همواره ازالهٔ وسخ
« ونجاست خاصهٔ شانی ایکن ناپاکیٔ بدنندن که لاشهٔ دمن وضلالتدر نجاست پذیر اولمیه؛

« تكفين ايلمديلركه كرپاس كافور التباس كه سترهٔ معايب ناسدر جسد قطران رنكندن كه
« فى الحقيقه نادية انجاس ايدى ناپاك اولميه ودفن ايتمديلركه همسايهٔ مزارى اولان ارواح
« طيبهٔ مسلمين عليين مقامه انين خرمكس روح خبيثندن پريشانى يتميه؛ اعلان پشتهٔ مدفن
« قيلمديلركه مقبرهٔ اهل اسلامدن صانوب آينده وروندە تقديم دست آويز ايتميه؛ الحاصل
« اول زنكىٔ بدرنكى برمزبلهٔ ديو لاخه خاك انداز ايتديلر .

ـ شهادتنامهٔ ويسى ـ

نركسى

عن اصل بوسنه‌لى واسمى « محمد » در . مملكتنده قسماً تحصيلدن صوكره استانبوله كلمش، دور مدارسدن صوكره طريق قضايه سلوك ايتمشدر . شيخ الاسلام يحيى افندى‌يه قرابتى اولديغى جهتله دائرهٔ مشيخته انتساب ايده‌رك ١٠٤٤ ده استانبولده ارتحال ايتمش وايوبده دفن اولونمشدر .

نركسينك نامنى ابقا ايدن الك مهم اثرى « خمسهٔ نركسى » نامیله معروف اولان « نهالستان » در. اصل خمسه « كلستان » و« بوستان »ه نظيره اوله‌رق يازيلان «نهالستان» اولديغى حالده « اكسير سعادت »، « مشاق العشاق »، « قانون الرشاد » و« غزوات مسلمه » اسملى درت اثرك علاوه‌سيله خمسه على الخمسه حالنه قونولمشدر .

نهالستان : بش قسمدن مركبدر ؛ هرقسم بر « نهال » عد ايديله‌رك « نهال اول ، ثانى ، ... » اسملرى ويرلمشدر. نهال اولده سخاوته ومعروف اسخيايه متعلق حكايه‌لر، نهال ثانيده عشق حكايه‌لرى ، نهال ثالثده مناقب شتى ، نهال رابعده انسانك ايتديكنى بوله‌جغنى مؤيد حكايات ونهال خامسده صلاح وتوبه‌كارى‌يه متعلق منقبه‌لر ذكر اولونور. بوحكايه‌لرده خوارق عادات اوقدر كثرتلى دكلدر ؛ بالعكس مناقبك برچوغى معاصرلره عائد وطبيعى وقايعه متعلقدر. حتى بعض حكايه‌لرده وقوعات اعتباريله آچيق برحقيقتپرورلك حس اولونور .

اكسير سعادت : امام غزالينك « كيمياى سعادت » نامنده‌كى اثرندن مترجمدر [١]

[١] بواثر ، عصر سابق شاعرلرندن « سحابى » طرفندن‌ده دها اول ترجمه ايدلمش ايسه‌ده شهرت بولان ترجمه‌سى ، نركسينككيدر

حقوق ووظائف معاشرته دائر بعض نصايح ومطالعات ايله بونلری مؤيد بر چوق حكاياتی جامع بر اثردر. حقوق اقارب ، حقوق موالات، حقوق همدينی، حقوق همسايكان كبی مختلف مناسباتی تعداد وافاده ايدن بو كتابده تركسی ترجمه‌يی عيناً دكل مألاً يا ضمنی التزام ايلديكنی صراحةً اعتراف ايده‌ر.

مشاق العشاق : ايلبصانده قاضی اولديغی اثناده عشقه متعلق حكايه‌لری جامع اوله‌رق قلمه آلديغی بر اثردر. بوراده مندرج مناقبدن بر قسمنی بالآخره نهالستانك نهال ثانيسنده درج ايلديكی جهتله حين طبعده بومكررلر حذف ايديله‌رك مشاق عشاق كوچوك بر رساله حالنی آلمشدر. بونده‌كی حكايه‌لرده‌ده معاصرلره متعلق ووقعه‌دن زياده قدرت اسلوب ايله جاذبه ويرلمك ايسته‌نيلمش موضوعلر كوزه چارپار.

قانون الارشاد : ايران دولت جنكيزيه‌سی حكمدارلرندن سلطان محمد خدابنده ايچون تأليف اولونان « اخلاق السلطنه » نام اثردن مترجمدر. بو اثرك موضوعی وظائف حكمداری‌يی اوزمانك آكلاييشيله تلقينندن عبارتدر. باش طرفنه تركسی سلطان مراد رابعله شيخ الاسلام اسعد افندی ، صدر روم ايلی غنی زاده وصدر آناطولی عزمی زاده افنديلره عائد مديحه‌لر علاوه ايتمشدر. متن اثرده‌ده بر طاقم وصايا ونصايحله اونلری مؤيد بر چوق حكايه‌لر واردر.

غزوات مسلمه : ملوك امويه‌دن عبدالملك بن مروانك اوغلی و وليد بن عبدالملك وسليمان بن عبدالملكك برادر وسردارلری اولان مسلمة بن عبدالملكك اسفار وغزواتنی مبين بر رسالەدر. اصلی محی الدين عربينك « كتاب سامره » سنك بر فصلندن منقولدر. مسلمة بن عبدالملك آسيای صغراده متعدد محاربه‌لر ايده‌رك استانبول بوغازينه قدر كلمش واستانبولی محاصره ايله غلطه‌ده عرب جامع شريفنی انشا ايتديرمش ايدی. بالخاصه بومحاصره ومحاربهٔ بحريه قسملری پك پارلاق يازلمشدر.

تركسينك اسلوبی ، اسكی طرز نثرك اك ادبی واك متصنع شكلنه انموذجی بر مثالدر. ويسی‌يه نسبتله تركسی چوق دها تزييناته منهمك ، لفظجی وصنعتجی بر نثردر. غريب كلمه‌لر ، مربوط ومسجع افاده‌لر ، بسيط بر معنايی افاده ايچون خاطر وخياله كلمز بعيد بعيد مجازلر ، تركسينك آثارنده بول بول مشاهده اولونور.

نهالستانك مقدمه‌سیله بر حکایه‌سندن وغزوات مسلمه‌نك استانبول سفرینه عائد قسمندن نقل ایدیلن شو برقاچ سطر ، بواسلوبك ماهیتنی کوسترمکه خادمدر :

« هرزمانکه خامهٔ حمامهٔ موزون ترانهٔ دلکش آواز معرفت پرداز ساحهٔ ملسای
« صحائف لطایفنمای فیروزه فامه بال کشای پرواز و محرك جناحی حقیقت و مجاز اوله
« خیابان مصنع طرح اورق ایچون طرف‌طرف قد کشیدهٔ رونق‌وشرف اولان موزون
« درختان صف بصف سطور نهالستان تراکیب هموار ترتیبندن اسماع مجلسیان چمنصفهٔ
قبول ایچون سر آغاز ایتدیکی اسجاع باغاپسند مستحسن المدلولك

« (نظم) ای جوش هزارزمزمه‌تو ای بی همه باهمه همه‌تو
« هر مرغکه دارداین کلستان دارد زتوصد هزار دستان

« (نثر) بعد ازین بلبل خوشنوای عاشقانه صدای ناطقهٔ زمزمه سازسوز وکداز که‌میان
« اغصان سرودستان شاخ برشاخ‌الواح مرتبة‌الرقوم مزیت‌الرسومده اظهار صیت‌وصدای
« پراصول وابداع صوت ونوای قرین‌القبول ایچون ترنمات نکات آمیز مدعا قیلمغله‌شور
« افکن بزمکاه دماغ وسوز بخش سینهٔ داغ زاغ‌اولدقجه‌اتحاف صماخ اثر پژوهان منطوق
« ومعقول‌ایتدیکی نغمات‌عبارات محیرالعقولك ابلغ‌واحسنی صلوة‌وسلام فخرالمرسلین‌ومنقبه
« ومدایح آل واصحاب کزین ایدوکی قرار دادهٔ دانشوران دارالافادهٔ حسم وتعیندر

« (نظم) برمدحت اینچنین شهنشاه کی ره برداین کدای کمراه
« مداح تو فاطرالسموات ناطق بفضیلت توآیات »

ـ نهالستان مقدمه‌سندن ـ

§ « راوئ صحیح‌الخبر تحقیق نتیجهٔ احوال ایدرکه نیجه زمان بووجه اوزره دمبسته
« وکوفته‌لب خموش نشین کنج خمول‌ایکن برکون بالبداهه حقهٔ سربمهر دهندن سرپوش
« سکوتی برداشتهٔ دست تقریر ایدوب مجامع ناس اولان مواضع مزدحمکاهده رفع عقیدهٔ
« تشویق‌ایله سر آغاز هنکامه کیری قیلوب ایهاالناس شهرمزه شهریار و دیارمزه خنکار
« کلیور اقامت مراسم تعظیم واجلال ایچون دامن درمیان اقدام اوله‌لم دیوب مهمان
« مشکوك القدومه غائبانه تحریض استقبال وترتیب مهمات میزبانی‌یه اشغال کوستردی؛
« بیقیدان سبکسردن بعض هوا پرستان باد پیما حریفك بوقدر ماه وسالدنبروصوم وصال

« صمته مداوم ایکن حالا بوعقیده یارهٔ کلام ایله افطار صیام سکوت ایتدیکی حکمتدن
« خالی دکلدر آیا بوطرفه دعوانك معناسی نه یوزدن نتیجه نما اوله دیوب اوضاع شترکربه‌سن
« تماشا کنان پاینه دوشوب فنای قصبه‌دن برایکی فرسخ کذار ایتدکلرنده

« (بیت) آن سوختهٔ خراب سینه اورنك نشین بی‌خزینه

« (نثر) ترتیب صفوف مستقبلین و تماشا کنان هرزه کردك کیمن یمینه وکیمن یساره
« تعیین ایدوب قاعدهٔ ملوك اوزره صف آرای اجلال اولدقده کوررلرکه (ع) اذا
« طلعت فلا شمس ولا قمر (نثر) مقالنه ماصدق برماه عالم آرایی ستاره وار بر نیجه
« توابع وخدمتکاری احاطه قیلوب طور مسافران راه پیاده کیمی پیاده وکیمی سوار
« رفتار صبا کردار ایله نورپاش روزکار اولوب کلورلر . قریب اولدقجه ظاهر اولورکه
« میانلرنده آفتاب فلك کبی آفاق دهری پر ضیا قیلان دلبر تابنده اختر مکر خواجهٔ
« وامق نهادك سرمایهٔ عقلنی تاراج ایدن یار پری رخسار ایمش . (ع) قوت جاذبهٔ
« عاشق ایدر کاری همان . (نثر) قلاب جذبهٔ عشق ایله راه سه‌ماهه‌دن شدرحال ایدوب
« هرکز وطن دلربادن قرارکاه عاشق اولان دیاره سفر تجار مسبوق‌الوقوع دکل ایکن
« حیات بخش عاشق خسته حال اولمق ایچون او دیاره سایه انداز اجلال اولمش وتلافیٔ
« تقصیرات سالفه ایچون راهه دوشوب کلمش ... »

- نهال ثانیدن -

§ « (توجه نمودن مسلمهٔ نامور بادلاوران عسکر بجانب قسطنطینیه وعبور کردن
« دریا ومباشرت فرمودن بنیاد حصن غلطه وجامع کبیر) جناب مفتح‌الابواب ومسهل
« الصعاب وحضرت میسرالآمال مسبب‌الاسباب بوقدر حصون ممنوع عن‌الدخولدن رفع
« اقفال تعسر قیلوب مفاتیح تصرفلرین بلا تعب وتعذر تسلیم ید مؤید مسلمهٔ نیك بخت
« فرخنده فال ایتدکدن صوکره

« (نظم) عروس مملکت آن برکنار کیردتنك که بوسه برلب شمشیر آبدار دهد

« (نثر) آرزوی درآغوش غانیات فتح وظفرله بازوی علو همتن که موزون نهال
« شجرهٔ ثابت الاصل ایمان ودیانتدر کردن معشوقهٔ استانبوله آویخته قیلمق ملاحظه‌سیله
« برطرفساز صبر وسکون اولوب بی کلفت منازع ومخاصم وبی محنت مقاوم و معارض

« (ع) فتح ونصرت در یمین وعزو دولت دریسار (نثر) فتح ممالك و دیار وضبط
« نواحی واقطار ایده‌رك مقابلهٔ قسطنطینیه‌ده نزول ایتدیلر .

« (نظم) دلیری که نصرت بود یار او نیارد کسی تاب دیدار او
« ازان روی سرمست هیبت فزای که فیروزمند آفریدش خدای
« بترسد زنخجیر و آهو کسی فراهم شوند ارچه یکجا بسی
« نیارد بجهد این سعادت بجیب که تا که بدیدار کردد زغیب

« (نثر) پاسبان چارسوی هفت آسمان اولان ماه تابان سکز کره تبدیل شکل ایله اطراف
« افقی جست وجو ایدنجه یعنی دفعةً کاه بدر وکاه هلال اشکالنه تمثل ایدوب صور
« مختلفه‌ده تجسس جوانب عالم قیلنجه محل مذکورده اختیار آرام اولنوب طناب خیام
« نقل وحرکتی مربوط اوتاد قرار ایتدی .

(نظم) « چوجیشش دران کشور افکند جوش بر آمد ز کشورنشینان خروش
« کروهی بهر در حصاری شدند کروهی دکر زینهاری شدند

« (نثر) وبو اثناده جانب رومدن احضار عمله ومزدوران وتهیئهٔ معماران و مهندسان
« ایدوب مستوفی سفن معابر اعدادندن صوکره عبور بحره شروع اولدقدن صوکره
« لشکر الیونك بعض خودپسندان و زعماسی که سایه پرورد ناکاردیده ابترلر اولمغله زور
« بازوی موحدیندن بی‌خبرلر ایدی اوچ کون روی دریاده ریح عاصف وهوای مخالف
« کبی مانع کذار اولمق زعمیله متصدیٔ کارزار اولدیلر. ولی دلیران صرصر هجوم وکوه
« ثبات کروه مخالفینك جرأت مغلوبانه‌لرینه قطعاتنکه انداز التفات اولمیوب بی وهم وبی‌باك
« جست و چالاك نسیم نوبهار کبی عبور بحر ایدوب خاشاك وجود اشراری تارومار
« وکله‌لرین حباب دریای قهر دمار ایتدیلر. آندن صوکره حذای قسطنطینیه‌ده فرسخین
« فی فرسخین برحصن آسمان مماسه وضع اساس ایدوب صحنده حالیا عرب جامعی دیمکله
« مشهوراولان سعید لطیفه طرح انداز بنا اولدیلر . حصار مذکور مدار قهر عدوی
« پرشر وشور اولمغله مدینة القهر نامیله تسمیه اولوندی ... »

ـ غزوات مسلمه‌دن ـ

نصف عصرك دیکر ناثر و عالمی . — اوقچی زاده محمد پاشانك مخدومی شاهی

افندی ـ که نامی قلاسیك اسکی نثریمزك استادلری صیراسنده علی‌الاکثر ویسی و ترکی ایله برابر یاد اولونمق معتاد اولمشدر ـ رسمی وخصوصی نثرك اك طانینمش مقتدابهلرندن بریدر.

وانلی ووان ولایت عسکرینه منسوب اولدیغی ایچون «وان قولی» دییه شهرت بولان محمد افندی، عربی لغتلر آراسنده اك ممتازلرندن بری اولان «صحاح جوهری» یی تورکجه‌یه نقل ایله‌مشدر. «وان قولی لغتی» نامیله طانینمش اولان بو ترجمه، بالآخره سلطان احمد ثالث دورنده مطبعه‌نك تأسیسی زمانده ایلك باصیلان کتاب اولمقله‌ده شهرت آلمشدر.

موضوعات العلوم صاحبی طاش کوپریلی زاده محمد کمال‌الدین افندی علما میانده شهرت آلمش وایکی جلد موضوعات العلومی قینالی زاده علی افندیدن کاتب چلبی‌یه دوعرو حرکت ایدن علمی تألیفات تکاملنده برمرحله تشکیل ایله‌مشدر.

علوم شرعیه ومدرسه تدریساتی وادیسنده ملتقی صاحبی ابراهیم حلبی، کافیه‌جی حسین افندی، منلا برکوی، قاضی زاده وشیخ سیواسی ـ که بوصوك ایکی ذات تعصب ومسامحه دستورلرینه استناد ایده‌رك دینی و علمی محیطده اوزون مناقشه‌لره سبب اولمشلردر ـ هپ بودورك ممتاز عالملری میانده داخلدرلر.

اونجی قرن هجریده معمار سنان ایله اك یوکسك مرتبه‌ـنه واصل اولان معماری، بو نصف عصرده‌ده یوسف، محمد، قاسم آغالر کبی مشهور معمارلرله تکاملنی ادامه ومحافظه‌یه موفق اولمشدر. معماری کبی صنایع نفیسه میانده تعدادی ممکن اولان خطاطلقده بونصف عصرده تکاملنه دوام ایله‌مشدر. حتی بالذات ترکسی حسن خطیله‌ده شهرت آلمشدی.

الحاصل اون برنجی عصرك ایلك نصفنده کرك علم وصنعت وادیسنده، کرك ادبیاتده عمومیتله عصر سابقك معقبی و بعض احوالده مکملی اولان تجلیلر مشاهده اولونمقده‌در.

نظم لسانك تکاملی

اون برنجی قرن هجری نصف اولنده نظم وادیسی، بر طرفدن باقی طرزینك دها متکامل بر شکلیله تمایز ایدن نفعی مکتب ادبینك تجلیاتی، دیکر طرفدن باقی مکتبنك

بقایای آثار و تأثیراتی اوله‌رق ایکی خط اوزرنده مطالعه ایدیله‌بیلیر : نفعی مکتبی‌اك زیاده خصوصیت و کمالنی قصیده یولنده کوسترمش و قصائد ایچون اك پارلاق ، اك آهنکلی ، اك قلاسیك نمونه‌لر بالخاصه نفعی‌نك قلمندن صادر اولمشدر . صبری وریاضی کبی استادلر باشده اولمق اوزره دورك بوتون قصیده‌جی شاعرلری بو مکتبه انتساب ایله‌مشلردر . غزل طرزنده نفعی ومعقبلری‌ده باقی مکتبنك شاکردلری عد اولنه بیلیر؛ غزلده بودورك اك متبارز سیماسی شیخ‌الاسلام یحیی افندیدر. مثنوی یولنه‌کلنجه ، بوطرزده باقی مکتبنك استادی اولان یحیی بکی اون برنجی قرن هجریده نوعی زاده عطائی تعقیب ایله‌مشدر . بونارله عزمی زاده حالتی کبی رباعی طرزینه بویوك بر میل کوسترن بعض خصوصیتی حائز سیمالر ، بو نصف عصرك نظم وادیسنده‌کی تظاهراتنی تمثیله کافیدر .

نفعی وآثاری

ارضروم‌جوارنده « حسن قلعه » ده دوغمش‌اولان نفعینك اصل اسمی « عمر » در. تولدی تقریباً ٩٩٠ تاریخلرنده‌در . ایلك تحصیلنی ارضروم حوالیسنده اکمال ایدن نفعی، سلطان احمد اول زماننده استانبوله کلمش ، قدرت شاعرانه‌سیله آز زمانده کرك سرای همایونده وکرك محافل کبراده مهم بر موقع احراز ایتمشدر . سلطان احمد اولك ، عثمان ثانینك وبالخاصه مراد رابعك فوق‌العاده توجه و التفاتلرینه نائل اولان نفعی ، علمی و ملکی مناصب مراقندن اوزاق قالمغی ترجیح ایله‌مشدی . واصل اولدیغی اك یوکسك مقام ـ زمانمزه کوره بر نوع تحصیلات مدیر عمومیلکی حکمنده اولان ـ « باش باقی قولی » موقعیدر . مأموریت وپایه آرقه‌سنده قوشمامقله برابر سرای همایونده، وزرا وعلما تزدنده اك معتبر قرنا و مقربین میاننده ایدی . هرفرصتله یازوب تقدیم ایتدیکی اوپارلاق، پرآهنك ، پر طمطراق قصیده‌لرله دورك کوز بیکی کسلمش ایدی . قصیده‌لری بوتون اکابر آراسنده مدار مفخرت بربرات مزیت کبی ایدی . ایکی دفعه سلطنتنه شاهداولدیغی سلطان مصطفای اول ایچون هیچ برقصیده یازمامش اولان نفعی ، مدایحنی لایق‌اولمیانلره توجیه ایتمیه‌جك قدر وقور طانینمش ایدی . فخریه‌یه انهماکده غرور نفسنه بر دلیل عد اولونه‌بیلیر .

نفعینك موجب فلاکتی اولان بر ابتلاسی‌ده هجو مراقیدر . مدایحنده اولدیغی قدر

هجویاتنده‌ده شدید ایدی. بونك ایچون هجوینه اوغرایانلر ، شاعره قارشی درین بر کین بسله‌یورلردی . اکابردن برچوقلری ایچون عینی‌زمانده هم پارلاق مدحیه‌لر ، هم شدتلی هجویه‌لریازمقله طالعیله کله‌نیوردی. دیوانی کبی هجویه‌لرنی‌جامع‌اولان « سهام قضا » سی ده الدن اله دولاشیور ، پك بیوك بر رغبت کوریبوردی . سلطان مراد رابع بیله « سهام قضا » یی اکثریا بویوك بر حظ و ذوق ایله اوقوردی . معاصرلرندن برینه

آن شاعر هجا کوکه نام او ست نفعی قتلش بچار مذهب واجب چو قتل افعی

دیدیره‌جك قدر آغیر و زهرناك اولان بو هجویه‌لری پادشاهك انشاد ایلدیکی یاغمورلو برکونده سرایه صاعقه اصابتی، نفعیدن دلکیر اولانلرك سهام قضایی اوقومقله‌غضب‌سماوی دعوت ایدلدیکی یولنده تأویللرینه وسیله اولمش ، بوندن تشأم ایدن سلطان مراد رابع‌ده نفعی‌یه هجودن توبه ایتدیرمشدر . نفعی بو حادثه‌یه قصیده‌لرینك برنده‌کی :

بوکوندن عهدم اولسون کیمسه‌یی هجو ایتمه‌یم اما ویره‌یدك کر اجازت هجو ایده‌ردم بخت ناسازی بیتی ایله اشارت ایدییور .

بو توبه‌یه رغماً مألوف اولدیغی هجودن واز کچه‌مه‌ین نفعی ، صدر اعظم بایرام پاشا ایچون یکیدن بر هجویه ایراد ایلدیکندن پاشانك اصراری اوزرینه ١٠٤٦ تاریخنده بوغدورلمشدر . جسدینك دکزه آتیلدیغی مروی ایسه‌ده باب عالی داخلنده مدفون اولدیغنه دائر بر روایت‌ده واردر .

نفعی هر شیدن‌اول وسعت خیال و آهنك شاعریدر: عادی وده کرسز لفظ صنعتلرینه تنزل ایتمز ؛ طبیعتی پارلاق و تازه خیاللر ، چاریجی و حیرت ویریجی مجازلر آرار . خصوصیله کریزکاهلرنده اویله مستثنا ابداعلر واردرکه‌خیالنك قوتنه الك‌بدیع دلیللراولارق کوستریله‌بیلیر . موضوعلرینك محدودیتی ، بو قدرتی یالکز کریزکاه تصویرلریله مبالغه‌لی مدحلره حصر ایتمك اضطرارینی‌تولید ایتمشدر. بونکله برابر حتی آت تصویر ایدرکن‌بیله عقل او بالا پروز مدیحه‌نری تسلیم ایتمه‌مك ایسته‌دیکی حالده خیاللرنده‌کی‌علویت وبداعت اوکنده ذوقك مسخور اولماماسنه امکان بولونماز .

هله اسلوبنده‌کی‌عظمت وشعشعه ، خیالنك‌ده فوقنده‌در: کلمه‌لر، ترکیبلر، مصراعلر، وزنلر ، قافیه‌لر ، نفعینك ألنده ایسته‌دیکی کبی قوللانه‌بیله‌جکی برر آلت حکمنده‌در . الك دار قافیه‌لری سلیس وروان نظمنده حکمنه منقاد ایتمش، شعرلری صانکه ـ کندی

تعریفی وجهله ـ « عقد کوهر کبی منظوم اوله‌رق طبعنه وارد » اولمشدر . لسانی چوق پارلاق ، فوق‌العاده آهنکدار و پك زیاده عظمتلیدر .

حساسیت اعتباریله نفعی اوقدر یوکسك دکلدر. بوخصوصده فضولی شویله دورسون باقی ویحیی افندی ایله بیله مقایسه ایدیله‌مز. قدما نزدنده عاشقانه تصورلرله دائما هم عنان اولان تصوفی میللرده‌ده نفعی‌اوقدرقوتلی کورونمز . بونك ایچون غزلیاتی قصائدینه نسبتله چوق سونوك قالمشدر. قصیده‌لری ایچنده‌کی « تغزل »لری، اصل‌غزللرندن دها رنکیندر؛ قصیده‌نك آهنك و احتشامندن بونلره‌ده برحصه آیرلمش کبیدر . غزللری آراسنده بعض مدحیه‌لر ، فخریه‌لرده کورولور . عادتا نفعی کندی میل ذاتیسیله قواعد مقرره‌یه قارشی قویه‌رق غزل نوعنی قدما اصولنجه مختص اولدیغی عاشقانه ، متصوفانه ، هوسپرورانه موضوعلرك بعض کره خارجنه چیقارمش کورونور . تصوفدن ، عشقدن ، هوسدن بحث ایدن ـ یعنی اصل موضوع تامی داخلنده اولان ـ غزللرنده‌ده اکثریا صمیمی برحسدن زیاده تقلیدی بر تخیل حس مشاهده اولونور . اك معروف غزللرندن اولان

کوزاوجیله عاشقه‌که لطف ایدرکاهی عتاب بر سؤاله بر قوماز اول غمزهٔ حاضر جواب

مطلعلی غزلنده بیله قدرت تصویریه ، حسی هیجانلره تقدم ایتمکده‌در .

نفعینك آثاری ، قصائد و غزلیاتدن مرکب اولان « دیوان » ی ایله هجویاتنی احتوا ایدن « سهام قضا » سندن عبارتدر .

تنزل أیله‌مم انشایه ایلسه‌م بلکه مسبحات فلك ورد ایده‌ردی انشامی

بیتندن آکلاشیله‌جغی وجهله نثر وادیسنه میل کوسترمه‌مش ،

حافظ وابن یمینم غزل وقطعه ده‌کر ایسنه‌سه‌م بلکه رباعیده اولوردم خیام

بیتنده ایما ایتدیکی اوزره رباعی کبی کوچوك شعر طرزلرینه‌ده هوس ایتمه‌مشدر . غزل و قطعه‌ده حافظ شیرازی ویا ابن یمین ایله مقایسه ادعاسی ، نفعینك متفاخرانه مبالغه‌لری میانسنه داخلدر .

نفعینك اصل مدار تمایزی اولان قصیده‌لری ، قدماجه اك معتبر نمونه‌لر حکمنی آلمش ، معاصرلرینه واخلافنه مدار تنظیر کسیلمشدر . بو قصیده‌لرده ایراندن منتقل قدیم نظریاتك لزوم کوستردیکی بوتون تفرعات نظر دقته آلنمشدر : مطلع ، تجدید مطلع ، کریز ، مخلص ، مقطع بیتلری، نسیب وتشبیب ، مدحیه ، تغزل، تفخر ، دعاپارچه‌لری،

فوق العاده پارلاق بر اسلوب ایله یازیلان بو قصیده‌لرده منتظماً تعاقب وتوالی ایدر . خصوصیله فخریه‌یه میلی اوقدر زیاده‌درکه بعض کره ممدوحندن زیاده نفسنی اطرا ایلدیکنه تصادف اولونور . حتی دیوانك ایلك منظومه‌سی اولان « نعت شریف » ه بیله :

عقدهٔ سررشتهٔ راز نهانیدر سوزم سلك تسبیح در سبع المثانیدر سوزم

مطلعلی تفاخر ایله باشلامشدر . بو نعت ایله « مدحیهٔ مولانا » یی متعاقب همان زمانه‌عائد قصیده‌لر باشلار . سلطان احمد اول ایچون سکز ، سلطان عثمان ثانی ایچون درت ، سلطان مراد رابع ایچون اون ایکی قصیده وآیریجه سلطان مرادك خطنی، اوق آتماسنی، طبلبازینی مدح ایچون اوچ قطعه یازمشدر . وزرادن مراد ، نصوح ، محمد ، خلیل ، علی ، حسین ، حافظ احمد ، خسرو ، بایرام ، مصطفی ، الیاس ، قپودان دریا جعفر ، قائممقام محمد پاشالرد، علمادن شیخ الاسلام محمدواسعد افندیلرله عزیز افندی‌یه‌ودارالسعاده آغاسنه قصیده‌لری ، جانبك کرای خان ایله شیخ الاسلام اسعد ویحیی افندیلره ، قرنادن اسماعیل آغا ایله موسی چلبی‌یه‌ده قطعه‌لری واردر . قصائدینك عددی ـ نعت شریف ومدح مولانا ه داخل اولارق ـ اللی دوقوزه بالغ اولور. ترکیب بند طرزنده بر «ساقی نامه»سی، اون قطعه‌سی واردر . غزلیات قسمنده‌ده ١١٨ غزلی ، بر مسدسی ، سلطان مراد رابعه برقصیده پاره‌سی، سلطان عثمان ثانی‌یه بر قطعه‌سی، طقوز مطلعی وبش رباعیسی مندرجدر.

قصیده‌لری آراسنده سلطان احمد اوله یازدیغی « ویریر » ردیفلی و

هر معنیٔ لطیف که جاندن نشان ویریر تعبیرایدنجه طبعم آنی نظمه جان ویریر

مطلعلی قصیده ایله ،

ادرنه شهریمی بو یا کلشن مأوامیدر آنده قصر پادشاهی جنت اعلامیدر

مطلعلی ادرنه قصیده‌سی ،

سخن اولدرکه بلاواسطهٔ طبع سلیم اوله مقبول دل نادره‌سنجان فهیم

مطلعلی مدحیه‌سی ،

غم کیتسه عجبمی ینه عید رمضاندر عید رمضان رونق بازار جهاندر

مطلعلی عیدیه‌سی ،

صانماك که فلك دور ایله شامی سحر ایلر هر واقعه‌نك عاقبتندن خبر ایلر

بیتیله وحکیمانه بر کریز کاه ایله باشلایان « قصیدهٔ بلیغه ولطیفه » سی ، سلطان عثمان ثانی‌یه یازدیغی « جلوسیه » ، فخریه » ، « قصریه » وبالخاصه

آفرین ای روزکارك شهسوار صفدری عرشه آص شمدنکیرو تیغ ثریا جوهری

مطلعلی « جهادیه » سی ، سلطان مراد رابعه تقدیم ایلدیکی

اسدی نسیم نوبهار آچیلدی کللر صبحدم آچسون بزمده کوکلز ساقی مدد صون جام جم

مطلعلی مشهور ومسمط قصیده ایله « روزکار » ، « عالم » ، « فلك » ردیفلی قصیده‌لری و علی الخصوص تماماً نوزمین اولان و بری « درتعریف اسبان شهسوار زمان » نامنی طاشیه‌رق سلطان مراد رابعك بادصبا ، طیار ، اورن ، صاچلی طوری ، سرجان ، جلالی یاغزی ، ادهم ، توما ، قاپو آغاسی طوریسی ، آرسلان طوریسی ، جبلی طوری ، قایش اوغلی طوریسی ، آغا آلجه‌سی ، شام آلجه‌سی ، داغلر دلیسی ، حرامی ، دلنواز اسملی آتلرینك تصویر وتوصیفنی محتوی اولان ، دیکری‌ده « در تعریف رخش پادشاه عالمپناه المسمی باآغا آلجه‌سی » نامنی طاشیان قصیده‌لری . ، مراد پاشایه یازدیغی

غمزه‌ك نه‌دم که تیغ چکوب خون فشان اولور عشاق دلفکاره اجل مهربان اولور

مطلعنی و

صفلر دوزوب هجوم ایدیجك خیل دشمنه دهشتله آسمان وزمین پرفغان اولور
صارصیلدیغنجه زلزلهٔ حمله‌دن زمین آشوب رستخیز قیامت عیان اولور
کرد سهده شعلهٔ شمشیر تابدار کویا سحاب تیره‌ده برق جهان اولور
اوقلر سهام قوس قضادن نشان وبریر پیکان تیر ایسه اجل ناکهان اولور
اوج هواده صیت چکاچاك تیغدن آواز رعدوصاعقه رهکم کنان اولور

یولنده پارلاق وآهنکدار حرب تصویرلرینی احتوا ایدن قصیده‌سی ، نصوح پاشانك بر مکتوبنی تعریف وسیله‌سیله قلمه آلدیغی

نه نامه‌در بوکه حسن بیان عنوانی ایدر کشاده دل وطبع مستمندانی

مطلعلی مدحیه‌سیله

ینه ایریشدی تموز اولدی جهان پرتف وتاب کیردی برخلقته هپ آتش وباد ، آب وتراب

مطلعلی « تموزیه » سی ، حافظ احمد پاشا ایچون یازدیغی « اوزره » ، « زمانه » ، « روزکار » ردیفلی قصیده‌لر ، مصطفی پاشایه تقدیم ایدیلن مشهور

زهی سمند ملایم که حسن رفتاری اونوتدورور دل عشاقه شیوهٔ یاری

مطلعلی « رخشیه » سی ، شیخ الاسلام محمد افندی‌یه یازدیغی « بهاریه » و « عیدیه » سی الك پارلاق اثرلرندن معدوددر .

مرحبا ای جام مینای می یاقوت رنك دوری کلسون سندن اوکرنسه‌ن سپهری درنك

بیتیله باشلایان « ساقی نامه » ، هربری یدیشر بیتلی بش بنددن مرکبدر .

کوکدن نظیره ایندی سهام قضاسنه نفعی دیلیله اوغرادی حقك بو سنه

بیتی ایله شاعرینه ایراث ایتدیکی فلاکته اشارت ایدیلن « سهام قضا » یه کلنجه ، نفعی بوهجویاتنده غایت شدید وحتی غلیظ برلسان استعمال ایتمشدر .

فخریه وهجویه ، نفعینك الك باشلی ایکی ابتلاسیندرکه بونلرده‌کی معنوی نقیصه‌نی ینه آنجق کندیسنك عظمتلی خیالی وامثالسز آهنك بیانی اورته‌بیلمش ، فقط مقلدلری او مزیتلری اوقدر بویوك وپارلاق نسبتده کوستره‌مدکلری ایچون آتیده بو تمایلاتك سوء تأثیرلری کورولمشدر .

الحاصل نفعی ، باقی مکتبنه یکی بر رونق ویرمش ، قصیده یولنده بویوك برتکامل وجوده کتیره‌رك معاصرلری واخلافی ایچون نمونهٔ امتثال اوله‌جق یکی بر طرز ابداع أیله‌مش وبو حیثیتله ، اسکی ادبیاتك تدریجی تکامل اساسنه مستند اولان مکتبلرندن برینه نام نامیسنی اضافه ایتدیرمش ، خیالده واسلوبده علویت وعظمتله متجلی مستثنا بر شاعردر .

نفعینك بوخصوصیتی ، کرك عصرنده وکرك اخلاف عندنده کندیسنه بویوك برقیمت شاعرانه ویرلمسنه سبب اولمشدر . فی‌الحقیقه نفعی آثارینك و علی‌الخصوص قصائدینك مقلدبه اتخاذ ایدلدیکنی حیاتنده کورمك شرفنه نائل اولدیغی کبی ، اوندن صوکراکی عصرلرده‌ده قصیده طرزینك بر استاد دائمیسی کبی تلقی اولونمش ، حتی ادبی تجددك ظهور وانتشاری دورلرنده‌بیله ، کرك مجددلرك کرك قدما پرستلرك نزدنده نفعی نامنك نفوذی قوت وعظمتنی محافظه ایده‌بیلمشدر : قدما پرستلردن حقی بك ، غالب بك کبی الك مستعد قلم صاحبلری نفعی‌یی تقلیده چالیشیورلردی . تجدد مکتبنك الك باشلی استادلری میانده بولونان ضیا پاشا نظماً ، کمال بك نثراً ، حتی عصر اخیر اساتذهٔ شعرندن اولان توفیق فکرت بك مشهور منظومه‌سیله نفعینك قدر عالیٔ شاعریتنه ثنا خوان اولمشلردر .

نفعی مکتبی معقبلری

نفعی مکتبی . — نفعی ایله باقی مکتبی — بالخاصه قصیده یولنده — یکی وکنیش

برتکامل خطوه‌سی آتمش اولویور . ایرانك الك معروف وممتاز شاعرلرندن « فیضیٔ هندی » ایله « عرفیٔ شیرازی » یه اقتدا ایدن نفعی ، قصائده فوق‌العاده برعظمت خیال ایله پك یوکسك برآهنك اسلوب اعاره أیله‌مکله ممتازدر . کندیسنه تقدم ایدن شعرانك قصیده‌لرندن اساس و اصولجه فرقلی اولمایان اثرلری ، بالخاصه بو ایکی نقطهٔ نظرله یکی برمکتب تکامل تشکیلنه صلاحیتدار عد اولونه‌بیلیر .

نفعی ، بوتون قهرمانی داستانی تمایلاتنه رغماً منقبه نوعنه وتحکیه اسلوبنه اهمیت بیله ویرمه‌مش ، یالکز نشیده طرزینه تابع وصادق قالمشدر . لکن تصویر وتوصیف اسلوبنه ویردیکی جانلاندیرمه قابلیتی ، لسانندهکی عظمت وجزالت ، وزنه فوق‌العاده حاکمیت ، پك قوتلی بر انتخاب کلمات ، بوتون بونلرله برابر افاده‌سندهکی سهولت و طبیعیت ، خیاللرندهکی رونق و علویت ایله قوتله‌نمش ، اونی بر اسلوب ممتاز ، حتی بر وادیٔ خاص صاحبی اوله‌رق طانیتمشدر .

ادبی ماضیمزك بر مجموع اوله‌رق کوز اوکنده بولوندیغی شو زمانلرده بویله تکامل خطوه‌لرینی آیری برر ادبی مکتب شکلنده کورمك برآز مشکل اولویور . نیازیدن بری دوام ایدن و اساسجه هپ عینی مشواری تعقیب أیله‌ین قصیده طرزینه نفعینك کتیردیکی یکیلك ، اوزاقدن باقیلنجه ، اوقدر مهم کورولمیه‌بیلیر . فقط نیازیدن احمدپاشایه ، نجاتیدن ذاتی‌یه ، باقیدن نفعی‌یه انتقال ایدن قصیده سیر تکاملی ، آثار ایله مقایسه ایدیلیرسه نفعینك اسلافنه نصل تقدم ایتدیکی و اخلافنه نه‌دن رهبر امتثال اولدیغی استدراك اولنه‌بیلیر .

اون برنجی قرن هجرینك ایلك نصفنده یتیشن بوتون قصیده‌جی شاعرلر ، نفعینك مختاری اولان طرزه میل ایتمشلردر : بونلر آراسنده الك ممتازلری صبری ، جوری وریاضیدر . خمسه صاحبی نرکسی ، فائز ، نعتی ، وجودی ، وقعی ، بدیعی ، انسی وامثالی شاعرلرده‌عینی یولك اوچنجی ، دردنجی درجه‌ده اهمیتی حائز معقبلری میانده داخلدر .

قصیده‌دن فضله غزل ، مثنوی ویا رباعی یوللرینه میل کوسترن شاعرلر ایسه دها زیاده باقی مکتبنك معقبلری فرض اولونه‌بیلیر .

صبری . — نفعینك معاصری و الك پارلاق مقلدی اولان « سید شریف صبری » ، ادبیاتمزده « صبریٔ شاکر » لقبیله دها زیاده طانینمشدر . نفعی ، صبرینك برمصراعنی تضمین ایده‌رکن :

زمان عدل و دادنده بقول صبریٔ شاکر « کریبان فلك مهجور دست آه شکوادر » .

دیمش ، نامق کمال بك‌ده « تخریب خرابات » نده : « نفعیٔ شاعر الویردی ، برآزده صبریٔ شاکردن بحث ایدهلم » یوللو برافاده‌ده بولنمشدرکه بوایکی عباره‌ده‌ده صبرینك اسمنه « شاکر » مخلصنك علاوه‌سنی کوره‌ن ناقللر شاعرك مخلصی بو ایکی کلمه‌دن مرکب اولدیغنه ذاهب اولمشلردر . نفعینك شعرنده « شاکر » شکر ایدیجی معناسنه قوللانلمش وکمال بکك‌ده اوندن اقتباس ایتمش اولدیغی صوکرادن آکلاشیلمشدر .

صبری‌ده نفعی کبی سلطان مراد رابعك قرنا و ندمای خاصه‌سی میانه داخلدر . وفاتی ١٠٥٥ ده‌در . قصیده‌لری بالخاصه پادشاه ایله شیخ‌الاسلام یحیی افندی‌یه ، بعض صدور مقربینه عائددر . دیوانی ١٢٩٦ تاریخنده « الجوائب » مطبعه‌سنده طبع ایدلمشدر. بونده اون بر قصیده ایله یوز اللی قدر غزل مندرجدر .

صبرینك قصائدی ، عمومیتله نفعی یولنده‌در . حتی دیوانینك الك باشنده بولونان و :

تعالی الله زهی رخش صبا سیر سلیمانی که آکا صبح نصرتدر صباح‌الخیر پیشانی

مطلعیله باشلایان قصیده‌سی ، نفعینك اثر ابداعی اولان وآت مدحیله باشلانان « رخشیه »لره بکزه‌تیلمك ایسته‌نیلمشدر .

کچدی قلیجدن فتن روزکار سیف یدالله اولوب آشکار

مطلعیله باشلایان ، تغزل اثناسنده :

خط رخن تازه تراش ایتدی یار کچدی قلیجدن فتن روزکار

بیتیله تجدید مطلع ایدیلن و :

اولسون او شمشیربرز درنیام کچدی قلیجدن فتن روزکار

مقطعیله ختام بولان قصیده‌سی ، الك پارلاق اثرلرندن بریدر [١] قدما آره‌سنده الك معروف اولان قصیده‌سی

بودمده یوسف اقبال دوران کارفرمادر بو دمده چشم یعقوب تمنا نور سیمادر

مطلعلی و ابو سعید افندی‌یه عائد مدحیه‌سیدر که بونك غزلده مطلعی اولان

ویرر صبره درنك سایه دورسه سرو بالادر آلیر چشم قراری کیتسه جوی سیم سیمادر

---

[١] بو قصیده‌ده دائما تکرر ایدن « کچدی قلیجدن فتن روزکار » مصراعی بالذات سلطان مراد رابعك اولدیغنی صبری شو صورتله ایما ایدیور :

صورت معناده دومهپاره‌یی آنده که یازمش قلم به نکار
بریسی بکر سخنمدر بنم شاهد مصراع خداوندکار

بیتی ایچون ضیا پاشا « مقدمهٔ خرابات » ده :

برمطلعی وار غزلده حتی معجز دیدی آکا اهل معنا

دییور .

قصیده‌لرنده تمامیله نفعی‌یه اقتدا ایدن صبری ، شاعریت و قدرت اسلوب ووسعت خیال اعتباریله نفعیدن قیاس قبول ایتمیه‌جك قدر کریده قالمشدر . نفعینك نسیبلرینی اوقدر جانلاندیران پارلاق تصویرلره ، عظمتلی و روان افاده‌لره صبریده تصادف ایدیله‌مز. « معجز » دنیلن مطلعلرنده بیله الك چوق کوزه چارپان شیٔ مراعات نظیر و امثالی صنعتلرده کوستریلن مهارتدر .

غزلیاتنه کلنجه ، بونلرده صبری شکلاً ینه نفعی‌یه اقتدا ایتمکله برابر دها بر آز عاشقانه برشیوه اختیار ایده‌بیلمش ، حساً شیخ‌الاسلام یحیی افندی‌یه اویمغه چالیشمشدر.

غمزه کیم جانلراسیر دلفکار اولمش آکا عشوه بزم فتنه‌ده پیمانه کار اولمش آکا

§ برق املسوزمی عشق خدادر بکا عشق خدامایهٔ سور صفادر بکا

§ مست شوق اواسه‌ق عجبمی وصل یارایامیدر بلبلی پرجوش ایدن زیرا بهار ایامیدر

مطلعلی غزللرنده و امثالنده اکثریا عاشقانه وبعضاً عشرتپرورانه مضمونلر کورولور. بونکله برابر بر چوقلرنده فکر تصوف تحکم ایتمکده وهمان جمله‌سنده لفظ صنعتلری ، فکر و حسه تقدم ایله‌مکده‌در .

صبری قدما آراسنده بویوك بر شهرت قازانمش اولمغله برابر نفعی کبی حیاتی دائمی اثرلر وجوده کتیرمکه موفق اولامامش و شهرتی مسلك قدما اساسلرینك مرغوبیتنه مربوط قالمش بر شاعر عد اولونه‌بیلیر .

جوری . — جوری ابراهیم چلبی عن اصل استانبوللودر. برطرفدن ملامیهٔ بایرامیه و دیکر طرفدن مولویه طریقتلرینه انتسابی واردی. شارح مثنوی مشهور صاری عبدالله افندیدن انابه آلمشدر. ارتحالی ١٠٦٥ در . حسن خط وسرعت تحریر ایله‌ده معروفدر.

دیوانی مطبوع دکلدر . قصیده‌لری عمومیتله نفعی طرزنده‌در . روحینك ترکیب بندینه‌ده بر نظیره‌سی واردر . خاقانی‌نی تنظیراً « حلیهٔ چهاریار » نامیله خلفای راشدینك شمائل وجهیه‌لرینی مصور بر اثر منظومی واردر. [١] بونلردن باشقه مثنویٔ شریفدن منتخب قرق بیتك هر برینی بش بیت ایله شرح ایدن « حل تحقیقات » واحوال جویه‌یه

[١] بواثری جوری حیاتنده اکمال ایده‌مدیکندن اتمامی معاصرلرندن « نعتی » یه میسر اولمشدر.

متعلق اوله‌رق فارسیدن ترجمه ایلدیکی «ملحمه» اسملی ایکی منظومه‌سی و « جزیرهٔ مولویه » ترجمه‌سی اوله‌رق « عین‌الفیوض» و « ترجمهٔ حال حافظ شیرازی» اسملی رساله‌لری واردر. غزللری دها زیاده عارفانه ومتصوفانه‌در .

ریاضی — علمادن ریاضی محمد افندی‌ده نفعی مکتبی ارکانی صیراسنده تمایز ایله‌مش شاعرلردندر. دیوانی، ١١٣٦ بیتدن مرکب مثنوی شکلنده ساقی‌نامه‌سی ، « ریاض‌الشعرا» نامنده برتذکره‌سی واردر . بونلردن باشقه ضروب امثال فارسیه‌یی جامع براثری ، لغته دائر «دستورالعمل» ی « رسالة فی علم‌البیان » ، « صحائف‌الطائف فی انواع‌العلوم والمعارف » « کشف الحجاب عن وجه الصواب » ، « اختصار ابن خلکان » اسملی رساله‌لری وبرده « سیر » ی موجوددر . ابوالسعود افندیدن درس کورمش و ١٠٥٤ تاریخنده ارتحال ایله‌مشدر .

مثنویاتنده یحیی‌بك وعطایی یولنه‌سالکدر. غزلیاتنده متصوف کورونور. قصیده‌لرنده ایسه نفعی‌یه بکزه‌مك غیرتنده‌در .

شیخ الاسلام یحیی افندی

اون برنجی قرن هجریده قصیده طرزی نفعینك ألنده مستعد اولدیغی الك پارلاق تجلیلری کوستردیکی اثناده ، غزل طرزی‌ده باقیدن اعتباراً باشلادیغی تکاملك باشلیجه مهم برمرحله‌سنه شیخ‌الاسلام یحیی افندی ایله واصل اولمشدر .

یحیی‌افندی ، شیخ‌الاسلام انقره‌لی بایرام‌زاده ذکریاافندینك صلبندن ٩٦٠ تاریخنده استانبولده تولد ایتمشدر . پدری فضلای علمادن و « میلی » مخلصیله آرا صیرا ایراد نظم ایدن شعرادن ایدی . یحیی‌افندی کوچوك یاشنده واسع ومکمل برتحصیل کوره‌رك معلول زاده سید محمد افندی مشیختنده ملازمتله صنف علمایه کیردی . تدریس وقضا طریقلرنده ترقی ایده‌رك ١٠١٣ ده آناطولی ومتعاقباً روم ایلی قاضی عسکرلکلرینه ، ١٠٣١ ده اولاً ، ١٠٣٤ ده اسعد افندی‌یی استخلافاً ثانیاً ، ١٠٤٣ ده اخی زاده حسین افندی یرینه ثالثاً مشیخت اسلامیه‌یه تعیین اولوندی . اوچ دفعه‌ده اون سکز سنه مقام مشیختی اشغال ایتمش ، دولتك پك مشکل وآغیر دوره‌لرنده ایش باشنده بولونمش ، هرطرفی

اداره‌یه اقتدار کوسترمش برذاتدر . ١٠٥٣ تاریخنده طقسان یاشنی متجاوز اولدیغی حالده ارتحال أیله‌مش، سلطان سلیم جوارنده پدری ذکریا افندی مدرسه‌سی حظیره‌سنه دفن اولونمشدر.

یحیی افندینك آثاری ، عربجه قصیدهٔ برئه تخمیسی ، محسن قیصرینك « فرائض » منظومه‌سنك شرحی ، ابن کمالك « نکارستان » نك ترجمه‌سی ودیوان اشعاریدر . دیوانی ١٣٣٤ تاریخنده آثارمفیده کتبخانه‌سی میانده معارف نظارتجه طبع ونشر ایتدیرلمشدر. دیوانده برنعت شریف ، ایکی قصیده ، مثنوی شکلنده برساقی‌نامه ، سلطان مراد رابعك شهزاده‌سی ایچون برتهنیتنامه ، سلطان مرادك برغزلنك تخمیسی واوچیوز اللی‌بی متجاوز غزل ایله برقاچ تاریخ ، قطعه ، رباعی وبعض ابیات مندرجدر .

یحیی افندی‌یی ادبیات تاریخنده پایدار ایدن غزلیاتیدر . دیوانی دولدوران غزللر آراسنده ، شکلاً غزل اولمسنه رغماً ، سلطان احمد اوله ، سلطان عثمان ثانی‌یه ، سلطان مراد رابعه یازیلمش مدحیه‌لر ، تصوفی وحکیمانه پارچه‌لر موجوددر . فقط اك زیاده یحیی افندی‌یه سیمای شخصیت ویره‌ن غزللری ، عاشقانه وذوق آورانه نغماتیدر . بونلرده ذوقنه مجبور براستانبول چلبیسنك نشئه‌لی، خوش‌مشرب محبتلری ، اکلنجه‌لری ترسم ایده‌ر . ایشته بونقطهٔ نظردندرکه یحیی افندی باقی ایله ندیم آراسنده بر خط وصل کبی تاقی ایدیله‌بیلیر .

آجی سوزلر نیت ایلرسه‌ك ده اولمام بی‌حضور — چونکه ایلر اول دهان ایله اولبلردن صدور
آرتق اولوریم جان عاشقلره حکمت نه‌در — هر قچن خونی کوزکده خسروا اوله فتور
بر جمال باکمالك اولمشز مفتونی کیم — باقدیغی مرآت ایده‌ر خورشید کبی فیض‌نور
قورقارین جنتده‌ده عشاق راحت کورمیه — اوکره‌نیرسه شیوهٔ خوبان استانبولی حور
سرو قدندن بزی حق ایتمیه یحیی جدا — اوستمزدن سایهٔ لطف خدا اولمایه دور

غزلی کبی هوسپرورانه یازیلر ، یحیی افندینك اك متمایز خصوصیتلرینی ارائه ایدر .

جان بخش صداك ایله بزه فیض حیات ایت — بلبل نه‌غمك وار نه‌دورورسك نغمات ایت
§ خاطر پاکینه قونمش باد آهمدن غبار — خاکپاینه یتیش ای اشك أیله اعتذار
§ صون ساغری ساقی بکا مستانه دیسونلر — اوصلانمادی کیتدی کور او دیوانه دیسونلر
§ بر دلربایه دوشدی کوکل مبتلاسی چوق — عشقك صفاسی یوق دکل اما جفاسی چوق

مطلعلی غزللر کبی برچوق نفایسی ، هپ اویولده یازلمش بدیعه‌لرندر .

یحیی‌افندی، غزل وادیسنده هرطرزی، هرشیوه‌یی تجربه‌ایتمش، حتی رباعی وزنلریله غزل سویلمکه بیله هوس ایده‌رك

بر دلده‌که عشقك اودی اوله پیدا — حاشا که سوی یانمیه خاشاك آسا

مطلعلی غزلنی او یولده تنظیم أیله‌مشدر . مدح ، تصوف ، نکته، مضمون ، عشق، ذوق وهوس ، می ومحبوب ، تصویر ، الواح طبیعیه‌یه مفتونیت کبی موضوعلر غزللرنده مشاهده اولونور. اسلوبی سویملی وناز کدر ؛ اثرلری اوقونورکن ملایم ، نشه‌لی، اینجه براستانبول افندیسنك خوش صحبتلری خاطره کلیر .

یحیی افندینك معقبلری ... یحیی افندینك طرز شعری ، بونصف عصر ایچنده ، نفعی کبی ، مستقل برمکتب ادب قوتنی احراز ایتمش دکلدر. ذاتاً یحیی افندی، دوغرودن دوغرویه باقی مکتبنك برمعقبی حکمنده‌در ؛ بومستثنا معقبك ناصل بر صفحهٔ تکامل حاضرلادیغی آنجاق ندیمك ظهوری ایله تعین ایده‌بیلمشدر .

بونکله برابر ، بونصف قرن ایچنده قصیده یولنده ناصل نفعی استاد ومقتدا عد ایدلمش ایسه ، غزل طرزنده باقی سیسته‌منك باشلیجه استادی‌ده یحیی افندی اولمش ، غزلجی شاعرلر عمومیتله اوکا تبعیت ایتمش فرض اولونه‌بیلیر .

بونلر آراسنده تعداد ایدیله‌بیلنلردن شیخ‌الاسلام صاری عبدالله افندی ، دیوانندن باشقه مثنوی شریفه یازدیغی معروف ومکمل تفسیری و « خیال بهجت آباد » اسملی بر منظومه‌سیله‌ده شهرت آلمشدر .

بیلیندی سر لعلی حرف دشنامك ورودندن هویدادر او شوخك نکتهٔ نابودی بودندن

بیتی طرزنده شعرلری واردر .

خواجه سعدالدین افندینك اوغلی، سلطان عثمان ثانینك قاین پدری اولان شیخ‌الاسلام محمد اسعد افندی‌ده

هوای سنبلیده سیر سنبلزار اعلادر زمینی ، آسمانی کوستریر اوزکه تماشادر

یوللو شعرلر ایراد أیله‌مشدر .

غزل طرزی ، دورك کیتدکجه آچیلان اذواق وحظوظاتنه واسطهٔ ترنم اولدیغی ایچون بونصف قرنده قصیده‌نك فوق‌العاده تکاملنه رغماً التفاتدن دور قالمامش ، حتی یاواش یاواش ـ تصوفی تأویل احتمالرینك مساعدهٔ مخصوصه‌سنه استناداً ـ برآز پرده‌بیرونلغه دوغرو بیله تمایل استعدادی کوسترمشدر. غزلك بوانکشافی ، متعاقب نصف قرنده دوام ایدرك اون ایکنجی قرن هجریده نابی وندیم مکتبلرنده واضح برسیمای تعین آلیر .

نوعی زاده عطائی

عصر سابق شعراسندن « نوعی » نك مخدومی اولان عطاءالله افندی « عطائی » مخلصی ایله اون برنجی قرن هجرینك ایلك نصفنده تمایز ایتمش ومثنوی طرزینه هوس ایدەرك « خمسه » سیله شهرت قازانمشدر . ۹۹۱ ده استانبولده تولد ایدن عطائی سرایده پك بویوك بر نفوذ واعتبار صاحبی اولان پدرینك اعتنالریله یتیشمش، ۱۰٤٤ تاریخنده ارتحال أیلەمشدر .

عطائینك بعض قصائد وغزلیاتی و « شقائق نعمانیه » یه ذیل اولەرق « حدائق الحقائق فی تکملة الشقائق » نامیله تراجم احواله متعلق برتألیفی واردر . فقط بالخاصه مدار تمایزی اولان اثری « خمسه » سیدر .

خمسهٔ عطائی ، « نفحة الاسرار » ، « صحبة الابکار » ، « هفت خوان » ، « عالم نما » و « ساقی نامه » قسملرینه آیریلیر .

نفحة الاسرار : « مفتعلن مفتعلن فاعلن » وزننده یازیلمش یکرمی نفحه یه منقسم بر حکایات و مناقب مجموعه سیدر . باش طرفده برمعتاد تحمید ، توحید ، مناجات ، نعت شریف ، معراجیه ، نعت چاریار ، غزای اکری حقنده بر داستان ، سلطان مراد رابعه مدحیه ، سبب تألیف وسائر مقدمات واردر . بوندن صوکره « نفحه » لر کلیرکه هربرنفحه ده « داستان » و « حکایت » طرزنده منقبه لر ، نقل ایدیلن قصه لردن آلینان حصه لر مندرجدر .

صحبة الابکار : « فاعلاتن فعلاتن فعلن » وزننده ، قرق صحبته منقسم، نفحة الاسرار طرزنده برمجموعهٔ مناقبدر. بونك ده باش طرفنده توحید، تحمید ، مناجات ، نعت شریف، معجزات نبی ، معراجیه ، سلطان مراد رابعه و شیخ الاسلام یحیی افندی یه مدحیه ، سبب تألیف وسائره مندرجدر . بعده هرصحبت ایچون برموضوع ذکر و آکا مناسبت آلەجق مناقب وحکایات درج اولونور .

هفت خوان : « فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزننده برمجموعهٔ مناقبدرکه ایران خمسه نویس مشهوری نظامینك « هفت پیکر » ینه نظیره اولەرق یازلمشدر . عطائی کرك

« نفحة‌الاسرار » مقدمه‌سنده وكرك « هفت خوان » مقدمه‌سنده نظامی‌یی كمال توقیر ایله یاد ایده‌ر . بونكله برابر « هفت خوان » ك سبب تألیفندن بحث ایده‌رکن « هفت پیکر » حقنده بعض اعتراضات درمیان ایتدیکنی، بونك اوزرینه مباحثلرك اصراری وعالم رؤیاده پدرینك‌ده ایماسی ایله بواثری یازمغه باشلادیغنی سویلر و صوکره اصل اثرده‌ده متعدد اشخاصه عمومیتله عشقه دائر حکایه‌لر سویله‌تیر .

عالم نما : نفحة‌الاسرار، صحبة‌الابکار وهفت‌خوان هپ سلطان مرادرابع دورنده یازلدیغی حالده « عالم نما » سلطان‌عثمان ثانی دورنده قلمه آلنمشدر. « فعولن‌فعولن فعولن فعول » وزننده اولان بوکوچوك مثنوی ، تمثیلی براثردر. تصوفی برتلقی‌ایله روح بشرده متجلی اولان بالجمله غیب وشهود عالملرینی ارائه مقصدیله قلمه آلینان بواثرك مقدماتی ، اصلنك ایکی مثلیدر . اساسنك روحی‌ده نوعینك ـ صوکلره دوغرو ایراد ایدیلان ـ بر غزلدن عبارتدر.

ساقی‌نامه : « فعولن فعولن فعولن فعول » وزننده اولان ساقی نامه مقدماتدن آزاده اوله‌رق « خطاب ساقی » ایله باشلار ، شرابك ، اوزومك ، شراب فوچیسنك ، قدحك، صراحینك ، میفروشك، میخانه‌نك، مغنینك وسازانواعنك ، عشرت کیجه‌سنك، شمعك ، صبح صفانك ، راقینك وسائره‌نك مدح وتصویرلرینی ایراد ایده‌ر .

عطائینك اسلوبی ، برآز اطنابه مائلدر . منقبه‌لری تحکیه‌دن زیاده تصویر و توصیفه بکزه‌ر برافاده ایچنده برآز مبهملشدیرمکدن قورتولامامشدر . بویوك برحکایه یازمامش، کوچوك کوچوك حکایه‌لرله بعض منظومه‌لر، حکایه وسیله‌سیله برطاقم زائدو مطول سوزلر ایراد ایتمسیله شیخ غالبك :

استانبولمزده نوعی زاده ایتمش تك وپویۀ پیاده

تعریضنه هدف اولمشدر.

حکایه‌لرك موضوعلرینه کلنجه ، « نفحة‌الاسرار » ده‌کی حکایه‌لرك چوغی مشهودات ومسموعاته مستند ، برآز هوسپرورانه وحتی بعض کره پرده‌بیرونانه واقعاته متعلقدر . « صحبة‌الابکار » ده‌کی حکایه‌لر دها زیاده اساطیری ویاتاریخی برشکلده کورونور . « هفت خوان » ده‌کیلر ایسه بوس بوتون‌مخیل وعاشقانه‌در . بوحکایه‌لرك ابداعنده برمهم قدرت حس اولونماز . عطائینك خمسه‌سنده الك کوزه‌چارپان جهت ، ترکسینك نهالستانده‌یاپدیغی کبی ، بویوك ، یکپاره برحکایه‌دن زیاده کوچوك منقبه‌لره‌میل کوسترلمسی ، ساده‌جه ترجمه

ایله اکتفا ایدلمیه‌رك زمانه واقعاتنه‌ده یر آیرلمسی وبوصورتله منقبه‌نویسلکده برنوع ابداع فکرینك ایلری سورولمسیدر. واقعا بوطرز ، قصائدك پارلاق ومتحکم اولدیغی اودورده رواج بولمامش ایسه‌ده ، قرن متعاقبده « نابی » نك « خیر آباد » ی ایله امثالنده تأثیراتی کوروله‌جکدر .

عزمی زاده حالتی

مصطفی حالتی افندی ، اوتنجی قرن هجری شعراسندن عزمی افندینك اوغلودر . عزمی افندی ، سلطان سلیم ثانینك امری ایله شیخ عطارك « مهر ومشتری » اسمنده‌کی منظومه‌سنی ترجمه‌یه باشلامش ، یدی‌بیك بشیوزبیت‌قدر یازدیغی حالده سلیم ثانینك ارتحالی اوزرینه اکمالندن صرف نظر ایتمش و ۹۹۰ تاریخنده ارتحال أیله‌مش ایدی . مخدومی حالتی افندی‌ده علمادن اولوب « ابن‌ملك » ، « درر » و « مغنی‌اللبیب » ه حاشیه‌لر ، « مفتاح شروح » ایله « هدایه » یه تعلیقات یازمشدر .

« منشأت »ی ، « ساقی‌نامه » سی ، دیوان اشعاری و رباعیاتی واردر . حالتی‌بی اك زیاده شهرتکیر ایدن تمایلی‌ده ، ادبیاتمزده رباعی طرزینه اهمیت ویره‌رك ایران شاعر شهیری « خیام » ی تنظیراً برچوق رباعیلر وجوده کتیرمسی اولمشدر .

« رباعی » ، « دوبیت » و « ترانه » اسملری ویریلان نظملر، عمومیتله‌درت مصراعلی کوچوك منظومه‌لردر . بونلرك شکلاً خصوصیتی کسیك وآهنکی محدوداوزان مخصوصه‌یه تبعیتندن ، معناً امتیازی‌ده وجیز برفکر وحسه ویا مضمونه ترجمان اوله‌رق قوت معنایی درت مصراعده تکاثف ایتدیرمسندن ایلری کلیر . ایشته حالتی :

درد اهلی اودرکه صورمیوب راه نجات — یاننده بر اوله خار وکل زهر ونبات
حکمك ویره‌مز بوکار زار عشقك — شمشیر بلایی بیله‌مین آب حیات

یوللو رباعیلریله بزده بوطرزه بر اهمیت مخصوصه ویرمك ایسته‌مش وبو همتیله ادبیات تاریخمزده خصوصی برموقع آلمش برشاعردر .

یدنجی فصل

اون برنجی قرن هجری نصف اخیری

۱۰۵۸ - ۱۱۱۵

عمومی برنظر

آوجی سلطان محمد رابعك اجلاسندن مخدومی سلطان مصطفی خان ثانینك خلعی ودیکر مخدومی سلطان احمد ثالثك تخته اقعادی زمانه قدرامتداد ایدن اون برنجی قرن هجری نصف اخیری ، اولکی عصرلرده تراکم ایتمش اسباب انحطاطك داخلاً و خارجاً تبارز وتظاهرینه تصادف ایدەر . احمد اولك ، عثمان ثانینك ، مراد رابعك تأسیسنه چالیشدقلری اصلاحات ، برطرفدن منفعتنه مغلوب وزرا وعلمانك محاسدەسی ، دیکر طرفدن کیفلرینه اویمیان هرحرکته قارشی مهیای قیام وحرکت براردونك باشنده بولونان اوجاق آغالرینك احتراصلری قارشیسنده افلاس ایتمشدی . بومجادله آراسنده ، مصطفای اول وسلطان ابراهیم کبی صورت صریحەده مبتلای جنت اولان بعض ارکان خاندان تخته چیقارلمش ، اونلرك نامنه قادینلر وآغالر حکومت سورمش ایدی . عثمان ثانی فاجعەسی مقام سلطنتك شان وعظمتنی اخلال ایتمش ، مراد رابعك فوق العاده شدت وجلادتنه رغماً سلطان ابراهیمك خلع وقتلی‌ده بوکا انضمام أیلەمش ایدی . آرتق بوندن صوکرا ادارهٔ امور ، سرای ایچنده بربرینی یەین قادینلرله یکیچری قیشلەلرنده بربرینه حیله حاضرلایان اوجاق آغالرینك النده قالدی .

یدی یاشنده تخته کچن سلطان مراد رابعك ایلك سنەلری ظرفنده، سرای داخلنده کوسم والدەایله ترخان والده بربرینی استرقاب ایدییوردی؛ اوجاقدەده بکتاش آغا ، مصلح الدین آغا ، مراد آغا ، قره چاوش مصطفی آغا تسلطن ایتمشلردی . وزرا وامرا بوآغالرله سرایدەکی طواشیلره تبعیت اضطرارنده ایدیلر . سلطان ابراهیم دورنده کرید سفریله باشلایان وندیك محاربەسنه باقمق امکانی بیله بولونەمیوردی . حتی وندیك فیلوسی چناق

قلعه‌یی قاپایه‌رق استانبولی تهدید ایتدیکی صیراده بیله صدر اعظم بوینی یاره‌لی محمد پاشا یدی قوله دیوارلرینی بادانالاتمقدن باشقه برتدبیر دوشونه‌مه‌مش ایدی .

ایشته بو وخیم و الیم مشکلات آراسنده یکی بلوغه ایرن پادشاه ایله والده‌سی، کوپریلی محمد پاشاده یکی وقوتلی براصلاحات آدمی بولدیلر . کوپریلی محمد و کوپریلی زاده فاضل احمد پاشالرك صدارتلری ، انحطاط جریانی توقیف ایده‌رك دولته بر آز نفس آلدیردی . بوغازلر تخلیص ، داخلی اختلاللر ازاله ، کرید فتح ، سن غوتار مغلوبیتنه رغماً واسوار معاهدهٔ غالبانه‌سی قبول ایتدیریله‌جك قدر اوستریایه خوف واحتراز القا اولوندی . بابا اوغول ایکی وزیرك بوهمتلری ظاهری اسباب انحطاطی رفعدن عبارت ایدی . اصل اجتماعی بنیه‌یی ایچین ایچین کمیرن میقروبلر ازاله دکل ، هنوز تشخیص بیله ایدیله‌مه‌مشدی . بونك ایچون مع التأسف بوتون همتلرك تأثیراتی موقت قالدی و کوپریلی دامادی مرزیفونی قره مصطفی پاشانك ویانه رجعتی ایله یکیدن اضمحلال طریقی آچیلمش اولدی . اوستریا ، لهستان ، وندیك هرطرفدن اوستمزه صالدیردیلر. ویانه اوکنده ژان صوبیه‌سکینك رجعت ایتدیردیکی اردومز طونه بوینی تعقیباً همان بلغراد اوکلرینه قدر متمادیاً کریله‌دی . سلطان محمد رابع ، سلیمان ثالث ، احمد ثانی دورلرینی دولدوران بو محاربه‌لر ، اون آلتی‌سنه داخلاً وخارجاً قوتلریمزی بلع ایده‌رك آیریجه بروسیلهٔ انحطاط تشکیل ایلدی . محاربه‌ده مغلوب اولان عسکر، آجیسنی قوماندانندن ، سردارندن، حتی حکمدارندن چیقارمغه آلیشمش اولدیغی ایچون خارجی هرانهزام ، داخلی براختلاله منجر اولویوردی . نهایت سلطان مصطفای ثانی زماننده عموجه زاده حسین پاشانك همتیله عقد ایدیلن قارلوفجه معاهده‌سی ایله دولت ، مغلوبانه اولسون برصلحه قاووشه‌بیلدی .

خارجده بویله مدهش وممتد برمحاربه‌نك دوامی هنکامنده بیله‌داخلی امارات اختلال کیتدکجه دها قورقونج برصورتده افقی تهدید ایتمکده دوام ایدییوردی : بو نصف عصر ایچنده یالکز کوپریلی زاده فاضل مصطفی پاشا حقیقتی کوره‌رك مملکتك عظیم بر تجدد وانقلابه احتیاجنی حس ایده‌بیلمش ، فقط پك قیصه سورن دورهٔ صدارتنده یالکز امور حربیه ایله اوغراشمق اضطرارنده قاله‌رق صالانغمینده شهادتیله او ادراك یکانه‌ده فعلاً حکمسز قالمش ایدی .

قارلوفجه معاهده‌سنك امضاسی ، تورك استیلاسنك توقفنی تختیم ایدن «سیتواتوروق» معاهده‌سنه نظیر اوله‌رق ، تورك رجعتنك قبولی دیمك ایدی . آرتق اردولریمز اسلافك

وقتیله قان وجان بهاسنه آلدقلری یرلری ترك ایده‌رك کریله‌مکه باشلامشدی. بونکله برابر بوقدر آجی فلاکتلر ، داخلده جدی برانتباه اثری وجوده کتیرمش عدایدیله‌مز . یکانه اوله‌رق کورولان تیقظ ، اصلاحات عسکریه لزومنك تسلیمندن وبونك ایچون اوروپادن بارون دوطوتك جلبیله عسکری تنسیقاته مأموریتندن عبارتدر. غریب برتسلیمیت مسکینانه ایله انهزاملری جلوهٔ قدره حمل ایده‌رك تسلی بولان اولیای امور، برکره غائلهٔ حرب ختام بولونجه روش قدیمه عودت ایلدیلر. او درجه‌ده که مصطفای ثانینك فوق العاده مرغوبی کسیان شیخ الاسلام فیض الله افندی واعوانلنك تحکملری ، نهایت یکی بر اختلاله مؤدی اولدی . « ادرنه وقعه‌سی » نامیله معروف اولان بواختلال‌ده سلطان مصطفای ثانینك سلطنتنه واون برنجی قرن هجری‌یه ختام ویردی .

عصرك بونصف اخیری ، بوتون اجتماعی حیاتده واضح برانحطاط وبوزغونلق ترسیم ایده‌ر . آرتق اضمحلال وپریشانی اماره‌لری کلوب کچیجی ، قولایجه ستر اولونه‌بیله‌جك درجه‌یی آشمشدی . داخلاً وخارجاً دوشکونلك آشکار برصورتده کورولیور ، اجتماعی روحیتی درین برنومیدی‌یه سوق ایدییوردی . استانبولده ، ادرنه‌ده ظاهری برشعشعه آلتنده دوام ایدن دارات سلطنت بیله آرتق کوزلری بویایه‌میوردی . جمعیتك عمق روحنده آچیلان بودرین وقانلی یاره، یالکز برتسلیت مرهمی بولویوردی : قدر پرستی...

یاواش یاواش مسکینانه برتسلیمیت ، عاجزانه بر مطاوعت ، اراده‌سز بر قناعت ، روحلری استیلا ایدییور ، دینه ، فلسفه‌یه ، درویشلکه صاریله‌رق دورك نومید ایدیجی بدبینلکنه مقاومت قوتنی آلمق ایسته‌ین دماغلر ، اراده وتهییج قابلیتلرینی تسلیت احتیاجنه فدا ایلیوردی .

بوعمومی حالت روحیه‌نك ادبی جریانده‌ده برانعکاسی کورولدی : عصرك بونصف اخیرنده ادبی اثرلریمز ، دیندار ، قدرپرست ، متفلسف ، رند برسیما آلتنده تجلی‌یه باشلادی . بدایتلرده بوحس اوقدر آشکار دکلدی . نائلیٔ قدیم ، فهیم کبی بعض استاد شاعرلر نفمی ویحیی مسلکلرینی شخصی رنکلریله تألیف ایدرك ادبیاتمزه پارلاق یادکارلر براقییورلردی. فقط نظم ایله موجودیتنی کوسترمکه باشلایان میل دیندارانه نابینك آلنده فلسفی برشکل آله‌رق یکی برمکتبه اساس قویمش اولدی که « نابی مکتبی » نامی ویریله‌بیلان بوادبی جریان بودورده واعصار متعاقبه‌ده مهم برنفوذ اجرا ایده‌بیلمشدر .

اون برنجی قرن هجری نصف اخیرنده سرای بیله پریشان بر حاله کلمش ایدی . نصف عصر حکمدارلری ایچنده سلطان مصطفای ثانیدن باشقه شعر ایله مشتغل برسیمایه تصادف اولونمیور . وزرا میانده شعر و مدنیته اهمیت ویره‌جك قابلیتی اولانلر اوقدر محدود واونلرکده دورك سیاسی وعسکری مشکلاتی آراسنده بونلرله توغله وقتلری اودرجه مفقوددرکه بوعصرده اعاظم میانده ادبی تمایللرهمان تظاهر ایده‌مه‌مشدر دینیله‌بیلیر . یالکز آرتق برعنعنه حالنه کیرمش اولان جائزه وعطیه‌لر ، شاعرلرك ترفیهنه مدار اوله‌بیلیوردی .

علمی جریانده وعلما آراسنده‌ده انحطاط مشاهده اولونور: ابن کمالرك ، ابوالسعودلرك یرلرینی طوتان بهائی ، ابوسعید ، قره چلبی زاده عبدالعزیز فندیلر ، صنف علمانك ومسلك علمینك قدر واجلالنی اخلال ایده‌جك اوضاع واطوار ایله‌باب مشیختی‌ده‌دوشکون برحاله قویمشلردی . تألیفات علمیه محدود بر شکل آلمغه ، دها زیاده شرح ، حاشیه ، تعلیقات قیلماندن فرعی نوعلره انحصار ایتمکه باشلادی. استانکویلی هزارفن حسن افندی، جانی زاده فائض افندی ، مطول مترجمی عبدالرحیم زاده یحیی افندی کبی بعض علمانك آثاری‌ده اولکی رغبتلره مظهر اوله‌میوردی .

مدنی وفکری انحطاط آثارینك ایلك تجلیاتنی احتوا ایدن ودورك ادبیاتنده‌ده ینه اودوشکونلکك اماره‌لری تظاهر ایتمکه باشلامشدر .

نثر لسانك تکاملی

بونصف عصر ایچنده نثر لسانی ، عصر سابقدن منتقل اولان ایکی طرزك هرایکیسنده‌ده دوام ایله‌مشدر . دهازیاده ترسیله میال ، یعنی نسبةً دها آچیق وساده اولان لسان بیان ، بودورده مورخ مشهور نعیما ایله مهم برآدیم دها آتمش ، پچوی ، کاتب چلبی و قوجی بکله باشلایان ساده‌لك میللرینه یکی برقوت دها علاوه ایتمشدر. تصنع وتکلفه میلی ازلان واصل اعتبارده بولونان نثر مسجع ایسه قره چلبی زاده عبدالعزیز ومصرف زاده شفیق افندیلر وامثالی اللرنده ویسی ونرکسی یولنی ادامه ایتمش ، عصرك خاتمه‌سنی تشکیل ایدن ادرنه وقعه‌سنی غایت معقد برصورتده مصور اولان شفیقنامه ایله قید افهامدن آزاده بر قیافت اغلاق آلمشدر .

نعیما. — مصطفی نعیم افندی ١٠٦٥ ده حلبده تولد ایتمشدر . ایلك تحصیلنی باباسنك اشرافندن بولوندیغی حلبده اکمال ایتدکدن صوکره استانبوله کلمش ، دیوان همایون قلمنه داخل اوله‌رق « نعیما » مخلصنی آلمشدر . قالایلی قوز احمد پاشانك صدارتنده دیوان کاتبی اولمش ، عمجه‌زاده حسین پاشانك بالخاصه توجهنی قازانه‌رق مشارالیه صدر اعظم اولدیغی وقت تشریفاتجی و وقعه نویس تعیین ایدلمشدر . سلحدار علی پاشانك صدارتنده کوزدن دوشه‌رك موره‌یه اعزام اولوندی و ١١٢٨ ده موره‌ده وفات ایلدی .

نعیمانك باشلیجه اثری آلتی جلددن مرکب اولان و « روضة‌الحسین فی خلاصة اخبارالخافقین » نامنی طاشیان تاریخیدر . « تاریخ نعیما » دییه طانینان بو اثر ، ٩٨٢ دن ١١١٠ تاریخنه قدر دولت علیه وقایعنی مصور بر وقعه نویس تاریخیدر . شکلاً بوتون وقعه نویس تاریخلری کبی سنه ترتیبی اوزرینه‌در ، یعنی هر سنه‌نك وقایعنی آیری آیری حکایه ایده‌ر ؛ شیوهٔ ترکیبی اعتبارپله‌ده زمانك مخصوصاتنه تابعدر . فقط افاده‌سنده فضله وبی‌معنا سوسدن برتباعد ، هله اشخاص ووقایعی تصویرده جانلاندیریجی ونیم‌مستهزی برقوت حس اولونورکه ایشته نعیمایی یوکسه‌لتن وحتی ادبی تجدد ارکانی میاننده بیله توقیر ایله یاد ایتدیرن بوقدرت مصورانه‌سیدر .

ابشیر پاشایی تصویراً یازدیغی شو سطرلره باقیکز :

« اصلنده آبازه پاشا خدمتنده وطفل ایکن آنك یاننده تربیه کورمش اولدیغندن لوندمشرب ،
« امی وساده‌دل وعواقب اموری ملاحظه وتصوردن غافل ، عدل وداد حکومتده انفرادك آنجق
« سوزینی بیلور ومهابت وتخویف ایله خلقك مالنی آسان وجهله آلور ، امیانه خشونت زهد ایله
« متصف ، قهوه یرینه صیجاق سود ایچر ، دخان ایچن یاننده خمر ایچندن بدتر ایدی . صاحا
« ومشایخی سور کچنوردی اما بر حبه بذل ایتمزدی . اکثریا رعایتی جمع ماله‌قادر ، ولایت بیقمق
« فننده ماهر ، واجب‌القتل اراذله ایدی واکثریا مهارتی جرید و مزراق اویناتمق وقلیچ چالمق
« وآت قوللانمق وشکار احوالنی سویله‌شمکدن عبارت ایدی . لکن سلطنت اوغورنده وسبیل
« غزاده ذره قدر ایشه یارامادی ؛ دائما دیز اوزرنده اوتورور ، آز سویلر ، هیچ کولمز ،
« کیمسه‌یه‌قیام واکرام ایتمز ، حدود مراسم ومراتبه رعایت‌أیله‌مز ، وزرادن اولان اقران واسلافنك
« بیله رأی ورضاسنی کوزه‌تمز ایدی . خلق اکثریا غرورندن مقهور ایدیلر . جثه‌سی صغیر ،
« دستاری کوچوك وجندیانه ولباسی چرکسی ولوندانه ، قامتی قصیر ، حرکتی جست وچابکانه‌ایدی .
« قوت بختی قدر تصرفات عقلیه‌سی اولسه ایدی عموماً وزرایی اونوتدورور ایدی . »

نعیمانك بوتون تاریخی هپ بواسلوبده اولسه ایدی ، زماننده چوق آیرلمش ، پك مستثنا برتجدد باباسی فرض ایدلمسی لازم کلیردی . لکن آراده صیراده اولسون بودرلو

جانلی وساده تصویرلرك ارائه‌سی ینه مورخ مشهوری بویوك براستاد نثر اوله‌رق طانیمق ایچون کافیدر .

قره چلبی‌زاده عزیز افندی . — قره‌چلبی حسام افندینك مخدومی اولان عبدالعزیز افندی ، اودور علماسی آراسنده جربزهٔ کلامی ، آتاق و جرأتکار طبیعتی ایله شهرت آلمش ایدی . مکرراً قاضی عسکرلکارده ومقام مشیختده بولونمش ، سلطان ابراهیمك خلعی کونی کرك کوسم والده‌یه وکرك بالذات سلطان ابراهیمه قارشی پك آغیر سوزلر سویله‌مش ، ١٠٦٨ ده بروسه‌ده ارتحال أیله‌مشدر . سلطان محمد رابعه تقدیم ایلدیکی تاریخی ایله « سلیماننامه » و « روضة‌الابرار » باشلیجه آثارندندر. اسلوبی ویسی ونرکسی طورلرینه متمایلدر .

« ماه مزبورك اون سکزنجی کونی شهریار عالی تبار حضرتلری ارکان دیوان بلند ایوان برله « سبك عنان عزیمت اولوب شرزه شیر محارب ، اسدالله‌الغالب ، همسیر فاطمهٔ زهرا، داماد جناب « حضرت مصطفی، علی‌عالیقدر کرم‌الله وجهه ورضی‌الله عنه مرقد مغفرت مرصدلری ایله شبچراغ « خانوادهٔ نبوت ، میوهٔ نخل برومند باغ رسالت ، وارث علام خیرالبشر ، ثالث ائمهٔ اثنی عشر « امام حسین شهید رضی‌الله عنه مزار رحمت مدارلری زیارتیله استسعاد بویوردیلر . »

یولنده مطول ومزین عباره‌لری واردر . بونکله برابر موضوعلرینك دها زیاده تاریخی اولمسی ، لسانك نرکسی قدر فضله معقد ومکلف اولمسنه بردرجه‌یه قدر مانع اولمشدر .

مصرف زاده شفیق افندی . — بوعصرك صوکلرینه دوغروشهرت آلان مصرف‌زاده شفیق افندی نرکسی مکتب نثرینك اك پالاق واك مغلق اثرلرندن برینی وجوده کتیرمکله نام آلمشدر . محمد شفیق افندی استانبوللو اولوب اکمال تحصیلدن صوکره دیوان همایون قلمنه انتساب ایتمش ، ١١١٠ ده قارلوجه معاهده‌سی مذاکراتی ایچون اجتماع ایدن مجلس مکالمه‌ده ضبط کاتبلکنه نصب اولونمش ، بالآخره صدر اعظم شهید علی‌پاشانك توجهنی قازانه‌رق وقعه نویس اولمش ، ١١٢٧ تاریخنده کوچوك اوقاف محاسبه‌جیسی ایکن ارتحال ایتمشدر .

اك معروف اثری ، « شفیقنامه » نامیله مشهور اولان رساله‌در . شفیقنامه ادرنه وقعه‌سنی مصوردر . فقط وقعه‌یه داخل اولان اشخاصك همان هیچ برینك اسمنی ذکر ایتمز ؛ اکثریا بونلری ایمالر ورمزلر ایله آکلاتیر . لسانی‌ده فوق‌العاده معقددر. کرك

فكر وتصوردە وكرك اسلوب تصويردە اختيار ايديلن بواغلاق وابهام ايلەاثر ، ادبياتمزك معمالرندن برى كبى اخلافه يادكار قالمش ، برچوق محررلره شرح وايضاح يازمق وسيلەسنى احضار أيلەمشدر .

شفيقنامه ، برمقدمه ايلەدوقوز مقالەدن مركبدر . هرمقالەنك سرلوحەسىدە آيريجه معقد ومبهم برعبارەدر . مثلا :

« بومقاله سيميا كاران صلاحك زير كليم خفاده چالدقلرى طبل فسون ايله يك لحظه بى حياثى « وباقى همه حضور دبيەرك رقصان اولان طائفۀ مسلوبة الشعورك طشت درافتاد زبالاى بام اولدقلرنى « ايهام ايدەر . »

كبى كه يالكز شو سرنامەيى آكلامق ايچون ادرنه وقعەسنه سبب اولان تحريكات خفيەيى ايجه بيلمك لازم كلير .

ادرنەيه دوغرو حركت حقندەكى ايضاحاتدن شوسطرلرىدە اوقويەلم :

« چونكه اول طوفان قيامت شور منهل الخفاء قضادن مانند سيل العرم دفعةً موجزن ظهور « اولوب ساهرۀ غبرايى مفعم الشرور ايتدى (ع) (بادبان پردۀ مستورىٔ طوفان نشود) مصداقنجه « جرافنده طرح اولونان زردم رصيف البنياد رأى سداد خس بند سريع الانقلاع وش سد اولەميوب « برهة من الزمان اوجى برمحلده واقع چشمه ساره يتدىكه (بيت) (اولمش اندى اول بره نزهت « فزا . تكيۀ پاك صارى صالتيق بابا . تكيه ولى رشك سپهر اثير . اولدى چراغ زرى مهر « منير) آنده دخى اول فئۀ افراسياب فتنه تكرار تجديد عهد بيدادى برله اعادۀ رسم ديرين غدر « سياوشى ايتديلر . »

ايشته اون برنجى قرن هجرى نصف اخيرنده لسان نثرك اك معتبر ، اك ادبى شكلى بوآكلاشيلماز غرائب كلمات وعجائب تسجيعات مجموعەلرندن عبارت ايدى .

لسان نظمك تكاملى

بالادەدەايضاح اولونديغى وجهله بودورايچنده برقسم شاعرلرباقى، نفعى وشيخ الاسلام يحيى طرزلرينى شخصى ميللرينه توفيقاً تأليف ايدەرك دورسابق طرزشعرينى ادامه أيلەمشلر، ديكر قسمىدە عصرك الهاملرينه دها فضلەجه تابع اولەرق حس وهيجاندن فضله فكر وفلسفەيه، اراده وقوتدن زياده مطاوعت وتسليميته متوجه برطرزشعره اساس قويمشلردر. برنجى قسمك اك باشلى ممثللرى نائلىٔ قديم ايله فهيم قديم، ايكنجى قسمك استادصاحب مسلكىدە نابىدر. صرف ديندارانه طرزەسالك اولان نظيم ايله نابينك جالب دقت برمعقبى

اولان ثابت‌ده دورك اعاظم اركانى ميانه داخلدر . بونلر و دها زياده غزل طرزينه ميل كوسترن وجدى وطالب كبى شاعرلر بونصف قرنك ادبى سياسنى اكمال ايده‌رلر.

نائلى قديم

اصل اسمى مصطفادر . پيرى‌زاده عنوانيله معروفدر. ضعيف ونحيف برذات‌ايدى. استانبوللودر. مراد رابع، ابراهيم ومحمد رابع دورلرنده معمراوله‌رق١٠٧٧ ده ارتحال أيله‌مشدر. زمرهٔ كتابدن‌اولوب ديوان‌همايون اقلامنده‌استخدام ايدلمش ومعدن‌خليفه‌لكنه قدر يوكسه‌لمش ايدى . اواخر عمرنده نفيه دوچار اولمشدر . ديوانى مطبوع دكلدر ؛ فقط يازمه نسخه‌لرى موجوددر . ديوانك مبدأنده پك كوزه‌ل يازلمش درت نعتى‌واردر. بونلردن برنجيسى اولان :

نطق آفرين طبعمه فيض مقال ايده‌ر الهام نعت مفخر اصحاب و آل ايده‌ر

مطلعلى منظومه‌سى :

مختارم اولسه سمت فضولى نظر قيلان بوجوى طبعمه شط جيحون خيال ايده‌ر

بيتندن‌ده آكلاشيله‌جغى اوزره ـ اوزمانه قدر پك‌ده تنظير ايدلمه‌مش اولان ـ فضولى‌يه امتثال يولنده يازلمشدر .

مريم نطقم ايدوب بينه مسيحا زايى روح زار ايلدى بيت الصنم معنايى

مطلعلى اولان نعت شريفده ايسه تماميله نفعى‌يى تقليد ايده‌رك ، قسم اعظمنى فخريه ايله املا ايتمش وآنجق صوكنده نعت رسالتپناهى‌يى ذكر أيله‌مشدركه بوحاليله اثر ، برنعت نسيبى ، ياخود فخريه كونه برقصيده‌يى آكديرير . بوندن صوكره سلطان مراد رابع وسلطان محمدرابعه، وزرادن مصطفى، محمد ، صالح ، احمد پاشالره، علمادن شيخ الاسلام بهايى، يحيى وحافظ محمد افنديلره، دفترداره وسائره‌يه خطاباً يازلمش يكرمى قدر قصيده وبرى مطلعلى، ديكرى‌ده ايلك وايكنجى بيتلرك ايلك مصراعلرى يكديكريله آيريجه مقفى ايكى قطعه وبرده برادرينك وفاتنه يازديغى ترجيع بند طرزنده‌كى برمرثيه قصائد قسمنى املا ايده‌ر . قصيده‌لرنده اكثريتله نفعى‌يه ياقلاشمغه چاليشان ، فقط اونك قدر متهيج وغليانلى برآقيشه مالك اولميان آهنك وانتظام نظره چارپار . بونكله برابر نائليده بعضاً

کلمه‌لرك وزن ایچون قصر ومدینه ، یاخود مجازات و تشبیهاتك قافیه خاطری ایچون برآز زورلانمش اولمسنه تصادف ایتمك ممکندر . قصائدینك اکثری نفعی‌یی تنظیر یولنده یازلمش ، حتی محمد پاشایه یازدیغی لامیه‌سنده :

حد اعجازده بو بیت ایله تلمیح ایتمش — وصف تمکینی بر شاعر سنجیده مقال
« زیر عنقای شکوهنده فلك بر بیضه — کف میزان وقارنده زمین بر مثقال »

دیه‌رك نفعی‌یی تضمین‌ده أیله‌مشدر .

ای وای ای برادر باجان برابرم — ای مایهٔ حیات دل درد پرورم

بیتی ترجیعخانه اولان مرثیه‌ده برآز مبالغه‌لی اولمقله برابر صمیمی بر تأثر نشانه‌سی حس اولونور .

غزلیات قسمنده ایکی‌یوزی متجاوز غزل ایله برتخمیس ، بعضیسی ترجیع وبعضیسی ترکیب طرزنده برقاچ مسدس و برترکیب بند موجوددر .

دورینك الك بویوك شاعرلرندن صایلان نائلی ، اسلوبنه فضله‌جه اعتنا کوستریر ؛ حتی بعضاً افراطه کیده‌رك تعقید درجه‌لرینه قدر دوشر . قصیده‌ده نفعی ، غزلده باقی ویحیی طرزلرینه میال اولمقله برابر شخصیتدن‌ده محروم دکلدر .

نه شادمانئ بزم وصال یار قالور — نه ذوق صحبت ساقئ کلعذار قالور
خم فلك کبی برکون اولور بوکوجه تهی — نه پیر باده فروش و نه باده خوار قالور
مثال مغبچهٔ پیری بو مجلسده — زمان اولور نه جوان ونه میکسار قالور
بوزار سرایی سیل فنا بو مصطبه‌نك — نه رنك نشوه نه آلایش خمار قالور

یولنده بدبینانه ومتألمانه ترنملری ،

مجروح ایدك الله بیلور تیر جفادن — بیك کوشه کوروردك خم ابروی قضادن
سازین بره‌چالشدی کوروب مجلسی خالی — ناهید فلك زمزمهٔ کوش رسادن
بو مجلس پر دهشت بیداددہ آنجق — مظلوملر آهیدی کلن کوشه قفادن
بی رابطهٔ امن و امان نسخهٔ دولت — اولمشدی عبارت بر ایکی اهل هوادن
ماهیتی معلوم اولان اشخاص اراذل — بالاتر ایدی مرتبه‌ده نجم سهادن
اولمشدی هله شهریزك محشر آشوب — هرکوشه‌سی شور و شغب اهل شقادن

کبی دورك مدهش اختلاللرینی جانلاندیران تصویرلری جالب دقتدر .

غزلیاتی آراسنده عشق وهوس حسیاتیله ممتزج بدبین بر کوروش ، تسلیمیتکار بر فلسفه ، رندانه برکونی خوش کچیرمه تمایلی حس اولونور . عینی زمانده لسان چوق متین ، اسلوب قوتلی واستادانه‌در .

شراب ناز کتیردکجه نیم خواب سکا طوتار النده قدح ماه آفتاب سکا
§ سن ویریرسك عاریت بوجان محزونی بکا سندن آیرلق همان اولمکدر ای خونی بکا
§ مژکانلر آفت دل و عاشق نکاه مست کشور خراب شور سپه پادشاه مست
§ نه غمزه‌دن نه غم یار پر جفادندر بزم شکایتز بخت بی وفادندر
§ ساقی فروغ میدن رویکده تاب کوستر کرمیت حیادن خورشیده آب کوستر
§ سعادت دوجهان منصب وفاق ایستر زمانه دولتی سرمایهٔ نفاق ایستر
§ تا جلوه‌که برق بلا خرمنمزدر خاکستر دوزخ چمن کلشنمزدر
§ کیمك قوینده‌سك شب زنده‌دار وصلنك کیمدر عزیمت‌خوان برجیس اقتدار دعوتك کیمدر
§ باشلاسه شیوه‌یه بیك ناز ایله چشم سیهك دوشورور بردلی بیك دامه شکنج کلهك
§ صبا مکر اوشه دلنوازدن کلدك طریق جوری قویوب سمت نازدن کلدك

مطلعلی غزللری اولدقجه پارلاق خیاللر ، جاذب مجازلرله کوزه چارپار .

نایك که چیقار زمزمه سوراخلرندن بلبللر اوتر صانکه کلك شاخلرندن
§ هوای عشقه‌اویوب کوی یاره‌دك کیده‌رز نسیم صبحه رفیقز بهاره‌دك کیده‌رز
§ بار غمه طاقت یوق ایکن محملزده بر جای صفا یوق واراجق منزلزده

مطلعلی غزللری پك معروفدر .

نائلینك شیوهٔ مختاری ، دینیله بیلیرکه بر طرفدن ذوق وهوس شعرلری طریقیله ندیمی ، دیکر طرفدن بدبین کوروشی ، لاقید قدرپرستلکیله نابی‌یی یتیشدیرمکه خادم بر حرکت شعریه‌یه سبب اولمشدر .

فی‌الحقیقه نائلیده کرك معنا وموضوع ، کرك لسان واسلوب اعتباریله نفعی ویحیادن نابی وندیمه دوغرو یوروین وعادتا ماضی ایله استقبالی بربرینه وصل ایدن ممتزج تمایللر پك بارزدر .

نائلی‌یه « قدیم » دینیلمسی ، اون اوچنجی قرن هجری اواسطنده ظهور ایدن وعینی مخلصی قوللانان دیکر برشاعردن تفریقی ایچوندر .

فهیم قدیم

نائلی کبی « فهیم قدیم » کده اصل اسمی مصطفادر ؛ ینه اونك کبی ، اون اوچنجی قرن هجریده شهرت آلان خواجه فهیم افندیدن تفریق ایدلمك ایچون « قدیم » صفتیله یاد اولونور . ١٠٥٤ده مصر بکلربکیسی اولان ایوب پاشایه منسوب برذات ایدی . مراد رابع ،

ابراهیم و محمد رابع دورلرنده یاشامش، نائلی کبی نفعی ویحیی یوللرینه سلوك ایتمش، بونکله برابر بعض شخصی وخصوصی تمایللریله عصرینك تأثیراتنی کوسترمش ونابی وندیم مکتبلرینه قاپی آچمش اساتذهٔ شعرادندر . دیوانی مطبوع دکلدر. قصائد قسمنده ایکی نعت شریف، برستایش مولانا ، اون قدر قصیده ، بر قاچ قصیده بجه ، برترجیع واوچ ترکیب بند ، برمثمن و یدی قطعه ، غزلیات قسمنده اوچیوزه یاقین غزل ، بر قاچ تاریخ و آلتمشه یاقین رباعی واردر .

مهرومه کیم دیدرلر عالمی هرروز وشب　　دور ناهموار افلاکه کولرلر روز و شب

مطلعلی نعت شریفنك هر ایلك مصراعنده ـ ردیف اولان « روز وشب » ه مقابل ـ « مهرومه » افاده‌سنك تکرارینی التزام ایله‌مکله لفظه مستند بریکیلك کوسترمش، حضرت مولانا ایچون یازدیغی برستایشنده « سماع » ردیفیله برنوع مراعات نظیر التزام ایتمشدر . سلطان مراد رابعه یازدیغی « تموزیه » ایله ایوب پاشایه یازدیغی « نیایه » و « عیدیه » ، امین دفتر عونی افندی ایله مصر یکی چری آغاسی نوه‌لی محمد آغایه یازدیغی قصیده‌لر آهنك اعتباریله نفعی‌یه بکزه‌دلمك ایسته‌نیلمش کورونور . بونلرك خارجنده دوغرودن دوغرویه شخصه خطاب ایتمه‌ین « قصیدهٔ فخریه و ساقی‌نامه » ، « قصیدهٔ شکوه کونهٔ فخریه » ، « حسبحال خود » ، «اندرحقیقت مجاز آلود» سرنامه‌لی شعرلری و « قصیده بجه » نامنی ویردیکی بعض کوچوك مدحیه‌لری عادتا شکلاً برر اختراع کبیدر . ائمهٔ اثنا عشر ایچون یازدیغی

تا کی غم خجلت شهیدان　　من بعد اولهیم او شوخه قربان

ترجیعخانه‌سنده‌کی ترجیع بندی ایله

ای خال و خطکدن آشکارا　　معنیٔ رموز لفظ غوغا

بیتیله باشلایان « ترکیب بند عاشقانه » سی ،

یاربی اخترم نه سیه رو چراغ اولور　　کازاره دوشسه پرتوی مرغانه زاغ اولور

مطلعلی شکایت آمیز ترکیب بندی وبالخاصه « معشر ترکیب عاشقانه » نامنی طاشیان وهر بندی مسلسل ، یعنی هر مصراعی یکقافیه بولونان :

ای نکاه غضبی مست می نخوت ناز　　غمزه‌سی ساقیٔ جام اجل اهل نیاز
ای فروغ رخ خویکرده‌سی خورشید کداز　　ای لبی نادره کلبرك کل کلشن راز .

قورقارم رازیمی فاش ایده او چشم غماز آشنا اولدی دله غمزهٔ بیگانه نواز
شب هجر وغم زلف ودل سودا پرداز اختیاری دکل آه ایلر ایسهم دور ودراز
آه ایدهرسهم نوله سوداك ایله دولمش کوکلم
خبرم یوق که سنك عاشقك اولمش کوکلم

بندیله باشلایان ترکیب بندی ، نفعینك

کوزاوجیله عاشقه که لطف ایدر کاهی عتاب برسؤاله یرقوماز اول غمزهٔ حاضر جواب

بیتنی تثمیناً وینه هر بندی مسلسل اوله‌رق یازدیغی ترجیع بند مثمن الك جالب دقت شعرلری جمله‌سندندر . قصیده وغزل طرزلرینك یکنسق اداسنی براز ده کیشدیرن ترجیع وترکیب وامثالی طرزلره بودورده ایچه هوس کوسترلدیکی حس اولونیور .

غزللرنده ردیف میلی فضله‌جه‌در . بعضاً صوفیانه ، اکثریا عاشقانه وهوسپرورانه اولان غزلیاتی آراسنده چوغی نظیره‌پردازلق یولنده یازلمش شیلردر .

ای طره‌لری سنبل صحرای قیامت خطکده عیان سر تماشای قیامت
§ عشق اولمایجه سوزش آهه نه اعتبار آتش کرك دخان سیاهه نه اعتبار
§ ایدهرسه اول بت شیرین دهان رقص کف عاشقده ایلر دین وجان رقص
§ خنجر غمزه‌سیله یار ایلدی دللری تلف تیر نکاهنه مکر اوله دل قضا هدف
§ چشمك کبی دللرده آلفته‌میدر بیلسهك دللر کبی زلفك‌ده آشفته‌میدر بیلسهك
§ نه‌در بیهوده ظالم مکر و آلك هلاك ایتدی بنی غنج و دلالك
§ مجلسده کیجه دلبره مستانه صاریلسهم صوندقجه بکا ناز ایله پیمانه صاریلسهم
§ جلاد قضا اولدی کبی چشم سیاهی آلدی آلنه غمزه‌سی شمشیر نکاهی

مطلعلی غزللری کبی نسبةً صمیمی حسیات ارائه ایده‌نلری محدوددر .

تا که اولدی چشم دلبر صلح دشمن جنك دوست اولدیلر ناچار دللر صلح دشمن جنك دوست

مطلعلی غزل کبی اوزون وزور ردیفلره فضله‌جه میلی ، اکثریا غزللرنده برتکلف وتصنع شائبه‌سی کوستریر . تاریخلرنده وفارسی غزل بی نقطنده لفظ صنعتی میلی غالبدر . رباعیلرینه‌ده اهمیت ویرمش وغزلیات کبی اونلری‌ده الفبا ترتیبی ایله دیزمشدر .

فهیم ، قابلیت ادبیه‌جه آزچوق نائلی‌یه مشابهت کوستریر : اوده نفعی ویحیی طرزلرینی نابی یولنه سوق ایده‌رك نابی وندیم مکتبلرینی احضاره وسیله اولمش بر شاعردر . مع هذا فهیم نائلی قدر استاد واسلوبجه اودرجه‌ده تراشیده اولمامسنه مقابل دها زیاده لفظی صنعتلره میال اولمغله رفیقندن تفریق ایدیله‌بیلیر .

نابی و آثاری

بو نصف عصرده یتیشه‌رك اون ایکنجی قرن هجری اوائلنده‌ده عمر سورمش ، ادبیاتمزده باشلیجه بر مکتبه نامی علم اتخاذ ایدلمش اولان مشهور شاعر نابینك اصل اسمی « یوسف » اولوب کندیسی « رها » نامی‌ده ویریلن « اورفه » شهرندندر . تقریباً ١٠٣٦ تاریخلرنده اورفه‌ده تولد ایده‌رك ایلك تحصیلنی اوراده یاپمش ، آوجی سلطان محمدزماننده استانبوله کله‌رك پادشاهك بك زیاده منظوری اولان مصاحب مصطفی پاشایه انتساب ایله‌مشدر. نابینك مصاحب پاشایه اولان علاقه‌سی بك قوتلیدر . زمان اقبالنده بر چوق قصیده‌لر یازدیغی کبی دوچار عزل اولدیغی وقتده ـ اوزمانه قدر امثالنه تصادف ایدلمه‌ین ـ « عزلیه » سیله تسلیتنه شتاب ایتمشدر . بر آرالق مصطفی پاشانك حمایه و دلالتیله حجازه کیده‌رك فریضهٔ حجی ایفا ایله‌مش ، بو مناسبتله سفر حجی و احوال حجازی مصور « تحفة‌الحرمین » نی یازمشدر . عودتنده مصطفی پاشانك کتخداسی اولمش ، وفاتنه قدر پاشاسنه صادق قاله‌رق ارتحالندن صوکره اورفه‌یه‌عودت وکاه اوراده ، کاه حلبده امرار حیات ایله‌مشدر . حلبه والی اولان بالطه‌جی محمد پاشا نابی‌یی حمایه ایده‌رك سلطان احمد ثالث زماننده ایکنجی دفعه صدارتله استانبوله کیده‌رکن برابر کوتورمش ، بوصورتله نابی اولجه سنه‌لرجه عمر سوردیکی استانبول حیاتنه یکیدن قاووشمشدر . نابی بودفعه باش محاسبه‌جیلك منصبنه تعیین ایدلمش وشهیدعلی پاشازمان صدارتنده‌ده اقبالنی محافظه ایده‌رك ١١٢٤ تاریخنده ارتحال ایله قره‌جه احمد جوارنده‌دفن اولونمشدر. تاریخ وفاتنی شوفارسی قطعه ایله بالذات سویله‌مش اولدیغی مرویدر :

چون روح کمین نابی درلجهٔ نور آمد — ازتنگیٔ تن وارست در دار سرور آمد
تاریخ شناسان معنای شهود و غیب — گفتند پی تاریخ نابی بحضور آمد

نابی ، طول مدت معمر اولمش وسلطان محمد رابع دوریله احمدثالث دورینك برقسمنده استانبولده عمر سورمشدر . استانبولدن اوزاق بولوندیغی زمانلرده بیله شعرانك مقتدابهی اولمقدن کری قالمامش و اسمی شاعرلکك برتمثالی کبی آغیزلرده دولاشمش دورمشدر.

نابی ، زماننه قدر حکم سورن ادبیاتك منقسم اولدیغی هر وادی‌یه باش اورمش ، هرطرز و نوعده اثرلریله بویوك براحاطه کوسترمشدر . عربی وفارسی‌یه ، علوم وفلسفهٔ شرقیه‌یه عمیق بروقوفی واردی . ذکی ، خوش مزاج ، نکره‌کو بر ذات ایدی .

نابینك آثاری ، منثور « ذیل سیر » ، « تحفةالحرمین » و « منشـآت » ایله منظوم « دیوان » ، « خیریه » ، « خیر آباد » و « تحفهٔ دلکش نابی » دن عبارتدر .

ذیل سیر : ویسینك بالاده ذکری کچن سیری بدر کبری غزوه‌سـنه قدر یازیله‌رق اکمال ایدیله‌مه‌مش ایدی . نابی سیر ویسینك قالدیغی نقطه‌دن باشلایه‌رق مکهٔ مکرمه‌نك طرف نبویدن فتح وتسـخیرینه قدر اولان وقایعی یازمشـدر . اولجه نقل ایدلدیکی اوزره ویسی اثرینی ایکی‌یه آییرارق برینه « مکی » و دیکرینـه « مدنی » نامنی ویرمش ایدی ؛ فتح مکه ایله مکی و مدنی فرقی اورته‌دن قالقدیغی جهتله نابی‌ده بوندن ایلریسنی یازمامش اولسه کرکدر . نابی ذیل سیرده اسلوبجه ویسی‌یه متابعت کوسترمش ، ترکسی وشفیق افندی قدر آغیر اولمامقله برابر ، ایجه مصنع ومکلف بر لسان قوللانمشـدر . غزوهٔ خیبر بحثندن نقل ایدیلن شوسطرلره باقیکز :

« مرویدرکه طائفهٔ یهود بدنهود دخی اول کون قراب اقتدارلرنده اولان شمشیر غیرت‌الماعنده
« مضطر اولوب برادر زید اخترمرحب حارث یهودی تقاضـای مسقیٔ حمیتله کندویه هواخواه
« اتباع اولان برفوج ناهوشیارله میدان کار زاره پا کذار جسارت اولوب هجمهٔ اولاده ایکی مؤمنینی
« سرکران سلافهٔ شهادت ایلدی . مرتضای حیدردل کرم‌الله وجهه بوحالت مشاهده‌سندن سراپا
« موی بدن نازکترینی مژکان حلقهٔ چشم زره اولوب یکحملهٔ شیرانه ایله برق دشمن سوز
« ذوالفقاری اول خرمن ضلالك سربد منظرینه حواله ایدوب خون چرکابه کونن روغن چراغ
« پایهٔ دهلیز جحیم ایلدی ... »

تحفةالحرمین : بالاده ذکر ایدلدیکی اوزره نابینك حجه عزیمت وعودتنی ویولده تصادف ایلدیکی بلادك احوالنی مبین اوله‌رق یازدیغی برسیاحتنامه‌در . اسلوبی ذیل سیر کبی آغیر وتکلفلودر . اکثر سرلوحه‌لری منظوم مصراعلردن مرکبدر .

منشآت نابی : نابینك مختلف محررات و مکاتباتنی حاوی واکثریسی ینـه آغیرجه براسلوب ایله محرر براثردر . بوتون بواثرلرنده کورولدیکنه نظراً نابینك نثراسلوبی بالخاصه ویسی‌یه مشابه بر سیاقده‌در . جمله‌لر ترکسی ومعقبلرنده کورولدیکی قدر فضـله اوزون ومربوط دکلدر ؛ فقط آز چوق مقطوع ومنفصل اولان جمله‌لرك داخلنده مسـلسل ترکیبلر ، مسجع عباره‌لر ، غریب ونامأنوس کلمه‌لر ، عربی عبارات ، عربجه ، فارسی وتورکجه نظمپاره‌لر توالی ایده‌ر .

دیوان نابی : نابینك دیوانی ، بویوك حجمده مهم برکلیات آثار منظومه حالنده‌در . دیوانك ایلك قسمی ، علی‌المعتاد قصائدی محتویدر . حلب والیسی ابراهیم پاشـایه تقدیم

ایدلمش اولان ونابینك قدر پرست وتسلیمیتکار فلسفه سیله عموم شرقیه‌ده‌کی احاطه‌سنی کوسترن:

تعالی‌الله زهی دیوان طراز صورت ومعنی که‌جسم لفظ ایله روح مآلی أیله‌مش پیدا

مطلعلی « توحید باری » بر قسمك برنجی منظومه‌سیدر . عینی طرزده فلسفی برنسیب ایله باشلایان

نقش کوسترمك ایچون خامهٔ صنع استاد اولدی صیقل زده بونه ورق کون وفساد

مطلعلی نعت شریف بونی تعقیب ایده‌ر . بنه نعت شریفه متعلق اولان بر قطعه‌یی متعاقب ایکی فارسی نعت وبوندن صوکره‌ده

ایا حبیب خدا یا محمد عربی شفیع روز جزا یامحمد عربی

مطلعلی بردیکر نعت وار در . چهاریار کزین ، حضرت علی ، محی‌الدین عربی ، حضرت مولانا ، حلبلی شیخ ابوبکر حقلرنده‌کی مدحیه‌لردن صوکرا سلطان مصطفای ثانی‌یه یازدیغی

کوروندی غیرت حقدن مقدمات ظهور نه‌کوستریر کوره‌لم حضرت خدای غیور

مطلعلی جلوسیه کلیرکه بونده دولتك اوزمانکی پریشانیٔ حالی شوبیتلرله تصویر اولونور :

اکرچه بر نیجه‌دم اقتضای حکمتله مزاج دولتی چرخ ایتدی پایمال فتور
نظام عالمی بوزدی صواعق جانکاه بنای راحتی یقدی زلازل پر زور
خروش لطمهٔ طوفان بانزده ساله کیمك قودی ورق خاطرنده حرف شعور
اولوب نمونهٔ پروانه کاه کم شده شمع نجوم بی مهه دونمشدی عسکر منصور
مثال هالهٔ بی ماهتاب قالمش ایدی درون ملك حزین تخت سلطنت مغدور
بودولتك یوق ایدی برطبیب غم خواری مزاج مملکت اولمشدی عافیتدن دور
غبار غصه و کرمای غمدن اولمشدی شکسته طبع و سفردیده و ظفر معذور
خرابه طوتمش ایدی یوز مزارع اقبال ریاض مملکتی قاپلامشدی مار ایله مور

بوندن صوکره سلطان احمد ثالثه یازدیغی جلوسیه ، بعده مصاحب مصطفی پاشایه یازدیغی مدحیه‌لر مندرجدر . بونلر آراسنده الك کوزه چارپان اثر ، « عزلیه » درکه پاشانك دوچار عزل اولمسی اوزرینه مقام تسلیتده یازلمش بر قصیده‌در .

کیمدر اول کیم می‌منصبله اولوب شیرینکام آکا خمیازهٔ عزل اولمیه آخر انجام

مطلعلی اولان بو قصیده‌ده ادبار زماننده اقبال دوستلرینك کوستردکلری تحولی شویله تصویر ایده‌ر :

قنی کندو قولکم دیو پرستشلر ایدن أیله‌مز یولده دوچار اولنه بیله رد سلام
قنی اول ترك ادب دیو قعود أیله‌مه‌ین أیله‌مز شیمدی مجالسده بولوندقجه قیام

قنی کوردکجه کمان وش خم ایدن قامتی — زخم آچار تیر صفت شیمدی صدورایتسه کلام
قنی بیندکجه رکابه آصیلان چابکلر — دست شکواسین ایدرصوکره میانکیر لجام
قنی بربریسنه خدمت ایچون سبقت ایدن — شیمدی اکراه ایله بربرینه أیلر ابرام

بونی تعقیب ایدن و عمجه‌زاده حسین پاشایه تقدیم ایدلمش اولوب ، ممدوحك اسمنی ذکر ایلدیکی بیت کریزنده اومولماز بروزن بوزوقلنی کوزه چارپان [١]

لله‌الحمد اولوب معرکهٔ جنك تمام — بولدی عالم یکیدن صلح وصلاح ایله نظام

مطلعلی صلحیه ، قارلوجه معاهده‌سی ایچون یازلمشدر .

دال طبان مصطفی ، رامی محمد ، بالطه‌جی محمد [٢] ، قلایلی قوز احمد پاشالرك صدارتلرینی تهنیه ایچون یازدیغی قصیده‌لرله حلب والیسی جعفر پاشا ، مکه قاضیسی سید مصطفی افندی ـ که نابی‌یه ملازمت ویرمش ایدی ـ مدحنده‌کی قصیده‌لر ، بونلری تعقیب ایده‌ر .

بوقصیده‌لردن صوکره قافلهٔ حجاجی مصوراوچ بندلی برترکیب بند ایله درت تخمیسی موجوددر. تخمیسلردن روحی ، بهایی وفضولینك بررغزلنه عائد اولانلر اوقدر مهم دکل ایسه‌ده ینه « تخمیس » نامنی طاشیان وبر قسمی آتی‌یه درج ایدیلن ترجیع بند مخمس، نابینك تلقیات فلسفیه وقابلیت شاعرانه‌سنه دلالت خصوصنده پك قیمتداردر .

بو کلستانده بنچون نه‌کل ، نه شبنم وار — بوچار سوده نه‌داد وستد نه درهم وار
نه‌قدرت ونه تصرف نه بیش ونه کم وار — نه قوت ونه تعین نه زخم و مرهم وار
بو کارخانه‌ده بیلسه‌م نه‌یم بنم نه‌م وار

وجود جود الهی حیات بخش کریم — نفس عطیهٔ رحمت کلام فضل قدیم
بدن بنای خدا روح نفخهٔ تکریم — قوا ودیعهٔ قدرت حواس وضع حکیم
بو کارخانه‌ده بیلسه‌م نه‌یم بنم نه‌م وار

بوکارخانه‌ده بر باشقه کار وبارم یوق — نه‌وارسه‌جمله آنکدر براوزکه وارم یوق
جهانه کلمه‌ده کیتمکده اختیارم یوق — بنم بنم دییه‌جك ألده بر مدارم یوق
بوکارخانده بیلسه‌م نه‌یم بنم نه‌م وار

[١] هیکل بازوی اقبال حسین پاشا کیم — سلم قصر جلالی اولاماز هفت اجرام

بیتیدرکه ایلك مصراعنی وزنه صوقمق ایچون اسمی عنوانه اضافه ایله اوقومقدن باشقه چاره یوقدر.

[٢] بالطه‌جی محمد پاشانك صدارت ثانیه‌سنه یازلمش ازلان بوقصیده‌ده‌کی تاریخ مصراعنك یاننده مطبوع نسخه‌لرده ١١٢٦ تاریخی کورونیورسه‌ده بونك ١١١٦ ومصراع تاریخده‌کی (چیقدی) کلمه‌سنك (چتدی) شکلنده یازلمش اولمسی اقتضا ایده‌ر .

زمین بساط قدر چرخ خیمهٔ عظمت نجوم ثابت و سیار مشعل قدرت
جهان نتیجهٔ جود خزاین رحمت صحائف صور کون نسخهٔ حکمت
بوکارخانه‌ده بیلسه‌م نه‌یم بنم نه‌م وار ...
... عدمدن ایتدی بنی قدرتی برآورده غدامی ایلدی آماده رحم مادرده
نوال ظاهر و باطنله ایتدی پرورده بنمله چکدی ظهور جهانه پرده
بوکارخانه‌ده بیلسه‌م نه‌یم بنم نه‌م وار ....

بونی تعقیب ایدن اوزون، قیصه برچوق تاریخلر ایله دیوانك برنجی قسمی نهایت بولور.

ایکنجی قسم ، مثنوی طرزنده بعض مدحیه‌لرله باشلار : سلطان محمد رابعك « بارکاه نودوخته » سنی توصیف ، سلطان محمدی ومصاحب پاشایی مدح وثنا ایدن ایکی مثنوی ، ینه اوطرزده برنعت شریف وبرمدحیهٔ پادشاهی ، مصاحب پاشایه برمدحیه ، «کلشن دولت» نامیله دیوان همایون اصطلاحاتی جامع دیکر برمثنوی ، سلطان احمد ثالث زماننده سلحدار علی آغایه یازیلان منظوم برتشکرنامه ، بالطه‌جی محمد پاشانك سرایی مصور برمنظومه، شیخ حیدر اسکداری لساننده رامی محمد پاشایه یازیلان برمثنوی، مثنوی طرزنده ایکی قطعه ، بوقسمك مختلف القافیه نظملریدر . بوندن صوکرا عینی قسم داخلنده متحد القافیه قطعه وقصیده‌لر کلیر. بالطه‌جی محمد پاشانك ایکنجی صدارتی وسیله سیله یازدیغی :

حقك اولوب درنده نسیم عنایتی کلشن سرای رومه دوشوردکده قسمتی

مطلعلی قصیده‌نك نسیبنده نابی یکیدن استانبوله عزیمتنك اسبابی ایضاح ایده‌رکن ، بوکا نه جاه ومنصب ، نه خدام وجواری واحتشام، نه ثروت ونعمت آرزوسی سبب اوله‌مادیغنی سویلیه‌رك استانبوله اشتیاقنی ذکر ایده‌ر واستانبول شیوهٔ تکلمنی :

الفاظ سکرین ستانبولیاندن سمعك کنارلرده قالور دلده حسرتی
اول دلکشا مألفر، اول خرده نکته‌لر ممکنمیدر بوله عربستانده صورتی
اول جانفزا سخنلرك اول شوخ ادالرك عکاملر لساننه اولسونمی نسبتی
اولسونمی هیچ کلام ظریفانه‌یه بدن اصبر شوی تعالی تنقشع عبارتی
بعدی‌لك خطابلرندن کلیرمی هیچ لفظ آجانم آی افندم حلاوتی

بیتلریله مدح وتوصیف ایلر . شهیدعلی پاشایه یازیلان مدحیه‌لر ایله اسعد بکه ، « مغنیسا» ردیفنده حاجی ولی اغایه ، پیری چلبی‌یه ، دولت کرای خانه یازیلان قصیده‌لر بو قسمه نهایت ویرر .

« رباعی » سرلوحه‌سنی طاشیان اوچنجی قسم ، حقیقتده « غزلیات » قسمیدر.

مطبوع نسخه‌ده‌کی بوسرلوحه ، مبدأده اولان رباعینك سرلوحه‌سی ایکن سهواً قسمه سرنامه اتخاذ ایدلمش اولمالیدر . سبب ترتیب دیوان حقنده بر مقدمه ایله حلب والیسی سلحدار ابراهیم پاشایه بوقسمی اتحاف ایدن نابی الفبا ترتیبیله هر حرف مبدأنده بر رباعی بولوندورمش ، صوکره عینی حرف ایله مقفی غزللری درج أیله‌مشدر . بوقسمده طقوز یوزی متجاوز غزل ایله اوتوز قدر رباعی موجوددر . نابینك غزللری ، هر جنس و نوعدن ، هر قافیه‌دن ، کوزل و چیرکین پك چوق نمونه‌لری حاویدر . تصوف ، نعت ، مدح ، عشق ، هوسات نفسانیه ، اذواق عشرت پرورانه ، حکمیات ، ارسال مثل کبی غزل وادیسنده آز چوق قوللانیلمش هر موضوعده نادراً صمیمی ، بعضاً استادانه وصنعتکارانه ، اکثریاده جعلی ومبتذل یازیلر بوقسمی املا ایده‌ر .

دردنجی قسم ، «مقطعات» در : بر چوق قطعه‌لر ، الفبا ترتیبیله مرتب رباعیلر ، متعدد مطلع ومفردلر بوقسمده یر بولمشدر .

بشنجی قسم ، « معمیات » در . بوقسمده ، براسمی ویا بر کلمه‌یی نظماً رمز وایما ایدن معمالرله ، منظوم بیلمجه‌لر دیمك اولان لغزلر موجوددر .

آلتنجی قسم ، « دیوانچهٔ غزلیات فارسی » عنوانی حائزدر . تورکجه‌ده صائب تبریزی وانوری یوللرینه سالك اولان نابی عینی وادیده یازدیغی اوتوزی متجاوز فارسی غزل ایله حضرت مولانا ، ملاجامی ، یاوز سلطان سلیم ، فیضی هندی ، شفائی ، عرفی شیرازی ، صائب تبریزی ، کلیم همدانی ، نظیری ، شوکت بخاری ، میلی ، غریبی ، طالب کبی فارسی شعرده شهرت آلمش قدما ومعاصرینك بعض غزللرینه یازلمش تخمیسلری بوقسمه درج أیله‌مشدر . بوقسمك نهایتلرنده تورکجه مثنوی طرزنده ایکی کوچوك حکایهٔ منظومه ایله دیوانك ترتیبندن صوکرا أله کچن بر قاچ غزل‌ده واردر .

یدنجی قسم ، « خیریهٔ نابی » در .

خیریهٔ نابی : « فعلاتن فعلاتن فعلن » وزننده ومثنوی طرزنده یازلمش اولان بو اثر ، نابینك پك سوکیلی مخدومی ابوالخیر نامنه اتحاف ایلدیکی منظوم بر نصیحتنامه‌در . سرلوحه‌لری بیله اکثریتله منظومدر . بونده نابی اولادینه وظائف دینیه‌دن باشلایارق حیاتده لازم اوله بیله‌جك هرشیٔ حقنده تجاربندن متحصل افکارینی نقل و تلقینه چالیشیر . بعض فکرلرینك غرابتی ایله برابر ، کرك موضوعنك نوزمینلکی ، کرك افکارینك زمانه دلالتی وکرك اسلوبی اعتباریله نابینك الك برکزیده اثرلرندن بری عد اولونه بیلیر .

تحفهٔ دلکسر نابی : مصاحب مصطفی پاشایه اتحافاً ، بربرینه مربوط متعدد کوچوك حکایه‌لری جامع اوله‌رق « تحفهٔ امثال » نامیله و ـ دیوانندەکی ایکی حکایهٔ منظومه کبی ـ « مفتعلن مفتعلن فاعلن » وزننده تألیف ایدلمش مثنوی طرزنده براثردر .

ضیر آباد : نابینك اواخر حیاتنده قسماً شیخ عطاردن ترجمه‌وقسماً ابداع اوله‌رق وجوده کتیردیکی برحکایه‌در . « مفعول مفاعلن فعولن » وزننده ومثنوی طرزنده‌در . باش طرفنده تحمید ، نعت ، معراجیه ، سلطان احمده مدحیه و سبب تألیف واردر . بعده اصل حکایه‌یه کیریشیلیر : حکایه‌نك قسم اولی شیخ عطاردن مترجمدر . جرجان شاهی خرم شاهك پك سودیکی محبوبی جاویدی بر بزم عشرتده ، شاعری فخر جرجانه هدیه وفخرك اعتذارلرینه قارشی سرخوشلق سوقیله اصرار ایلدیکنی ، ناچار قبول ایدن شاعرك شاه حرمه کیتدکدن صوکره ایرته‌سی کونی اعاده ایده‌بیلمك اوزره جاویدی اوه کوتورمیه‌رك شاهك تختی آلتده بولونان وکندی عبادت وانزواسنه مخصوص اولان سردابه قویه‌رق آنختارنی خزینه‌داره تودیع ایتدیکنی ، ایرته‌سی کونی شاهه ماجرا آکلاتیلوب سرداب آچیلنجه شمعه‌لردن بری دوشه‌رك جاویدی یاتاغنده یاقوب کول ایتدیکی آکلاشیلدیغنی ، شاهك یأسندن وزراسنه تودیع حکومتله سردابده اختیار عزلت ایلدیکنی ، فخر جرجانك ده کدرندن داغلره دوشدیکنی مصور اولان بوایلك قسم ، نابی طرفندن کافی کوریله‌بیور . بالذات نابینك علاوه ایتدیکی قسملر ، غریب تصادفلر ایله مالی یکی برحکایه‌در : جرجانده چالاك اسمنده غایت ماهر برخرسز وارمش که شاهك سرایی صویمق ایچون اوندن سرایده‌کی سردابه منتهی تحت‌الارض بر یول یاپمش ؛ یانغین کیجه‌سی بویولك مدخلندن دومان چیقدیغنی کوره‌رك سردابه کیرمش وجاویدی قورتارمش . شاه سردابه کیروب‌ده بو یولی کشف ایدنجه چالاکك اوینه کیدیرك اوراده جاویدی کورویور . جاوید پنجره‌دن آتلایوب قاچیور ؛ شاه اونی ، چالاك‌ده هر ایکیسنی تعقیب ایدییور . خرسزی آرایان عسسلرده آردلرینه دوشویور . برچیقماز سوقاغه کیرن جاویدخراب برمسجد حولیسنده برآغاچه صیچرایه‌رق دالك قیرلمسیله آلتنده‌کی دولابلی قویویه دوشویور ؛ شاه ایله چالاك‌ده آردنجه قویویه آتیلیورلر . قویونك دیبنده‌کی صو مجرسنی تعقیباً صولر ایچنده یورویه‌رك دیکر برقویونك ایپنه صاریلوب بر باغچه‌یه چیقیورلر . بو باغچه‌ده اوك صاحبه‌سی اولان کنج وکوزەل برقیزی ، کندیسنه مسلط اولان طمطام اسمنده مدهش برجانی ایله بش نفر عونه‌سنك آلنده کورویورلر . احتیاط ایله قویو آغزنده اختفا ایدن چالاك کندینی

کوسترمیور ؛ فقط شاه‌ایله جاوید یاقالانه‌رق حیدودك تزییفلرینه اوغرایورلر. چالاك کمال مهارتله داروی هوشبر استعمال ایده‌رك طمطامك عونه‌سنی و صوکره تام قیزه تسلط ایده‌جکی اثناده قیلیجله آرقه‌دن ووراق طمطامی اولدورویور . شاه ، قیزه و کیزلندیکی یردن چیقان والده‌سنه التفات ایده‌رك ، چالاکك اوینه واورادن جاویدایله برابر تحت‌الارض یولدن سردابه عودت ایدییور . شاهك منت و مودتنی قازانان چالاك‌ده ایرته‌سی کون سرایده اثبات وجود ایتمك وعدیله أونده قالیور .

حکایه بونکله‌ده بیتمیور : شاهك رقیبی اولان کرمان شاهی طرفندن خرم شاهی کیزلیجه اسیر ایدوب کتیرمك اوزره جرجانه کونده‌رلمش اولان فدایی شبرو ، شاهك انزوا.نی فرصت بیله‌رك او کیجه نوبتجیلری دارو ایله اویودوب سردابه کیرمش ؛ شاه وجاوید عودتلرنده‌دارو ایله اویوتوله‌رق شبروك ألنه دوشویورلر. شاهی یوکله‌نمش اولارق سرای دیوارندن اینرکن پنجره‌سندن کوره‌ن چالاك یتیشوب شبروی اسیر وشاهی تخلیص ایدییور وبودفعه شاه ایله برابر اوده سردابه کلیور . ایرته‌سی کون شاه ، جاوید وچالاك ایله برابر میدانه چیقیور وعودت ایدن فخر جرجانه ماجرایی حکایه ایدییور . جاوید ایله باغچه‌ده‌کی قیزك عشقلرینی آکلایان شاه ، بوایکی کنجی أولندیریور . دوکونی متعاقب اورطه‌دن غائب اولان چالاك ، کرمانه کیدوب برحیله ایله کرمان شاهنی کتیره‌رك فدایینك یاننه باغلایور : شاه ، دشمننه غالب واونی عفو ایله مفتخر ، جاوید مسعود ، چالاك‌ده حرمت عمومیه ایله محاط اوله‌رق عمر سورویورلر .

چوق وقعه‌لی وپك خیالی بر ماصاله بکزه‌ین بوحکایه ، شیخ غالبك تنقیدینه و « حسن و عشق » ی تألیفنه وسیله اولمشدر .

نابی ، بواثرلریله اوزمانه قدر ادبیاتمزده تأسس أیله‌مش اولان بوتون انواع ادبیه‌ده قلمنی تجربه‌ایتمش، عادتا کندیسنه قدر موجود ادبیاتك برکوچوك موده‌لی حالنه کلمشدر. اسلوبی اوزمانه قدر معتبر بوتون اساسلره رعایت ایتمکله برابر برآز فضله تفلسفه مائل ، برپارچه‌ده آچیق افاده‌یه متمایلدر . کلمه‌لرنده غرابت ، ترکیبلرنده مغلقیت ، افاده‌لرنده مطولیت اوقدر فضله‌دکلدر. بونکله برابر ساده‌له‌شمك آرزوسیله اکثریا ابتذاله وعامیانه‌لکه دوشمکدن کندینی آلامامشدر. لفظ صنعتلرینه فضله‌میل کوسترمش، فلسفی ملاحظه‌لرینی ارسال مثل ویا ایجاد امثال ایله تأیید ایتمك ایسترکن چوق کره عادیله‌شدیرمشدر . چوق وهرنوعدن اثر یازمق آرزوسی‌ده اکثریت آثارینی دکرسز برحاله دوشورمشدر .

بونکله برابر نابی ، آثارینك کثرتی واسلوبنك جاذبه‌سیله دورنده پك بویوك برقیمت قازانمش ، کرك زماننده وکرك اوندن صوکره‌کی عصرلرده مکتب صاحبی ، مقتدابه بر استاد حرمتیله تلقی اولونمشدر . معاصرلری عمومیتله کندیسنه اقتدا ایلدکلری کبی ، ندیم وپیرولری مستثنا اوله‌رق ، عصر متعاقبده‌ده مسلکی حکم سورمش ، کندی زماننده ثابت ، وجدی ، اون ایکنجی عصر هجریده سید وهبی ، منیف ، حامی ، قوجه راغب پاشا ، چلبی زاده عاصم ، اون اوچنجی قرن هجریده عزت ملا ، خواجه فهیم ، حتی تجدد دوره‌سنده بیله ـ قدماپرستلر شویله دورسون، مجددلر آراسنده ـ جودت ، ضیا، منیف پاشالر کبی اعاظم نابی یولنده شعرلرله شهرت آلمشدر .

زماننده شهرت ومرغوبیتنی چکه‌مه‌ینلر و

نابی‌یی نابی ایدن حسن نظر اورفه کوردنده ظرافت نه کزر

یولنو تزییفلرده بولونانلر اولمشدر . فقط نابی‌یی جدی برصورتده ایلك تنقید ایدن شیخ غالبدر . هویت ادبیه‌سنی مزیات ونواقصیله اظهار ایدوب میدانه چیقاران‌ده رجائی زاده اکرم بك مرحوم اولمشدر .

مع هذا بوتون نقصانلرینه رغماً نابی اسکی ادبیات تاریخنك مهم برتکامل مرحله‌سیدر: اوزمانه قدر دوام ایدن طرز ادبی نفسنده جمع وآنی ایچون مؤسس بریکی شیوهٔ شاعریت احضار ایده‌ن بواستادك برادبی مکتب صاحبی اولدیغنی انکار ممکن دکلدر .

نظیم

١٠٥٩ تاریخنده قاسم پاشاده تولد ایتمش اولان نظیم ، کنج یاشنده سرای همایونه داخل اولمش ، اندرون تربیه‌سی آله‌رق شعره استعداد کوسترمش ، سلطان محمدرابعك التفات مخصوصنه نائل اوله‌رق کیلارخاصه‌یه مأمور اولمش ، نوبجی باشیلق وقورویمیشجی باشیلق منصبلرینه قدر یوکسه‌لدکدن صکرا اختیار تقاعدله حجه کیتمش وبعدالحج مدینهٔ منوره‌ده مجاور اوله‌رق قالوب ١١٣٩ ده ارتحال أیله‌مشدر. طریقت مولویه‌یه منسوب ایدی.

نظیم ، بودورك اك دیندار برشاعری کورونور . بوتون قوتنی بالخاصه نعت شریف نبوی ایرادینه ویرمش وبویله‌لکله دیوانی بر برات غفران حالنه کتیرمشدر . توحید ،

مناجات ، تحمید ، نعت یولنده‌کی منظومه‌لری خارجنده اهمیتلی بر اثر شاعریتی یوقدر . بویوك برجلد تشکیل ایدن دیوانی ، « سنبله‌ٔ سنبله‌زار قدیم » ، « پیشرو فوج سپاه قدیم » ، « مصراع برجستهٔ نظم کریم » ، « حرز امان دل وجان نظیم » ، « تیغ طلسم درکنج حکیم » سرلوحه‌لریله بش قسمه آیرلمشدر . بونلرك هربری آیری بر دیوان کیبدر . بشیوز بویوك صحیفه دولدوران دیوانك قسم اعظمنی رسالتپناه افندمز حقنده یازلمش قصیده ، غزل ، قطعه ، ترجیع وترکیب ، رباعی ، مثنوی شکللرنده نعتلر تشکیل ایده‌ر . سلطان محمد رابعه ، سلطان مصطفای ثانی‌یه ، سلطان احمد ثالثه ، سلیم کرای خانه ، مصاحب مصطفی و وزیر احمد پاشالره وسائر رجاله خطاباً یازلمش مدحیه‌لرله تواریخ عمومیتله نفعی ونابی تقلیدیدر . فهیمه تقلیداً یازدیغی « روز وشب » قصیده‌سیله ینه او طرزده اولان « تیغ وقلم » و « شتر وحجره » قصیده‌لرنده بوس‌بوتون لفظ‌پرست قالمغه مجبور اولمشدر . آلتمشدن فضله بویوك قصیده‌سی ویوزلرجه غزلیاتی هپ نعت شریفه تخصیص ایدلدیکی کبی ، برچوق قطعه وغزللرنده و ـ ازجمله بشر بیتلی وقافیه‌لری حروف هجا ترتیبنه تابع یکرمی‌سکز بنددن مرکب اولان ترکیب بندی کبی ـ متعدد ترجیع وترکیبلرنده ، مسدس ومخمس یوللو اثرلرنده ، مثنویلرنده‌ده اکثریا نعت موضوعنی ترجیح ایله‌مشدر . نعوت ایله مدحیات خارجنده ، یالکز « داستان هجر وخیال » نامنی طاشیان تصوفی و فن صرف حقنده یازلمش تعلیمی ایکی مثنویسیله بعض خوش مشربانه شرقیلری واردر .

مریم فکرم اولوب حاملهٔ فیض خدا — دوغدی کهوارهٔ طبعمده مسیح معنا
§ سرکشانه برق سوزاندر کلاه سروری — شعله‌در زیرا که شمع مجلسك تاج سری
§ حضر اندیشه اولوب وادیٔ معناده رفیق — عزم راه ایلدم الله ولی‌التوفیق
§ هوای نفس ایله ویردك شتاب جان حزینه — فغان که صرف حیات ایلدك خزینه خزینه
§ مرحبای شب که اولدك لطف حقك مظهری — سنده اشراق ایتدی خیل انبیانك مفخری
§ علی‌الصباح که فیض نسیم غالیه‌سا — جهانی ایلدی عنبر شمیم و روح افزا
§ ایا شهنشه ابرار السلام علیك — ملاذ و ملجأ احرار السلام علیك

مطلعلی نعتلری الك معتبر اثرلرندن معدوددر .

صورت عمومیه‌ده نظیم ، بدیین فلسفه‌لی ، صیقی دیندار ، لفظه و صنایع لفظیه‌یه چوق مراقلی ، کثرت وتنوع آرزوسنی شکله ربط ایتمش ، حساسیتی محدود ، مخیله‌سی ابداعدن زیاده تحویل شکل ایله تقلیده مستعد بر شاعردر . نابی‌یه اقتدا ایتمش ودرجه فرقیله ، اونك کبی چوق و متفلسفانه اثرلر وجوده کتیرمکه چالیشمشدر . ندیمه متمایل کورونن بعض شرقیلرنده بیله لفظ میلی کندیسنی حس ایتدیریر .

ثابت

اصل اسمی « علاءالدین علی » اولان ثابت، بوسنه‌نك اوزیجه قصبه‌سنده تولد ایتمش، اوراده تحصیلنی اکمال ایلدکدن صوکره والی سیدی محمد پاشانك حمایه‌سنه مظهر اولمش، او سایه‌ده طریق علمیده تفیض ایده‌رك بالآخره شیخ‌الاسلام فیض‌الله افندینك ده محیلری صیراسنه کچمشدر . متعدد مولویتلرده بولنه‌رق او زمان شهرتی عیوقه‌چیقان نابی‌یه اقتدا ایله دورك باشلیجه شعراسی عدادینه داخل اولان ثابتده باشلیجه کوزه چارپان نقطه‌لر، ارسال مثل دینیلن وشعر آراسنه ضروب امثال ادخال ایتمکدن عبارت اولان طرزه فضله بر میل کوستر مسی، حتی بو اوغورده نفعی مکتبنده اوقدر اهمیت ویریلن آهنك سلاست، انتخاب الفاظ عمده‌لرینی بیله بعضاً فائده‌یه راضی اولمسی، برده منظوم حکایه‌لرنده ـ خیرآباده اولدیغی کبی ـ تصوفی موضوعلردن تباعدایله‌مسیدر. ثابت دورنده بویوك برشهرت قازانمش، عصرك رئیس شعراسی صاییلان نابی ایله جمیله‌لر و نظیره‌لر تعاطی ایتمش، استادی و بر درجه‌یه قدر رقیبی اولان نابی ایله عینی سنه‌ده، ١١٢٤ ده ارتحال أیله‌مشدر.

آثاری مرتب وغیر مطبوع دیوانی ایله « ظفرنامه »، « ادهم وهما »، « بزبرنامه » و « دره‌نامه » اسملی مثنویلرندن عبارتدر . بعض تذکره‌لرده صاحب خمسه اولدیغندن بحث ایدلمش ایسه‌ده بودرت مثنوی‌یه بشنجی اولان اثرك اسم وجسمنه تصادف ایدیله‌مه‌مکده‌در. بونلردن « ادهم وهما » نك تصادف ایتدیکمز نسخه‌لری‌ده حکایه‌یی یاریم براقمقده‌در . دیوانده اون بش قدر قصیده، اوتوزه قریب تاریخ، ایکی ترجیع بند، ایکی تخمیس، بر قاچ لغز، « انفیه » سر لوحه‌لی بر هزلیه ایله اوچیوز اللی قدر غزل، بعض قطعات، رباعیات و مفردات موجوددر . دیوانك ابتداسنده اوچ « نعت شریف » موجوددرکه بونلردن بالخاصه :

خوشا فرخنده اختر لیلهٔ ممتاز و مستثنا که عنوان برات قدر یدر سر سورهٔ اسرا

مطلعلی اولان معراجیه نسیبلی نعت ایله سامی طرفندن تنظیر ایدیلن :

کل ای کوکل اولهلم دلکشود چشم شهود یه‌تر بو کوریٔ ذل و هوان بودونبود

مطلعلی نعت شریف پك مشهوردر . قصائدی باشلیجه شیخ‌الاسلام فیض‌الله، صادق محمد،

سید علی افندیلرله سلیم کرای خانه ووزرادن عموجه زاده حسین ، علی ، بالطه‌جی محمد پاشالرله توقیعی بحری پاشایه خطاباً یازلمشدر . سلیم کرایه یازدیغی ظفر تبریکنی متضمن قصیده ایله صدر روم محمد افندی‌یه خطاب ایدن « عید » ردیفلی مدحیه، عموجه زاده حسین پاشایه عائد اولان

شکره بادی که بفتوای امام اسلام شربت صلح حلال اولدی‌می جنك حرام

مطلعلی صلحیه ، فیض‌الله افندی‌یه یازدیغی

قطار قافلهٔ نو بهاری باد نسیم طاغیتمش ایدی ایدوب هپ طویله‌یی تسلیم

مطلعلی مدحیه ایله باقی‌یه تقلیداً یازدیغی « سنبل » قصیده‌سی بونلرك اك جالب دقت اولانلریدر. باقی ، نفعی ، نابی یوللرنده یازلمش اولان قصائدنده ، مثلا بالطه‌جی محمد پاشایی مدح ایچون رمضانیه یازارکن ،

یوم شك صحبتنه شیره صیقارکن یاران صیق بوغازایتدی باصوب شحنهٔ شهررمضان
آلنورمی رمضان صوفیلرندن مصحف رحله نك نوبتنی بکلمه‌نجه انسان
جان ویریر راحت حلقومه اسیر حلوا کلسه افسردکیٔ صوم ایله حلقومنه جان

یولنده‌خاییده مضمونلر ایراد ایتمسی حسبیله یوکسك برقیمته مالك عد ایدیله‌مز . ترجیع بندلرندن بری آلتیشر مصراعلی یدی بنددن مرکب اولوب

فرقه دوشسه نهال قلمکدن سایه قالقسه‌م آمده یا بلدهٔ مغنیسایه

و دیکری دزدر بیتلی دوقوز بنددن مرکب اوله‌رق

دوشدم خیال منصب ایله غم شکنجنه اوغراتدی بو امید بنی اومه رنجنه

ترجیعخانه‌سنده‌در ؛ هر ایکیسی‌ده جاه ومقام استدعاسنه وسیله اوله‌رق یازلدیغی کورولیور.

ثابتك غزلیاتی ، نابی طرزنده‌در ؛ فقط نابی قدر آغیر فلسفه‌لی دکلدر . بالعکس ثابتده عشق وهوسه حتی هوا پرستانه وبر پارچه پرده بیرونانه بر تمایل محسوسدر .

اوشوخ مست یاتورکن کتیردی خواب بکا حرامی أیله‌مز ایتدکلرین شراب بکا
§ محجوبدر اول غنجهٔ آداب آچیلماز تا اوپمیجك آغزینی شاپ شاپ آچیلماز
§ ثقلق آشکاردر کمرك چوزه‌لم سکا باردر کمر

مطلعلی غزللر کبی آچیق ومادیتپرورانه یازلمش یازیلری واردر. مع هذا بونلرك یانی باشنده

شمیم زلف نکاری که مسك رومیدر قوقوتمایان دل مسکینه بخت شومیدر
§ دوشمسه چاه زنخدانه او مسکین خاللر أیله‌مزدی جستجو زلفك صالوب چنکاللر

یوللو زوراکی تخیللر و لفظ اسارتلری بویوك برکثرتله کندینی کوستریر.

ظفرنامه : سلطان سلیمان ثالث زماننده قریم خانی سلیم کرای خانك طونه آغیزلرندن « کیلی » ده اجرا ایلدیکی بر محاربه‌یی تصویر و تبریك مقصدیله قلمه آلنمشدر . « فعولن فعولن فعولن فعول» وزننده‌در. قلمه خطاب ایدن برمقدمه‌ایله سلطان سلیمانك جلوسنی، سلیم کرایه نامه تسطیریله آنك وصولنی ، پادشاه ایله ملاقاتنی، بالمذاکره سلیم کرایك کیلی مشتاسنه عزیمتنی ، بویوك برمحاربه ایده‌رك مظفریتنی مصوردر . مقدمه‌ده

اوروب نظم لیلا و مجنونه ال دلی‌یه سوز آتمه صاقین واز کل
نه در کار و بارك بر ایرغاد ایله باشك درده اوغراتمه فرهاد ایله
نیدرسنك کوروب قصهٔ وامق نه شیطانی کورده نه لاحول اوقو

بیتلریله قدماجه معتاد اولان حکایات عاشقانه‌یی استخفاف ایده‌رك

سن ای خامه اوغراتمامش سمت بول آیاق باصمادق یرده جولانکر اول
الك عورتی ملکمه کیرمه‌سین بکنمزسنه یاران قیزین ویرمه‌سین

سوزلریله ره‌نارفته‌یه سلوك ایده‌جکنی ایما ایده‌ر . بونکله برابر ظفرنامه‌نك اکثر اقسامی جلوس ، ملاقات ، اسباب دارات و احتشام و شتا تصویرلری کبی هیچ‌ده نانوشته‌اولمیان شیلردر. حرب وظفر تصویرلرنده‌بیله نفعینك قصیده مقدمه‌لرنده‌کی پارلاقلغه‌ولو اوزاقدن تقرب ایده‌بیله‌جك خیاللر کورولمه‌یور .

ادهم وهما : نقصان قالمش بر حکایه‌در . مقدمه‌ده بر معتاد تحمید ، مناجات ، نعت نبی ، معراجیه ، نعت چهاریار ، ستایش سلطان مصطفی و ستایش شیخ‌الاسلام فیض‌الله افندی وسبب تألیف درج ایدلمشدر . بوندن صوکره بلخ حکمداری ایکن ترك تاج وتخت ایله درویشلکه سلوك ایده‌ن مشهور ابراهیم ادهم حضرتلرینك درویش حیاتنده بر رفیقیله غارنشین اولدیغی حالده چشمه‌دن صو آلیرکن بر قیز کوروب مفتون اولدیغنی وبایبلوب خلق باشنه طوپلاندیغنی ، رفیقی کندیسنی آله‌رق غاره کوتوردیکنی ، اوراده سودیکی قیزك پادشاهك کریمه‌سی هما سلطان اولدیغنی اوکرندیکنی نقل ایدر . حکایه‌نك اصل جانلی اولمق لازم کلن مابعدینه تصادف ایدیله‌مه‌مشدر . « فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزننده‌در.

بربرنامه ودره‌نامه : ثابتك ایکی کوچوك واپجه پرده بیرونانه مثنویسیدرکه برنجیسنده بر بربر چراغنك قان آلمق ایچون دعوت ایدلدیکی یرده بر مجلس عیش ونوشه تصادف ایده‌رك دوچار تجاوز اولدیغی ، دیکرنده‌ده روسجقده ایکی حیله‌کارك بری حامله قادین

قیافتنه کیره‌رك مفتون اولدقلری بر ارمنی قادینی برای معاونت جلب ایله اغفال ایلدکلری آچیق عادتا بی‌ادبانه بر لسان ایله تصویر اولونور . هرایکیسی‌ده « فعلاتن فعلاتن فعلن » وزننده‌در .

ثابت ، نابی مکتبنك اك صریح معقبلرندن بریدر . تازه مضمون آرزوسیله دکرسز لفظ صنعتلری، ممتازیت هوسیله خیال غرابتلری ، ارسال مثل سوداسیله‌سلاست‌سقطلری بالخاصه نظر دقتی جلب ایدر . افکارنده نومیدلره مخصوص اولان متوکلانه تسلیمیت‌ایله کور کورینه ذوقپرستی کندینی کوستریر .

نابی مکتبی

شیمدی‌یه قدر ویریلن ایضاحاتدن آکلاشیلدیغی وجهله اون برنجی قرن هجری اواخرنده ادبیاتمز نابی ایله یکی و معین بر تکامل مکتبنه دها مالك اولمشدر . فی‌الحقیقه نابی ، بالاده‌ده تصریح اولوندیغی اوزره ، کندیسنه کلنجه‌یه‌قدر یتیشمش اولان شعرانك شکلاً ومعناً سالك اولدقلری بوتون طرز ونوعلری نفسنده جمع ایده‌رك ماضینك مختلف نمونه‌لرینی کوچوك بر مقیاسده تکرارلامقله قالمامشدر. مثنویده « خیرآباد » و « خیریه » کبی اوزمانه قدر معتاد اولمایان، عشق وتصوف‌عمده‌لرندن اوزاق اثرلر وجوده کتیرمسی، غزلیاتنده حکمیات ، نصایح ، حتی کلمه مضمونلری کبی موضوعلره تمایل کوسترمسی ، لسانندہ نسبی بر قولای آکلاشیلیشله برنوع عامیانه‌لك حس ایتدیرمسی ایله نابیده واوکا تبعیت ایدن دیکر شعراده یکی برسیمای ادبی تجلی ایتمکه باشلامشدی . ایشته بو سیما ، ینه طرز قدیمك عمومی چرچیوه‌سندن آیرلمامقله برابر اونك داخلنده ، آیریجه ادبی بر مکتب وجوده کتیرمش اولدی .

نابی مکتبی قصیده وادیسنده اك زیاده دینی منظومه‌لره قیمت ویریر : بونك‌ده باشلیجه سببی ، زمانك حقیقةً امید قیریجی اضمحلال و انحطاط تظاهرلری اوکنده ، عموم ایله برابر شاعرلرك‌ده دینده بر امید صلاح ، یاخود هیچ اولمازسه بر پناه تسلیت آرامالری اولسه کرکدر . بو شاعرلرك دینی یازیلرنده و فلسفی و تصوفی تلقیلرنده هپ درین بر جبریلك و قدر پرستلك اماره‌لری کورولمسی‌ده بو نقطهٔ نظری تأیید ایده‌ر .

بو مکتب سالکارینك اصل مدحیه وادیسنده قیمتلری پك محدوددر . مدح اکابر

یولنده‌کی قصیده‌لرنده نفعی و باقی کبی اسلافی کعبلرینه ایریشه‌مکسزین تقلیده چالیشیرلر. لکن بوتون مقصدلری جائزه قوپارمق ویا عادتی یرینه کتیرمك اولدیغی ، صمیمی بر دویغو ایله یازمادقلری پك آشکار برصورتده حس اولونور . صمیمیت حس و ممتازیت خیال نقصانی اورتمك ایچون لفظ صنعتلرینه، مضمونلره مراجعت ایده‌رلر . نفعیده کمالنه ایرمش اولان قصائدك بوتون اشکالنی محافظه ایتدکلری حالده روحنی بردرلو الده ایده‌مه‌مشلردر.

بوکا مقابل ترجیع و ترکیب بند ، مربع ، مخمس ، مسدس و امثالی طرزلر بو دورده دها فضله رواج بولمشدر . بونك‌ده سببی بو طرز نظملرك اوته‌دن بری متفلسفانه مطالعه‌لره و پارچه پارچه فکرلره دها مطابق کورولمش اولمسندن عبارتدر .

نابی مکتبی غزل وادیسنی‌ده موضوعندن بر آز خارجه چیقاراوق کویا توسیع ایتمشدر . اوته‌دن بری بالخاصه غرامیاته منحصر اولان غزللر بومکتبده هردرلو موضوعی استیعابه ، حتی موضوع فکرندن استغنایه باشلامشدر . قدمانك دیوانلرنده غزللرك حروف هجا ترتیبی ایله دیزیلمسی اساساً بر انتظام فکرندن ایلری کلمش اولدیغی حالده بو مکتب سالکلری وخصوصا مقلدلری نظرنده اساس مسئله هر حرف ایچون غزل اویدورمق لزومی شکلنه کیرمش ، بوده برطرفدن ردیف قیدینك فضله‌جه تعممنی، دیکر طرفدن غزللرك هر بیتی باشقه تلدن چالار. آقوردسز برسازحالنه کیرمسنی انتاج ایله‌مشدر. « ث » ، « خ » ، « ذ » ، « ص » ، « ض » ، « ظ » ، « غ » کبی دار قافیه‌لی حرفلری دوغرودن دوغرویه قافیه اتخاذ ایتمك مشکلاتی اوکنده شاعرلر، بو حرفلرله نهایت بولان کلمه‌لری ردیف اوله‌رق قوللانمق وقافیه‌یی دیکر دها سهولتلی بر حرفه نقل ایتمك حیله‌سنی بولمشلردر . بر دفعه‌ده بویله بر ردیفه باغلانجه اونی هربیت صوکنده تکرار ایده‌بیلمك ایچون یالکز قافیه وردیفدن ملهم اولارق بربرینه مناسبتی پك بعید فکرلری بربری آلتنه دیزمکدن کندیلرینی آلامامشلردر .

بوندن باشقه بومکتب سالکلری قطعه، تاریخ ، رباعی، مفرد، لغز کبی کوچوك نظم نوعلرینه‌ده بویوك براهمیت ویرمشلر وبونلردن متعدد نمونه‌لر ایرادینی، حتی قطعه ورباعی ومفرد کبی نظمپاره‌لری‌ده غزلیات کبی ترتیبه تابع طوتمغی برلازمهٔ شاعریت عد ایله‌مشلردر.

مثنوی طرزنده‌ده نابی مکتبی بر یکیلك وجوده کتیرمشدر : اوزمانه قدر مثنوی طرزنده‌کی اثرلر عمومیتله یاتصوفی تلقینلر ، یاخود ینه تصوفی بر عشق تلقیسنه مربوط عاشقانه واکثریتله رمزی وکنائی حکایه‌لر ایچوندی . لیلا ومجنون کبی عرب منقولاتی ،

یاخود خسرو وشیرین کبی ایران تاریخی ایله علاقه‌دار حکایه‌لرده بیله اشخاص وقعه‌نك رابطهٔ عاشقانه‌سی قسماً تصوفی بر شکل آلیردی . نرکسیده نثراً و عطائیده نظماً معاصر وقوعاتدن استنباط ایدلمش حکایه نمونه‌لری کندینی کوسترمکه باشلامش ایدی . نابی مکتبی بو دائره‌یی توسیع ایده‌رك کرك تعلیمی وکرك منقبوی مثنویلرنده قید تصوفدن آیرلمغه موفق اولدی . فقط بونك یرینه عصرك هوسات عادیه‌سنی ، یاخود نومید وقدر پرست فلسفه تلقیناتنی اقامه ایتدی . خیریه ، خیرآباد ، بربرنامه ، دره‌نامه ، ظفرنامه کبی اثرلرك حکمت تنظیمی ایشته بودر .

مع‌ه‌ا ایلك انتشارنده نابی وثابت کبی استادلرك اولدقجه پارلاق اثرلری ، مضمونلرك تازه‌لکی ، فکر مسکنت وفلسفهٔ تسلیمیتك ایجابات زمانه موافقتی ، آز چوق کورولن یکیلکلرك جاذبه‌سی ، بومکتبی مرغوب ومقبول قیلمقدن خالی قالمادی . حتی بوعصرك صوکلرنده و قرن متعاقبك اوائلنده شهرت آلان وجدی وطالب کبی قیمتلی معقبلر وآتیاً کوره‌جکمز وجهله اون ایکنجی و اون اوچنجی عصرده یتیشن برچوق شاعرلر ، هپ بومکتبك اساسلرینی التزام ایله شهرت شاعریتلرینی تأسیس ایلدیلر .

بوقرنه مال ایدلمسی ممکن اولان وجدی ایله طالبدن برنجیسی دها زیاده عشقپرورانه شعرلری ، ایکنجیسی‌ده دها زیاده حکمت پرستانه نظملری ایله طانینمشدر .

نابی مکتبی ، اون ایکنجی قرن هجری ابتدالرندن اعتباراً ـ عصر متعاقبده ظهور ایدن ـ رقیبی ندیم مکتبی ایله برابر ادبیاتمزه حاکم اولمش وبوندن صوکره‌قدیم ادبیاتك تکاملی ، بوایکی مکتبك یکدیکرینه موازی اوله‌رق تعقیب ایتدکلری خط سیر وحرکته تابع اوله‌رق دوام ایله‌مشدر .

یکنجی فصل

اون ایکنجی قرن هجری نصف اولی ادبیاتی

۱۱۱۵ - ۱۱۱۸

عمومی برنظر

عصرك عمومی منظره‌سی — اون ایکنجی قرن هجری، عثمانلی ایمپراطورلغنی بویوك وامید قیریجی فلاکتلر ایچنده بولمشدر : اون آلتی سنه امتداد ایده‌رك ، یالکز حرب ساحه‌سی اولان یرلری دکل، بوتون مملکتی خراب برحاله کتیرن روس ـ آوستریا ـ له ـ وندیك محاربه‌سی ، قارلوجه معاهده‌سنه منجر اولمش ، عثمانلی حکومتی ایلك دفعه اوله‌رق قلیجی اکمکی اولان طوپراقلری دشمنه ترك ایتمك شرطیله مغلوبانه بر معاهده‌یه امضا قویمش ایدی . هنوز بو آجی یوره‌کلردن سیلینمه‌دن داخله‌ده ادرنه وقعه‌سنه وسلطان مصطفای ثانینك خلعنه منجر اولان بر اختلال ظهور ایتمشدی . خارجه قارشی ضعف ومغلوبیت، داخله‌ده اختلال وپریشانی دولتك بقا واستقبالنی تهدیدایدییوردی . ایش ، یالکز بر محاربه غائب ایتمك وبر اختلال کچیرمکدن عبارت دکلدی . اصل مهمی والیمی شو ایدی که بونلر تصادفی برر فلاکت دکل ، کوکلری جمعیتك روحنده بولونان برعلتك تظاهر علامتلری ایدی عثمانلی اجتماعیتنی وجوده کتیرن قوتلی عسکری تشکیلات صارصیلمش وبوزولمشدی. دولت بناسنی ترکیب ایدن بوتون عناصر واجزا ایلك وضعنی ده کیشدیرمش ، سلطنتی تهلکه‌یه سوق ایده‌جك برپریشانلق حالنی آلمش ایدی. خلق ، وقایع ایله همان‌ده علاقه‌دار دکلمش کبی ، بوتون حادثاته سطحی و بسیط نظرله باقمقدن قورتولامیوردی.. مملکت امورینه آل قویان قوتلردن هربری کندی شخصی منفعتی و دیکر عنصرلرك رقابتی ایله مشغولدی : سرای وزرا وعلمادن ، باب عالی سرایدن وباب فتوادن ، هپسی‌ده یکیچری اوجاغندن قورقویوردی . حرب ، اداره ، حقوق ، هرشی بومنفعت وصنف مجادله‌لرینه

تابعدی . اردو سرداره منفعل ویا حکومتك کیدیشنه معارض اولونجه حدود باشنده‌کی دشمنی سربست براقارق پای‌تختـه یورومکدن چکینمز ، حکمدار بالذات امر وتنسیب ایلدیکی تدابیرك اوردوده غلیانی موجب اولدیغنی حس ایدنجه اجرا واسطه‌لرینی اتهامدن کری دورماز ، وزرا نفسلرینی تهلکه‌ده کوردکلری زمان انعامنه مستغرق اولدقلری پادشاهلرینی اختلال قارشیسنده یالکز براقوب قاچمقدن اوتانماز و نهایت الك وحشیانه جنایتلری ، الك رذیلانه خیانتلری قوت اوکنده شرعی فتوی آلتنه قونولمش امضالرله توثیق وتجویز ایدن علما صنفی ضعف هنکامنده الك متجاوز بر اختلال عاملی اولمقدن حجاب ایتمزدی . بویله‌جه بوتون وظیفه ومسئولیت حسلری أولمش کیبدی . یالکز کچن عصرك حکمدارلرك شخص واستقلالنه قارشی ایقاع ایلدیکی تجاوزلر ، سلطنت خاندانندن بر انتباه وتساند حسی وجوده کتیرمشدی ؛ سلطان ابراهیم زماننده خاندانك انقراضه معروض قالمسی قارده‌ش قاتللکی فضیحه‌سنك وخیم عواقبنی حس ایتدیردیکی کبی ، عثمان ثانی وابراهیم فاجعه‌لری ، محمد رابع ومصطفای ثانی خلعلری ده عبرت آمیز برر درس حکمنه کچه‌رك پادشاهلری سلفلری ویا خلفلری حقنده‌دها مسامحه‌کار وحتی خلفی سلفنك منتقمی اوله‌جق قدر وفاشعار قیلمشدی .

دیکر طرفدن قوجه مجارستان اولکه‌سنی ألمزدن قاچیران ، طونه‌یی وقره‌دکزی تهدید ایدن یکی حرب سیسته‌ملرینه مالك آوروپا اوردولری ، بزه تازه بر مدنیتك انکشافی خبرلرینی کتیرمشدی : آرتق اوروپا بر قاچ عصر اول اوکمزده أیلن قطعه دکلدی ؛ یکی وقوتلی بر مدنیتك تأثیری آلتنده بویومش وجانلانمش ، قورقونج بر رقیب حالنی آلمشدی . یوکا مقاومت ایچون اونك مالك اولدیغی حیات وقوت واسطه‌لرینی آکلامق واونلری کندیمزده مال ایتمك ضرورتی اوکنده ایدك . داخلده منتظم بر اجتماعیت وجوده کتیرمك ، یکی اصوللرله خلقی مدنیله‌شدیرمك ، ماضینك سیئات میراثلرینی اورته‌دن قالدیرارق استقباله نامزد شکللر تأسیس ایتمك ، اوردویه تازه بر روح نفخ ایده‌رك کچمش مغلوبیتلرك ثرینی آلمق لازمدی . تختك بقاسی ایچون بولزومی تقدیر ایدن سرای ، بوعصر ایچنده الك باشلی انقلاب عاملری صیراسنه کچمش ، باب عالی‌ده سرایه اتکا واوندن قوت اخذ ایده‌رك بوتحول واصلاح آرزولرینك مجاهدلری صیراسنه التحاق ایله‌مشدر . بوکا مقابل باب فتوی ایله اوجاق ارتجاعك الك باشلی عاملری اوله‌رق قالمش وبوتون بوعصر شوایکی قوتك مجادله‌سنه صحنه اولمشدر .

خارجی مغلوبیتلر وداخلی اختلالار فرداسنده کشادایدیلن سلطان احمد ثالث دوری، اصلاحات وانکشاف فکرینك برغلبه‌سی حالنده‌در . پادشاه کندیسنی تخته سوق ایدن قارغاشه‌لقلر برآز سکون بولور بولماز قارده‌شنی ایندیروب کندیسنی اجلاس ایتمش اولان چالیق احمد ، توریجانلی احمد ، قاراقاش مصطفی کبی اجلافی برر ایکیشر تأدیب ایده‌رك دولته منتظم بر اداره امکانی حاضرلادی . اسوه‌چ قرالنك التجاسی ، پروت مظفریتیله قارلوجه‌نك ایلك انتقامنی آلمغه وسیله اولدی. وندیك وآوستریایه قارشی آچیلان حربك ظفره منجر اولامایه‌جغی حس ایدیلنجه پساروفجه معاهده‌سیله اوکاده نهایت ویرلدی . حقیقی انتقامك اخذندن اول داخلاً قوتله‌نمك لزومنی حس ایدن صدراعظم داماد ابراهیم پاشا مملکتده یکی ونشئه‌لی بر مدنیت جریانی اویاندیرمق ایسته‌دی . سیاسةً الك باشلی دشمنلرمز اولان روسیه وآوستریایه قارشی اسوه‌چ و فرانسه ایله مناسباته کیریشمك صورتیله اوروپا موازنه‌سندن استفاده سیاستنه ایلك آدیمی آتدیغی کبی ، اوروپایه سفیرلر اعزامی ، بالخاصه او دورك الك مترقی ملتی اولان فرانسزلرك مدنی مأثرینك تدقیق وبر درجه‌یه قدر تقلیدی ، خلقه بونی هضم ایتدیرمك ایچون‌ده غرب مدنیتنك اولا الك زیاده ذوق ونشئه ویرن تجلیلرینك کوزلره چارپدیرلمسی تدبیرلریله داخلده اجتماعی حیاته موجودیت بخش ایلمك غایه‌سنه توجه ایتدی . اوردویه اوزونجه بر استراحت ویرمك ، عسکر وعلماده داخل اولدیغی حالده عمومی ذوقه ، نشئه‌یه ، ثروته مستغرق ایده‌رك سیاسی انتریقه‌لره واختلال ترتیباتنه سبب وامکان براقامق، بوفرصتدن بالاستفاده اوروپا فنونی ، اوروپا مدنیتنی یاواش یاواش ، آلیشدیره آلیشدیره مملکته ادخال ایله‌مك آرزوسیله حرکت ایدن ابراهیم پاشا ، فرانسز سفیری مارکی دوبونناقك ، پارس سفیری یکرمی سکز چلبی محمد افندی ایله مخدومی سعید محمد افندینك، مجار مهتدیسی ابراهیم متفرقه‌نك دلالت وهمتلریله استانبولده وه‌رسای ، تریانون ، مارلی بدایعنك برر نمونه‌سنی وجوده کتیرمکه چالیشدی ؛ مطبعه تأسیسی واصول طباعتك تطبیقی ، فکر حیاتنه یکی برتکامل نسغی اساله ایتدیکی کبی ، کاغدخانه‌ده ، خلیجده ، بوغاز ایچنده سعدآباد ، خسرو آباد ، امن آباد ، نشاط آباد ، فرخ آباد ، همایون آباد، باغ فرح کبی سویملی کوشکلر، سلطان احمد چشمه‌سی ، کاغدخانه دره‌سنده‌کی صنعی اژدرها آغزی شلاله‌سی کبی بدیعه‌لرله بر نشئه وصفا برحیات آچان لاله دوری، خلقی هم سکون وحضور ایچنده أکله‌ندیرمکه، هم‌ده ذوقنی ایچه‌لتمکه مدار اولمشدر . یالکز بوتون بو اذواق ولذائذ آراسنده یاواش

یاواش رؤساده اصل مقصدی اونوتمغه، کندیلرینی ذوق وصفایه فضله جه ویرمکه باشلادیلر. روسیه‌نك قافقاس سیاستی ، ایرانك داخلی اختلاللری کبی استانبولجه حرکتی استلزام ایدن وقعه‌لر اوکنده بیله شولذتلی ونشه‌لی حیاتدن آیرلمامق ایچون لاقیدقالنمسی برعکس العمل تولید ایتدی . پاطرونالرك ، موصلیلرك ریاست ایتدیکی ١١٤٣ اختلالیله پادشاه تختندن، داماد ابراهیم پاشا ایله عائله‌سی وقرناسی‌ده حیاتلرندن محروم اولدیلر .

سلطان محمود اول عموجه‌سنك اثرینه اقتفا ایده‌رك سکون بولان اختلالك عاملرینی جزالاندیردقدن صوکره اولاً ایرانه ، صوکراده روسیه وآوستریایه غلبه ایتدی وبلغراد معاهده‌سیله قارلوفچه وپساروفچه‌نك انتقامنی آلمغه موفق اولدی . فرانسه سفیری مارکی دوویلنوفك دلالتی ، فرانسه خدمتنده بولونان مجارلی بارون دوطوتك معاونتی ایله برچوق اصلاحات وتأسیساته موفق اوله‌رق دولتی جانلاندیردی وسلطان احمد ثالثله داماد ابراهیم پاشانك امل ایدیندکلری اصلاحاته یکیدن مساعد زمین وزمان احضار ایتمش اولدی .

نه فائده‌سی وارکه اخلافی بورها کارانه یولده دوام ایتمدیلر : سرایی ایچنده قادین سنسی دویمق ایسته‌میه‌جك قدر غلظت ذوق صاحبی اولان سلطان عثمان ثالث ، حرب ایچون طوپلادیغی پاره‌یی حربه صرف ایتمك ایسته‌میه‌جك قدر خست طبعه مبتلا اولان سلطان مصطفای ثالث ، ضعیف وفلاکته قارشی عاجز بولونان سلطان عبدالحمید اول ، احمد ثالث ومحمود اولك میراث براقدیغی اصلاحات فکرینی احاطه‌یه بیله مقتدر اولامادیلر . نتیجه‌سی اوله‌رق ١١٨٢ تورکیا ـ روسیه محاربه‌سی ، بویوك براضمحلال ایله وکوچوك قاینارجه معاهده‌سی کبی حیات و استقلالمزه قصد ایدن برمقاوله منهزمانه ایله ختام بولدی . لهستان وقریم روسیه‌یه کچدی واون ایکنجی عصر هجری ، ایلك نصفنده پارلاق امیدلر اویاندیران تجدد وانکشاف حرکتلرینه رغم ، یکیدن تعصب ومحافظه‌کارلغه نفسنی تسلیم ایدن دولتی ، بولدیغندن دها الیم فلاکت و مغلوبیتلر ایچنده براقارق تاریخه قاریشدی ...

عصرك ادبی منظره‌سی — اون ایکنجی قرن هجرینك ایلك نصفنده آتشین وجانلی بر ترقی جریانی ، ایکنجی نصفنده بالعکس اولوودورغون بر انحطاط وپریشانی کورولمسی، یالکز اجتماعی حیاته مخصوص دکلدر ؛ ادبیات حیاتی‌ده عینی ایکی صفحه‌دن کچمشدر : عصرك ایلك نصفنده ندیم یکی ، شوخ ، نشه‌لی ، فکر وحسجه ، خیالجه ، حتی نسبةً

لسانجه واسلوبجه یرلی وممتاز برادبی مکتبه اساس قویدیغی کبی ، سید وهبی ، سامی ، منیف ، بلیغ کبی شاعرلرده هربری بر باشقه وادیده اولدقجه پارلاق و موفقیتلی اثرلرله تمایز ایله‌مشلردر . حالبوکه عصرك ایکنجی نصفنده نابی مکتبنی دها آغیر وحکمتپرور برسیماده تعقیب ایدن قوجه راغب پاشادن صوکرا ادبیات ده درین بر انحطاطه دوشوبور : حشمت، کانی، فطنت، رسمی احمد افندی، فاضل اندرونی کبی شعرا وادبانك اثرلرنده یا فکر یوقسوللغنی الفاظ وصنایع زینتیله اورتمك ایسته‌ین دوشکون نابی مکتبی مقلدلکی ، یاخودده ندیم طرزینك شوخ و فتان پارلاقلغنی یالکز اذواق وحظوظات مصورلکندن عبارت ظن ایدن مقلدلرك چیرکین پرده‌بیرونلقلری کورولور .

اون ایکنجی قرن هجری نصف اولنده‌کی ادبی انکشاف، شکلدن زیاده معنایه عائدر: ندیم ادبی اشکال اعتباریله کندندن اولکیلرجه معتبراولمیان هیچ بر تحول وجوده کتیرمدیکی حالده اساس اعتباریله پك مهم یکیلکلره اثرلرنده یر ویرمشدر. تحولك اساسه تعلق ایتمسی، بو عصرك ایلك نصفنده نثر و نظم جریانلرینك‌ده یکپاره بر کل حالنده تجلیسنی انتاج ایتمشدر. ندیمك ترجمه ایتدیکی منجم باشی تاریخی (صحائف الاخبار) ، آچیق وحقیقته متمایل افاده‌سیله تاریخ میدانده تازه برسیاق تحریرك مبشری عد ایدیله‌بیلیر. بونکله برابر بو تحولك دها ایلك ظهوری آنده قطعی وعمومی برشکل آلماسنه بالطبع انتظار ایدیله‌مزدی بناءً علیه نصف عصر داخلنده ندیمی تعقیب ایده‌نلر قدر وحتی دها زیاده نابی مکتبی معقبلری‌ده موجوددر. سید وهبی ایله منیف بونلرك الك ایلری کلنلری عد ایدیله‌بیلیر سامی ایسه نابی وندیم مکتبلرینی متصوفانه تلقیلرله مزج ایدن باشقه مزاجده براستاددر.

عصرك نصف اولنده شعر انکشافنه حکمدارلرله وزیرلرده اشتراك ایله‌مشلردر . « اقبالی » مخلصیله شعرلر انشاد ایدن سلطان مصطفای ثانی ، اشعارنده « نجیب » تخلص ایدن سلطان احمد ثالث، ادبیاته رغبت وتشویقنی بالنفس شعر یازمغه قدر کوتورن داماد ابراهیم پاشا ، « ثمرات الفؤاد فی المبدأ والمعاد » اسمنده‌کی اثریله شهرت قازانان عصرك علامه‌لرندن شیخ الاسلام صاری عبدالله (عبدالله وصاف) افندی، پك فوق العاده اولمامقله برابر، اولدقجه ضرورسز شعرلر سویله‌مشلردر .

دها زیاده نثر ایله شهرت قازانانلر میانده نعیما تاریخنی تعقیباً ایکی جلددن مرکب مشهور تاریخنی وجوده کتیرن وآیریجه مرتب دیوان صاحبی‌ده اولان مورخ راشد

افندی (١١٤٧)، مطبوع تذکره صاحبی سالم افندی (١١٥٦)، فکری ومدنی ترقیلریمزك الك باشلی واك حرمته لایق رهبرلرندن بری، ایلك مطبعه صاحبی، «رسالهٔ اسلامیه»، «نظام الامم»، «فیوضات مقناطیسیه»، «وسیلة الطباعه»، «تاریخ افغان» کبی مفید وکزیده اثرلرك مؤلفی اولان ابراهیم متفرقه (١١٥٨)، بالخاصه ذکره شایاندر. سلطان احمد ثالث زماننده شعرانك تمیز آثارینه مأمور ایدیلدرك «سلطان الشعرا» عنوانی احراز ایدن عثمان زاده احمد تائب افندی نصف عصرك الك معروف و ممتاز برمنقدی، براصول شناسی عد ایدیله بیلیر. مشهور سفارتنامه‌سیله اوروپا بدایعنی ایلك دفعه تورکلره ضائیتدیران یکرمی سکز چلبی محمد افندی‌ده عصرك معروف ارباب قلمی وباخصوص ترقیات فکریه پیشوالری صیراسنده تعداد ایدلمکه لایقدر.

ندیم وآثاری

حیات وهویتی. — اون ایکنجی قرن هجرینك الك دقته لایق سیماسی وبوتون اسکی ادبیاتك الك پارلاق وممتاز شاعرلرندن بری اولان ندیم احمد افندی اصلاً استانبوللیدر. پدری سلطان ابراهیم اختلالنده قتل ایدیلن ملقب مصلح الدینك اوغلو قضاتدن محمد افندی‌در. پدرینك والده‌سی — سلسلهٔ نسبی حضرت مولانایه واصل اولان — مشهور قره چلبی زاده خاندانته منسوبدر. پدرندن یتیم قاله‌رق والده‌سنك باباسی اولان قاضیعسکر معزوللرندن مصطفی افندینك دست تربیه‌سنده یتیشن واجدادینه اقتفاءً علمیه مسالکنه سلوك ایدن ندیم، کنجلکنده شیخ الاسلام فیض‌اه افندینك انحصارجی استبدادینی کورمش، اون برنجی عصر هجری صوکلرینك بوتون فجیع قارغاشه‌لقلرینه شاهد اولمشدی. ابتدا شهید علی پاشایه، صوکره داماد ابراهیم پاشایه انتساب ایله مدرسلك منصبنی، محمود پاشا محکمه‌سی نیابتنی، صدر اعظمك کتابجیلغی خدمتنی احراز ایتمش، فقط موقع ومنصبه اهمیت ویرمیه‌رك اصل صدراعظمك وبالواسطه پادشاهك نزدنده قازاندیغی «ندیم خاص» لق ایله مفتخر اولمشدر. لاله دورینك بوتون اذواقنه اشتراك ایدن، او دورك شوخ وعشوه‌کار، فتان ونازان حیاتنه روحنك اولانجه قابلیتلریله قاریشان ندیم، آثارنده عصرینك تمایللرینی داهیانه برقدرتله جانلاندیرمشدر. دورك اذواقنی شوخ، پرآهنك، رقیق وحساس ترنملریله

آرتدیران وقوتلندیرن بو مستثنا فطرتلی شاعر، کنج یاشنده ١١٤٣ اختلالنده، داماد براهیم باشا سرایندن دامدن دامه آتلایه‌رق قاچمغه چالیشیرکن قضاءً دوشه‌رك ارتحال ایله‌مشدر.

ندیم: ادبیات تاریخمزده شهن برنجی دفعه‌اوله‌رق دوریك تمایلاتی اثرلرنده جانلاندیران وآثاری زمانه برمعکس حالنی آلان مستثنا هویتده بر شاعر اولمشدر. لاله دورینك بوتون نشئه‌لی حیات صفحه‌لری ندیمك عددجه محدود، فقط کیفیتجه فوق‌العاده مهم ولان بدایع شعریه‌سنده یاشار. زماننده پارلاق، ظریف، نکته‌کو، شوخ بر شاعر اوله‌رق ظنینمش، اسکی ادبیات عمده‌لرنجه مبالاتسزلغی اعتباریله دهاسی حقیله تقدیر ایدیله‌مه‌مش بیسه‌ده، ممتازیت وجاذبه‌سیله بر خیلی مقتدا ومعقبه مالك اوله‌رق کندیسندن صوکراکی ادبیات عتیقه دوره‌لرنده نابی کبی و اونکله هم عیار بر صاحب مکتب تلقیسنی کورمش، هله ادبی تجدیمزدن صوکره ماضی‌یه یکی ادبیات تلقیلریله عطف نظر ایده‌نلرك کوزنده حقیقی قیمتی کیتدکجه تبارز وتعین ایله‌مکه باشلامشدر. تذکره نویس سالم، ندیم حقنده «آثاری رونق بخش مجموعهٔ شعرا و کفتاری بالجمله معلوم ظرفا اولدیغندن مشهور جملهٔ انام ومشهود خاص وعامدر» دیدیکی کبی، کمال بك‌ده ابوالضیایه یازدیغی بر مکتوبنده تونهٔ ادبیاتك ترتیبی تصور ایدیلن نظم فسیحی ایچون ندیمی بالذات یازمغی وعد ایده‌رك «ندیم ملتمزك الك بویوك شاعریدر» حکمنی ویرمش، استاد اکرم «ندیم دنیادن کیده‌لی بر بچق عصردن زیاده زمان مرور ایتدیکی حالده محصول طبع نازکانه‌سی اولان اشعار نوندانه‌سی بو صباح طوپلانمش بردسته ازهار بویا کبی تر وتازه دورمقده‌در» سوزلریله، ابوالضیا توفیق بك «ندیمك مأثر افکار وکفتاری باشلی باشنه بر لسان ادبدر» افاده‌سیله بو شاعر بدایع آفرینی تقدیر ایله‌مشلردر. توفیق فکرت بکك «ندیم» سرلوحه‌لی شعری‌ده دهاصوکراکی تجدد نسلنك بو لاله دوری بلبلی حقنده‌کی تلقیاتنه بر برهان شاعرانه‌در.

ندیم، ادبیات تاریخمزده آنجق فضولی ایله مقایسه ایدیله‌بیله‌جك یك مستثنا برموقعه مالکدر: بوتون ادبیات عتیقه سلسله‌سی آراسنده صمیمی حسلره ترجمان اوله‌رق یالکز بو ایکی سیمای دها کورولور. بونلردن بری ادبیاتمزك هجران وألم سود ایله آغلایان، دیکری حظ وصفا ایله کولن حسیات معکسلریدر.

حالبوکه دیکر بوتون قافلهٔ شعراده خیال حسه و ماضی‌یه تبعیت اندیشه‌سی صمیمیت روحه تفوق ایتمکده‌در. رقت ونزاکت حسیاتی بداعت خیال وصمیمیت بیان ایله تزیین ایدن ندیم، الهامتری باشقه شاعرلردن زیاده بالذات زمانندن، محیطندن، روحندن آلمشدر. ندیم، نه فضولی کبی حسیاتی برفلسفهٔ حزن وألمله قاریشدیرمش، نه باقی کبی انتظام تصویر وتصوراندیشه‌سنه، نه‌ده نفعی کبی طنطنهٔ بیان وطمطراق خیال هوسنه دوشمش، اسلوبنده دها زیاده سلاست وساده‌لك، افکارنده دها زیاده صمیمی دویغولر ومونس خیاللر التزام ایتمشدر. شرقی طرزینه یکیدن جان ویرمش، فخریه کبی، توحید ونعت کبی، مثنوی کبی دها زیاده تقلیده تابع شکللره هیچ رغبت کوسترمه‌مشدر. مثنوی شکلنده قصیده یازمق، هجا وزنی قوللانمق، برفکری بربیتدن فضله‌یه طاشیارق بیتلری برجمله‌نك اجزاسی حالنه کتیرمك کبی شکلاً سربستی تمایللرینه مقدمه عد ایدیله‌بیله‌جك جرأتکار حمله‌لردن‌ده محروم‌دکلدر. اخاصل اساس اعتباریله عرب وعجمدن منتقل اشکال واساساتك خارجنه چیقمامقله برابر فکری شکله ترجیح ایتمك، خیالده علویتله برابر ممتازیت ونزاکتی، ایجدلك وپارلاقلغی، حسیاتده ایسه تمامیله صمیمیت وحریتی التزام ایله‌مك، لسانده مغلق اغتلرله مالامال بربیلمجه اسلوبی یرینه سویملی براستانبول یرلی شیوه‌سی قوللانمق کبی پك مهم وپك اساسلی مزیتلریله ندیم، حقیقةً ادبیات تاریخنده کیمسه‌یه بکزه‌مز برموقع قازانمشدر. ندیمه عطف ایدیله بیلن یکانه مؤاخذه، اثرلرینك برآزفضله‌جه شوخانه وآچیق اولمسندن عبارتدر. فقط ایچنده یاشادیغی محیط وزمانك شرائط عمومیه‌سی نظر مطالعه‌یه آلنه‌جق اولورسه بوندن طبیعی برشی اولمادیغنه حکم ایدلمك ضروری اولور. سعد آباد چایرلرنده، بوغاز ایچی وخلیج ساحللرنده، چراغان عاملرنده بوتون استانبول حظوظ واذواقه مستغرق اولورکن صمیمی دویغولو برشاعر، باشقه درلو لسان استعمالنه مقتدر اولامازدی. بونکله برابر ندیمك اوشوخ وظریف شعرلری آراسنده، کندیسنی یاکلش آکلایوب فنا تقلید ایدن معقبلرینك آثارنده‌کی مفسد اخلاق شهوات نفسانیه مصورلکی حس اخلاقی‌نی رنجیده ایده‌جك قدر وضوح ایله موجود دکلدر. مقلدلرینك قباحتلری ایسه ندیمه دکل آنجق کندیلرینه راجع اولمق لازم کلیر.

آثاری ـ ندیمك بری منثور ودیکری منظوم اولمق اوزره باشلیجه ایکی اثری، ادبیات تاریخنده نامنی پایدار ایتمشدر. بونلرك بری «منجم باشی تاریخی» نامیله شهرت آلان «صحائف الاخبار ترجمه‌سی» دیکری‌ده «دیوان» یدر.

صحائف الاخبار ترجمه‌سی: ابراهیم پاشا اصول طبعی قبول ومطبعه تأسیس ایتمکله برابر ترقیات فکریه وعلمیه‌یه‌ده بیوك براهمیت ویرمشدی . معیتنده بولنان فضلا وارباب قلم برانجمن علما کبی برچوق کزیده آثاری لسانمزه نقل وترجمه ایچون چالیشیوردی . سلطان محمد رابع زمانندہ منجم‌باشی درویش احمد افندی طرفندن تألیف ایدیلن « صحائف الاخبار » ك ساده لسان ایله ترجمه‌سی‌ده پاشانك امریله ندیمه حواله ایدلمش ایدی . ندیم ، بو تاریخی اوچ جلد اوزرینه وزمانلنك معتاد اولان اسلوب منشیانه‌سنه نسبتله حقیقةً ایچه ساده‌بر اسلوب واعتنالی بر ترتیب وانتظام ایله قلمه آلدی . مؤلفنك صفت رسمیه‌سنه نسبتله « منجم‌باشی تاریخی » نامیله‌ده یاد ایدیلن بواثر خلقت عالمدن باشلایان وبالخاصه شرق و اسلام عالمنی نظردقته آلان برتاریخ عمومی اولمق اوزره یازلمشدر . ندیم بوترجمه‌سنده تاریخ حقنده پك‌شایان دقت فکرلر درمیان ایتمش، اوزمانلره قدر شرق‌وغربده علمدن زیاده ادبیات اقسامندن عد ایدیلن بوشعبهٔ عرفانی اویله‌بسیط بر « صنعت قلمیه »اوله‌رق تلقی ایتمدیکنی بویوك بر اصابتله کوسترمکه موفق اولمشدر . مقدماتی اره‌سنده مثلا :

بردم‌که دیباجهٔ تواریخ نه جلد آسمان نام همایون شهریار جهان ایله پرزیب و زیور وجمله عالم آنك لطف واحسانی کونشیله منور ایدی ؛ حقا که‌اول پادشاه جلادت دستکاه، برخسرو عالیجاه وفریدون بارکاهدرکه نه تخت سلطنت آنك کبی بر شهریار عالیشان کورمش ونه جمشید وکیخسرو بویله بردولت سورمشدر. آنك عقل‌کامل الهام سرشتنه قیاس ایله ارسطو بر سرسم وآنك جاه وجلالتنه نسبت شاه اصفهان برفنجانجی عجمدر ؛ فغفور چین مطبخ همایونندہ کاسه شوی ورای هند آنك باب سعادتندن عنایتجویدر ... »

یولنده قسماً سوسلو وتکلفلو اولمقله برابر ندیمك قلمنده‌کی ممتازیت وطبعنده‌کی شاقراقلق ونکته‌پردازلق اماره‌لرینی‌ده صاقلایامیان افاده‌لر واردر ؛ فقط اصل اثر اولدقجه آچیق ونسبةً مهم برا کثریتك آکلایه بیله‌جکی قدرساده برلسان ایله یازلمشدر . اثرك ترجمه‌سنه ١١٣٢ جمادی‌الآخره‌سنده باشلادیغی حالده آنجق ١١٤٢ شوالنده یعنی اون سنه‌یه یاقین برمدتده اکمال ایده بیلمشدر .

دیوانه ندیم — ندیمك دیوانی قصائد وغزلیاتدن مرکب حجمی اعتباریله اوفاق بر براثردر. قدیماً ایکی طبعی موجود ایدی که بری خط تعلیق ایله دها نفیس ودها اعتنالی، دیکری عادی حروف ایله ودها لاقیدانه باصیلمش ایدی . اخیراً دیوانه داخل اولمیان آثار برا کنده‌سنك‌ده علاوه‌سیله خلیل نهادبك طرفندن یکیدن جمع وتصحیح ونشر

اولنمشدر . بو طبعك باشنده احمد رفيق بكك « نديمك حياتى » وكوپريلى زاده فؤاد بكك « نديمك شعرلرى » حقنده برر تتبعى، نهايتنده نديمك مذيل بعض آثار پراكنده‌سيله مفصل برلغتچه ومصححك برافاده‌سى موجوددر .

نديم ديوانى، « قصائد » و « غزليات » قسملرندن مركبدر. قطعهٔ كبيره‌لر ، تاريخلر، حلوا صحبتى مدحيه‌لرى ؛ معشر ، مسمط ، تركيب بند مثمن ، مسدس ، تخميس و تشطير [١] كبى پارچه‌لر ، مثنوى طرزنده لغزلر قصائد قسمنه ، شرقيلر، مستزادلر، رباعيلر قطعه‌لر ، مطلع ومفردلرده غزليات قسمنه الحاق ايدلمشدر .

قصائد قسمنك باش طرفنده تماميله قواعدينه موافق يكرمى بر قصيده واردركه ايكيسى يالكز سلطان احمد ثالث ، اوچى صدراعظم شهيد على پاشا ، طقوزى يالكز ابراهيم پاشا، يديسى ده سلطان احمد ثالثله ابراهيم پاشا ايچون يازلمشدر . اوندن صكره كيميسى مطلعسز قطعهٔ كبيره وكيميسى مطلعلى قصيده پاره اولمق اوزره اون سكز منظومه، ابراهيم پاشانك بر بيتنى تضميناً يازلمش بر معشر، مثنوى طرزنده برلغز اوتوز يدى پارچه تاريخ، قصيده پاره وقطعهٔ كبيره، ابراهيم پاشامدحنده برمسمط ، سلطان احمدك برمطلعنى تضميناً يازلمش بر ترجيع بند مسدس ، رازى ونشاطينك غزللرينه عائد ايكى تخميس ، سلطان احمدك اعادهٔ عافيتى شكرانه‌سى اوله‌رق يازلمش بر تركيب بند مثمن ، برمسدس ، ايكى تشطير ، برتخميس ، برمثنوى لغز ، برقاچ قطعه وبرده مثنوى طرزنده يازلمش قپودان مصطفى پاشانى وباغ وفاني مصور بر منظومه بوقسمى املا ايدر .

غزليات قسمنده يوزاللى بى متجاوز غزل ، ايكى مستزاد ، برى مخمس و ديكرلرى مربع طرزنده ، يالكز برى اون برلى هجا وزنيله منظوم يكرمى سكز شرقى ، متعدد رباعى وقطعه‌لرله مطلعلر ومفردلر موجوددر .

يكى طبعنده بعض صكرادن بولنمش غزللرله نظمپاره‌لر وفارسى شعرلريله چغتايجه يازلمش برغزل‌ده ديوانه علاوه اولنمشدر .

نديم ، ممتاز هويتنك شوخ ونكته‌پرداز وسيله‌لر بوله‌رق تجلى ايتمديكى قصيده‌لرنده دوغرودن دوغرويه نفعى مقلديدر . نفعينك آهنك لسانى ، طمطراق خيالاتى ، افاده‌ده

---

[١] تشطير تربيع، تخميس ويا تسديس ايديلن غزلك مصراع اولنى باشه آله‌رق تضمين ايتمكدر

نسبی برسادەلك ، خیاللرده براز فضله رقت ونزاکتله مبادله اولونورسه ندیمك شخصی اولمقدن زیاده عادت شاعرانه‌یه ویرکی اوله‌رق یازدیغی قصیده‌لر ترسیم ایتمش اولور .

باشلایوب جوششه طبعمده مزایای سخن — موجخیز اولدی ینه لجهٔ دریای عدن
عالمك کوردم که ابر فیضی باران اوستنه — شوق مستولی تمام اجزای اکوان اوستنه
کاهی سحاب سیف که حکمن روان ویریر — ازهار باغ ملکه صویرینه قان ویریر

مطلعلی واوچیده شهید علی پاشا مدحنده اولان قصیده‌لریله

حبذا ای تاج وتختك مایهٔ زیب وفری — عالمك آرایشی ملکك طراز وزیوری

مطلعلی سلطان احمد ثالث مدحیه‌سی و

بحمدالله ینه فیض صفا شامل جهان اوزره — جهان آثار حکم صلح ایله امن وآمان اوزره

مطلعلی ابراهیم پاشا مدحنده یازلمش قصیده‌سی بوقبیلدندر .

« تشبیب بمدح وزیر اعظم ابراهیم پاشا » سرلوحه‌لی اولان وآغزلرده «حامیه» دییه شهرت آلمش بولونان :

سپیده دم که اولوب دیده خوابدن بیدار — خروشه باشلادی تا کاه سرده درد خمار

مطلعلی وکریزکاهی اصلندن مکمل وممتاز اولان قصیده ایله « تضمین بیت انوری درضمن وزیرشدن ابراهیم پاشا » سرنامه‌سنی طاشیان:

علی الصباح که بانوی مهر فرخ فال — کنار طارم میناندن ایتدی عرض جمال

مطلعلی منظومه‌سی ، رمضانیه، عیدیه ، شتائیه بدیعه‌لریله غزلله باشلایان :

ناز وشیوه‌یله که آغوشمه جانانه کلور — سینه‌یی قلبی کچوب تا حرم جانه کلور

مطلعلی ستایشی ، « کبی » ردیفنده سلطان احمد و ابراهیم پاشایی مدح ایله برابر اسلاف شعرا حقنده‌کی تلقیاتنی

نفعی وادیٔ قصائدده سخن پردازدر — اوله‌ماز اما غزلده باقی ویحیی کبی
مثنوی سمتنده کچمشدر عطائی جمله‌سن — حاتی اوج رباعیده اوچار عنقا کبی
حاصلی هربیری بروادیده بولمش اعتبار — مستزاد وشرقی وتخمیس شوق افزا کبی
خامهٔ معجز بیانم آنلرك هربیرینه — برجواب ابراز ایدوب واضح بدیعا کبی
عجم دخی تازی لسان اوزره ایدر ایجاد نظم — بختری واخطل وبوطیب و بیغا کبی
لهجهٔ تاتارده قالماز نوائیدن پسین — فارسی سویلرسه سویلر صائب ورکنا کبی
همت اولورسه اکر ممکندر انشای سخن — عتبی ووصافی مشهورأیله‌ین انشا کبی

بیتلریله افاده ایلدیکی قصیده‌سی ، داماد ابراهیم پاشانك برمصراعنی تضمیناً

زهی دولت اوصدر محترم دیرسه اکر برکز معمر اول ندیما شاعرمعجز خطابمسك

مقطعیله نهایت بولان

کل ای فصل بهاران مایهٔ آرام وخوابمسك انیس خاطرم کام دل پراضطرابمسك

مطلعلی و « تضمین کلام‌الملوك ملوك الکلام » سرلوحه‌لی شعری ،

باق ستانبولك شوسعد-آباد نوبنیانته آدمك جانلر قادر آب وهواسی جانته

مطلعلی « سعد آباد » و

بوشهرستانبول‌که بی‌مثل وبهادر برسنکنه یکپاره عجم ملکی فدادر

مطلعلی « استانبول » قصیده‌لری ، قپودان مصطفی پاشانك یالیسی مدحنده‌کی

قصر روح افزا دکل حسن وبها مأوا-یدر جنت اعلا بونك فرش جهان آراسیدر

مطلعلی مدحیه ایله استانبول کبارندن برینك انشا ایتدیردیکی یکی برکوشك حقنده‌کی

ای عالم مثالك سیاح هوشیاری هیچ قصر صورتنده کوردکمی نوبهاری

مطلعلی غایت آهنکدار و قیصه منظومهٔ تصویریه‌سی و قپودان مصطفی پاشانك « باغ وفا » اسمنده‌کی قرارکاه صفاسنی مصور ومثنوی طرزنده محرر

قنی ساقی اول جام فیروزه رنك دکلدر دکلدر زمان درنك

بیتیله پاشالایان بدیعه‌سی ، بالعکس ندیمك بوتون اوصاف ذاتیه وممتازه‌سیله هویتنی کوسترن ابداعاتی جمله‌سنه داخلدر .

ندیمك قصیده‌لرنده وقصائده ملحق آثار سائره‌سنده کورولن باشلیجه اوصاف ممتازه ، لسانك ساده‌لك ایچنده سلاست وعذوبتی ، خیاللرك تازه‌لکی ، یکیلکی ، حسیات ومعنویاتك تشخیص وانطاقی ، تصورات و تصویراتك صمیمیلکی ، کریز کاهلرك ایچه‌لکی ، ظریف وکورولمدك یاقیشدیریلمیشلری . اك جدی یرلرده‌ده طاتلی وسبویملی برشوخلغك تجلیسی کبی حاللردر .

جدیات ساحه‌سنده بیله بوقدر شن وشوخ اولان ندیم ، غزل وشرقی کبی ماهیتی اعتباریله اذواق‌وهوساته تعلق‌ایدن وادیلرده بوتون بوتون جانلی وجوال برآتشپارهٔ شوق وصفا کسیلمشدر :

حده‌دن کچمش نزاکت یال وبال اولمش سکا — می سوزولمش شیشه‌دن رخسار آل اولمش سکا
§ عشقه دوشدم‌جان ودل مفت جوانان اولدی‌هپ — صبروطاقت مصرف چاك کریبان اولدی هپ
§ بری بریله مژکان صفلری غوغایه کیرمشدر — نکاه غمزه کویا صلح ایچون آرایه کیرمشدر
§ هرطاره‌سنده بیك شکن دلرباسی وار — هر برشکنجه طرده بیك مبتلاسی وار
§ تحمل‌ملکنی بیقدك هلاکوخانمیسك کافر — آمان دنیانی یاقدك آتش سوزانمیسك کافر
§ ینه بوکون عجبا قاچ جهان خراب اولمش — که‌کوشهٔ نکهك محشر عتاب اولمش
§ ناز اولور دمبسته چشم نیم خوابکدن سنك — شرم ایدر رنك تبسم لعل نابکدن سنك
§ اسدکجه باد صبح پریشانسك ای کوکل — بکزر اسیرطرهٔ جانانسك ای کوکل
§ عاقبت کوکلم اسیر ایتدك اوکیسولرله سن — هی نه جادوسك‌که آتش باغلادك مولرله سن
§ بیك زبان سویلرسك اول‌چشم سخن پرداز ایله — داستانلر شرح ایدرسك برنکاه ناز ایله
§ بوس لعلك شویله سیراب زلال ایلر بنی — کیم کورن آب حیات ایچمش خیال‌ایلر بنی
§ سینه‌ده اول نه محرق آرزولر وار ایدی — لبده سرکش آهلر آتشلی هولر وار ایدی
§ مست نازم کیم بویوندی بویله بی‌پروا سنی — کیم یتشدیردی بوکونه سرودن بالاسنی

مطلعلی غزللر و

کیملرك چشمنه اول سینه بوشب نور اولدی — نره‌یه کیتدی اوهرجایی اومهپاره عجب
§ عید ایریشسون باعث شوق‌جدید اولسون‌ده کور — سیرسعدآبادی‌سن برکره عید اولسون‌ده کور
§ کلزاره صالین موسمیدر کشت وکذارك — ویرحکمنی ای نخل چمن کهنه بهارك
§ یتزمی سکا بستروبالین قوجاغم — سرد اولدی هوا چیقمه قویوندن قوزوجاغم
§ ینه تنها آله کیردی هله جانانم — بوس ایدنجه لبنی آغزیمه کلدی جانم
§ یکیدن اسکی محبتلری تجدید ایدهلم — کل بنم قاشی هلالم بزه برعید ایدهلم
§ سراپا حسن وآنسك دلستانسك ناز پرورسك — جوان مهربانسك شوخسك نازنده دلبرسك
§ سودیکم جمالك چونکه کوره‌م — چیقماسین خیالك دل شیدادن
§ برصفا بخش ایدهلم کل شودل ناشاده — کیدهلم سرو روانم یورو سعدآباده

مطلعلی شرقیلر ، ندیمك بوتون هویت شاعرانه وهوسپرورانه‌سنی کوستریر بدیعه‌لردر .

ادبی موقعی . — بالاده‌کی ایضاحاتدن آکلاشیله‌جغی اوزره ندیم ، ادبیات تاریخنده باشلیجه مستثنا وممتاز برسیمادر . داماد ابراهیم‌پاشا ولاله دوری ، تاریخمزده سیاسی واجتماعی

برتجددك اوزاقدن اوزاغه ایلك تمل طاشنی آتدیغی کبی، ندیم‌ده اسکی ادبیاتك تجددینه رهبر اوله‌بیله‌جك ایلك تمایللری ـ غرب ادبیاتی طانیمادیغی وشعوری بر فکر انقلاب طاشیمادیغی حالده ـ کوسترمشدر.

افکار وحسیات وخیالاتده عرب‌وبالخاصه عجمدن منتقل طرز، قدمای ادبا آراسنده یکانه رهبر شعر ایکن، ندیم افکاروحسیاتنده بالخاصه دورندن وکندی دویغولرندن ملهم اولمشدر. کرك قصائد وکرك غزلیاتنده اویله تصویرلر واردرکه دوغرودن دوغرویه طبیعتدن استنساخ ایدلمش عد اولونابیلیر. «عیدیه درتشکردامنبوسی پادشاه جهان باامر همایون» سرلوحه‌لی قصیده‌ده بربایرام‌تبریك مراسمی بوتون‌تفصیلاتیله جانلانیر. رمضانیه‌نك شوبیتلرنده‌ده نه قوتلی وحقیقی برتصویر وار:

بغتةً ثابت اولوب غره فراشنده امام — خواب ایچون یاتمش ایکن ایتدی تراویحه قیام
باش قالدیرمادیلر اوکله‌یه‌دك اویخودن — یوم شك ذوقنه حاضرلانان احباب کرام
پاسبان ویردی قدومیله جواب أیله‌ینه — رمضان کلدیمی آیا دیه‌رك استفهام
بیله‌مم بن‌ده‌که شاهدده‌می تقویمده‌می — هله برکذب وار اورتاده بودر صدق کلام
اهل کیفك بریمی دیرکه بهی سلطانم — آیدین آی بللوحساب اولمادی شعبان تمام

طرز قدیمده وحدت موضوع فکری ـ دینی نظملرله حکایه‌لر بر درجه‌یه قدر مستثنا اوله‌رق ـ هیچ ده نظردقته آلنمادیغی حالده، ندیم شعرلرنده یکپاره موضوعلر افاده‌سنه‌ده چالیشمشدر: قصیده‌لرنده چوق دفعه باشدن باشه یکدیکرینه مربوط فکرلر کورولور. تشبیبند کی مشهور کریزکاه عادتا برحکایه کبی منتظم ومتوالیدر. بومقصدی استحصال ایچون برفکری مطلقا بربیتده اتمام ایتمك یولنده‌کی عقیدهٔ قدیمه‌یی استخفافدن کری دورمامشدر.

زهی اوقوت بازوکه هند غربیدن — زمینه ایتسه اکر نیزه‌سن خلیده چومار
چیقوب اودمده سرنیزه هند شرقیدن — ایدردی صدمهٔ یلمانی پای رایی فکار

ویاخود:

سخن بوغایته ایردکده برتبسم ایدوب — دیدی‌که ای سخنکدن نمونه سحر حلال
برآز عنانکی چك بویله کرمتاز اوله — سمند جوره‌مدد قیلمه بنده‌کی پامال
که سا که برخبرم‌وارکه‌کوش‌ایدرسه‌ك اکر — اوله اومرتبه کوشك کهرله مالامال
که تا بحشرحلی بستکان خلدبرین — ایده قلاده‌لرین حضرتکدن استکمال
کجاست کوی ندیما ترانه‌سیله بودم — کلیر جهانه کل افشان اولوب اوتازه نهال

بیتلرنده تك برفکرك متعدد مصراعلرده افاده‌سنه برمثال کورولەبیلیر.

ندیمك خیاللری وخیالدن ایلری کلان تشبیه واستعاره کبی مجازلری‌ده ابداعی، شخصی، ممتاز، جانلی تصورلردر.

اوبتك خانه‌مه تشریفنی کوش ایتدی مکر — شوق شوریده‌یی کوردم کلیراما نه کلیر
§ بوی کل تقطیر اولونمش نازك ایشله‌نمش اوجی — بری اولمش خوی بری دستمال اولمش سکا

کبی پارلاق وچارپیجی، ظریف وممتاز خیاللر، شاعرك ابداع قدرتنه دلالت ایده‌ر.

ندیمك اسلوبنده‌ده طرز قدیمك مختاری اولان عجم مقلدلکندن استانبول یرلی شیوه‌سنه دوغرو برتمایل حس اولونور. افاده‌سنده قولایلقله آکلاشیله‌بیله‌جك بروضوح وسلاست واردر.

ای قدسیان آمان بکا امداد وقتیدر — برحیرت آلدی ناطقه‌مك تاب وطاقتن
بالله کلك شوخمه امداد ایدك برآز — وصف ایلیم افندیمك احسان وهمتن
لطفن نه کونه وصف ایده‌یم بن نه سویله‌یم — بیلمم نیجه ادا ایده‌یم شکر نعمتن
احسان ایدوب کرم بویوروب همت ایله‌یوب — لطف ایتدی بنده‌سنه کتبخانه خدمتن

بیتلریله باشلایان حافظ کتبلکه تشکر قطعه‌سنك افاده‌سی نه قدر آچیق و هر کسك آکلایابیله‌جکی برطرزده‌در.

سن بوله صوئوق یرده نیچون یاتار اویورسك — بلله دوکز دور هله دایه‌ك سنی کورسون
داخی کوچوجکسك یالکز یاتمه اوشورسك — سرد اولدی هوا چیقمه قویوندن قوزوجاغم

بندی نه قدر یرلی وطبیعی برلسانله یازلمشدر.

ایشته شواوصافندن دولایی ندیم ادبیات عتیقه منسوبلری آراسنده مستثنا وتاریخ ادبیاتده ممتاز برسیمای ادبیدر: طرز قدیم شاعرلری آراسنده امثالنه تصادف ایدیله‌مه‌ین بوشاعر، برنجق عصر صوکرا تجلی ایده‌جك اولان انقلابات ادبیه‌نك مژده برنبی خبری کبی، اثرلرنده زمانی، دورینك اجتماعی حیاتنی جانلاندیرمش، سرای عاداتی، چراغان ذوقلری، لاله صفالری، سعد آباد اکلنجه‌لری، حلوا صحبتلری، باغ سیرانلری، عشق وهوس وقعه‌لری دیوانی عصرینك جانلی برتاریخی حالنه کتیرمش، اثرلرنده یکپاره‌لك ووحدت موضوع، فکرلرنده انسجام وطبیعیلك، حسلرنده اینجه‌لك وصمیمیلك، خیاللرنده یکیلك وکوزه‌للك، لسانده ساده‌لك وسلاست، طبیعتنده فخردن زیاده تواضعه، عظمتدن زیاده نزاکته، طنطنه‌دن زیاده لطافته میل کوسترمشدر.

ندیمك اسلوبی ، باشدن باشه تصویر وتوصیف اسلوبیدر . حکایه‌یه دایر بر اثری ومثنوی وخمسه یولنه هیچ برمیلی یوقدر . بونکله برابر تصویرلر آراسنده تحکیه‌یه عائد پارچه‌لر کچرکن ندیمده قوهٔ تصویریه‌سی قدراولماسه بیله اولدقجه قوتلی برحکایه قدرتی‌ده حس اولونمقده‌در . تصویرلرنده ایسه خیالنك پارلاقلغنه ، تشبیه واستعاره‌لرنده‌کی یکیلکه وممتازیته رغماً حقیقی مصورلکه هوس کوسترمش ، خیالنی یالکز برآلت تزیین کبی استعمال ایده‌رك تصویراتنده طبیعته صادق قالمانی ترجیح أیله‌مشدر . ندیمده کورونن وضوح و صراحت تامه‌نك باشلیجه سببلری ، تصویرلرنده حقیقت وطبیعته موافقتی واسلوبنده‌ده ساده‌لك وسهولتی اختیار أیله‌مسیدر .

ندیم مکتبی . — ندیم ایله برابر ، ادبیاتمزده یکی برمکتب ظهور ایتمش اولویور : واقعا ندیم مجددلك ادعاسنه قالقیشمش ، یکی ادبی اقنوملر وضع ایتمش دکلدر ؛ حتی معاصرلری ویا یاقین خلفلری بیله ندیم ایچون بویله بردعوایه قیام ایتمه‌مشلردر . آنجق ادعاسز ، معارضه‌سز برصورتده معاصرین واخلافندن بر چوق شاعرلر ، ندیمی تقلید ، اونك اثرینه اتباع ، اونك طرزینی اختیار ایلدکلرندن ندیمدن صوکراکی ادبیات جریانلری ، بری نابینك مسلکی ودیکری ندیمك مکتبی اولمق اوزره بربرینه موازی کیدن ایکی خط اوزرنده تکامل أیله‌مشدر .

ندیم مکتبنك معقبلری ایکی قسمدر : برقسمی ندیمك یرلی استانبول شیوه‌سنه کوستردیکی تمایلی تعقیب ایده‌رك لسانی ساده‌لشدیرمك و دها کثیف برکتله‌نك آکلایابیله‌جکی حاله کتیرمك ایسته‌ینلردرکه بونلرك الك انموذجی نمونه‌سی واصف اندرونیدر . دیکری‌ده ندیمك موفقیتنی شوخ وخفیف شعرلر یازمقده مندمج فرض ایده‌رك هوسات نفسانیه مصورلکنه وبی‌ادبلکه یورویینلردرکه بونلرك‌ده الك ایلری کلنلری فاضل اندرونی ایله هزلنویس سروریدر .

مع‌التأسف ندیمك معقبلری آراسنده اونك حقیقی اوصاف ممیزه‌سنی تمامیله احاطه ایده‌رك او اثره اقتفا ایده‌بیله‌جك کزیده براستاد ظهور ایتمدیکی ایچون برقاچ عصرده بر ظهور ایدن اونادرهٔ شعر وبلاغتك مزیات حقیقیه‌سی ، آنجاق وفاتندن بر بچق عصر صوکرا ادبیات جدیده دورنده بحق تقدیر ایدیله‌بیلمشدر .

ندیم مکتبنك اون ایکنجی قرن هجری نصف اولنده‌کی معقبلری آراسنده الك زیاده کوزه‌چارپانلر ، ندیمك معاصری ومحبی اولان عزت علی پاشا ایله برآز صوکرا یتیشن بلیغدر .

عزت علی پاشا — وزرادن داماد محمدپاشانك اوغلودر. ندیمك حال حیاتنده محبی اولوب آرالرنده برچوق لطیفه‌لر کچمشدر. ١١٣٧ ده دفتردارلق مکتوبجیسی، ١١٤١ ده دفتردار اولمش، ندیمك وفاتندن صوکرا ١١٤٤ ده وزارت رتبه‌سیله صدارت قائممقاملغنه و ١١٤٥ ده بغداد اردوسی سردارلغنه کچه‌رك ١١٤٧ ده رواندہ وفات أیله‌مشدر. دفتردارلغنه ندیمك ایکی تاریخی واردرکه دیوانندہ موجوددر. ندیمه برچوق نظیره‌لر سویله‌مش، او دورك اذواق وهوسات عالملری ایچنده درلو درلو ماجرالر کچیرمش، خفیف مشربانه وآچیق شعرلر ایرادنده ندیمدن دها ایلری‌یه کیتمشدر. متعدد غزللری واردرکه بعضیلرینی ندیم تنظیر وهله دوغرودن دوغرویه ندیم ایچون سویله‌نمش اولان:

ای خوش اول شب کیم بکا عرض جمال ایلردی یار بی مجال ایدم بن ابرام وصال ایلردی یار

مطلعلی غزلی تشطیر أیله‌مشدر. عینی ماجرادن دولایی نثراً ندیمه خطاباً یازدیغی «نکارنامه» سی ایله ندیمك بونامه‌یه شرحی ندیم دیوانك یکی طبعنه مذیلدر. عزت علی پاشا قابلیت شعریه‌جه ندیم ایله قابل قیاس اولمامقله برابر اونك یولنی التزام ایده‌نلرك برنجیلرندن اولمشدر.

بلیغ . — محمد امین بلیغ افندی عن اصل یکیشهر فنارلیدر. تحصیلنی اکمالدن صوکرا طریق قضایه سالك اولمش، مختلف قاضیلقلرده بولونمش و اسکی زغره قاضیسی ایکن ١١٧٢ ده ارتحال أیله‌مشدر.

بلیغ هوسپرورانه وخفیف مشربانه شاعرلکده ندیمه خلف اولانلردن بریدر. مطبوع اولان دیوانك قصائد قسمی:

صولماز ابدی سنبل فرخال محمد جنت کلیدر تازه رخ آل محمد

مطلعلی کوزه‌ل وآهنکدار برنعت شریف ایله باشلار. راتب احمد وخلیل پاشالره، شیخ الاسلام اسعد ومصطفی افندیلره یازیلان قصیده‌لرله برچوق قطعهٔ کبیره و تاریخلری برخصوصیت ممتازه کوسترمز. لکن بوقسم داخلنده بلیغك بوس بوتون یکی وهوسپرورانه بعض شعرلری واردرکه اونلرده «کفشکرنامه»، «حمامنامه»، «بربرنامه»، «خیاطنامه» اسملرینی طاشیان منظومه‌لردر. بونلرك جمله‌سی مسدس طرزنده واسملرندن ده آکلاشیله‌جغی اوزره ترلکجی چراغنی، حمام صفاسنی، بربر دکانی وترزی قالفه‌سنی مدحه عائد شعرلردر.

بونلرده طرز قديمك الك معتبر قاعده‌لرندن اولان مراعات نظيره توفيقاً هربرينه عائد مخصوصاتدن مجازلر يابيلمش ايسه‌ده، حكايه شكلنه كيرمه‌ين بودرلو عاشقانه وهوسپرورانه تصويرلرى ، مثلا حمامنامه‌ده اولديغى كبى :

« اويانوب ايلدى اول فتنهٔ خوابيده قيام ... ره كرمابه‌يه هنكام سحر قيلدى خرام
صانديلر آنى ايكيزدوغدى كونش خاصله عام ... جامكانه كليجك طوتدى پرى كبى مقام
تابش كردن بلورى ايله ترله‌دى جام ... سوق اميد درآغوش ايله قيزدى حمام
صاودى عاشق كبى باشدن كله معتبرين ... جامه‌دن شيوه ايله چوزدى مقدم كمرين
كل كبى ايلدى قات قات چيقاروب جامه‌لرين ... پيرهن رفع اوليجق صاندى كورن سيم برين
پرده‌دن اولدى برون آيينهٔ سيم اندام ... قشرينى آندى حرارتله ياشيرين بادام »

طرزنده شوخانه وظريف تصورلره واونلرله متناسب بر اسلوبه مالك اولديغى جهتله موضوعلرنده‌كى خفت مشربه وهوسات نفسانيه مروجلكى ماهيتنه رغماً ممتازو بليغك شخصيت شاعرانه‌سنه دال عد اولونه‌بيلير . بو نامه‌لرى تعقيب ايدن « ساقى نامه » ديكرلرى كبى موضوعجه يكى وحائز ممتازيت اولمامقله برابر اسلوبجه وتصرف مجازاتجه اونلرله هم عيار كوزه‌ل بر تركيب بند مثمندر. بليغه الك زياده شخصيت ويرن بواثرلردن صوكرا برطاقم قطعه‌لر وتاريخلر واردركه بونلر آراسنده اهميتلى برشى كوروله‌مز .

غزليات قسمنده ايكيوز اوتوزى متجاوز غزل، برتخميس وبر تسديس ايله بر قاچ رباعى وقطعه وزمانك بعض محبوبلرينه اتحاف ايدلمش مفردلر واردر . غزللرك اكثريتى اسلافى تقليد وتنظير يولنده يازلمش و

كيوب برآل اتكاك هاله‌دن ميدانه عزم ايتمش ... سماده مولوى آيينى تصوير ايده‌رمهتاب
النده خامهٔ زرينى مولاناى رومى وش ... كيجه آثار شمسى شوق ايله تنظير ايده‌رمهتاب

بيتلرينى حاوى اولان « مهتاب » غزلى كبى بعضيلرنده مقلد بهلرينه تقرب و ياتفوق بيله أيله‌مشدر . بونكله برابر غزلياتى ميانده‌ده الك زياده نظردقته چارپانلر ،

اولاماز حسن ايله خوبانه برابر قيزلر ... قالبدر آنلرى مشاطه برآز يالديزلار
§ عرض ايلرايسه بوى وصالن سكادكدر ... بيلمزميسك اول غنجه دهانى نه‌چيچكدر
§ اول بت رقاص كويا هريانن اول قيرار ... جنبش ايلر باشقه هراندامى نازك بل قيرار
§ دستمال الده خرام ايلدى آغزنده ساقيز ... چكنه‌دى كچدى بزى ناز ايله اول كافر قيز

مطلعى غزللركبى هوسپرورانه وحتى پرده بيرونانه اولانلريدر .

دیوانك الك صوكنده « برای خواجی ساقز » ، « برای بربر موسی » ، « برای دلاك عثمان » ، « برای مغچهٔ آندریا » سرلوحه‌لریله موجود مصرد معماره باقیلنجه بلیغك بومتاز وآچیق صاچیق تصویرلری حقیقتدن آلنمش لوحه‌لر اولدیغی ظنی حصوله کلکده ودیوانك نهایتنده مندرج

کذشته وقعه‌لری جمله ایلیوب تبلیغ یکان یکان سکا تفهیم ایده‌ر سجل بلیغ

بیتی‌ده بوظنی تأیید ایلیکده‌در .

عزت علی پاشا ایله بلیغده کوردیکمز بونمونه‌لر ، ندیم مکتبنك ـ ماهیت موفقیتی آچیقلقدن عبارت اولدیغی ظننه کوره ـ ویردیکی نتیجه‌لری ارائه ایده‌ر . متعاقب نصف عصرلرده بومکتبك دیکر تجلیاتنی‌ده آیریجه مطالعه ایده‌جکز .

سید وهبی

اصل اسمی (اسید حسین افندی) اولان سید وهبی، ساداتدن اولوب جداعلاسی سید حسام الدین افندی‌یه اضافتله ابتدائری « حسامی » تخلص ایتمش ایدی . استانبولده تولد ایتمش ومدرسه تحصیلنی اکمال ایله دور مدارسدن صوکره طریق تدریس وقضایه سلوك ایده‌رك مختلف مدرسلکلر وقاضیلقلرده بولونمش ، حلب مولویتنده بولوندیغی صیراده حجازه کیده‌رك ایفای حج ایله‌مش ایدی. متعاقب دورده یتیشن سنبل زاده‌وهبیدن تفریق ایچون « سید وهبی » ویا «وهبیٔ قدیم» یاد اولونور . سلطان احمد ثالث و داماد ابراهیم پاشا نزدنده مظهر التفات وله‌رق لاله دورینك ندیم قدر شوخ و ممتاز اولمامقله برابر اولدقجه معتبر بابللری صیراسنه کیرمشدر. ضیا پاشانك « خرابات » مقدمه‌سنده :

وهبیٔ قدیم نکته‌داندر عصرنده رئیس شاعراندر

مدیحه‌سنه مظهریتنی موجب اولان الك معروف شعری، آیاصوفیه میدانندهکی سلطان احمد ثالث چشمه‌سی ایچون یازدیغی مسمط قصیدهٔ تاریخیه‌درکه چشمه‌نك اوزرنده منقوشدر. بوقصیده‌نك مقطعنده‌کی

تاریخی سلطان احمدك جاری زبان لوله‌دن آچ بسمله‌یله ایچ صویی خان احمده ایله دعا

بیتندن آکلاشیله‌جغی اوزره ، اصل تاریخ بالذات سلطان احمد ثالث طرفندن

بسمله‌یله ایچ صوبی خان احمده ایله دعا

شکلنده اوله‌رق بولونمش ، وهبی طرفندن‌ده « بسمله » کلمه‌سنك « ه » سی طی ویرینه « آچ » کلمه‌سی علاوه ایدیله‌رك آراده‌کی فرق قالدیرلمشدر .

وهبی خموش اول بسته لب حدك دکل ایله ادب سندن مقدم اولدی هپ شاعرلره بردن صلا

یتندن اکلاشلدیغنه کوره بو مصراع ایله برقصیده تنظیمی دورك شاعرلری آراسنده برنوع مسابقه موضوعی اولمشدر . حتی سامینك‌ده عینی وزن وقافیه‌ده برقصیدهٔ تاریخیه‌سی واردر. سلطان الشعرا عنوانی حائز اولان عثمان‌زاده تائبك حکملکیله وهبینك قصیده‌سی چشمه اوزرینه حك ایدلمك اوزره ترجیح وانتخاب ایدلمشدرکه ضیا پاشانك « رئیس شاعران » دیمسی‌ده بو نکته‌یه مستند اولسه کرکدر .

شاهنشه‌عالی نسب سلطان ممدوح الحسب فرمان‌ده روم وعرب خان احمد کشور کشا

مطلعیله باشلایان بوقصیدهٔ مسمطه‌سنده سید وهبی ، باقی ونفعینك برمعقبی ونابی مکتبنك الك پارلاق منسوبلرندن بری اولدیغنی اثبات ایله‌مشدر .

صانك الله ای جهانکیر سکندر اقتدار تاج وتخت ایتسین سنکله تابمحشر افتخار

مطلعلی رائیه‌سی‌ده ایچه دقتی جالبدر .

وهبیٔ قدیمك دیوانده‌کی قصائدوغزلیاتده ندیمدن زیاده نابی مکتبنك تأثیراتی کورولور . سید وهبی زمانك جدی مدرس وقاضیلرندن معدود اولوب اشعارنده‌ده بو وقار وجدیتی معقول ومعتدل بر صورتده محافظه ایله‌مشدر . دیوانندن باشقه شهزاده سنت دوکونلرینی مصور بر « سورنامه » سی‌ده واردر . عصر سابقده یتیشه‌رك شعرلری وتریاکی حسن پاشانك مآثر جلادتنی مصور « حسنان الحسن » نامنده‌کی اثری ایله طانمش اولان فائضی نام شاعرك اکمال ایدیمدیکی « لیلا ومجنون » منظومه‌سنی اتمام ایله‌مشدر . سلطان محمود اول دورینی‌ده ادراك ایدن سیدوهبی ۱۱۴۹ ده وفات ایتمشدر .

سید وهبی ، معاصری اولان ندیم ایله مقایسه ایدیله‌جك اولورسه کرك زمانی بحق تصویر وترسیم ایله‌مك خصوصنده وکرك حس وخیال واسلوب بیانده اوندن چوق کری قالمقله برابر ، بیوك برشهرت احرازینه موفق اولمش کزیده ومعروف بر شاعریمزدر . قصائد وغزلیاتنده صمیمی حسلر ، محیطدن منعکس تصویرلر ، پارلاق ودلفریب مجازلر آز کورولور ؛ اسلوبنده‌ده ندیمه خاص اولان آچیق وساده افاده‌لرك ظرافت وجاذبه‌سی مشهود دکلدر . وهبی افندی ، بعض شوخانه نکته‌لر ، شطارت آمیز ویا

هوسپرورانه افاده‌لر قوللانمقله برابر ، دورینك نابی مکتبنه منسوب باشلیجه شاعرلری صیراسنه کیرمشدر . غزللرنده‌کی نظیره‌لر نابی ایله ندیمی تنظیردرکه بونلردن ندیمه نظیره اولانلر عددجه آز وماهیتجه‌ده‌ده ندیمك شعرلرندن پك دون قیمتی حائزدر.

سامی

اصل اسمی آرپه امینی زاده مصطفی بك اولوب آرپه امینی عثمان افندینك اوغلودر . سلطان احمد ثالث دورنده شعرلریله نظردقتی جلب ایدرك شهرت قازانمش وسلطان محمود اول دورنده وقعه نویسلکده تعیین اولونمشدر . وفاتی ١١٤٦ ده‌در .

سامینك طرز قدیم شاعرلری آراسنده بیوك برشهرتی واردر. بونك سببلری متعددر. برکره سامی اوزمانده‌کی شاعرلر آره‌سنده افکار متصوفانه‌یه الك درین صورتده نفوذ ونشوهٔ تصوفی شعرلرنده الك بلیغ ومؤثر برطرزده اظهار وتصویر ایده‌بیلمش اولمقله متمایزدر . اذواق وهوسات مصورلکنه میل ایدیلن اویله بر دوردە اسکی طرزك الك باشلی استادکاهلرندن اولان تصوفی احیا ایتمك جداً جالب دقت برذوق مخصوصه دلالت ایده‌در. دیکرطرفدن سامی، نثرونظم ایله اشتغال ایتمش وبالخاصه اشتهار ایلدیکی نظمده باقی، نفعی، روحی ، نابی ، ثابت ، ندیم کبی الك معروف اسلاف ومعاصرینك طرزلرینی شعرلرنده مزج ایتمکه چالیشمشدر . قدما نظرنده برمزیت اولان بو « جامع الاطراف » اولمق کیفیتی حقیقی ادبیات نقطهٔ نظرنجه سامینك باشلیجه ضعف نقطه‌سی اوله‌رق قبول ایدیله بیلیر . زیرا بوصورتله حقیقی مبدعلك و شاعرلکدن نظیره پردازلغه ، مقلدلکه دوغرو تنزل ضرورتی تحقق ایدر .

سامینك‌ده اکثر آثاری نظیره یولنده یازلمش اولمقدن قورتولامامشدر . اسلوب بیانی تکلفلی وصنعتپردازانه‌در؛ حتی بویوزدن بعضاً نمونهٔ تعقید اوله‌جق سوزلر بیله سویله‌مشدر. ازجمله برزمانلر معناسنی استخراج ایچون برخیلی مباحثه‌لر ایدیلن

حاضر اول بزم مکافاته ایامست غرور رخنهٔ سنك سیه پنبهٔ میناندندر

بیتی سامینکدر .

سامی دیوانی ، اساساً « قصائد » و « غزلیات » دن عبارت ایسه‌ده « تواریخ » قسمی ایکیسی آره‌سنده آیریجه بر قسم شکلنده کوسترلمش وبعض مثنوی پارچه‌لرده قصائده علاوه ایدلمشدر . اصل قصائد قسمنده ایکیسی قصیده وایکیسی مطلعلی قطعهٔ کبیره ویا قصیده پاره اوله‌رق درت نعت شریف ایله یکرمی قصیده واوچ ناتمام شتائیه ، ایکی ترکیب بند، بر مربع مناجات ، بر مسدس ، درت پارچه مثنوی وبر ایکی هجو ولغز واردر . ایلك نعت شریف ثابتك مشهور :

کل ای کوکل اوله‌لم دلکشود چشم شهود — یه‌تر بوکوری ذل وهوان بود ونبود

مطلعلی نعتنه نظیره اوله‌رق یازلمش اولان

اولونجه پرده بر انداز نظره چشم شهود — کوروندی آینهٔ دلده چهرهٔ مقصود

مطلعلی بدیعه‌درکه مطلعی تعقیب ایدن

دل اولدی غرقه بنور مشاهدات جمال — تموج ایلدیکی دمده بحر عشق ودود
نه عشق باعث هستیٔ آفریدهٔ غیب — نه عشق علت ایجاد عالم مشهود
نه عشق نشوهٔ اول ظهور روز الست — نه عشق مبدأ خلقت معادسر وجود
نه عشق ناطقه پیرای روح انسانی — نه عشق سر هیولای آدم مسجود

پارچه‌سنده و نیاز مغفرت صددنده‌کی :

بحق اشهدان لااله الاالله — بصدق اکمل توحید قلب اهل شهود
باسم‌ذات‌که مستجمع جمیع صفات — بفیض باغ علیم و بنور اسم ودود

بیتلریله باشلایان قسمده‌کی تکریرلر ایله ثابته جداً موفقانه بر پیرولك اثری اولمشدر .

یکرمی‌یه بالغ اولان مدحیه‌لر سلطان احمد ثالث ایله بالطه‌جی محمد ، شهید علی ، داماد ابراهیم پاشالره وابراهیم پاشا زاده کتخدا محمد پاشایه خطاب‌ایدلمش بهاریه، عیدیه، رمضانیه ، تموزیه ، فتحیه کبی قصیده‌لردر . بونلر آراسنده نفعی‌یی تنظیراً و اعادهٔ عافیت شاهانه‌یی تسعیداً یازیلان

شکر خدایه‌که فیض عمیم احسانی — کشاده ایتدی دل زار مستمندانی

مطلعلی نونیه ایله ندیمه تقلیداً همان یالکز تشبیبدن عبارت اوله‌رق قلمه آلنمش اولان

بهار کلدی کوزه‌للندی سوبسو کلزار — آچیلدی غنچه کبی عقدهٔ دل افکار

مطلعلی بهاریه و

تموز ایریشدی جهان غرق تف وتاب اولدی زمین حرارت ایله وقف پیچ وتاب اولدی

مطلعنی تموزیه و

ایا ولی نعم صدر دلشکسته نواز پناه غمزدکان زمانهٔ ناساز

مطلعلی و « عرضحال صاحب مقال » سرنامه‌لی استعطافنامه ،

قسم بنام خدای مفتح الابواب بنور ناصیه پیرای مفخر اصحاب

دیبه باشلایان و شهید علی پاشایه یازلمش اولان « قسمنامه » الك پارلاقلریدر .

قصائدنده باقی ، نفعی ، نابی و نادراً ندیم طرزلرینه متمایل کورونن سامی ، دهازیاده جدیته وافکار متصوفانه ایله صنایع پرورلکه میلی اولدیغی جهتله بواثرلرنده معین وواضح بر سیمای شخصیت کوستره‌مه‌مشدر .

ترکیب بندلردن برنجیسی « ترجیع بند برای نظیرهٔ روحی » عنوانی حائزدر . بو اثر نعت شریفی کبی سامینك هویت شاعرانه‌سنه دلالت ایدن متصوفانه پارلاق بر شعردر. هجو و استخفافده و ساخته‌لکلره قارشی طفو انداز اولمقده روحی‌یه تقرب ایده‌مه‌مش ایسه‌ده اسرار تصوفی شاعرانه واستادانه ارائه‌ده جداً موفقیتی واردر. هر بری واسطه بیتی ایله برلکده سکزر بیتدن مرکب اون اوچ بندی مشتملدر .

کوش ایله مراتبده نه‌در علم حقیقت ارباب شهود ایلدیلر بویله روایت
اولمشدی او محبوب سراپردهٔ لاریب اطلاق نقاب حرم غیب هویت
بالذات ایدوب شیوهٔ آغاز تعین آینه نما اولدی جمال احدیت
اسما وصفات ایله ظهور ایلدی اعیان جون ایتدی دوم مرتبه‌ده جلوه محبت
ارواح بسائطده که اولدی متجلی تعیین ایده‌مز آنی سرانکشت اشارت
دوشدکده مرایای مثالیه‌یه عکسی صحرای تخیلده کوروندی نیجه صورت
بو مرتبه‌دن صوکره سموات عناصر ایتدی سه والید ایله ترتیب شهادت
انسان ونوب نموذج کل ذات وصفاته بس مظهر تام اولدی بو جمله حضراته

بندی کبی عارفانه ومتصوفانه پارچه‌لرله مالامال کوزدل بر اثردر . ایکنجی ترکیب بند شاه اشرف افغانی وقعه‌سی اوزرینه ایران سفرینك کشادی وسیله‌سیله جناب حقدن نیاز ظفر یولنده یازلمش اونر بیتلی سکز بنددن مرکب بر منظومه‌در .

اولوب عیدك مبارك دولت وعمرك مزید ولسون کیجه‌لك قدر سعادت هر کونك عید سعید اولسون

بیتنك تکرریله یازلمش اولان مسدس ، سلطان احمد ثالثه تبریك عیدی ومربع ده مناجاتی حاویدر .

مثنویلرده کلنجه بونلردن برنجیسی دورك شاعرلرندن خمسه صاحبی «وحید»ی وآثارینی مدح ایچون یازلمش وبالوسیله سلطان احمدك معارفپرورلکی مدیحه‌لرینی‌ده مشتمل بولونمشدر. ایکنجیسی « حکایهٔ منظومه‌در تنبیه کفرهٔ بلیوس » عنوانی حائزدر . بونده سامی مقدما مملکتده‌کی سوء اداره‌دن جرأت آله‌رق مکرراً مظهر صلح اولمسنه رغماً وندیکلیلرك دائما نقض عهد ایله دکزده متجاوزانه وخودسرانه حرکتلره مجاسرتلرینی حکایه ایله وندیك ایلچیسنك (بالیوس) حضور صدر اعظمی‌یه جلبنی وتهدید وتنبیه‌ایله حبسنی نقل وتصویر ایده‌ر . ماضیده‌کی پریشانلقدن باحث اولان

دکانچهٔ ارتشا کشاده هپ دادوستد خلاف عاده
ایش بیلمه‌نك آدی جلب اموال تخریب بلد وقوف احوال

کبی تصویرلرده اولدقجه موفقیت کوستردیکی بو مثنوی ایله اولکیسی « مفعول مفاعلن فعولن » وزننده‌درلر . اوچنجی مثنوی اصطلاحات موسیقی‌یی جامع اولوب

ابتدا راست ایله بولدی نظام الف اول ترتیب مقام

بیتیله باشلار و بوتون موسیقی فصل واصول اصطلاحلرینی نظماً ذکر ایده‌ر . صوك مثنوی « منقبه درحق ملك تبع شهنشاه یمن » عنوانی حائز اولوب هجرتدن بیك سنه اول یمنده حکمران اولان ملك تبعك مکه اهالیسی طرفندن استقبال ایدلمه‌مکدن غضبه کله‌رك کعبه‌یی ییقمق قصدینه دوشدیکی ایچون خسته‌لانه‌رق توبه و استغفار ایله خلاص بولدیغنی حکایه ایده‌ر . صوك ایکی مثنوی « فاعلاتن فعلاتن فعلن » وزننده‌درلر.

قصائد ایله غزلیات آراسنه ادخال ایدیلن تواریخ قسمنده اللی‌یی متجاوز تاریخ موجوددر . بونلر آراسنده سلطان احمد چشمه‌سی ایچون یازدیغی

صد بارك لله بارك الله اول شه پر جوده کیم دستی جهانی ایلدی مستغرق بحر عطا

مطالعی تاریخ ایله شهید علی پاشانك وزارتنه وابراهیم پاشانك وزارتنه وداماد لغنه یازدیغی تاریخلر همان‌ده قصیده عد ایدیله‌جك قدر اوزوندر . ایکی مصراعك آحاد و عشرات ومأتنك یکدیکرلرینه علاوه‌سیله ایکی مصراعدن سکمز تاریخ چیقان شو « تاریخ مصنع » ده بو قسمده‌در :

وجوهك هر برینه بر عنایت آرزوسیله سکز وجه ایله تاریخ ایلدم بو بیت همواری
روانی همت ایله آلدی سلطان احمد اعدادن ینه فتح جدید اولدی همایون ایلسون باری

غزلیات قسمنده یوز اللی‌یی متجاوز غزل ، بر قاچ شرقی ، اوتوز قدر قطعه ، بر قاچ

رباعی وبر خیلی مطالع و مفردات موجوددر . سامینك غزللری آراسنده متصوفانه و عارفانه اولان بر قاچ پارچه استثنا اولونورسه متباقیسی تمامیله اثر تنظیردر . بونلرده آنجق صنعتپردازلق تکلفی وحکمیاتفروشلق داعیه‌سیله تعقیدلر مشاهده اولونور .

بزم پاك حسنه زیوردر او زلف وخال ورخ — دود عنبر عمرزردر اوزلف و خال ورخ

§ دله قوافل عشق خدا کلیر کورونور — غبار سرمهٔ صوت وصدا کلیر کورونور

§ خط کلسه لبم‌دیرایدك شیمدی نه‌دیرسك — بووعدی مقدم دیرایدك شیمدی نه‌دیرسك

کبی ردیف بلیه‌سنی افراطه واردیران غزللر دور انحطاط شعراسنه مدار تقلید اولمشدر .

خلاصه سامی ، اساساً قدرت نظمه و قابلیت شاعرانه‌یه مالك ایسه‌ده بونی مؤثر بر صورتده آنجق متصوفانه یازیلرنده اظهار ایده‌بیلمش ، نعتی وترجیع بندی بو یوزدن انافس آثار صیراسنه کچه‌رك نامنی ابقا ایله‌مشدر ؛ دیکر نوع آثارده اسلافنك بسیط بر مقلدی اولمقدن فضله بر قیمت اضافه ایدیله‌مز .

منیف

انطاکیه‌لی مصطفی منیف افندی ، علمادن محمد افندی نامنده بر ذاتك اوغلی اولوب ایلك تحصیلنی مسقط رأسنده اکمال ایتمش وبرمدتلر اوراده عمر کذار اوله‌رق « هزاری » مخلصیله شعرلردخی سویله‌مش ایدی . بالآخره ١١٣٠ تاریخنده استانبوله کله‌رك « منیف » مخلصنی آلمش ومورخ مشهور راشد افندی‌یه انتساب ایده‌رك مشارالیهك ایران سفارتنده‌ده رفاقتنده بولونمشدر . ایراندن عودتنده دفترداراول عاطف افندی‌یه وکتخدای صدرعالی عثمان خالصا افندی‌یه‌ده نسبت پیدا ایتمش ، متعدد خدمات دیوانیه‌ده بولونمش ، روزنامچهٔ ثانیلکه ومالیه کتابتنه ولهستان وایران سفارتلرینه مأموراوله‌رق یکن احمد وحکیم اوغلی علی پاشالرك توجهلرینی قازانمش ، ١١٥٦ سنه‌سنده معزولاً ارتحال ایله‌مشدر . ولی‌نعمتی عاطف افندینك ارتحالندن متأثراً وفاتندن بر قاچ آی اول یازی ادواتنی قیرارق شعر سویله‌مکدن فراغت ایتمش ایدی .

منیف ، بولوندیغی موقعلر حسبیله رسمی نثرایله بالطبع مشغول اولمش وترجمهٔ حالنی

یازانلرك « تألیف درارئ تابدار منثورهٔ انشا » ایله « بین الخواص والعوام مشهور وبنام اولمش » یولنده مدیحه‌لرینی‌ده قازانمش ایسه‌ده آثار منثوره‌سندن ذکره شایان بر یادکار براقامشدر . شعرلرینی‌ده بالذات جمع ایتمه‌مش ودیوانی وفاتندن صوکرا احباسی طرفندن طوپلانه‌رق باش‌طرفنه ترجمهٔ حالنك ده علاوه‌سیله طبع اولونمشدر. عاطف افندی‌یه‌یازدیغی ایکی قطعه وبررباعی ایله عثمان خالصا افندی‌یه یازدیغی عربی برمدحیه وبرقاچ قطعه ترجمهٔ حالی آراسنده بالوسیله مندرجدر . عربی وفارسی شعر ایله‌ده توغلی واردر .

دیوانینك ابتداسنده حضرت علیدن منقول « کلمات اربعین » دن هربرینك مألنی جامع قرق قطعه موجوددر . هپسی « فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزننده اولان بو قطعه‌لر هپ دوردر مصراعلی اولوب حکیمانه یازلمشدر. بونلردن صوکره قصائد قسمی کلیر. بو قسمده صدراعظم ابراهیم ، قپودان مصطفی ، کتخدا محمد ، بغداد محافظی احمد پاشالرله سلطان محمود اوله ، منصوری زاده‌یه ودفتردار عزت علی بکه یازلمش اون بش قدر قصیده ایله حکیم اوغلی علی پاشایه یازلمش ایکی قطعه وبری نفعینك

سخن اولدرکه بلاواسطهٔ طبع سلیم اوله مقبول دل نادره سنجان فهیم

ودیکری باقینك

زروکوهرله ایدوب زیور افسر خاتم زیب وزینتده کچر همسر قیصر خاتم

مطلعلی قصیده‌لرینه عائد ایکی تخمیس واردر. قصیده‌لرك « دولت » ، « روزکار » ، « مبارك » ، « دوران » ، « کبی » ، « اولسون » ، « بولور » ، « ایده‌ر » کبی ردیفلی اولانلری اکثریتی تشکیل ایتمکده‌در . سلطان محموده یازدیغی

ای شاه ملك وملت نعم‌المقر مبارك یعنی‌که تخت دولت هم‌تاج سرمبارك

مطلعلی مسمط جلوسیه‌سیله ابراهیم پاشا ایچون نظم ایلدیکی

ای نکهبان مقالید نظام دولت وی نسقساز اعاظیم مهام دولت

§ کلدی‌ینه بودوردلارای روزکار کیم رشك جنت اولدی زوایای روزکار

§ مرحبا غرهٔ غرای مه‌فرخ فال حرزبازوی صفا یعنی هلال شوال

وعزت علی پاشایه یازدیغی

خامهٔ امرکن اولدقده رقم سنج یکون جمله‌سی اولدی بهم بستهٔ احکام وشئون

واحمد پاشایه یازوب مقابلنده پك بویوك احسان والتفات کوردیکی

نه‌قدر وار ایسه اصناف هنر دنیاده قیلدی پیدا حق آنی آصف بی‌همتاده

مطلعلی قصیده‌لر ، انك معروف پارچه‌لریدر . بونلرك جمله‌سنده منیف تمامیله نفعی ونابی مقلدی اوله‌رق کورونور . ندیمه میل کوستریر کبی اولدیغی

جهانه ویردی صفا عید نوبهار کبی کوروندی غرهٔ مه جام زرنکار کبی

مطلعلی قصیده یولنده‌کی اثرلرنده‌ده ندیمك شوخ وذی‌حیات شاعرلکندن اثر کورولمز. تخمیسلرنده وقطعه‌لرنده ینه نابی مکتبنك روحی حکمفرمادر .

قصائدی تعقیب ایدن تواریخ قسمنده سکز پارچه تاریخ واردرکه ایچلرنده الاجالب دقت اولان عزت علی پاشانك وزارتی ایچون یازیلان وعادتا برقصیده حالنی آلان

برشبانکه که سراپردهٔ ایوان ضمیر اولدی برنقش نوآیین ایله پیرایه پذیر

مطلعلی اثردر .

غزلیات قسمنده‌ده اللی‌یی متجاوز غزل ایله نابینك ایکی وسلطان احمدك بر غزلنك تخمیسلری ، یکرمی قدر قطعه وبر اوقدر مفرد ، بر لغز وبر منظوم مکتوب واردر . منیف غزللرنده‌ده دها زیاده نابی یولنی التزام ایتمش ، ندیمه تمایل کوستردیکی نادر یرلرده‌ده ندیمك روح شاعریتنی آکلایامیه‌رق پرده‌یی بولغه صاپمشدر. منظوم مکتوبی

لمعهٔ بارقهٔ آمالم پرتو باصرهٔ اقبالم
یعنی سرتاجم افندم جانم داور محترمم سلطانم

خطابلریله باشلایارق علی العاده برآرقداش مکتوبی محتویاتنی نظمدن عبارتدر .

خلاصه ، منیف بویوك برشهرت ادبیه قازانمش اولمسنه رغماً نابی مکتبنك علی العاده معقب ومقلدلرندن بری اولمقله قالمش ، اثرلری دها فضله بر قیمت شخصیت اکتساب ایده‌مه‌مشدر .

حامی آمدی

دیاربکر داخلنده « آمد » ده تولد ومملکتنده تحصیل ایتمش اولان حامی آمدی‌ده، نابی وندیم طرزلرینك تقلیدوتعقیبی یولنده شهرت قازانمش شاعرلردندر. ایران محاربه‌سنده سردار کوپریلی زاده عبدالله پاشانك وبالاخره کوپریلی زاده نعمان پاشانك دیوان

كتابتلرنده بولونمش واكثر آثاری بوایکی کوپریلی زاده‌یه اتحافاً یازلمشدر. وفاتی ١١٦٠ سنه‌سنده آمد شهرنده‌در .

دیوانك قصائد قسمی، اوزون قصیده‌لرله دولدورولمشدر . اك باشده کوپریلی زاده عبدالله پاشانك ایران سفرینی تصویراً یازیلان « اوزره » ردیفلی و :

اولورکه معرکه پردازکه امن وامان اوزره مکر اوینارمی جانباز فلك بر ریسمان اوزره

مطلعلی قصیده یکرمی صحیفه‌یی متجاوزدر؛ بونده زمانك تحولندن ، حرب زماننده اکلنجه‌دن فراغت لزومندن ، جنك تصویرندن، «شاه قزلباش» ك هجوندن، سلطان احمد ثالث وصدر اعظم ابراهیم پاشانك مدحلرندن دولاشه‌رق عبدالله پاشانی وسفرینی مدح ایده‌ر وتبریز فتحنه تاریخ سویلیه‌رك قصیده‌سنه ختام ویریر . اون قدر قصیده ، حاجی عبدالله‌پاشا رفیقه‌سی زبیده‌خانمه برمرثیه‌ومثنوی‌شکلنده برعریضهٔ منظومه، برلغز وبرایکی قطعهٔ مدحیه قصائد قسمنی املا ایده‌ر . بونلرك هیچ برنده پارلاق برخیال ویا صمیمی برحساسیت اثری کورولمیور. احوال زمانه اشارتی محتوی پارچه‌لری وارایسه‌ده‌عمومی مقلدلك جریانی آراسنده بو نادره‌لر پك‌ده کوزه چارپمیور . حتی مرثیه‌سنده بیله کوز یاشارتدجق بر بیته تصادف ایدیله‌میور .

غبار آلوده‌در مرآت عالم کرد حیرتله کورونمز صورت امید باقدم خیلی دقتله

مطلعیله نعمان پاشا زاده احمد پاشانك وزارتنه یازدیغی قصیده‌نك :

کوزم‌نم، همدمم‌هم، محرمم‌غم، خاطرم درهم اوطورمش اکله‌نیردم بویله برموحش قیافتله
ایریشدی بر بشیر دلپذیر اماکه روح افزا صدف وش ایلدی پر کوشمی در بشارتله
دیدی مژده سکا اول لالهٔ کلزار نعمانی وزیر اولدی سراسر خلعتی کیدی سعادتله

بیتلری او نوادره بر نمونه عد اولونه‌بیلیر .

حامینك منیف کبی «فاعلاتن فعلاتن فعلن» وزننده ومثنوی طرزنده یازدیغی منظوم عریضه‌ده اون آلتی صحیفه‌یی متجاوزدر . بونده وبادن قاچه‌رق ایکی چوجوغیله برابر دیاربکره سیاحتنی تصویر ووالی داود پاشادن کوردیکی الطافی توصیف ایلر .

دیوانك غزلیات قسمی‌ده آلتمش بش غزل، برقطعه، اون اوچ تاریخ، برقاچ مربع ومفرد ومعما ایله برغزل منتخبدن عبارتدر. غزللرنده ندیمی تقلیده چالیشان حامی :

نشئه‌می غازهٔ رخسار آل اولمش سنکا — روغن کل دهن قندیل جمال اولمش سکا
§ جمال یاری خورشید جهان‌آرایه بکزتدم — تن نادانی کوردم صورت زیبایه بکزتدم
§ پرکولق ایچه ناله وزارك کس ایسته‌مز — ای عندلیب او مه اویومشمش سس ایسته‌مز
§ عاشقه‌اول‌مه دوچاراولسه قاچار پهلوویریر — خواب ایچون اغیار بالین ایستسه زانو ویریر

یولنده مبتذل، دکرسز ونزاهتدن محروم سوزلرله اکتفایه مجبور قالمشدر .

پاك‌طینت کوشهٔ غربتده خواراولسونمی هیچ — کوهه آغوش صدفدن دور اولور قیمتله‌نیر

بیتنی حاوی اولان غزل ایله « نکین » مطلعلی غزل کبی نوادر خارجنده حامینك‌ده نابی وندیم مقلدلکندن یوکسه‌لمسنه مدار اوله‌جق براثری کوروله‌میور .

نحیفی

سلیمان نحیفی افندی اصلاً استانبوللواولوب ١١٠٠ تاریخنده محمد پاشا معیتنده ایران سفرینه و ١١٣٠ ده ابراهیم آغا معیتنده اوله‌رق مجار سفرینه اشتراك ایتمش وبوسفردن عودتنده شق ثانی دفتردارلغیله تلطیف ایدیله‌رك ١١٥٠ ده ارتحال ایله‌مشدر . مدفنی طوپ‌قپو خارجنده‌در . دولتك مختلف خدمتلرنده بولونه‌رق وظیفه‌شناسانه ایفای خدمته موفق اولمشدر .

نحیفینك باشلیجه اثری « مثنویٔ شریف »ك منظوم ترجمه‌سیدر . بوندن باشقه « حلیة‌الانوار » عنوانلی بر مجموعه‌سی ، مولد رسالتپناهی‌یی متضمن بر منظومه‌سی وآیریجه نظیمه امثالاً یازلمش بر خیلی نعت شریفلریله اشعار سائره‌سی واردر . مثنویٔ شریفی باشدن باشه مثنوی طرزنده واصلی کبی « فاعلاتن فاعلاتن فاعلن » وزننده اوله‌رق نظماً ترجمه ایله‌مشدرکه اصل بادیٔ اشتهاری‌ده بواثریدر . ضیا پاشانك خرابات مقدمه‌سنده :

« حقا که نحیفیٔ رها کار — یازدی نیجه برکزیده آثار
« تحسین او شاعر قوی‌یه — کیم ترجمه یازدی مثنوی‌یه
« فکرایت‌نه‌قدر بضاعت ایستر — بو نظمه نه استطاعت ایستر

بیتلریله مدح ایدیلن بو ترجمه مصرده فارسی متنیله برابر تعلیق حروفات ایله طبع ایدلمشدر . فارسی اصلنه ممکن مرتبه بر صداقتله قاعده آلنان بو ترجمه‌نك مقدمه‌سنده

نحیفی ، مثنوینك متعدد شرحلرینی تتبع ایتمدیکنی و ١١٢٤ سنه‌سنده تصادفی بر صورتده ترجمه‌یه باشلادیغنی وخاتمه‌سنده‌ده اوچنجی جلد نهایتنده ترجمه‌یی براقوب بر خیلی مدت دوام ایتمه‌مش ایکن سلطان احمد ثالثك وداماد ابراهیم پاشانك تشویقلریله یکیدن غیرته کلوب ١١٤٣ ده اکمال ایلدیکنی ذکر ایده‌در .

دیکله نیدن کیم حکایت ایتمه‌ده — آیریلقلردن شکایت ایتمه‌ده
دیر قامشلقدن قوپاردیلر بنی — نالشم زار ایلدی مردوزنی
شرحه‌شرحه‌ایلسون سینه‌م فراق — أیله‌یم تاشرح درد اشتیاق

دیبه باشلایان بو ترجمهٔ منظومه، مثنویٔ شریفك احتوا ایلدیکی حکمیات صوفیه‌و تمثیلات استادانه‌یی سلیس ومنتظم براسلوب ایله لسانمزه نقل ایله‌مشدر. اصلی کبی آلتی جلددن مرکبدر.

نحیفینك اشعار سائره‌سی آراسنده‌ده :

کوزکوردی کوکل سودی سنی ای یوزی ماهم — قربانك اولام وارمی بنم بونده کناهم
عاشقلغمه شاهد عادلمی دکلدر — اوضاع حزینمله غریبانه نکاهم
ممنون وصال ایله بنی کل کرمکله — یانسین حسد آتشلرینه بخت سیاهم
ای سنکدل ایتمزمی سنك قلبکه تأثیر — خارالری خاکستر ایدن آتش آهم
برباغری یانیق عاشق محترزه‌در دل — آغلاتمه نحیفی قولکی جور ایله شاهم

غزلی کبی عاشقانه و

حساد عصرك ایتمه نظر کفتکوسنه — شیرالتفات ایده‌رمی کلابك غلوسنه
لازم دکل عنایتی اهل تکبرك — بخش ایلدم عطاسنی وجه عبوسنه

بیتلری کبی مستغنیانه شعرلر نظر دقتی جلب ایده‌در .

الحاصل نحیفی‌ده عصرك افکار تصوفله رقت حسیات وسلاست اسلوبی مزج ایدن استادلرندن بری اوله‌رق تلقی ایدیله‌بیلیر .

نصف قرنك دیکر شاعرلری . — اون برنجی قرن هجری نهایتنده نابینك ریاست ایلدیکی مکتب ادبی ، اون ایکنجی قرن هجریده ندیمك آچدیغی طرزادبله برابر، متوازی برخط اوزرنده ادبیات عتیقه‌مزك بوندن صوکراکی تکاملنه اساس اولان ایکی جریان حالنی آلمشدر. بو نصف قرنده ندیم ایله معقبلری کندی طرزلرینی ابداع ایده‌رلرکن سیدوهبی، منیف، حامی کبی نابی مقلدلری ده اوته‌کی طریقی احیا ایتمکده ایدیلر. سامی ونحیفی کبی برایکی استادده بوایکی

مکتبك هر ایکیسنه نماس ، فقط صراحةً هیچ برینه غیر منسوب اوله‌رق ابداع آثاره موفق اولمشلردر. باشلیجه‌لرینی بالاده ایضاح ایتدیکمز بوشاعرلرله برابر، بونصف عصرده دها برخیلی شعرا نظر دقتی جلب ایده‌ر . ازجمله وقعه‌نویس راشد افندی (١١٤٨) ، احمدنیلی افندی (١١٥١)، شاعر صنائی (١١٣٧)، حلیهٔ خاقانی نظیره‌سی و «رغائبیه» سیله مشهور عارف (١١٨٣) افندی بودورك الك طانینمش سیمالرندن اولدیغی کبی، خمسه صاحبی وحید وشاعر معروف کلیم‌ده عینی دوردہ یتیشمش اساتذهٔ شعرادن معدوددرلر . بالذات سلطان احمد ثالث وداماد ابراهیم پاشا دخی شعرایله توغل ایده‌رك عصرك ارباب استعدادینی تشویق ایده‌نلر صیراسنده‌در .

دوقوزنجی فصل

اون اینجی قرن هجری نصف اخیری

۱۱۶۸ - ۱۲۰۳

عمومی برنظر

عصرك نصف اولنده سلطان احمد ثالث وسلطان محمود اول کبی عزم تجدد واعتلا ایله متحسس پادشاهلرك واونلرك آمال وافکارینی تطبیقه وقف مقدرت ایدن وزرانك غیرتلری، تورکیانی ایچنده چیرپیندیغی مشکلاتدن هیچ اولمازسه ظاهراً قورتارارق اعادهٔ شوکت واقبال ایچون یکی بر طریق امکان کشاد ایلهمش ایدی. عصرلردن بری یرلهشمش ودولتك اجتماعی بنیهسنی تخریبه آلیشمش اولان مضر عنعنهلر، اون برنجی قرن هجریده اولدیغی کبی، بو عصرده میل تجددك قارشیسنه چیقدی. منفعتلری اوسقیم ومهلك تذبذبك دوامنه مربوط اولان باشلیجه ایکی صنف واردی: بری جهلنه رغماً واسع امتیازلردن مستفید اوله کلن وعلما نامنی طاشییان باب فتوی منسوبینی، دیکری ده هر قارغاشه لقدن کلاه قاپان یکیچری اوجاغی ایدی. علما صنفنك حائز اولدیغی نفوذ دینیه مجلوب، یکیچریلکك پای تختده کوك صالان زوربالق شهرتنه مربوط، معارفك نقصانی انتشاری، خرافاتك ذهنلرده کوکلهشمش تأثیراتی، جهلك ماضی به شدت ارتباطی اعتباریله محافظه کارلق حسیاتنه تابع اولان خلق ده، طبیعی برمیلان ایله بونلری تقویه وتأیید ایدییوردی. بو صورتله قوتلی ومتین برسد حالنی آلان محافظه کارلرك اوکنده میل تجددی تمثیل ایدن یکانه قوت، سرای همایون ایدی. شخص وعائله جه اقبالری دولتك استقبالنه مربوط اولدیغنی بیلن پادشاهلر، ذکی ودرایتلی وزیرلره، عقللی ومهارتلی قرینلره مصادف اولدقجه، مملکتك محتاج اولدیغی حضور وترقیی تأمین ایده بیله جك اسبابه توسلدن کری دورمیوردلردی. لکن، موقعلرینك ایجابی اوله رق دائمی برمداهنه

ایله محاط بولونان ، مفردات اموری احاطه‌یه امکان بوله‌میان حکمدارلر، جدی وصمیمی صورتده تجدده وقف نفس ایتمش رجال دولتدن محروم قالنجه ، پك قولایلقله عمومی جریانه اویویورلر وعزم تجدد پروریلرینی اویوشدورویورلردی . بوحالدن استفاده ایدن محافظه کارلق تمایلاتی ، بوعصرك نصف اخیرنده یکیدن غلبه ایتمش بولنیور .

سلطان عثمان ثالث (١١٦٨ - ١١٧١) بزده ترقی‌یه قارشی یاپیلان هر حرکتك مبدأی حکمنده اولان قادینلرده زینت ممنوعیتی ایله سلطنتنه باشلامشدر . سلطنتی وزیر کسملك ، کیفی اراده‌لرله اجتماعی قانونلره تحکم ایتمك ظن ایدن بر تلقی بسیطی واردی. خانی سلطان مصطفای ثالث (١١٧١ - ١١٨٧) ابتدای سلطنتنده قوجه راغب پاشانك نفوذی آلتنده محافظه‌کارانه بر اداره تعقیب ایتمش ، فقط خست و رخاوت یوزندن استقباله هیچ بر حاضرلق یاپمایه‌رق ظهور ایدن محاربه‌لرك فلاکتله نتیجه‌لنمسنه سبب اولمشدر . روسلرك لهستانی استیلاسی اوزرینه آچیلان ١١٨٢ سفری داماد ابراهیم پاشادن بری تعقیب ایدیان روسیه و اوستریایه قارشی اسوه‌چ و پروسیا ایله ائتلاف سیاستنك افلاسنی، آلتی سنه سورن بر محاربه‌دن صوکرا قارتال وبوزه هزیمتلری کبی رذیلانه مغلوبیتلرله اوردونك طونه حدودلرینه قدر رجعتنی و کوچوك قاینارجه معاهدهٔ ذلیلانه‌سنی انتاج ایله‌مشدر . بوفلاکتلر آراسنده تخته کچن سلطان عبدالحمید اول (١١٨٧ - ١٢٠٣) لهستانی روسیه‌یه براقان ، قریمی استقلال نامی آلتنده روس انتریقه‌سنه ترك ایدن، تورکیاده‌کی اورتودوقسلر اوزرنده حمایه حقی نامیله روسیه‌یه دائمی بروسیله مداخله ومجادله تأمین ایله‌ین قاینارجه معاهده‌سنی امضا ایله ایشه باشلادی . خلیل حمید پاشا کبی ده‌کرلی بر وزیرك همتیله بردرجه‌یه قدر اصلاح حاله وآیینه‌لی قاواق مقاوله‌سیله معاهده‌نك تنقیحنه موفق اولان حکومت ، روسیه ایله اوستریانك شرق سیاستنده ائتلافلری، شاهین کرایك خفت مشربندن استفاده ایله ایمپراطوریچه قاترینه‌نك وجنرال پوتمکینك قریمه استیلالری اوزرینه، قوجه یوسف پاشا صدارتنده یکیدن روسیه واوستریا ایله محاربه‌یه کیریشمك اضطرارنده قالدی که بو محاربه‌ده اوزی قامه‌سی کبی مستحکم بر موقعك سقوطی سلطان حمید اولك مأیوساً ارتحالنی انتاج ایده‌رك سفرك زشتوی ویاش معاهده‌لریله انتاجی (١٢٠٦) سلطان سلیم ثالث دورینه وهجرتك اون اوچنجی قرنه قالمشدر .

ماضیدن متراکم بوتون سیئاتك مردرلو تجدد وانقلاب میللرینه رغماً فوران وتحکم ایلدیکی بو نصف عصر ، سیاست ، مدنیت وعسکرلکجه واضح بر سقوط دوره‌سیدر . آرتق باب عالیده امور دولتی احاطه ایده‌بیله‌جك تدبیر صاحبی برقفا ، اوردوده سوزینی کچیروب عسکری اداره ایده‌جك بر نفوذ ، بوتون محیطده افکاره نور ، امید ، قوت ویره‌جك برهویت قالمامشدی . دولت سفینه‌سی مأیوسانه قاصیرغه اوکنه دوشمش ، کیدییوردی . خالبوکه بو صیراده اوروپایکی ومعظم بر انقلاب کبیرك ایلك صدمه‌لریله صارصیلیور ، اون سکزنجی عصرده تراکم ایدن افکار جدیده دنیایه یکی بروجهه ویرمك اوزره بولونیوردی . ترکیا بوتون بوتجددات وانقلاباتدن عادتا خبرسز اوله‌رق کندی منتن محیطنده ، عادتا تجرید ایدلمش امیدسز برخسته کبی جان چکیشیوردی .

بویله بردورك ادبیاتی اجتماعی وضعیتله موازی برسقوط وانحطاط حالنده تجلی ایله‌مك طبیعیدر : عصرك بونصف اخیرنده حکمفرما اولان میل ادبی ده اك یقین ماضیدن منتقل اولان ایکی مکتبك ، سطحی نظرانه مقلدلکندن عبارت قالمشدر . نابی مکتبی ، ذاتاً طبیعت اصلیه‌سنده موجود اولان قدرپرستانه ومتوکلانه تفلسفك تا قعرینه‌دالمش ، ادبیات عتیقه اربابنجه وزیرحکیم یادایدیلن قوجه راغب پاشا باشده اوله‌رق دورك باشلیجه کرك نثر وکرك نظم ایله معروف ادبا وشعراسی ، عمومیتله بویوله سلوك ایله‌مشدر . راغب پاشانك الفت وتوجهیله پرورده اولان شاعر حشمت افندی ، شیخ‌الاسلام چلبی زاده اسماعیل عاصم افندی ، نورس افندی ، هپ نابی مکتبنك منسوبین و مقلدینی میانده تعداد اولونابیلیر . شاعرلر آره‌سنده یالکز کچن نصف عصرده ذکر ایدیلن بلیغ ندیم یولنه فضله‌جه برمیل کوسترمش و ناثرهزل نویس کانی‌ده پك ظریف و جاذب مزاحیاتیله آزچوق بومکتبه برنسبت ارائه ایده‌بیلمشدر . اساساً داماد ابراهیم پاشا تجددینك دوغوردیغی تمایلات جدیده‌نك محصولی اولان ندیم طرز شعری ، بوسقوط و محافظه کارلق دوره‌سنده مهم برتأثیر یاپامازدی . اوطرزه ظاهراً مقلد کورونن اهمیتی محدود شاعرلرده ندیمك سرموفقیتنی حقیله احاطه ایده‌میه‌رك ایشی برنوع پرده‌بیرونلغه ، شهوات نفسانیه مصورلکنه چویرمشلردر . عددجه کثرتنه رغماً بونصف عصرده هیچ برجدی حرکت تکاملیه کوسترمه‌ین ادبا وشعرامزه برنمونه اولمق اوزره اك زیاده حائز شهرت اولان برقاچ سیمانك تدقیقی ، انحطاط ادبیمزك درجه‌سنی کوسترمکه کافیدر .

قوجه راغب پاشا

١١١٠ تاریخنده دفترخانه کتبه‌سندن شوقی افندی نامنده برذاتك صابندن استانبولده تولد ایدن راغب محمد پاشا ، کنج یاشنده دفترخانه‌یه چراغ ایدیله‌رك برمدت قلم خدمتنده بولوندقدن صوکره ١١٣٥ ده ایراندن ضبط ایدیلن اراضیده تحریر املاك مأموریتیله طشره‌یه کونده‌رلمش ، وان والیسی عارفی احمد پاشا ایله کوپریلی زاده عبدالرحمن ، تبریز والیسی علی پاشالرك وبالآخره بغداد والیسی مشهور احمدپاشانك معیتلرنده بولنه‌رق کمال موفقیتله اکمال وظیفه و ١١٤١ ده درسعادته عودت ایله‌مش ، ایرتسی سنه رئیس الکتاب وکیلی صفتیله بغداده کونده‌ریله‌رك متعاقباً بغداد دفترداری و ١١٤٦ ده استانبوله عودتله مالیه تذکره‌جیسی ، ١١٤٨ ده ارضروم سرعسکرلکنه تعیین ایدیلن بغداد والیسی احمد پاشا نزدنده رئیس الکتاب وکیلی واوردو دفترداری ، ١١٤٩ ده جزیه محاسبه‌جیسی صفتیله ایساقجی سفرینه عزیمتی متعاقب ایران مرخصلریله مکالمه‌یه مأموراً عودت ایتدیریله‌رك صدارت مکتوبجیسی اولمشدر. ١١٥٣ ده اصالةً رئیس الکتاب و١١٥٧ ده رتبهٔ وزارتله مصر والیسی اوله‌رق بش سنه‌یه یاقین مصرده قالدقدن صوکره ١١٦١ ده آیدین محصلی ، ٦٤ ده رقه و ٦٨ ده حلب والیسی تعیین ایدلمش ، ١١٧٠ تاریخنده امیرالحاجلق انضمامیله شام والکیلنه نصب اولونه‌رق مأموریتنه وصولندن اول مهر صدارت کندیسنه تودیع اولونمشدر.

سلطان عثمان ثالثك اواخر حکومتنده سکز آی قدر ایفای صدارت ایدن راغب پاشا ، روایته نظراً قتلی تصمیمنده ایکن پادشاهك ارتحالی اوزرینه سلطان مصطفای ثالثك جلوسنده موقعنی محافظه و پادشاهك همشیره‌سی صالحه سلطان ایله‌ده ازدواج ایده‌رك بش سنه ویدی آی دها مسند صدارتده قالمش و١١٧٦ رمضانده وفات ایده‌رك قوسقه‌ده احیا ایلدیکی کتبخانه جوارنده دفن اولونمشدر .

« قوجه راغب پاشا » شهرتی آلان بووزیرك مسلك سیاستی ، کونی خوش کچیرمك وغائه‌یه میدان ویرمه‌مکدن عبارت قالمش وهردرلو تجدد پرورلکدن اوزاق دورمغی معتاد ایدینمشدر . صدارتنده دائره‌سی علما وادبانك برمجمعی کبیدی . لطیفه‌یه میلی زیاده اولوب مشهور شاعره فطنت خاتمله ومزاحنویس شاعر حشمتله برچوق منقبه‌لری دیللرده دستان اولمشدر. راغب پاشا کتبخانه‌سی ، یاننده‌کی مکتب وچشمه ، حلبده وآناطولینك مختلف

یرلرنده کوپرو وسائر خیرات وجوده کتیرمشدر. بالذات شعر وادبیات ایله توغل ایتمش اولان راغب پاشا ، دهازیاده نابی مکتبنه واونك‌ده الك‌زیاده حکمی‌ماهیتنه میل کوسترمش وشعرلرنده عشق وحسیاتدن زیاده حکمتپرورلك بولوندورمغه هوس ایتمشدر .

آثاری . — راغب پاشا نثر و نظمده دورینك معتبر عد ایتدیکی یوللری ، دائما حکمی برماهیت محافظه‌ایتمك اوزره ، تعقیب ایله‌مشدر . سنی وامامی مذهبلری آراسنده مختلف فیه مسئله‌لری مقایسه وتقریب ایله ایکی مذهبی توفیق‌ضمننده قلمه آلنمش « تحقیق وتوفیق » اسملی بر رساله‌سیله « عروض » قواعدینی جامع دیکر بر رساله‌سی ، ابو سعید بهادرخان ایله تیمورلنك دورلرینه عائد اوله‌رق عبدالرزاق سمر قندینك فارسی تاریخندن ترجمه ایدیکی « مطلع‌السعدین» ی وبرچوق منتخبات آثاری جامع « مجموعةالراغب » ی غیرمطبوعدر . محاضراته‌متعلق بویوك‌برجلد تشکیل ایدن «سفینةالراغب ودفینةالمطالب» ی عربی‌العباره اوله‌رق تألیف وطبع ایدلمشدر .

مطبوع ومنتشر تورکجه اثری « دیوانی » درکه باش طرفنده رسمی وغیررسمی بعض محرراتیله‌بلغراد فتحنامه‌سی‌ده موجوددر. دیوانك‌نظم‌قسمی بغدادوالیسی‌احمدپاشایه‌یازدیغی

ایدنجه خامهٔ سحر آفرینم خرده جولانی اولور نقش پرطاوس داغ حسرت مانی

مطلعلی قصیده ایله باشلار . بوراده متعددتواریخ ، بری‌شوکت بخارینك فارسی غزلنه ینه فارسی ودیکر ایکیسی نابینك غزللرینه تورکجه اوله‌رق اوچ تخمیس ، برقاچ قطعه وایکی یوزه‌یاقین غزل موجوددر . غزلیاتنده الك زیاده نابی‌یی تقلید ایتمش وبوتون شعرلرنده حکیمانه فکرلر ، ضرب مثللر ، فکری نکته‌لر بولوندورمغه چالیشمشدر .

شعرك روحی اولان حس وخیالدن تباعدینه رغماً راغب پاشا ، بر طرفدن موقعنك قیمت‌شاعرانه‌سنه اضافه ایتدیردیکی‌اهمیته ، دیکر طرفدن‌ده‌دورنده نابی مکتبی‌معقبلرینك سونوك مقلدلکدن ، ندیم پیرولرینك‌ده خلیع‌العذارانه پرده بیرونلقدن باشقه بر شیئه موفق اوله‌مامله‌رینه بناءً بویوك بر شهرت اکتساب ایتمش ، حقیقتده نابینك بر جهة تقلیدندن عبارت‌اولان طرز شعری مقلدبه اتخاذ ایدیله‌رك عادتا برمکتب ادبی‌شکلنی آلمش ایدی .

راغب‌پاشانك نثری ، کرك‌رسمی وکرك غیررسمی محرراتنده اولدقجه مسلسل‌وویسی ایله‌ترکسیدن بری معتبر اولان طرز قدیم اساسلرینه متمایلدر . اظهار هنر ایچون یازیلان

حکایات یولنه سالك اولمایه‌رق یالکز علمی ورسمی یازیلره میل کوسترمش اولمسنه رغماً آثار منثوره‌سنده ، حتی کاتب چلبی ونعیما قدر اولسون ، ساده‌لکه تمایل کورولمز . بونکله برابر محرراتنك موضوعی اقتضاسی اوله‌رق بوس بوتون مغلق و معقد سلسلهٔ صنایع‌ده اوقدر فضله دکلدر .

راغب پاشا نظمده دهازیاده نابی مکتبنك معقبی عدایدیله بیلیر . ندیمه متمایل اولان بعض لطیفه آمیز یازیلری ساده‌جه براثر تقلیددن عبارت کورونور . ذاتاً اك زیاده باعث شهرت وتمایزی « شعر حکیمانه » مخترعی اولمقدرکه بو طرزك شوخیٔ بیان ایله مناسبتی اولاماز. حکمیاتی زمانلنك محدود فلسفه‌سیله یکی بر انحطاطه تجلیکاه اولان معاصر وقوعاتك الهام ایله‌دیکی بدبین ومتوکل تلقیٔ مأیوسانه‌نك امتزاجندن دوغمشدر .

قصیده‌لرنده نفعی‌یه میل کوسترن راغب پاشا، مقلد بهی اولان اشعاری جانلاندیران قدرت خیال وفعالیت روحیه‌دن محروم اولدیغی ایچون، سطحده قالمش، ظاهراً الفاظك تناسبیله افکارك عظمتندن چیقارمق ایسته‌دیکی روح شعریت معناً وجداً اشعارنده تجلی ایده‌مه‌مشدر . غزللرنده ایسه تمامیله نابی‌یه میل کوستره‌رك ضروب امثال، ظرافت فکریه وحکمیات بسیطه‌یی موضوع ایدینمشدر.

جوهر تیغ تغافل آب وتاب اولمش سکا — عکس خون عاشقان رنك حجاب اولمش سکا
§ رخ نکاره لطافت شرابدن کلیور — عجبدر آتشه تف رشح آبدن کلیور

مطلعلی غزللری کبی ندیمی تقلید ایلدیکی اثرلرنده شوخلقدن زیاده جعلیلك محسوسدر .

آزاد کان قید امل سرفراز اولور — ناز ایله‌سون سپهره اوکیم بی نیاز اولور
§ آب بی‌نشوه‌ایله شعلهٔ آتش باصیلور — تاب میله نه قدر آفت سرکش باصیلور
§ طفلدر کیتدکجه‌اول مهر وکلور آفتلنور — کون بکون آرتار فروغ حسنی ماهیتنور
§ پیچ وتاب سینه‌دن افکار کندین کوستریر — جوهر آینه‌دن ژنکار کندین کوستریر
§ خرابانی کوره‌نلر هربری برحالتن سویلر — صفاسن نقل ایده‌در رندان زاهد ثقلتن سویلر
§ مظفر وقت فرصتده عدودن انتقام آلماز — مروتمند اولان ناکامیٔ دشمنله کام آلماز
§ مباهات ایله مزرندانه شرب هرخصوصنده — مکر کیم بادهٔ کلفام ایله ساغر خصوصنده

مطلعلی غزللری اك زیاده مدار تمایزی اولان افکار حکیمانه‌سنه تجلیکاه اولمشدر .

غزلیاتنده قصائدی قدرده اسلوب اعتناسی کورولمز. « کون بکون » کبی غلطلر، بزمده قلقل مینا ملك کیفیتن سویلر

معاصراعنده‌کی « بزم » تحریکی کبی اهمالر، لزوملولزومسز اماله‌لر کثرتله مشاهده اولونور. اسلوبی حکمیاته فدا ایتدیکی کبی، حس وخیالدن نشأت ایدن شعریتی‌ده افکاره تابع طوتدیغندن قیمت ادبیه‌سی شهرت شایعه‌سنك دونده قالمشدر.

حد ذاتنده شاعر الکجه بویوك برقدرت وممتازیتی اولمیان راغب پاشا، نابی طرزینك انحطاطه دوشدیکی، ندیم تجددینك‌ده پرده بیرونلغه منقلب اولدیغی بر دوره‌ده نفعی ونابی عنعنه‌لرینی جانلاندیردیغی و آز چوق ادیبانه بر محفل ادبی‌یه وجود ویردیکی ایچون ادبیات تاریخنده دور و مکتب صاحبلریله هم عیار عد ایدیله‌جك بر قدر واعتبار محافظه ایده‌بیلمشدر.

چلبی زاده عاصم افندی

رئیس الکتاب کوچوك محمد افندینك مخدومی عاصم اسماعیل افندی ۱۱۲۰ ده اکمال تحصیل ایله مدرسه رؤسی آلمش، شیخ الاسلام ابو اسحق اسماعیل افندی‌یه داماد اولمش، دور مدارسدن صوکرا یکیشهر قنار وبروسه وسائر قاضیلکلرده بولونمش، ۱۱۷۲ ده راغب پاشا صدارتنده شیخ الاسلام اوله‌رق ۱۱۷۳ ده مسند مشیخته پایدار ایکن ارتحال ایله‌مشدر. بر آرالق وقعه‌نویس اولمش، زماننده‌کی وقایعه دائر بر تاریخ براقمشدر. چلبی زاده عاصم افندی‌یی ینه تاریخ صاحبی اولان سلطان سلیم ثالث ومحمود ثانی دورلری رجالندن مشهور « قاموس اوقیانوس » و « برهان قاطع » مترجمی عاصم افندی ایله قاریشدیرمامالیدر. عاصم دیوانی چلبی زاده عاصم افندی‌یه عائددر. قصائدنده قسماً نفعی‌یه وقسماً ندیمه متمایل اولان عاصم افندی، الك زیاده قصیده‌لری معتاده نظراً اولدقجه قیصه یازمقله تمایز ایتمش، قطعه وتاریخلره فضله‌جه میل کوسترمش، غزلیاتنده‌ده دها فضله نابی وراغب پاشا مقلدلکی یاپمشدر. سلطان احمد ثالثه وداماد ابراهیم پاشایه عائد منظومه‌لرنده دورك تأثیریله دها فضله شاعریت آثاری کورولور.

حشمت

راغب پاشانك نديم خاصى ودورينك الك ديلى اوزون لطيفه كولرندن برى اولمقله شهرت قازانان حشمت، صدوردن عباس افندى نامنده بر ذاتك اوغلودر. اكمال تحصيلدن صوكره طريق تدريسه كيرمش ودور مدارس أيله مكده ايكن شعرلرى وسربستىٔ اطوار وكفتاريله منظور كبرا اولمغه باشلامش، لطيفه‌جى، هجو وهزله، مزاح وشطحياته متمايل بر ذات اولديغندن بعض ايكنه‌لى ودوقوناقلى تزييفلرى حسبيله ١١٧٥ ده ـ نورس قديم لقبيله معروف ـ كركوكلى نورس افندى ايله برلكده بروسه‌يه نفى اولونمش وبالآخره منفاسى ردوسه تحويل ايديلەرك اوراده وفات ايتمش، مشهور مراد رئيس تربه‌سنه دفن ايدلمشدر.

راغب پاشا صدارتنده حشمت برمدتلر صدر اعظمك پك زياده منظورى اولمشدى. فطنت خاملەسى برلكده هراوچنك برچوق لطيف حكايه‌لرى احفاده منقبه‌لر شكلنده انتقال ايتمشدر. دشمنلرينك القاآتى يوزندن حاميسى اولان راغب پاشانك اواخر صدارتنده فلاكت نفيه اوغرايان حشمت صوك سنه‌لرينى پريشانلق ايچنده كچيرمش، نهايت منفاده جان ويرمشدر. بروسه‌ده كنديسنى طانيمش وكمالات علميه و شاعرانه‌سنه مفتون اولمش اولان امام زاده محمد سعيد افندى نامنده بر ذات حشمت ديوانى طوپلايه‌رق طبع ونشر ايتديرمشدر.

حشمتك آثارى، «سندالشعرا» نامله ادبياته متعلق براثر ايله ديوانندن عبارتدر. ديوانى عربى، فارسى و تورکجه شعرلرى جامع اولوب «تعريفات الاسماء الحسنى» و «منظومهٔ مباركهٔ اسماء النبى» اسملى منظومه‌لرله قصيدهٔ منفرجه تخميسى و پدرينك تخميس ايلديكى امام بوصيرى قصيده‌سنك بعض بندلرينك تسديسندن متشكل نعتى عربى نظمده‌كى قدرت بالغه‌سنه دلالت ايدر. غزلياتى آراسنده فارسى نظيره‌لرده واردر. اون ايكى يه بالغ اولان قصيده‌لرينك قسم اعظمى نفعى‌يه نظيره‌در. بو تنظيرلرده خيلى موفقيتى واردر. نوزمين بهاريه كريز كاهى ايله سيد وهبى‌يه نظيره رمضانيه كريز كاهى، مدحيه‌لرى نقصان اوله‌رق ديوانه علاوه ايدلمشدر. نابى‌يه نظيره اوله‌رق يازديغى برمخمس ايله اكثريسى نابى‌يه عائد تسديس وتخميسلر، ايكيوز اوتوزه ياقين غزل، يكرمى قدر قطعه، «ابيات

ابواب سلطانی » عنوانی حامل بعض بیتلرله بر قاچ لغز و معما دیوانی املا ایدر . « انتساب الملوك » نامیله خوابنامهٔ ویسی‌یه مشابه اوله‌رق قلمه آلدیغی منثوره‌ده دیوانه ذیل ایدلمشدر .

قصیده‌لرنده حشمت عمومیتله نفعی ونابی مقلدیدر . سلطان مصطفای ثالثه جلوسیه اوله‌رق یازدیغی

مبارك اوله تاج‌وتختك ای‌سلطان چرخ اورنك سکا شایسته‌دارا وسکندر اولمغه سرهنك

وسلطان محمود اوله رؤس طلبیله تقدیم ایلدیکی

ایلدی فیض ظفر روی جهانی خرم قوهٔ بختك ایله ای‌شه فرخنده‌شیم

وقوجه راغب پاشایه حج شریف استیذانی ایچون قلمه آلدیغی

کیم عشق خداوند ایله آه سحر ایلر هر بر شیرین مشعل راه اثر ایلر

وعبدالله پاشایه تقدیم ایلدیکی

کل‌بی خاراقبالم سرنظم آوران اوزره بم آرامکاهم ذروهٔ تاج جهان اوزره

وحکیم اوغلی علی پاشایه یازدیغی

کللر نه دم‌که رونق باغ جهان اولور عالم اودمده راهرو کلستان اولور

ومصطفی پاشایه تقدیم ایتدیکی

رونما اولدقده شوالك مه روشنکری چرخ عیدیه طاقیندی برمزرکش‌خنجری

مطلعلی قصیده‌لر خاصةً نفعی‌یه نظیره اوله‌رق وجوده کتیرلمشدر

پرتو انداز اولیجق غرهٔ شهر رمضان یاقدی قندیل دلی شعلهٔ شمع غفران

مطلعلی ـ مدحیه‌سی اکمال ایدلمه‌مش ـ کریز کاه ایسه سید وهبی‌یه نظیره‌در .

حشمتك قصیده‌لری ، وزن وقافیه‌جه اولدیغی کبی، معناجه وحتی مجازات وصنایعجه بیله نفعی ونابی‌یه بکزه‌تیلمشدر . حشمتده ، حتی راغب پاشایه فائق بر سلاست نظم وسهولت افاده موجود اولدیغی حالده برنجی صنف شعرا آره‌سنده صایيلامامسنه باشلیجه سبب‌ده بویله کرك روح وکرك شکل اعتباریله دائما اسلافنه تابع ومربوط قالمش اولماسیدر. پدرینك وفاتی مناسبتیله راغب پاشایه یازدیغی ترکیب بند ، الك صمیمی تأثراتك محصولی اولمق لازم کلیرکن ، اونده بیله شکلپرست ونظیره پرداز قالمقدن قورتولامامشدر.

« تسدیسات وتخمیسات » قسمنده بالخاصه نابی‌یه تابعدر .

بوکارخانه‌ده نه‌نقش ونه قاشم وار نه‌زیب بالش ونه زینت فراشم وار
دکان دلده عبث کاله تلاشم وار نه‌دربو دغدغه‌لر بربرهنه باشم وار
بو کارزار املده عجب صواشم وار

بندیله باشلایان مخمسنده نابینك مشهور منظومهٔ حکیمانه‌سنه نه‌قدر تقلید ایلدیکی آپ آشکاره حس اولنور .

غزللرنده اکثریتله نابی وبعضاً ندیم یوللرینه سالك اولمشدر. بونکله برابر هر ایکی یولده‌ده مقلدلکی استساخه یاقین بردرجه‌یه کوتوره‌رك

خط کیروب مابین حسنکده حجاب اولمش سکا دیده‌دوزوصلکه قارشی نقاب اولمش سکا
§ نه‌دم تیرین اشعه‌هاله‌سن زهکیر ایدر مهتاب سوادشامی هپ درقبضهٔ تسخیر ایدر مهتاب
§ شتاب پای همتله طریق التجادن کچ سبکسیر توکل اول کوکل باب رجادن کچ
§ کام عشقه نکهت آوردر اوزلف وخال ورخ تاب آتش دورعنبردراوزلف وخال ورخ

مطلعلی غزللرله امثالنده کورولدیکی وجهله ابداع یولنه همان‌ده هیچ کیتمه‌مش، «نوزمین» و« نوآیین » توسیم ایده‌رك تنظیر املندن آزاده یازدیغنی آکلاتمق ایسته‌دیکی

زلف سیهی ایتسه نه‌دم شانه‌یی درکار عاشق‌ده ایدر طور پریشانه‌یی درکار
§ رازدان عشقه‌حالن عاشقان سویلر یاتور دردینی نبض آشنایه خستکان سویلر یاتور
§ بوآب شعله خروش دم آتشمدندر درونم اولدی کباب غم آتشمدندر

مطلعی غزللر کبی سوزلرنده بیله روح وشکلجه‌اسلافنه تمامیله تابع قالمقدن فضله برمزیت کوستره‌مه‌مشدر . برچوق غزللری بالاسنده مختلف شاعرلره نظیره اولدیغی‌ده اشارت ایدلمشدر .

انتساب الملوکه کلنجه بواثرنده‌ده رؤیاده سلطان مصطفای ثالث درکاهنه‌عزیمتله سلطان احمد ثالث زماننده عثمان زاده تائب ایچون یاپیلدیغی وجهله کندیسنه‌ده سلطان الشعرالق عنوانك توجهنی طلب آرزوسنده ایکن ، یولده برچوق مسلم وغیر مسلم حکمدارلره تصادف ایده‌رك هربرینك درکاه سلطانی‌یه بر استرحام ایله کیتمکده اولدقلرینی ، ازجمله هند راجاسنك « بازرکان باشی »، یمن امامنك « قهوه‌جی باشی »، چین خاقاننك « چینیجی باشی »، موسقوف قرالنك « کورکجی باشی »، نمچه قرالنك « جامجی باشی » ، انکلیز قرالنك

« باروتجی باشی »، فلمنك قرالنك « باغچوان باشی » وفرانچه قرالنك « چوخه‌جی باشی » اولمق ایسته‌دکلرینی آکلایوب ، حضور شاهانه‌یه وصولنده آنلر مظهر تکریم اولدقلری کبی کندیسنه‌ده سلطان الشعرالق وحرمین مفتشلکی وباباسنه حرمین مولویتی توجیه ایدلدیکنی کوردیکنی وبو رؤیانك صدقنه اطمئنان پیدا ایلدیکنی تصویر ایده‌ر. اسلوبنه کلنجه ، ویسی ونرکسی یولنده اولوب ، سجعلر ، توازنلر وطمطراق الفاظ ایله‌مالیدر .

خلاصه، حشمت نثر ونظمده اسلافه مقلد واك زیاده نابی وراغب پاشایوللرینه متمایل، سهولت نظم وقدرت تصنع ایله متمایز برطرز عتیق شاعریدر .

فطنت خانم

عثمانلی شاعره‌لرینك اك معروفی اولان زبیده فطنت خانم ، «لهجة اللغات » صاحبی شیخ‌الاسلام محمد اسعد افندی کریمه‌سیدر. برادری محمد شریف افندی‌ده مسند مشیختی احراز ایدن علمادندر . زوجی طریق علمی‌یه منسوب درویش افندی نامنده برذاتدر . سلطان محمود اول نامنه بهاریه تنظیم ایله‌مش اولمسنه و سلطان عبدالحمید اول عمارتنه‌ده تاریخ سویله‌مسنه نظراً اوزونجه مدت معمر اولمش واك بویوك شهرت شاعریتنی سلطان مصطفای ثالث زمانده ، راغب پاشانك تشویقات وترغیباتیله احراز ایلمشدر . ارتحالی ١١٩٤ ده‌در. راغب پاشا وحشمت ایله برچوق لطیفه‌لری ، مشاعره‌لری ، منقبه‌لری آغیزدن آغیزه منتقلدر . فطنت وحشمت اسملری اودورك اك نکته‌لی ، اك ظریف بدیهه کولری اوله‌رق یاد اولونمقده‌در . بو منقولات فطنت خانمك طبعاً ظریف و ادباً بالارتجال ایراد شعره مقتدر ، ذکی بر قادین اولدیغنه دلالت ایده‌ر .

فطنتك مرتب ومطبوع دیوانی واردر. دیوانك « قصائد » قسمی نعت نبوی یولنده ایراد ایدلمش :

ای باعث ایجاد نظام دوسرا — مخلوق سنك نامکه جمله اشیا
دوشمزسه عجبمی خاکه ذلتله اوکیم — تابع اوله هر کارده چون سایه سکا

کبی برقاچ رباعی ایله باشلار . متعاقباً پدری اسعد افندینك نابی یولنده یازمش اولدیغی برنعت شریفك تخمیسی کلیر . بوندن صکره سلطان محمود اوله یازیلان

دم نوروز ایریشدی گلشنه فصل بهار اولدی ینه آثار فیض قدرت حق آشکار اولدی

مطلعلی « بهاریه » ایله صدر اعظم حکیم اوغلی علی پاشا مدحنده کی

مژده ای دل زیب بخش صدر دیواندر کلن آصف دوران علی پاشای ذیشاندر کلن

مطلعلی قصیده وصدراعظم مصطفی پاشا ایچون تنظیم ایدیلان

ایادستور عالی منقبت عیدك سعیداولسون شب وروزك همیشه رشك بخش قدر عیداولسون

مطلعلی «عیدیه» وشیخ الاسلام وصاف زاده اسعد افندی ایچون یازیلوب «قصیدهٔ قلمیه» دیبه شهرت آلان

قلم کیم گلشن معناده بر نخل دلارادر گل آلی اونخل دلکشك رنگین معنادر

مطلعلی قصیده موجوددر . قصائدی متعاقب سلطان مصطفای ثالثه تقدیم ایدلمش مثنوی طرزنده برمنظوم عرضحال والی یه یقین مختلف تاریخلر مشاهده اولونور. بونلر آره سنده برادری محمد شریف افندینك مشیختنه یازدیغی

سمی مفخر عالم شریف افندی کیم بعزت و اجلال
مشرف اولدی قدومیله مسند فتوا مبارك ایده خدا

مطلعلی مستزاد تاریخی کوزه چارپار .

غزلیات قسمنده ده آلتمش قدر غزل ، برتخمیس ، برمسدس ، درت شرقی ، اوچ لغز ، اون ایکی رباعی ، اوتوزدن فضله معما ویکرمی یه یقین مفرد ایله بر قطعه وبر قاچ ناقص قالمش غزل موجوددر .

غزللرنده بعضاً نابی وراغب پاشایی ، بعضاً ندیمی تقلید ایدمن فطنت خانم ، آز چوق ظریف مضمونلر ، عاشقانه تحسسلر ارائه ایتمکله برابر عمومیتله مقلدلکدن آیریله مامش وحتی حسیاتنده قادینلغنه دائر براماره بیله بولوندورمیه رق شعرلرنده طبقی أرکك شاعرلرکبی غرامیات یاپمغه قالقمشدرکه بوغیر طبیعیلك روحنك ترجمانی دکل قدمانك اسیر اصولی اولدیغنه الك بارز بر برهاندر .

کللر قیزاریر شرم ایله اول غنچه کولونجه سنبل خم اولور رشك ایله کاکل بوکولونجه
عنقا دخی اولورسه دوشر پنجهٔ عشقه صید دله شهباز نکاهك سوزولونجه

بیتلریله باشلایان غزلی الك ظریف منظومه لرندن بریدر .

رسمی احمد افندی

عن اصل کریدده « رسمو » قصبه‌سنده تولد و بوسببله « رسمی » تخلص ایله‌مش اولان احمد افندی اون ایکنجی قرن هجری صوکلرنده یتیشن ودها زیاده سفارتلر وسیاسی مذاکره‌لر کبی مواد خارجیه‌ده اختصاص کوسترن رجال دولتدندر . ۱۱۳۳ ده تولد ایله کریدده اکمال تحصیل ایدن رسمی احمد افندی ، دیوان همایون اقلامنه کیره‌رك لسان آشنالغی سایه‌سنده سرعتله ترقی ایتمش ، سلطان عثمان ثالثك وفاتنده سلطان مصطفای ثالثك جلوسنی اخبار ایچون سفارت فوق‌العاده ایله ویانه‌یه وبالآخره سفیر صفتیله برلینه کوندرلمش ، برلین سفارتنده مشهور بویوك فره‌دریق ایله معارفه پیدا ایتمش ، عودتنده کتخدای صدر عالی تعیین ایدیله‌رك ۱۱۸۲ سفرینه رئیس‌الکتاب وکیلی صفتیله اشتراك وکوچوك قاینارجه معاهده‌سنی مرخص صفتیله امضا ایله‌مشدر . ویانه سیاحتیله برلین سفارتنه دائر یازدیغی « سفارتنامه » ایله ۱۱۸۲ محاربه‌سنده انهزامزك اسبابنه و کوچوك قاینارجه معاهدهٔ ذیلانه‌سنك امضاسی مجبوریتنی تولیدایدن احواله متعلق «خلاصة‌الاعتبار» اسملی رساله‌سی پك معروفدر . هرایکی اثری مشهور اوستریالی مورخ « هامه‌ر » طرفندن وثیقه مقامنده آلمانجه‌یه ترجمه ایدلمشدر . ویانه وبرلین سفارتنامه‌لری کتابخانهٔ ابوالضیا سلسله‌سی آراسنده طبع اولوندیغی کبی خلاصة‌الاعتباردہ آیروجه باصلمشدر.

رسمی افندینك نظم ایله اشتهاری یوقدر. نثر لسانندده بویوك برخصوصیتی مشهود دکلدر . سفارتنامه‌سی سلفی احمد عزمی ویااخلافندن وحید افندیلرك سفارتنامه‌لری قبیلندن برشیدر . خلاصة‌الاعتبار اساساً محاکمهٔ تاریخیه قلقلی بر اثر اولوب باخصوص بالذات امضا ایلدیکی آغیر برمعاهده‌نك مسئولیتندن صیبرلمق غایه‌سیله یازلدیغی ده محسوسدر. شوقدرکه اثرلری عصرینك احوالی حقنده برروثیقه ماهیتنده اولدیغی کبی، اسلوبی ده زمانك دوائر عالیهٔ رسمیه‌سنده معتبر اولان شیوهٔ افاده‌یه برنمونه اوله‌جغی جهتله شایان دقتدر .

رسمی افندینك اسلوبنده ساده‌لك و قطعیت میلی غالبدر . قدما آراسنده آنجق تأثیردن زیاده تفهیم مطلوب اولان اثرلرده تجویز ایدیلن اسلوب ترسیلی باب عالی شیوهٔ تحریرینه صوقه‌رق سفارتنامه‌لرنده اولسون ، خلاصة الاعتبارنده اولسون نسبةً آچیق افاده‌لر ، کسیك عباره‌لر بولوندورمشدر . بونکله برابرینه دورینك ایجاباتنه ویرکی ویرمکدن قورتولامیه‌رق ، مثلا :

« خلاصهٔ کلام چوق عسکر هم کندیلره دشمن وهم پادشاه خزینه‌سنه یان کسیجی منزله‌سنده‌در . کندیلره شویله دشمن‌که خارجدن دشمن کلمه‌دن اول البته ذخیره و یمسزلکدن فرار ایدرلر . اما بربیکباشینك بیك نفری یازلمش وماه بماه خزینه‌دن تعیینلری قالدیرمغه آلیشمشدر . بشیوزی اصلنده کلمه‌مش ، لفظی بیك ، معناسی بشیوزدر ؛ قرق کوندن صکره بو بشیوزلکده درتیوزی یم بهانه‌سیله پریشان اولور ، یاننده توابع ولواحقدن یوز آدم قالیر . حریف بنه بیك آدمك تعیینانی تمام ایستر . عینی آلیرسه انبارده آرپه قالماز . بدلنی آلیرسه خزینه‌ده پاره قالماز . وزیر عاجز ویورغون ، دفتردار افندی زار و زبون ، یکیچری آغاسی باش یازیجی دفتر معتمد و معمول بهدر ، خلاف یوقدر ، لاحول ولاقوة الابالله دییه‌رك اطرافه افسون ایدر . . . . »

بولنده صریح ووجیز عباره‌لر یازدیغی حالده ، بعضاً‌ده :

« حمد موفور وسپاس نامحصور مالك ملکوت آسمان وزمین اولان خداوند جهان آفرینه سزادرکه ارسال رسل رسائل ضمننده تبیین ملل وادیان و « کل یوم هوفی شأن » مدلولنجه قرناً بعد قرن استخلاف سلاطین وشاهان ایله کارخانهٔ عالمی معمور و آبادان و « صلوعلیه و سلموا » تشریفیله خاتم‌الانبیایی علی‌الشان وجلیل البرهان بویورمشدر . »

طرزنده مسجع ومکلف افاده‌لر ایراد ایلمشدر . ارتحالی ١٢٠٣ ده‌در .

کانی

١١٢٤ ده توقادده تولد ایدن ابوبکر کانی افندی ، علوم ادبیه‌یی وطننده تحصیل ایله بر ولایت شاعری اوله‌رق حیاتنك ایلك دوره‌سنی اوراده کچیرمش ، طریقت مولویه‌یه سالك و نثر ونظمده اقتدار بیانه مالك اولدیغی کبی غایت لطیفه‌جی ، خوشکو ، حاضر جواب بر ذات اولدیغندن کلن کچن وزرانك التفاتلرندن بهره‌یاب اولمش ایدی . ١١٦٨ ده حکیم اوغلی علی پاشا طربزون والیلکندن اوچنجی دفعه مقام صدارته دعوت ایدیله‌رك استانبوله کیدرکن توقاددن کچمش وکانی طرفندن تقدیم ایدیلن بر قصیده یك خوشنه کیتمکله شاعری یاننه آلوب استانبوله کتیرمشدر . کانی دیوان همایون قلمنده بر قاچ آی قالدقدن صکره بالاستعفا سلستره والیسنك دیوان افندیسی اولمش ، یکن محمد پاشانك والیلکلرنده اونك‌ده خدمت قلمیه‌سنده بولونمش ، بر آرالق کاتب خصوصی صفتیله اولاح بکلری خدمتنه کیرمش وازجمله آلکساندر وویوده نامنده براولاح بکنك توجه مخصوصنی قازانمشدر . روسجق وسلستره‌ده خدمتنده بولوندیغی یکن محمد پاشانك صدارتنده استانبوله عودتله مظهر التفات اولمش ایسه‌ده لاابالی مشربی وبعض تفوهاتی یوزندن غضبه اوغرایه‌رق لیمنی‌یه نفی وبوتون اموالی مصادره اولونمشدر . وفاتی ١٢٠٦ تاریخنده‌در .

کانینك السنهٔ ثلثه‌ده انشاد نظمه اقتداری واردی . مرتب دیوانی موجوددر . فقط روحاً شاعر دکلدی ، شعری علم قوتیله سـویلردی . بونك ایچون منظوماتنده شایان دقت برخصوصیت یوقدر. کانینك اصل ممتازیتی هزل ومزاح یولنده‌در. آثار منظومه‌سی آراسـنده‌ده اك زیاده خوشـه کیدیجیلنلر بویولده لطیفه کویانه وهزلکارانه اولانلریدر . دیوانی مطبوع اولمادیغی کبی نظمدن زیاده‌شهرت واقتداری حائز اولدیغی نثروادیسنده‌کی یازیلری ، یعنی « منشأت »ی‌ده باصیلمامشدر . آثار منثوره‌سنده کانی ، همان دائما لطیفه آمیز براسلوب ایله تمایز ایتمش ، سجع وتوازن، مراعات نظیر، ایهام وجناس کبی ادبیات عتیقه‌نك اوقدر اعتنا کوستردیکی صنایعی‌ده هپ آلایه وسیله مقامنده قوللانمشدر . بعض منتخبات آثاری « نمونهٔ ادبیات »ده ودیکر منتخبات مجموعه‌لرنده کورولور .

مکاتباتی آره‌سنده اك معروف اولانی یکن محمد پاشایه یازدیغی مکتوبدرکه جدیت ، انفعال ، تأثر ایچنده یازلدیغی حالده درونده مثلا :

« بن مکتوبمده ـ رندانه معیشت بود ونبودی سیان طوتانلره خاص بر طور حکمتدر ـ دیمش ایدم . آنی ـ سنك کبی ادراکی کوشك و محفظهٔ مغزی نمونه نمای دنبه‌لك اولانلر تعقل و اذعان ایده‌مزلرسه معذوردرلر . »

کبی اوقویانی زورله کولدوره‌جك عباره‌لر بولونور . نمونهٔ ادبیاتده مندرج مکتوبلری و « هره‌نامه »سی‌ده یك خوش وقهقهه فرما اثرلردر .

کانی هزلکولغك ایجاب طبیعیسی اوله‌رق پك اوقدر صیقی صیقی‌یه قواعد و اشکال ایله مقید قالمامش ، بوصورتله نثری نسبةً ساده‌جه بر قیافت آلدیغی کبی سجع وصنایع کبی تزیناتی‌ده مجرد مزاح ایچـون قلمه آلنمش کوروندیکندن طرز قدیمك مغلق وآغیر اسلوبندن قورتولمش ، بوصورتله دهـا او زمانلردن نثرده سـاده‌لکه ، وضوحه ، قیصه وصریح افاده‌یه تمایل علامتلری بلیرمکه باشلامشدر .

اون ایکنجی قرن هجری نهایتنده

ادبی وضعیتمز ، بر نظر

. انحطاط ادبینك اماره‌لری وسببلری . — اون برنجی قرن هجری ابتدالرنده ایران ادبیاتنی رهبر حرکت اتخاذ ایدن ادبیات قدیمه‌مز ، ذروهٔ کماله صعود ایتمش ایدی ؛ او عصرك اواسطندن اعتبارآده برانحطاط ادبی باشلایور .

اون برنجی قرن هجرینك ایکنجی نصفنده ادبی انحطاط اماره‌لری نسبةً خفیفدر . نائلی ، فهیم ، نابی کبی استعداد وقابلیت صاحبلری ، سلفلرینك پارلاق ومتکامل ادبیاتنی تمادی ایتدیریبورلر . یالکز حسی وخیالی ابداعلرك آزالمسی ، بالعکس لفظ صنعتلری کلمه مضمونلری کبی یالکز شکله منحصر تقید و اعتنالرك تزایدی، شعره حس و خیالدن زیاده فکرك ، منطقك و لسانك تحکمی ، محسوس ونا محسوس ، بر علامت تردی عد ایدیله بیلیردی . دورك ضروری القاآت والهاماتندن اولان مسکینانه توکل و تسلیمیت فلسفه‌سنك شعرلرده یربوله‌رق عمومك انظار مأیوسیتنه عرض ابدلمسی ، محیط اجتماعیده یأس ونومیدینك آرتق کیزلنه‌میه‌جك قدر قوتلی بر صورتده حکمفرما اولدیغنه دلالت ایدییوردی .

اون ایکنجی قرن هجری ابتدالرنده ادبی جریان ایکی مختلف خط اوزرنده ترسم ایتدی . نابینك ریاست ایلدیکی مکتب ، اسلاف کبی یازمق، اونلرك شکلاً وروحاً سیاق تلقیلرندن خارجه چیقمامق ، بونکله برابر حس و خیال نقصانی ضروب امثال ایله ، نشوه‌لی فکرلرله ، لفظی صنعتلرله اورته‌رك ، طرز قدیمی جزئی اصلاحاتله جانلاندیرمق غایه‌سنده ایدی . ندیمك وجوده کتیردیکی مکتب ایسه ، دها اساسلی بر خط حرکت تعقیب ایدییور، افکاره زمانك تلقیناتنی،افاده‌یه‌ده محلی شیوه‌یی ادخال ایتمك ایسته‌یوردی. دورك باشلیجه تظاهراتی اذواق و حظوظات یولنده اولدیغی ایچون ، ندیم مکتبی‌ده محیطندن آلدیغی الهامی اشعاره اساس اتخاذ ایده‌رك، حسیات وخیالاتنی هوسات واذواقه استناد ایتدیرمش ایدی .

بوصورتله تأسس ایدن ایکی مکتبك حقیقی وصفلری، مقلد ومعقبلری شویله‌دورسون مؤسس واستادلرنجه بیله تمامیله احاطه ایدلمش عداولونامازلر . چونکه حقیقتده نابی مکتبی محافظه‌کارانه اصلاحاتك ، ندیم مکتبی‌ده ولوکه غیرمشعور بر صورتده اولسون ، تجدد و انقلابك طرفداری دیمکدی . قدیم ادبیاتك اك اساسلی عمده‌لری ، هر ایکی مکتب طرفندن یکیدن میدان امتحانه چکیلمش ایدی . افکارك باشلیجه مسندی اولان « عمدهٔ تصوف » کرك نابی وکرك ندیم طرفندن صراحةً رد ایدیله‌میه‌جك قدر قوتلی اولمقله برابر هرایکی استاد بووادی‌یه آنجق اعتیادات وعنعناته ویرکی ویرمك قبیلندن اوله‌رق آراده برتماس ایله‌مشلر، حقیقی موفقیت واسطه‌لرینی بوراده آرامامشلردر. بونك‌ده سببی طریقت تساندینك وتکیه فلسفه‌سنك آرتق نه‌سرایده،نه‌ده اوجاقده جانلی براساس تشکیل ایده‌مه‌مسی

ایدی . قدسیت اضافه ایدلمش اولدیغی ایچون کیمسه تصوف نظریاتنی آچیقدن جرحه قالقه‌میور ، حتی قاضی زاده‌لیلر وقوعاتنده اولدیغی کبی، اونك یرینه‌دها قورو، دها بارد بر تعصب ظاهر بینانه قائم اوله‌جغندن قو قارق آز چوق مسامحه‌کار اولان طریقت عقیده‌لرینی، مبالاتسزلقلرینه سپر کبی قبول ومدافعه‌ایدنلر چوق‌بولونیوردی. فقط صمیمی صورتده تصوف اعتقادلرینه کوکل باغلایان آزایدی . روح فلسفه‌سی شاعرانه بر خیالدن عبارت اولان تصوفك عمق معناسنه صمیماً مربوط اولانلر ایچون دنموز قوتلی بر واسطهٔ شاعریت اوله‌جغنه اون ایکنجی عصرك اك متمایز شاعرلرندن سامی ایله عصر متعاقبك یکانه پارلاق هویتی اولان غالب ایکی برهان مجسمدر . مع‌هذا بونلرك بیله انظار خلقده مثلا نابی ایله ندیم قدر شهرتیاب اولاملری تصوف وادیسنك آرتق عمومی اطرافنده طوپلایان برمرکز اولمقدن چیقدیغنی اثبات ایدر .

قدیم ادبیاتده شکلك باشلیجه استنادکاهی اولان « عمدهٔ تقلید » ده کذلك هر ایکی مکتب طرفندن تصدیق وقبول ایدلمشدر . نابی دوغرودن دوغری‌یه صائب تبریزی وکمال خجندی کبی ایران شاعرلرینك بر مقلدی عد ایدیله‌بیلیر . ندیمده‌ده انوری ، شوکت بخاری کبی شعرانك تأثیراتی موجود اولدیغی انکار ایدیله‌مز . آنجق ایکی مکتبك تقلید وادیسنده‌کی آکلاییشلری باشقه باشقه‌در: نابی ، اساس ایرانی‌یی هیچ بوزماز؛ مثلا نفعی ایله عرفیٔ شیرازی وفیضیٔ هندی آراسنده‌کی رابطه قدر کندیسیله مقلد بهلری آراسنده‌ده مشابهت قویه محافظه ایدر . آثارنده کوروان مثلا وقوعات ایله مالی حکایه، قدرپرستانه توکل ، صنایع لفظیه‌یه ولفظی مناسبتلره مربوطیت، ضرب‌مثلجیلك کبی اوصاف، ابداعی دکل تقلیدیدر . حالبوکه ندیم ، اشکالك اساسلرنده ، مثلا انواع ادبیه واشکال نظمده لسان مناسبت قویه‌سندن دولایی ایرانی نظریاته تبعیت ایتمکله برابر، یرلی حادثه‌لری ومحلی شیوهٔ بیانی قبول ایتمکله تقلید یولنی چوق تحدید ایله‌مش ، حتی هجا وزنیله قوشمه بیله سویلیه‌رك تمایلات مجددانه‌سنی کوسترمشدر .

شوایضاحاتدن آکلاشیلیرکه اون ایکنجی قرن هجری ، بری ماضی‌یی کندی عمده واساسلری داخلنده اصلاحه ، دیکری‌ده قسماً اساسلرندن فداکارلق ایده‌رك دها محلی بر طرزه تقلیبه متمایل ایکی قورتاریجی جریان ایله باشلامش ، اون برنجی عصر هجری نهایتلرنده محسوس اولان انحطاطه قارشی محیطك مقاومتی بو صورتله تظاهر ایدر کبی اولمش ایدی . لکن برنجی جریان حقیقتده کندیسندن اولکی ادبیاتك قوت و ضعف

نقطه‌لرینی احاطه ایده‌میه‌رك خلاص بولنی یاکلیش بر وادیده آرامش ، دها زیاده شکل ولفظه مربوط قاله‌رق حس وخیال نشوه‌سنی بوتون بوتون آزالتمش وبو یوزدن اساسلی بر موفقیت براقه‌میه‌رق چارچاوق انحطاطه منقلب اولمش اولدیغی کبی ، ایکنجی جریان‌ده دورك الهاملرینه منبع اولان اذواق وحظوظات مصورلکی یوزندن پك مادی واحتراصی بر وادی کبی کورولمش ، اساس اتخاذ ایدلمك لازم کلن ادبی عمده‌لری وضع و احاطه ایده‌مدیکندن سریعاً نفسانیات مصورلکنه دوشمشدر .

اصلاحات حرکتنك محافظه‌کارلغه شدت مربوطیتی ، انقلاب حرکتنك‌ده اساسلی وشمولی برشکلده تجلی ایده‌مه‌مسی یوزندن عصر هجرینك ابتدالرنده کورولان حیاتیت ، آنجق لاله دورینك جانلی تاریخنه مربوط برادبی تزهر دوره‌سی کبی سریع بر صورتده کلوب کچمش وادبی انحطاط ، سیاسی واجتماعی تردی ایله هم‌رفتار اوله‌رق ، بو عصر ایچنده اك بارز تجلیلرینی کوسترمشدر .

اسکی ادبیات ، حد ذاتنده قوتلری محدود بدیعی اساسلره استناد ایدییوردی . افلاطوندن بری یونان قدیمده مرعی اولان بدیعی نظریه ، کوزه‌للکك کرك افکار وکرك اشکالده بر انتظام تامدن تولد ایلدیکی والهی بر منبعدن فوران ایتدیکی مرکزنده‌ایدی . عجمك قدیم اعتقادات وعنعناتی ایله مزج ایدیلن بو نظریه‌لردن دوغان ادبیات قدیمه ، معناجه تصوف عقیده‌سنی یکانه شعر وخیال منبعی دیه قبول ایتمش ، فلسفه‌جه وحدت وجود نظریاتنه باغلانمش ، افکارجه محدود ومدرسه‌جی تلقیلر دائره‌سنده قالمش ، حسیات اعتباریله‌ده عشقی اکثریا یالکز تصوفی ورمزی بر دائره‌ده طانیمش ، بو حدوددن چیقنجه صرف نفسانی براحتراصدن باشقه دویغو بولامامش ایدی . اشکال بحثنده‌ده عینی محدودیتی محافظه ایده‌رك آثار منثوره‌سنی عمومیتله معین قالبلره ارجاع ایتدیکی کبی منظومه‌لرنده‌ده قصیده ، غزل ، مثنوی حدودلرینی آشه‌میه‌رق داربر دائره داخلنده دونوب دولاشمش ، ادبی تزییناتنی معین و محدود مجاز قالبلریله صرف لفظه مربوط سطحی اویونجاقلره حصر ایله‌مشدی .

بو محدود وسطحی موجودیته رغماً قدیم ادبیاتك اوزون عصرلر پایدار اوله‌بیلمسی ، محیطك ذوق وحسجه تکاملی بطی و محدود اولمسندن ، برده ادبیاتك مخاطبلری ، اصول طبعك فقدانی حسبیله عامه دکل آنجق منور وکبار صنفك اقلیت سطحیه‌سنه منحصر بولونمسندن ایلری کلمش ایدی . عقیده قوتنك انحطاطی ، ادبیاته مخاطب اولان

صنفك جاهل ومستبدلر طرفندن استيلاسی ، خلق آرەسنده یکی افکاره آزچوق میدان ویرن براتباهك دوغمسی ، عصرلرجه ادبی سیامزده حکم سورن قارا کلق بولوطلری داغیدیجی برنفحه اولمشدر . تصوفك سحر آمیز ومظلم شعریتندن اوزاقلاشان ادبیات ، اوکا معادل برقوتلی منبع بوله مادیغندن شدید برصارصینتی یه طوتولمشدی . فکراویونجاقلری ، ضرب مثللر ، لفظی صنعتلر تصوفك یرینی طوتامدیغی کبی ، بشری وشهوانی دویغولر ، اذواق وحظوظات تصویرلری ده مادیت سطحنده قالەرق یکی بر روح شعریت دوغورا - بیلەجك وسعت واحاطه کوستره مدی .

بواسبابه ، اجتماعی محیطك دوچار اولدیغی معنوی ضعف واخلاقی دوشکونلك ایله ادبیات قدیمەمزك منبع استمارەسی اولان ایران ادبیاتنك ده او صیرالرده دوچار اولدیغی انحطاط علاوه ایدیلیرسه ، اون ایکنجی قرن هجریده ادبیاتمزك تردیسنه سائق اولان باشلیجه سببلر خلاصه ایدلمش اولور .

ادبی انحطاطك نظاهرلری . — ادبی انحطاطك اك بارز ومهم دلیلی ، آثار ادبیەده « یکیلك » وه « ابداع » خاصەلرینك کورونمز اولماسیدر . کرك موضوع واساسلرده ، کرك حسیات وخیالاتده « ممتازیت » ابداعك علامت فارقەسی عد ایدیلەبیلیر . یکی موضوعلر بولمق ، یاخود معلوم موضوعلری یکی آنات حسیه ویا یکی اشکال خیالیه آلتنده رسم و تصویر أیلەمك ، قدرت بدیعیەنك فعالیت روحیەسنه دلالت ایدەر . بالعکس موضوعلرده وحسیات وخیالاتده تمامیله ماضی یه صادق قالمق ، اولجه بولونمش موضوعلری عینی صور حسیه و خیالیه آلتنده تکرارلامق ، مبدع قدرتك عطالتنه و تقلیدجیلکك تحکمنه علامتدرکه شخصیته مربوط اولان صنعت ایچون بوندن واضح وقطعی مارۀ توقف یوقدر .

موضوعده وحسیات وخیالاتده تقلیدجیلکی آز چوق ستر ایدەبیلەجك واسطه ، اشکالك یکیلکیدر . اسلوبك ، شکل نظمك ، مجازات وصنایعك ، تزیینات ادبیەنك ممتاز وبدیعی برشکلده اولماسی چوق دفعه اثرك بالذات ممتازیتی یرینی طوتار . حد ذاتنده ادبی موضوعلرك خطوط اساسیەسی اعتباریله نامتناهی صورتده تنوعی ممکن اولمادیغی کبی طبیعت دائرەسندن چیقلمادقجه حسیات و تأثرات بشریەده فوق العاده رقیق تحولات فرعیەسنه رغماً محدود ومعدود اولمقدن قورتولەماز بونکله برابر ذی حیات وجید بر ادبیات معلوم موضوعلری یکی یکی فرعی تحوللرله ، معین حسیات وخیالاتی رقیق ونازین آنات ایله تازه وبدیعی برشکله صوقابیلیر . خصوصیله اسلوب بوخصوصده یك مهم واساسلی

بر وظیفه ایفا ایدر . عصرلرجه تصویر وافاده ایدلمش حسیات وخیالات یکی بر اسلوب آلتنده ذوقمزه تازه برحرکت ویره بیلیر .

ادبی انحطاطك ایکنجی امارهٔ تظاهری، اشکالك ده قطعی برمحدودیت وتوقفه معروض قالماسیدر : نائلی، فهیم، نابی ترجیع وترکیب ، مسدس ، مخمس ومربع کبی تالی شکللره فضله براهمیت عطف ایده‌رك ، ندیم شرقی یولنی میدان رواجه سوق ایلیه‌رك اشکالده‌کی بو محدودیته چاره‌ساز اولمق ایسته‌مشلر کبی کورونور. نه چاره که شکل نظمده هیچ‌ده اساسلی اولمیان بوتغیرات جزئیه لسان واسلوبده ، صنایع و مجازاتده‌ده بریکیلکله ترافق ایتمدیکی ایچون جدی برتأثیر ایقاعندن عاجز قالمشدر .

ایشته معناده و شکلده کورولن بومحدودیت ، ادبی اثرلریمزك عمومیتله معین قالبلر آلتنده تجلیسنی انتاج ایتمشدر . شاعرك ممتاز شخصیتی اثرده تجلی ایده‌میه‌رك هرشعر لفظاً ومعناً اولدن تعیین ایدلمش دستورلره تابع اولدیغی آندن اعتباراً صنعتك یاراتدیغی قدرتی دورمش وادبیات فوطوغرافیا کبی میخانیکی برصناعت حالنی آلمش اولور .

اون ایکنجی قرن هجریده توسع ایدن تلقی ادبیه کوره ادبیاتمزده مستعمل اولان اشکال وانواعك کافه‌سی ماضیده الك بیوك نمونهٔ کمالرینی بولمش ایدیلر . محرق و حزین غزللر فضولیده ، شوخانه وهوسپرورانه غزللر ندیمده، عظمتلی و رونقلی قصیده‌لر نفعیده، حکیمانه ومتوکلانه فلسفه نابیده ، دیندارانه و مطاوعتکارانه نعوت و ترنمات نظیمده ، حکایات ومثنویات عطائیدر مرتبهٔ قصوای تکامله وارمشدی. بوتون ادبی نوع وشکللرده بویله برر تام و مکمل انموذجك وجودینه قناعت ، برادبیاتی یابوس بوتون یکی نوعلر وشکللر ابداعنه سوق ایده‌رك برعامل انقلاب اولور، یاخود صرف اونمونه‌لره تابع اوله‌رق تقلیدی اثرلر وجوده کتیرمك میلنه سبب اوله‌رق برامارهٔ تردی و انحطاط حکمنه کچر.

بزده هنوز انقلاب ایچون محیط و افکار حاضرلانمامش اولدیغندن ، بوحال ادبی انحطاطمزك الك واضح تظاهرلرندن برینی تولید ایله‌مشدر .

فی الحقیقه بوعصر ایچنده حکم سوره‌ن ایکی مکتبدن هر هانکی برینه منسوب آثاری أله آلاجق اولورسه‌ق، یالکز بالذات ندیمکیلر مستثنا اولمق اوزره ، جمله‌سنده ماضینك بوتون علائمی تظاهر ایدر : بوعلائم یالکز افکار ، حسیات وخیالاته ، یاخود یالکز اسلوبك خطوط عمومیه‌سنه ویاشکلك اقسام معینه‌سنه مخصوص ومنحصر قالماز: استعاره‌لر، مجاز مرسللر ، مراعات نظیرلر ، جناسلر ، ایهاملر بیله همان عینی خطوط واشکال آلنده

وجوده کتیریلیر . اودرجه‌ده که بو عصر شاعرلرندن هرهانکی برینك اختیار ایلدیکی قافیه‌لر ـ چونکه بویله تقلیدی شعرلرده فکرلر بیله اکثریا معین بر سلسلهٔ تصوراتدن زیاده قافیه‌لردن کلیردی ـ معلوم اولونجه غزلنده ایراد ایدوجکی نکته و مضمونلری اولدن بولمق امکان داخلنده‌در دینیاسه مبالغه‌یه حمل ایدیله‌مز .

ایشته ادبی انحطاطك اك اساسلی تظاهری شکل ومعناده‌کی بومحدودیت و ماضی‌یه شدت مربوطیتدر . قصیده‌لرك اوزون ، زوراکی ، غیر طبیعی تسلسلی، غزللرك هر بیتی باشقه برتلدن چالان سازلرکبی یامالی بر بوخچه حالنی عرض ایتمسی، آزچوق متسلسل افکار احتیاجنده اولان حکایه نوعنك کیتدکجه متروکیتی ، لفظی صنایعك دیکر وسائط تزیینه تفوقی کبی تالی تظاهرلر هپ بواساسه مربوط واوندن منشعب عدایدیله‌بیلیر .

دور انحطاط شاعرلری . ـ اون ایکنجی قرن هجرینك نصف اخیری شاعر و ناثر اسملری اعتباریله خیلی غلبه‌لکدر . فقط بونلر ایچنده جدی بر مزیت ولیاقت ادبیه کوسترنلر یوق کیبدر . بالاده تعداد ایدیلان ونسبةً اك زیاده تمایز ایده‌بیلن ارباب قلمدن باشقه، عصرنده پك بیوك براقتدار ایله شهرت آلمش و ۱۱۷۵ ده منفیاً بروسه‌ده ارتحال ایتمش اولان کرکوکلی نورس افندی ـ که نورس قدیم لقبیله معروفدر ـ ، وزرادن «باهر» مخلصیله شعر سویله‌ین چورلیلی کوسه مصطفی پاشا ایله عبدالحمید اول وزراسندن ابوبکر سامی پاشا، شیخ‌الاسلامدن پیری زاده عثمان صاحب ، مکی محمد، السیدیحیی توفیق افندیلر ، طریقت مولویه منسوبلرندن « کل و مل » ، « خسرووشیرین » ، « محمود وایاس » منقبه‌لری صاحبی فصیح دده، خاکی ، عبدی ،خطی ، نوری هپ بودور ایچنده شهرت آلمشلردر . لکن عمومیت اعتباریله بونلرك جمله‌سنده کورولان شیء نابی و ندیم مکتبلرینك تمامیله سطحی نظرانه مقلدلکندن عبارتدرکه بوحال ادبی انحطاطك اك بارز نتیجه‌لرندن بری اولمشدر .

اونجی فصل

اون اوچنجی قرن هجری نصف اولی ادبیاتی

[۱۲۰۳ — ۱۲۰۵]

عمومی بر نظر

نصف قرنك سیاسی واجتماعی سیماسی . — اون اوچنجی قرن هجری جهانك عظیم بر انقلابنه مصادفدر . فرانسه اختلال کبیری اوروپاده عصرلردن بری تراکم ایدن افکار جدیدهنك بوتون قرون وسطی یادکارلری اوزرینه انفلاقی صورتیله افکار انقلابجویانهنك اك وسع مقیاسده ساحهٔ تطبیقه ایصالنی تأمین ایلهمشدی . زادکان ورهبانك امتیازاتی الغاء سلطنت مطلقهیی تحمیل ایدن اك قدیم ومعروف حکمدار سلالهلرینك غنچهلری مقتللرده وزندانلرده افنا اولونهرق مساوات حقوق ، حریت فردیه واخوت اجتماعیه اساسلرینه مستندیکی بر جمعیت بشریه بنای قورولدیغی بودور تاریخ عالمده یکی بر کوشهباشی حکمندهدر .

بویله عظمتلی بر انقلابك اوروپاده شاهد ظهوری اولان بو عصر هجری ، عثمانلی تورکیاسنی بویوك غائهلر وپریشانلقلر ایچنده بولمشدی ؛ روسیه ایله توالی ایدن محاربهلر مدهش اهزاملر وذلیلانه معاهدهلرله نتیجهلنمش ، شرقده ایران مجادلاتی ذاتاً یورغون اولان جسم دولتی برقات دها یورمش ، هنوز استقلال اعلان ایدن قریم روس انتریقهلریله ذاتاً مردهزاد اولان مختاریتنی تطبیقه بیله فرصت بولامامش و بالنتیجه هنوز یورغونلغنی آلامیان تورکیایی یکی بر محاربهیه آتیلمق اضطرارنده بولوندورمش ، متوالی محاربهلر وآغیر مغلوبیتلر داخلده انتظام وامنیتدن اثر براقمامش ، اوروپا ، آسیا وآفریقادهکی ایاتلرمز داخلاً درهبکلر ومتغلبلر النده قالمش ، یکیچریده اطاعت وانضباط بالکلیه محو اولمش ایدی . اون اوچنجی قرن هجری ایشته بوقدر فلاکت انکیز شرائط دائرهسنده

باشلامش و هنوز اوچنجی سنه‌سنده سلطان سلیم ثالث تخته جلوسیله بوتون بو فاجعه‌لر کنج ومتجدد پادشاهك شخصیتنده ردوای تسلیت بولمشدر .

روسیه و اوستریا ایله دوام ایدن محاربه ، زشتوی ویاش معاهده‌لریله نسبةً آزمغلوبانه برصورتده ختاما ایردیرلدیکی ، پروسیا ، اسوچ ، فرانسه و انکلتره ایله مناسباته کیریشیله‌رك ودولته اوروپا موازنه‌سنده برموقع تأمین اولونه‌رق احوال خارجیه‌مز برآز یولنه کیردیکی اثناده داخلی غائله‌لر انفلاقه‌باشلامشدی. مصرده محمدعلی ، یانیه‌ده تپه‌دلنلی علی ، اشقودره‌ده مصطفی پاشالر عادتا برر دولت قورمش کبیدیلر . پاسبان اوغلو کبی شقیلرده برر طرفده حکم سوروبورلردی . عنصر اصلی بونفوذ مجادله‌لریله اتحادینی اخلال وقدرت ونفوذینی اماته ایلدیکی صیره‌ده عناصر محکومه‌ده روسیه‌واوستریا انتریقه‌لرینه قاپیله‌رق صربستان ، موره وجزائر بحرسفید اختلاللریله اورته‌یه‌چیقمشلردی.

سلطان سلیم ثالث غیرتلی برپادشاه ایدی . داخلی وخارجی فلاکتلرك اصل منبعی ، تورکلرك معنوی تفوقلرینی غائب ایتمش اولمالرنده مندمج بولوندیغنی حس ایدییوردی . تورکیانك وارث اولدیغی اسلام مدنیتی عظمت، وزجحانته قائل اوله‌رق تکاملنی توقیف ایلدیکی ، حتی شان وثروته مستغرق اولوب‌ده فساد اخلاقه اوغرادیغی عصرلر ظرفنده اندلسده مستولی وتورکیایه قارشی مغلوب صفتلریله مدنیت اسلامیه مأثرینه تماس ایدن اوروپالیلر ، یکی برمدنیتك صاحبی اولمشلر ، اونی بحق تکامل وترقیه سوق ایتمشلر ، نتیجه‌سی اوله‌رق بزم یکیچری اوجاغندن نمونه آله‌رق وجوده کتیردکلری معلم و دائمی پیاده اوردولرینی ، عربلردن اتخال ایلدکلری باروت و الك کوزه‌ل نمونه‌سنی فاتحده کوردکلری طوپ کبی وسائط جدیده ایله تسلیح ایددرك قارشیمزده چیقمشلر ایدی . وقتیله کندیلرینه غالب کله‌رك مدنیت درسی ویرمش اولان تورکلر ، شیمدی اونلره مغلوب اوله‌رق درس مدنیت آلمق موقعنده ایدیلر . طالعك بومعکوس جلوسی اوزون زمانلر غروریمزی رنجیده ایلدیکندن سلطان احمد اول ، عثمان ثانی ، مراد رابع وکوپرولولر دورلرنده اسلام مدنیتنك شرفلی ماضیسنه رجعت شکلنده اصلاحات تمایللریله اکتفا ایدلمش ایدی . بونك عدم کفایه‌سی ایلك دفعه کوپرولو زده فاضل مصطفی پاشا طرفندن ادعا وداماد ابراهیم پاشا طرفندن دوغرودن دوغرویه اوروپا مدنیتنك مملکته ادخالنه میل اظهار ایدلمش اولدیغی حالده بوتون تجربه‌لر اجتماعی بنیه‌ده‌کی محافظه‌کار قوتلر اوکنده منهزم اولمشدی .

سلطان سليم ثالث زماننده انقلاب ، تجربه‌لری ، اجتماعی محافظه کارلغی برقاچ دفعه صارصمش اولدیغی کبی ، افکار عمومیه‌ده توالی ایدن انهزام و اضمحلال امارلری اوکننده جدی صورتده تلاشه دوشه‌رك معقول بردوایی قبوله مهیا برحاله کلمش ایدی . مدنیت غربیه‌دن استفاده آرزوسی آرتق تنورجه محیطنه تفوق وزمانننه تقدم أیله‌مش بر حکمدار ویا وزیرك تمایل ذاتیسی تکلنده دکلدی ؛ بوفکری بنمسه‌ین و اجتماعی علتمزك شفاسنی بوتشبثدن بکله‌ین برزمرهٔ منوره تشکل ایتمشدی . بومنورلری اطرافه طوپلایان پادشاه ، فرانسه ایله مناسبات حسنه‌یه کیریشدی ، فرانسه واسوه‌چدن مهندسلر جلب ایتدی ، برترسانه ومتعدد قیشله‌لر وجوده کتیردی ، طوپلر اصاغه ایتدیردی ، وقتیله بارون دوطوتك تشکیلنه مأمور ایدلدیکی مکتب بحریه‌یی احیا ایلدی ، انکلیز ایکن اهتدا ایدن برذات حمبره‌جیلر قوماندانلغنه کچیرلدی ، بکتاشیلکی شعار ایدین یکیچریلره قارشی مولویلك حمایه والتزام اولوندی ، نظام جدید نامیله اوروپا سیسته‌منده یکی بر عسکر وجوده کتیریله‌رك تعلیملرینه کمال غیرتله باشلاندی . بوناپارتك مصر سفری نتیجه‌سنده فرانسه ایله محاربه باشلامش ، انکلتره وروسیه ایله اتفاق ایدلمش ایسه‌ده بونلرك هیچ بری فرانسز مدنیتندن استفاده میلنی اخلال ایده‌مدی . یالکز مصر غوائلی تشبثات متجددانه‌نك سرعتنی آزالتدی . حتی مصر وسوریه تجاوزلرینه رغماً برمدت صوکرا ایمپراطور ناپولیونله تورکیا آره‌سنده روسیه‌یه قارشی بر ائتلاف بیله وجوده کلدی . محمد علینك مصرده ، وهابیلرك حجازده ، صرب وقره طاغلیلرك روم ایلیده اختلاللری ، حتی روسیه‌وانکلتره‌نك اعلان حربیله انکلیز فیلوسنك چاق قلعه‌یی کچه‌رك استانبول پیشکاهنه مواصلتی بیله فرانسز — تورك ائتلافنی وتورك تجدد مدنیتنی دوردورامادی . نه‌چاره‌که بوتون بو غوائل ایله اوغراشمغه مجبور اولان وذاتاً منور براقلیت تشکیل ایدن تجدد قوتلری داغیلدقجه محافظه‌کارلق قوت بولیوردی . نامشروع منفعتلرینی اخلال ایدن تشبثاته تعصب دینی ویااوجاق غیرتی پرده‌سی آلتنده مخالفت ایدن علما صنفی ایله یکیچریلر یکی بر اخلال ایله ملتك محبوب قلوبی اولان سلطان سلیم ثالثی تختدن ، فکر تجدد و انقلابی‌ده موقع تطبیقدن ایندیردیلر . ارباب اختلالك منتی آلتنده سلطنته کچن سلطان مصطفای رابع بوتون آثار تجددی الغا ایلدی .

برکت ویرسین که فکر تجدد بودفعه یالکز پادشاهك شخصنده متمرکز دکلدی ؛ جدی صورتده انقلاب لزومنه قانع اولمش کنج منورلردن برزمره سلطان سلیم ثالثك

قربان اولدیغی تجدد تشبثلرینه روسجق اعیانی علمدار مصطفی پاشاده یکی بر ظهیر بولدیلر. « روسجق یارانی » دیه معروف اولان وایلك انقلابجی جمعیت خفیه علمداری استانبوله کتیره‌رك سلطان مصطفانی تختدن ایندیرمکه، شهید اولان سلیم ثالثك یرینه سلطان محمود ثانی‌یی اجلاسه موفق اولدی . مجددانه تشبثلر بوضربهٔ حکومت سایه‌سنده یکیدن اعاده، سکبان جدید نامیله معلم بر عسکر اوجاغی احداث ، داخلده تسلطن ایدن اعیان ومتغلبه ایله ائتلاف تأمین ایدلدی . علمدار وقعه‌سیله یکیدن غلبه ایدن و سلطان محمود ثانی کبی شدید وشجیع بر حکمداری بیله بویوزأ کمکه مجبور ایله‌ین محافظه‌کارلق قوتی، استحصال ایدیلن بوتون منافعی بردفعه دها امحا ایلدی. بونی تعقیب ایدن روسیه محاربات مؤلمه‌سی خارجاً ، صرب اختلالی ، داغلی اشقیاسی ، موره عصیانی ، تپه‌دلنلی تغلبی ، وهابی ، بابان ، یمن ، عنزه ، وان ، حلب ، دیاربکر غائله‌لری ، مصرده محمد علینك تحکمی ، دها صوکرا بغدان اختلالی واتریا روم اختلال جمعیتلری تشبثاتی داخلاً بویوك پریشانلقلر ایقاع ایده‌رك انقلاب وتجدد احتیاجنك مبرمیتنی اك کور کوزلره بیله کوستریبوردی. موره اختلالنده اوردولریمزك موفق اولامادقلری ایشلری مصرك معلم جهادیه عسکرینك قولایلقله اجرا ایده‌بیلمسی عسکری تعلیم لزومنی بر کره دها میدانه قویدیغی حالده یکیچرینك یکیدن ممانعتی نهایت وقعهٔ خیریه‌نك حدوثنه، یعنی محافظه‌کار ومتعصب قوتلرك اجرا واسطه‌سی کسیله‌رك حقیقی وظیفه‌سنی اونوتمش اولان یکیچری اوجاغنك قلع و قمعیله « عساکر منصورهٔ محمدیه » نك احداثنه نتیجه ویردی .

ایکی عصردن بری احتیاج حالنی آلان عسکری تجدد وانقلابك مردانه وفداکارانه بر حمله ایله تأمینی تورکیانك انقراضنی امید توارثله بکله‌ین روسیه‌یی یکیدن حرکته کتیردی. خریستیانلق نامندن استفاده ایله انکلتره‌و فرانسه‌یی‌ده تحریك ایده‌رك موره اختلالجیلرینی حمایه وسیله‌سیله محاربه‌یه کیریشدی . ناوارین فجیعه‌سیله باشلایان ١٢٤٣ سفری ادرنه معاهدهٔ مغلوبانه‌سیله افلاق وبغدان امتیازاتنك توسیعنی، موره استقلالنك قبولنی، قافقاسیانك روسلره ترکنی انتاج ایلدی. بو آراده فرانسزلر جزایری اشغال ایتدیلر. دهاخارجی فلاکتلر بیتر بیتمز مصر مسئله‌سی ظهوره کلدی . محمد علینك اوردولری سوریه و کلیکیانی استیلا ایده‌رك آناطولی ایچریلرینه یورودی ، کوتاهیه‌یه قدر ایلریله‌دی. روسیه بو فلاکتدن استفاده ایله تورکیانی عادتا حمایه‌سی آلتنه آلمغه قالقیشدی . انکلتره‌نك تشویقاتیله یکیدن باشلایان مصر مجادله‌سی نزیب فلاکتیله نتیجه‌لندیکی اثناده سلطان محمود

ثانینك ارتحالی وقوعه کلدی. اون اوچنجی قرن هجرینك ایکنجی نصفنه عائد اولان دور مجیدینك حلولی ، روسیه یرینه انکلتره ایله ائتلاف ایدیلهرك هم مصرلیلرك مدعیاتنه ، هم ده روسیهنك استیلا حویانه آمالنه سد چکلدیکنه ، فکر تجددك تنظیمات خیریه ایله رسماً وعلناً دولتك مسلك قویمی شکلنی اکتساب ایلدکنه شاهد اولهجقدر .

بوقدر الیم غوائل آراسنده بیله افکار تجددپرورانهنك نفوذی قیرنامشدی . منور زمره منفعتنی صورت قطعیهده درك ایلدیکی تجددده درت الله صاریلمشدی . سرایده ، باب عالیده ، اعیان قوناغنده ، مصرده والی سراینده ، نرهده بر مساعد طوپراق اولورسه اوراده تنبت ایدهجك قدر قوت بولان شجرهٔ انقلاب ، بوتون ممانعتلره ، اختلاللره و محاربهلره رغماً بو دور ایچنده مهم ثمرهلر ویرمشدر : بحریه مکتبندن صوکرا مهندسخانهٔ بریٔ همایون و مکتب طبیهٔ عسکریهنك احداثی ، البسه نظامنامهسنك نشریله فسك سرپوش اولهرق قبولی ، رتبه و نشانلر احداثیله مناصب ملکیه وعسکریهنك تفریقی ، دیوان همایون تشکیلاتنك تعدیلیله خارجیه ، داخلیه ، مالیه نظارتلرینك احداثی ، پوسته یوللری وخلیج اوزرنده کوپرو انشاسی کبی امارهلر ، یکیچری اوجاغنك رفعندن صوکره طوتولان یولك دوغرودن دوغرویه اوروپا مدنیتنی تمثیل غایهسنه متوجه اولدیغنی اثبات ایدهر . داخلی و خارجی فلاکتلر اوکنده انقلاب احتیاجنی روحنده مضمر اولان میل محافظهکاریه رغماً تسلیم واعتراف مجبوریتی حس ایدن افکار عمومیه نهایت تجددپرورلکه تمایل ایتمشدی . بو سایهده محافظهکارلغك مادی سلاحی اولان یکیچری اوجاغیله معنوی استنادگاهی اولان بکتاشی تکیهلری و متعصب مدرسه ساکنلری تشکیل ایدیلهرك دولت یکی برکسوهیه بورونهبیلدی .

وقعهٔ خیریه ایله فعلی بر شکل آلان حرکت مجددانه ، بو قرن هجرینك تام اورتهسی حکمنده اولان ١٢٥٥ ، کلخانه خط همایونه منجر اولمشدرکه بونکله شرق عثمانلنه تابع اولان دولت علیهٔ عثمانیه عصری عمدهلره مربوط بر اوروپا ایمپراطورلغنه انقلاب ایلهمش عد اولونهبیلیر .

نصف قرنك ادبی سیاسی . — اون اوچنجی قرن هجری نصف اولی سیاسی واجتماعی نقطهٔ نظردن برخیر وشر مجادلهسی دورهسیدر . تجدد فکریله محافظهکارلق میلی هر حادثهیی فرصت اتخاذ ایدهرك بونصف قرنده بربریله دوکوشمکدن کری دورمامشدر .

یاریم عصر ایچریسنده دولت همان برکون بیله راحت کورمهمش ، روسیه ، اوستریا ،

فرانسه ، انکلتره ، ایران نوبت نوبت شدتلی محاربه‌لرله حدودلریمزی چیکنه‌دکاری کبی ، صربستان ، قره‌طاغ ، افلاق وبغدان ، بالقانلر ، موره ، یانیه ، اشقودره ، مصر ، جزیرة‌العرب ، عراق ، جزیرهٔ علیا کبی بوتون اقسام ممالکده‌ده بر چوق عصیانلر ، اختلاللر ، شقاوتلر ، تغلبلر قوای حکومتی هر آن اشغال أیله‌مشدر .

بویله بر دور ایچنده فلاکتدن فلاکته قوشان ، غائله‌نك برینی بیتیرمه‌دن اوته‌کنه یاقالانان براجتماعی موجودیتك ، آنجاق ساکن برجمعیتده بحق مأوای نما بولان ادبیات ایله صمیمی برصورتده اشتغالی ممکن دکلدی . بونك ایچوندرکه بو نصف قرن ایچنده ادبیاتده بللی باشلی بر تجلی‌یه پك آز تصادف اولونور . صورت عمومیه‌ده بودورك ادبی سیماسی ، اون ایکنجی قرن هجری نصف اخیرنده‌کی نابی و ندیم مکتبلرینك انحطاطی تقلیدلری شیمه‌سنك دها متردی ومتدنی بر شکلده دوامندن عبارتدر . اك باشلیلری سنبل زاده وهبی ، عینی ، سروری ، عزت ملا کبی مشاهیردن مرکب اولان بر زمرهٔ شعرا نابی مکتبنه التحاق ایده‌رك مضمونلر ، لفظی صنعتلر ، دکرسز حکمتفروشلقلر ایله مالی ، اوزون فقط روحسز شعرلرله دیوانلر دولدورمش ، واصف اندرونی استانبول شیوه‌سنك تطبیقی وشوخانه شعرلر تنظیمی یولنده ندیمی تقلیدایتمکله برابر ابتذاله‌وعادیلکه دوشمکدن قورتولامامش ، فاضل اندرونی ، سروری وغالب پاشا کبی ندیم معقبلری‌ده شوخلغی ومادی لذائذ مصورلکنی ادبسزلکه چویرمشدر .

بونصف قرن ایچنده آز چوق ادبیات روحنی محافظه‌ایده‌بیلن ایکی حرکته تصادف اولونه‌بیلیر : برنجیسی نثر لسانندکی تجدد میللریدرکه مترجم عاصم افندی ، خواجه اسحق افندی ، عصمت بك ، قوجه سکبان باشی کبی بعض تجدد مبشرلری طرفندن ، بچوی ، نعیما ، کاتب چلبی وامثالنك تعقیب ایلدکلری نثر مرسل یولنه توفیقاً وفکرلرنده‌کی قوت وجیادته استناداً وجوده کتیرلمشدر . ویسی ونرکسیدن منتقل مسجع ومصنع اسلوب نثری معناسز الفاظ مزینه سلسله‌سی حالنه کتیرن بر سورو انحطاط منشیلری آراسنده بو برقاچ لفظی معنایه ترجیح ایتمه‌ین شخصی اسلوب صاحبلری نظر حیرت و تقدیری جلب ایده‌در . ایکنجیسی‌ده سلیم ثالث دوری افکار مجددانه‌سنك بر محصولی کبی کورونن وادبیات عتیقه‌نك انحطاطنه تصوف وادیسنه رجوع صورتیله دواساز اولمغه چالیشمش عد ایدیله‌یلن شیخ غالبك طریق نظمیدر . غالب دده ، پارلاق وممتاز ، حتی بعضاً غریب

خیاللر ابداعیله تصوف رموزی آلتنده ادبیاتمزه یکی بر سیاق حرکت ویرمکه چالیشمش ایسه‌ده مساعیسی یالکز شخصنی تفرید و تمیزدن باشقه بر نتیجه ویره‌مامشدر .

غایت نازك روحلی بر حکمدار اولان سلطان سلیم ثالث ، شعر و موسیقی ایله بالذات اشتغال و « الهامی » مخلصیله بعض پك کوزل شعرلر بیله ایراد أیله‌مش اولدیغی کبی شعر وصنعتی جدی صورتده ترغیب و عصرینك یکانه ممتاز شاعری اولان غالبی‌ده پك بویوك التفاتلره مستغرق ایتمش ایدی . نیته‌کیم عصرینك الك بر کزیده علما ومتفکریندن اولان خواجه اسحاق و مترجم عاصم افندیلرده سلطان سلیمك حمایه وتوجهندن مستفید اولمشلر ایدی . سلطان محمود ثانی‌ده پك بویوك غوائل ایچنده عمر سورمسنه رغماً ارباب فکر وقلمی تشویقدن کری دورمامشدر .

خلاصه ، اون اوچنجی قرن هجری نصف اولی حیات اجتماعیه اعتباریله اسکینك بیقیلوب یکیه ترك موقع أیله‌مسی مجادلاتنك صوك واك قاریشیق صفحه‌لرینه شاهد اولدیغی کبی ، ادبیات جهتیله‌ده ، هنوز اوروپادن استفاده عمده‌سنی ألده ایده‌مه‌مکله برابر ، ماضی عنعنه‌لرینك تردی وانحطاطه دوشمش بقایای تقلیدیله آزچوق منور اصلاحاتجیلرك مناریهٔ نفوذینی مشاهده أیله‌مشدر دینیله بیلیر .

نثر اسلوبنك تكاملى

شيمدى‌يه قدر ويريلن ايضاحات كوستريركه عثمانلى حكومتنك تشكلندن اعتباراً تورکجه نثر ، الك بسيط وابتدائى شكلندن الك مترقى صفحه‌لرينه قدر ايكى مختلف خط اوزرنده تكامل ايده‌كلمشدر : بونلردن برنجيسى روحنى نثر فارسيدن آلان سوسلو ، تركيبلى ، سجعلى ، مطول افاده ؛ ايكنجيسى‌ده نسبةً دها آچيق ، دها منفصل ودها ساده اولان اسلوب بياندر. قدمانك تعبيرلرنجه بونلردن برنجيسى « نثر مسجع » وايكنجيسى « نثر مرسل » اسمنى آلير . فارسى روحندن آلينان رسمى يازيلر دها زياده برنجى نوعه منسوب ايدى ؛ رسمى يازيلر كبى مخاطبى منور بر ذات ويا زمره اولمق اوزره قلمه آلنان حكايه ، مكتوب ، حتى تاريخ وتراجم احوال طرزنده‌كى محرراتده‌ده نثر مسجعك قيمت و همیتى وار ايدى . دها زياده اوكره‌تمك ايچون يازيلان و مخاطبلرى نسبةً دها كنيش وافق تنورى دها محدود زمره‌لر اولان اثرلرده ، مثلا درس كتابلريله عوام ايچون يازيلان منقبه‌لرده ايسه نثر مرسل استعمال اولونوردى . سكزنجى قرن هجريدن بزه يادكار قالان يكانه آثار منثوره ، سلجوقيلردن منتقل فارسى تقليدى مسجع نثرقالبنه تابع رسمى خطلر ، فرمانلر ، منشورلردر . دوقوزنجى قرن هجرى اوائلنده « قابوسنامه » و « سير » ترجمه‌لرى كبى نسبةً آچيق يازلمش بر ايكى منثوره‌يه تصادف اولونور . فاتح دورنده نشانجى قرمانى محمدپاشا نثر رسمى‌يه دهاصيقى برانسجام وسلاست بخش ايده‌رك سنان پاشاده « ضراعتنامه » سيله نثر مرسلك الك بليغ وپارلاق برشكلنى ابداع ايله‌مشدى. اونجى قرن هجرى ابتدالرنده فريدون بك انشاى رسميده ، ادريس بتليسى تاريخده ، آهى حكايه‌ده نثر مسجعك نمونه‌لرينى وجوده كتيرديكى اثناده قينالى‌زاده على افندى اخلاق علائيده وعلى واسع « همايوننامه » ترجمه‌سنده مرسل نثره ياقين براسلوب نيم‌ساده اختيار ايلمشلردى . مورخلردن نشرى ، عالى وبالخاصه پچوى اسلوبده ساده‌لكى وتاريخده وقايعك حقيقى تصوير وارائه‌سنى التزام ايلدكلرى حالده خلفلرى اولان خواجه سعدالدين افندى بالعكس فوق‌العاده زينت وطنطنهٔ اسلوبه هوس كوسترمش ، شاعر نوعى‌ده آثار منثوره‌سنده سوس ميلانى اهمال ايده‌مه‌مشدى . اون برنجى قرن هجرى ابتدالرنده ويسى ونركسى واوقجى

زاده ایله نثر مسجع الك پارلاق ، الك مزین ، الك بدیعی و استادانه نمونه‌لرینی کوسترمش، قوجی بك ایله کاتب چلبی ایسه نثر مرسلك ممثللری صفتیله آچیق وساده افاده‌یه میل ایلمش، عصرك اواخرنده شفیق افندی لسان نثری معما آلود برمغلقیته سوق ایدرکن نعیما لسان تاریخی الك جانلی برساده‌لکله تمیزله‌مش ایدی . اون ایکنجی قرن هجریده ندیمك نسبةً ساده اسلوب بیانی جدی برمعقب بولامدیغی حالده ویسی ونرکسی مکتبنك بقایای آثاری نابی ، راشد، راغب پاشا ، حشمت کبی محررلرك ألنده سوس وسوز قالابالغی حالنه کلمشدی . حتی کاتبنك هزلیاتی بیله شکلاً نثر مرسلدن زیاده نثر مسجعه مشابه برشکلده یازلمش کورونور.

اون اوچنجی قرن هجری ابتدالرنده نثرك بوایکی خط جریانی ، اوزون بر ماضینك یادکارلریله مالامال اوله‌رق اورته‌ده ایدی . خواص ادبیاتیله مشغول اولانلر نظرنده نثر مرسلك ادبی برقیمتی ، صنعتکارانه بر ماهیتی یوقدی . ترسیل آنجق خلقه خطاب ایدیله‌رك برشیٔ اوکره‌تیلمك ایچون قوللانیلیر ، علی العاده ، غیر ادبی بر آلت بیان عد اولونوردی . ادبی نثر ، معنادن زیاده شکله، لفظه مربوط اولان مزین و مسجع اسلوب افاده ایدی. بواسلوبك‌ده الك مکمل نمونه‌لری ماضیده کلوب کچمش استادلرك آثارنده نمایان اولدیغی ایچون نثرده صنعتکارلق آنجق اونلری تقلید ایله تأمین اولونه‌بیلیردی .

ایشته شو تلقیدن دولایی اون اوچنجی قرن هجری نصف اولنده ادبیات قدیمه‌نك اصل صنعتکارانه برماهیت عطف ایلدیکی نثر مسجع، هرصفحهٔ استعمالنده ، معین شکلده، ابداعدن محروم بر قالب حالنی آلمشدی : « کلدسته » و منشأت » اسملرینی آلان نمونه‌لر قطعی ، لایتغیر قاعده‌لر وشکللر تدوین ایدردی . رسمی یازیلرك هرنوعی کبی، غیر رسمی محرراتك هرجنسی ایچون‌ده معین شرطلر وشکللر واردی وبونلرك خارجنه چیقیلامازدی. یعنی ادبی دینیلن طرز نثر، صنعتك شرط اولینی اولان « شخصیت ، ممتازیت ، بدیعیت » خاصه‌لرندن محروم قالمش ایدی . یالکز نوعلرك شکللری دکل اسلوبك طرز وروشی بیله قاعده‌لی ومعین ایدی. سجعلرك صورت استعمالی، مراعات نظیرك التزامی، جمله‌لرك ربط ووصلی ، هپ معلوم اصوللره تبعاً میخانیکی برصورتده وجوده کتیریلیردی .

بالعکس ادبیات قدیمه‌جه اوقدر اهمیت ویرلمه‌ین نثر مرسل ، ماضیده بویوك تکاملر کچیرمدیکی ایچون، دهاجانلی، دها قوتلی برموجودیت محافظه ایده‌بیلمشدی. دورك انقلابه تمایلی ، ذکی وتجدد پرور قافالری دها زیاده واسع برکتلهٔ ناسك آکلایه‌بیله‌جکی شیوه‌ده

یازمغه سوق ایدییوردی . پچوینك ، نعیمانك ، ندیمك ، قوجی بکك ، کاتب چلبینك یادکارلری ، بوحیثیتله عصرك کزیده نثرلرینی بو طرزه میل ایتدیردی .

باب عالی‌یه منسوب و رسمی شیوهٔ بیانه مجلوب اولان احمد عزمی افندی ، وحید افندی ، نعمان ماهر بك و امثالی منشیلر نثر مسجعك ، آثار اسلافی تقدیم و تأخیر ایله استنساخدن عبارت شیوهٔسنی تعقیب ایده‌رکن ، مترجم عاصم افندی ، عصمت بك ، قوجه سکبان باشی ، خواجه اسحق افندی ، عاکف پاشا کبی ذکی وغیرتلی قلم صاحبلری اسلوب ترسیله یکی برحرکت تکامل ویرمکه بوسایه‌ده موفق اولمشلردر . هله بونلردن عاصم فندی ایله خواجه اسحق افندی وعاکف پاشا آزچوق فرانسزجه‌یه‌ده واقف اولدقلری وبالخاصه خواجه اسحق افندی اوروپا فنون ریاضیه وطبیعیه‌سنی لسانمزه نقل ایده‌رك کاتب چلبیدن بری مثلی کورولمه‌مش برانقلاب پرورلك کوستردیکی جهتله تجدد ادبینك ایلك مبشرلری صیراسنده تعداد ایدیله‌بیلیرلر [۱]

عصمت بکك ، قوجه سکبان باشینك ، سلیم ثالث وزراسندن حقی پاشانك نمونهٔ ادبیاتده مندرج بعض یازیلری ، خصوصیله قوجه سکبان باشینك « خلاصة الکلام فی رد العوام » ی‌ده ساده و مؤثر براسلوب بیان ایله متجلیدر .

خلاصه اون اوچنجی قرن هجری اوائلنده نثرده انقلاب و تجدد احتیاجی ، نظمدن چوق بارز ومؤثر صورتده کندیسنی کوسترمشدر . واقعا انقلابك روحی اولان اوروپا وبالخاصه فرانسه اصول ادبیه‌سنه امتثال خصوصنده ، کاتب چلبیدن صوکره یتیشن محررلر آنجق خواجه اسحق افندی ایله ناپولیون تاریخنی و بعض فیزیولوژی آثاری ترجمه ایدن حکیم باشی مصطفی بهجت افندی‌یه منحصر قالمش ، بونلرك اثرلری‌ده ادبیاتدن زیاده فنونه متعلق بولنمش ایسه‌ده ، بو تمایللر ، ادبی تجددك طلوعنی تسهیل و تسریعه خادم اولمشدر . بوجهتله تدقیقنه کیریشدیکمز نصف عصر نثرمزین ومسجعك دور انحطاطی اولدیغی قدر نثر مرسلك تکاملی ونثر جدیده ـ انقلاب غایه‌لرینی تمامیله ادراك ایتمکسزین غیر مشعور برصورتده ـ تقریبی زمانی‌ده عد ایدیله‌بیلیر .

---

[۱] بو ذواتدن ایکنجی جلده‌ده آیریجه بحث ایدیله‌جکدر .

نصف قرنده نظم ادبیاتی

بالاده‌ده ایضاح اولوندیغی وجهله اون اوچنجی قرن هجری ادبیات منظومه‌سی ، باشلیجه ایکی خط اوزرنده مطالعه اولونه‌بیلیر : بونلردن برنجیسی نابی و راغب پاشا مکتبنك انحطاطی شکلیدرکه بونده الك زیاده لفظ و صنایع لفظیه حاکم اولمشدر. ایکنجیسی ده ندیم مکتبنك متردی تقلیدیدر . بوده یالکز لسان و شیوه‌جه محلی افاده‌یی و عامیانه افکاری التزام ایدن واصف اندرونی طرزی ایله، افکار وافاده‌ده ادب حسنی جریحه‌دار ایده‌جك قدر پرده بیرون ونفسانی داورانان فاضل اندرونی ، سروری ، غالب پاشا طورینی احتوا ایدر . هرایکی مکتبك ـ یکدیکرینه اوصاف اساسیه‌جه مباینتلرینه رغماً ماهیتلری قدمایی کور کورینه ، ابداع وممتازیتدن محروم بر شکلده تعقیبدن عبارتدر . بوحیثیتله اون اوچنجی قرن هجری اوائلنده ادبیات عتیقه‌نك نظم قسمی ، تمامیله انحطاط خالنده عد ایدیله‌بیلیر . یالکز ، سلیم ثالث دورنده برشاعر مستثنا ظهور ایده‌رك بو تردیٔ عمومی‌یه کوچوك بر وقفه بخش ایده‌بیلمش ، بوتون قدمای شعرا ـ کبی ایران شعرینی تقلید ایتمکله برابر، بر زماندن بری منسی و متروك قالان تصوف نشوه‌سنه خیال بداعتلریله یکی برتجلی ویره‌رك نامنی ادبیات تاریخنده ابقا ایده بیلمش‌درکه اوده شیخ غالبدر .

شیخ غالب

شیخ محمد اسعد غالب دده ، کتبه‌دن مصطفی رشید افندی نامنده بر ذاتك صلبندن ١١٧١ تاریخنده دوغمشدر . « اثرعشق » ترکیبی ابجد حسابیله ولادتنه تاریخدر . کنج یاشنده دیوان همایون قلمنه چراغ ایدیله‌رك بر مدت دوام ایتمش ایسه‌ده رسمی کاتبلکه طبعنده میل کوره‌مدیکندن طریقت مولویه‌یه انتساب أیله‌مشدر . مولویلکك جذبه‌لری آلتنده قالان کنج‌دده قونیه‌یه کیده‌رك درکاه مولاناده چله چیقارمغه باشلامش، استانبوله عودتنده یکی قاپی مولویخانه‌سنده چله‌نی اکمال ایده‌رك طریقتده ترقی ایده ایده یکی قاپی وبالآخره غلطه مولویخانه‌لری پوست نشینی اولمشدر . سلطان سلیم ثالثك ، والده‌سیله همشیره‌لری خدیجه و بکخان سلطانلرك فوق‌العاده منظور و ملتفتی ایدی . حتی والده سلطانك کندیسنه « پاموق شیخم » دییه خطاب ایلدیکی مشهوردر . دیوانده بکخان

سلطانه یازدیغی مدحیه‌لر مشارالیهایه رابطه‌سنك ساده‌جه برعلاقهٔ تابعیتدن عبارت قالمادیغی، قلبی بر ارتباط درجه‌سنه یوکسه‌لدیکی ذهابنی ویرمکده‌در . غایت حساس ، ظریف ، نازك ، رقیق برذات اولوب کرك طریقت مولویه آداب وارکانه وکرك شعره مربوطیتی روحنی اوزه‌جك قدر صمیمی ایدی . ابتدالری شعرلرنده « اسعد » تخلص ایدرکن بالآخره « غالب » مخلصنی قوللانمش و اصل ادبی اشتهاری بو مخلص آلتنده وقوعه کلمشدر . ١٢١٣ تاریخنده هنوز قرق ایکی یاشنده اولدیغی حالده ارتحال أیله‌مشدر .

غالب دده، سلطان سلیم ثالث دورینك یکیچریلکه و اوجاغك منتسب عدایدلدیکی بکتاشیلکه رغماً ـ مولویلکه قیمت ویره‌ن تمایلاتی آراسنده یتیشمش، قابلیت واستعدادی پادشاهك وزمانك موافقتیله نمالانمش، خیالی ممتاز وواسع ، تصوفه روحی ارتباطی قوتلی اسلوبی سلیس وروان برشاعردر .

غالب دده‌نك بزم ادبایه یادکار براقدیغی ادبی اثرلری ، ایچه بویوك برجلد تشکیل ایدن دیوانیله ـ خاصةً باعث شهرتی اولان و ضیا پاشایه

کلمشدر اوشاعر یکانه کویا بوکتاب ایچون جهانه

دیدیرتن ـ « حسن وعشق » اسملی حکایهٔ منظومه‌سندن عبارتدر .

دیوان غالب: شیخ غالبك دیوانی، اودور انحطاط ایچنده تصوف وادیسنی رهبر نجات بیلمش، خیالی قوتلی برشاعرك قصیده، قطعه، تاریخ ، ترجیع وترکیب، مسدس ومخمس ومربع، غزل، شرقی، مثنوی کبی مختلف اثرلرینی محتوی برکلیات اشعاردر. قصیده‌لرنده دها زیاده نابی‌یه متمایل کورونن غالب دده ، سلطان سلیم ثالثله همشیره‌لری حقنده‌کی مدحیه‌لرنده جانلی و صمیمی حسیاتنه ترجمان اولمشدر . شاعرلکجه خاصهٔ کاشفه‌سی ایسه الك زیاده متصوفانه یازیلرنده نمایان اولورکه بونلرده دها زیاده غزل ، مسدس ، مخمس و مربع طرزنده نظم اولونمشدر . مع‌التأسف شیمدی نسخه‌سی اندر اولان دیوانده بویوله پك پارلاق بدیعه‌لر اولدیغی کبی ، نابی وندیم وادیلرینك طاتسز و رونقسز تقلیدندن عبارت برچوق نظملرده موجوددر. هرجنسدن شعر یازمغه‌ده هوس

کوستره‌رك اندر استعمال ایدیلن « بحر طویل » طرزنده بیله بر قاچ مصراع سویله‌مشدر . یالکز دیوانیله قالمش اولسه‌یدی شیخ غالبی تصوف قوتیله خیالنی جانلاندیرابیلن برانحطاط دوری شاعرندن فضله قیمتده تلقی ممکن اوله‌مازدی .

حسن وعشق : مثنوی طرزنده و « مفعول مفاعلن فعولن » وزننده یازلمش رمزی وتصوفی برحکایهٔ مخیله‌در . غالبك هنوز یکرمی آلتی یاشنده ایکن وجوده کتیردیکی بو بدیعهٔ خیالیه طرز قدیم ادبیاتك حکایه نوعنه پارلاق بر خاتمه چکمش عد اولونابیلیر . اثر ، اساساً نابینك « خیرآباد » اسمنده‌کی حکایه‌سنه نظیره اولمق و حتی تفوق ایتمك داعیه‌سیله وجوده کتیرلمشدر . باش طرفنه برمعتاد یازیلان « تحمید » ، « نعت شریف » ، « معراجیه » ، « وصف مولانا » دن صکره « در بیان سبب تألیف » سرلوحه‌لی قسمنده بو داعیهٔ تفوق واضحاً و نابی ایله خیرآباد حقنده بر خیلی تنقیدات و مؤاخذات ایله ممتزجاً کوسترلمشدر . بو مقدماتدن صوکره اصل حکایه کلیرکه رموز تصوفیه‌نك تشخیص و انطاقندن عبارت اولان شخصلری بیله کنوی و رمزی اسملر طاشیرلر : « بنی محبت » اسمنده بر قبیله‌ده بر کیجه « عشق » اسمنده بر ارکك و « حسن » نامنده برقیز چوجق دوغار و سادات قبیله‌نك رأییله بربرینه نامزد قیلینیر . تحصیل سننه کلنجه هرایکیسی « منلا جنون »ك معلم اولدیغی « مکتب ادب » ده اوقورلر وبربرلرینه عاشق اولورلر . بعضاً خلوتکاهلرنده وبعضاً « سخن » اسمنده « بر پیرجوان ضمیر عیار »ك باغبان اولدیغی « نزهتکه معنی »ده « حوض فیض » کنارنده کزوب دولاشوب سویشیرلر . « سخن » بونلرك حالنی آکلایه‌رق آرالرنده وساطت ایدر . لکن « حیرت » اسمنده‌کی حاکم بونلرك تلاقیسنی منع ایلدیکندن مکالمه ینه سخنك دلالتیله مخابره‌یه منقلب اولور . حسن دایه‌سی اولان « عصمت » ایله ، فرقت یوزندن دوچار جنون و مبتلای بلای کوناکون اولان عشق‌ده لالاسی « غیرت » ایله محرمانه تعاطیٔ افکار ایله کندیلرینه تسلیت ویرمکه چالیشیرلر . نهایت عشق قبیله ساداتنه مراجعتله حسنه طالب اولورسه‌ده اونلر بونك برطاقم مزاحمی اقتحامه منوط اولدیغنی ، بیك باشلی اژدرلرله دولو یوللردن ، اوزرنده مومدن کمیلر بولونان آتش دریاسندن ، جادولرله مالامال خرابهٔ غم وسرای ماتمدن کچوب « دیار قلب » ه واصل اوله‌رق اورادن « کیمیا » کتیرمسی لازم کلدیکنی آکلاتیرلر . عشق غیرتله برابر یوله چیقار . اولا بر قویویه دوشوب صاحبی اولان دیودن بدمعامله کورور و برصباح یتیشوب کلن سخنك دلالتیله

اسم اعظم یازیلی بر رسنه صاریله‌رق قورتولور. بوندن صوکرا مدهش بر قیش ایچنده خرابهٔ غم یوللرینی کچرکن سحرباز برجادویه راست کلیرلر که عشقه مفتون اولوب مقابله کور - مدیکندن پیچاره‌یی چاره‌یخه کرر، ینه سخن یتیشوب بوسحرك طلسمی اولان «حسن» اسمیله سحری بوزارق عشقی قورتاریر وکندیسنه حسن طرفندن «تیغ آه» اسمنده بر قلیجله «اشقر» نامنده بر آت هدیه ایدر. آتنه بینه‌رك غول بیابانیلری، دیولری ووحوشی تیغ آهله کسوب بیچن عشق «سرای ماتم» ی کچوب «دریای آتش» اوکنه کلیر؛ غیرت قانادلانوب اوزرندن کچرسه‌ده کندیسی اوزرنده‌کی موم کمیلره بینمکه جسارت ایده‌میه‌رك قالیر، لکن اشقربی محابا آتشه کیروب اوته یانه کچه‌رك «ساحل چین» ه واریر. اوراده شاه‌چینك «هشربا» اسمنده‌کی قیزینی کوره‌رك مظهر اولدیغی توجهه آلدانان و بونی حسنه بکزه‌تن عشق، تیغ آهی اوکا تسلیم و برابرجه قاپیسی اولمیان، یوللری معوج، در و دیواری اصنام و نقوش ایله دولو «ذات‌الصور» قلعه‌سنه عزیمت ایدر. بوراده تهلکه‌یه معروض اولدیغنی غیرتك نصایحیله آکلایوب اشقره بینه‌رك چیقمق ایسته‌دیکی حالده متمادیاً دولاشیر، اولجه کچیردیکی بوتون سرکذشتلر تکرار باشنه کلیرده ینه قالقدیغی یره‌دونر، بردرلو قاپیسنی بولوب قلعه‌دن چیقاماز. نهایت بلبل قیافتنده سخن کلوب قلعه‌یه آتش ویرمسنی نصیحت ایدر وقلعه یانجه آچیلان دفائنه باقمیه‌رق ینه «راه‌بی پایان» ه دوشر. یولده طاقتدن کسیلوب دوشر، آتسز قالیر. سخن طبیب قیافتنده کلوب اونی «حصار قلب» ه کوتورورکه اوراده ذات‌الصورك بیکلرجه مثالی وهشربانك یوز بیکلرجه امثالی موجود وجمله‌سی بر سلطانه تابعدر واو سلطان‌ده «حسن» در. بوراده سخن «اسرار خفیه» یی عشقه تعلیم ایدوب اونی حیرته تسلیم وحیرت‌ده «سرادقات وصلت» ه سوق ایدر.

شوبسیط خلاصه، حکایه‌نك یالکزنه‌قدر رمزی اولدیغنی آکلاتیر. قیمت شاعرانه‌سی ایسه پك پارلاق توصیفلرندن آکلاشیله‌بیلیر. آراده شعر و شاعرلك حقنده‌کی تلقیاتنه دائر براستطراد ایله درت «طردیه» ونهایتنده‌ده بر «فخریهٔ شاعرانه» ایله بر «خاتمه» موجوددر.

«حسن وعشق»ك وصف اساسیسی «خیال» در: بوآرده نه‌لیلا ومجنون کبی حسیات، نه خیرآباد کبی وقایع حاکمدر. بونك بوتون قوتی پارلاق پارلاق تصورلرنده، قورقونج قورقونج تخیللرنده‌مندمجدر. تصویر وتوصیفده، مجاز واستعاره‌ده پك یوکسك بر موفقیتی واردر.

کیدکلری آفتاب تموز — ایچدکلری شعلهٔ جهانسوز
ارزاقلری بلای ناکاه — آتش یاغار اوستلرینه هرکاه
اکدکلری دانهٔ شراره — بیچدکلری قلب پاره‌پاره
صاندقلری هپ متاع جاندر — آلدقلری سوزش نهاندر
که ظلمت اولوردی توی برتوی — که نور یاغاردی سوی برسوی
وار ایله اوکلشنی تخیل — پروانه‌سی کل چراغی بلبل
خورشید کبی اوماه نخشب — یکپاره نظر نه کوش ونه اب
لعل لبی کوهر شکرریز — شمع رخی ماهتاب کلبیز
لعل لبی شعلهٔ شکر نوش — کلرخلری نوبهار کلپوش
جلادنکاهن ایت تماشا — عزرائیلی کورکه روح بخشا
نورسیه اولسه پاره پاره — ایتمم بن اوزلفه استعاره
هم حالت کلشن تخیل — کلغچه‌لر آل قنادلی بلبل

یوللو تصورلرده خیالك نه‌بیوك بررول اوینادیغی میدانده‌در .

حسن وعشق ایله شیخ غالب عصری ایچنده تمایز ایتمش، قصیده وغزل طرزلرینك معین قالبلر حالنه کلدیکی ، نسبةً مادی اولان نابی و ندیم مکتبلرینك مقلدلر النده ابتذاله دوشه‌رك دوچار تردی اولدیغی اودورده ، آرتق ماضی‌یه قاریشمش عد ایدیلن فکری وحسی تصوفك صوك لمعه‌لرینی اظهار شرفی اونك حصه‌سنه اصابت ایله‌مشدر . حسن و عشق کندی زماننده مهم برتأثیر ایقاع ایده‌مه‌مش ، عزت ملانك «کلشن عشق» اسمنده کوچوك ودکرسز برتنظیرندن باشقه بر حرکت ادبیه وجوده کتیره‌مه‌مش اولدیغی حالده تجدد ادبیده قیمت فوق‌العاده‌سی بالخاصه تقدیرایدلمش و حتی استاد اکرم «مرآت بدایع تصورات» دیبه وصف ایلدیکی بواثرایچون :

«ویقتور هوغونك بعض آثارنده کوروب‌ده حیران قالدیغمز اوقوتلی قوتلی مشعشع خیالارك» او قورقونج قورقونج دلپسند تصورلرك بعض نظائرنی حضرت شیخك حسن و عشقنده بولابیلیرز.»

دیدیکی کبی عبدالحق حامدده باشلیجه بواثری مقلدبه اتخاذ ایله‌مکله شیخ حقنده‌کی تمایل وتقدیرینك درجه‌سنی کوسترمشدر .

سنبل زاده وهبی

مرعشك قدیم خاندانلرندن سنبلزاده عائله‌سنه منسوب اولان محمد وهبی افندی ، فضلادن سنبلزاده رشید افندینك مخدومیدر . ایلك تحصیلنی مسقط رأسنده یاپدقدن

صوکره استانبوله کلهرك طریق تدریسه سالك اولمش ، متعدد قاضیلقلرده ومدرسلکلرده بولونمش ، رجال دولت صیراسنه کچهرك ایرانه سفیرصفتیله کونده‌رلمش، بالآخره تکرار طریق قضایه رجوع ایده‌رك ١٢١٤ ده ارتحال ایلهمشدر . معلومانلی وفاضل بر آدم اولدیغی حالده خوشکو ، هوسانه مجبور ، اخلاقاً متردی ایدی . کثرت وتنوع آثاری ، کندیسنه نابی‌یه یاقین بر شهرت تأمین ایتمشدر . فقط بو متعدد اثرلرك روحی تحری اولونورسه کندیسی نابی مکتبنك انحطاط دوره‌سنه منسوب بر مقلد ومعقبی اولمقدن فضله بر قیمته مالك کوروله‌مز . مرتب و معظم دیوانی ، تحفه ونخبه اسمنده ایکی منظوم لغتچه‌سی و مخدومنه خطاباً یازدیغی لطفیه‌سی باشلیجه ادبی آثارینی تشکیل ایدر .

دیوانه وهبی : قوجه بر جلد تشکیل ایدن وهبی دیوانی اولاً مثنوی طرزنده تحمید ، نعت ، معراجیه ، ستایش پادشاهی ، بعما بنام سلیم ، وصف کلام منظوم ، سبب ترتیب دیوان پارچه‌لریله بر تاریخ قطعه‌سنی حاوی برمقدمهٔ طویله ایله باشلار. بونی عربی وفارسی دیوانچه‌لر تعقیب ایدر . بعده تورکجه قصائد قسمی کلیرکه بر ایکی نعتدن صوکره سلطان مصطفای ثالثه ، سلطان عبدالحمید اوله ، سلطان سلیم ثالثه ، راغب ، درویش محمد ، دارنده‌لی محمد ، یکن محمد ، خلیل حمید پاشالره ، چلبی زاده عاصم ، پیری زاده صاحب ، ایرانی زاده اسعد ، اسعد زاده شریف، کامل افندیلره ، ملك محمد، توقیعی عثمان ، رائف اسماعیل پاشالرله وحید افندی‌یه یازلمش مدحیه‌لرله بعض مطایبات، روحی‌یه نظیره بر ترکیب بند ، بعض تخمیسلر وقطعه‌لر بوقسمده‌در . قصائدنده‌سنبلزاده وهبی اکثریا نفعی‌یی وبعضاً باقی ، نابی وثابتی تنظیر ایتمش ، بری ثابتك ودیکری نفعینك اولمق اوزره ایکی قصیده‌یه ده تخمیس ایله‌مشدر. الك مشهور قصیده‌لری ، ایران سفارتندن عودتنده خاکپای شاهانه‌یه تقدیم ایلدیکی « قصیدهٔ طنانه » ایله ردوس قاضیسی ایکن قریم خانی شاهینکرایك ترتیب جزاسنه وساطتنی مصور « قصیدهٔ طیاره » وبرده خلیل پاشا زمان صدارتنده تنظیم و زمانك باشلیجه شعراسنی استخفاف ایلدیکی « سخن قصیده‌سی » در . بونلردن باشقه « شوکتلو خنکارم » ردیفلی تقریر منظومی ، « نمچه » ردیفلی مهادیه بوغازی ظفری تاریخی ، « اوزره » و« بولور » ردیفلی نفعی نظیره‌لری ، « آفتاب » ردیفلی « قصیدهٔ شمسیه » ، کل « ردیفلی « قصیدهٔ وردیه » ، « سنبل » ردیفلی باقی نظیره‌سی ، ثابتك « دولت » قصیده‌سیله نفعینك « نونیه » سنه تخمیسلری ،

« كاغد » ردیفلی قصیده ایله نفعینك « ویریر » ردیفلی قصیده‌سنك تنظیری‌ده جالب‌دقتدر.

« سخن » قصیده‌سنده دور شاعرلرندن شکایت ایده‌رك

نیجه شاعر دیو تعبیر اولنور آنلره کیم — شب عمرنده هنوز کورمیه رؤیای سخن
شاعریت آکا اسناد مجازی‌یه چیقار — بیلمیه اول که حقیقتله مزایای سخن
طالب نظم غزل علمه چالیشسون اول — لیت شعری دیو ایلرسه تمنای سخن
علم وشعرایکیسی معناده مرادفلرایکن — برمیدر شاعر ناداں ایله دانای سخن
اولا علم معانیده مهارت لازم — بیلمکه نکتهٔ سربستهٔ معنای سخن
استعارات و کنایات و حقیقتله مجاز — دائما اولمه‌ده‌در جاریٔ مجرای سخن
احسن صورت وجه شبهی بیلمییجك — نه‌یه تشبیه اولنور وجه دلارای سخن
فارسی و عربیدن ایکی شهبال ایستر — تا که پرواز بلند ایلیه عنقای سخن

یوللو نظریات ایراد ایتمشدر که شوبرقاچ بیتده هم ادبی افکارینه ، هم‌ده اسلوبنه مثال بولمق ممکندر .

قصائدقسمنی متعاقب‌اوتوزی متجاوز تاریخی‌حاوی اولان «تواریخ» ، ایکی یوزاللی‌یی متجاوزغزل ایله بعض رباعیات، مفردات ومعمیات والغازی حاوی « غزلیات» قسملری کلیر . غزللرنده باقی ، نابی ، ندیم کبی شعرایی تنظیره هوس ایده‌ن وهبی بعضاً

می ایچ لبکده کورونسون‌شراب‌ایچنده‌شراب — بوسوز سینه ایله‌دل کباب ایچنده کباب
§ برج عقربده کونش‌کبی عیاندر زلف ورخ — زهرناك امانیه پرتوفشاندر زلف و رخ

کبی تصنعلره ، یاخود

جناب شیخ دخی نوش ایدرسه کهنه شراب — شبابی عودت ایدوب تازه‌یی اوپر شاب شاب

طرزنده پرده‌بیرونلقلره دوشمشدر . غزللری عمومیتله تقلید اثریدر وهربیتی باشقه تلدن چالان غیر معین موضوعلو منظوم لاقیردیلردن عبارتدر . بو قسمه بر مستزاد ایله برده تخمیس علاوه اولونمشدر .

لطفیهٔ وهبی : نابینك « خیریه »سنه نظیره اولان بواثر ، وهبینك مخدومی لطف‌الله افندی‌یه خطاباً یازدیغی نصیحتلری احتوا ایدر. «فاعلاتن فعلاتن فعلن» وزننده و مثنوی شکلنده اولان لطفیه علومك انواعی، آداب معاشرتك شرائطی، اخلاق فردیه‌نك ایجاباتی، مناسبات بشریه اشکالی ، طرق ومناصب احوالی حقنده نصایحی جامعدر . علم حقنده‌کی آکلاییشی

اعتبار أیله‌مه پك هندسه‌یه — کیرمه اول دائرهٔ وسوسه‌یه

دیمسندن آ کلاشیله‌جغی کبی اجتماعی تلقیسی‌ده

عورته ویرمه حذر قیل رخصت — که آنك چوغی اسیر فرصت
آنلری ایتمه اموره محرم — چیقمسون طشره‌یه هیچ صوت حرم

یولنده‌کی نصایحندن استدلال اولنه‌بیلیر .

نخبهٔ وهبی : ایران سیاحتنده وهبینك مشاهده‌سنه کوره بزجه غلط معنا ویریلن برطاقم فارسی لغاتك ایضاحنی جامع منظوم بر لغتچه‌درکه خلیل حمیدپاشانك مخدوملری ایچون یازلمش اولدیغنی مقدمه‌سنده ذکر ایدر .

مقدمه مثنوی طرزنده ایسه‌ده لغتچه متفرق قطعه‌لر شکلنده ترتیب اولونمش، بونلرده قافیه‌لرینه نظراً الفبا ترتیبیله دیزلمشدر .

پدر بابا پسر فرزند اوغلدر — قرنداشدر برادر دادروهمشیره‌در خواهر
§ رخش آت پارلایجی رخشنده پارلاق تابدار — پك لطافتلو طراوتلو دیمکدر آبدار

یوللو لغتلرك نظم ایدلمسی، اودورك وبوشاعرلرك معناجه نه‌قدر دوشکون وشعرتلقیسنجه نه‌قدر غریب اولدیغنی کوسترمکه کافیدر .

نخبهٔ وهبی : تحفه‌نك کوردیکی رغبته بناءً عینی طرزده یازلمش بر عربی لغتچه‌در . باش طرفده مثنوی طرزنده‌کی مقدمه‌سنده سلطان سلیم ثالثه اتحاف ایدیلن بو اثرده‌ده عین ترتیب اوزره قطعه‌لر درج ایدیله‌رك :

جمله‌بی کلفت کلنلر سانحات — هم تعاقبله کلنلر واردات
سوز حدیث وهم کلام انبیا — هپ روایت ایدیجیلردر روات
§ برایکی اوچ احد اثنین وثلث ایله شمار — اربعه خمسه‌دیسون درده بشه اول که‌صایار

یولنده کلمه تفسیرلری نظم حالنه کتیرلمشدر .

خلاصه ، سنبل زاده وهبی ، نابی کبی هروادی‌یه آتیلمش ، فقط هریولده نابیدن چوق کریده قالمش ، قابلیت نظمنی یالکز سهولت بیانه مدیون ، خیال و حسدن محروم متردی مقلدلرك باشلیجه برانموذجیدر . اثرلرنده شخصیتدن اثر یوقدر . بوتون مهارتی قافیه‌لره ولفظ صنعتلرینه دایانه‌رق نظم ترتیبندن عبارتدر .

وهبی اساساً نابی مکتبنك مقلدی اولمقله برابر دورینك درلودرلو اذواق‌وهوساتنه‌ده ـ صفت علمیه‌سنه رغماً ـ قاریشمش ، بوصورتله ندیم وادیسنك پرده بیرونلغه چوریلمش شکل متردیسندن‌ده حصه‌دار اولمشدر . خصوصیله انحطاط دورنده هوسات نفسانیه

مصورلکی بیله آز کورونه‌رك هجو وهزل وادیسنده حقیقی بالدیری چیلاق کفرلرینك نظمنه قدر کیدلدیکندن وهبی‌ده سروری، عینی وسائر معاصر شاعرلر ایله برابر اویولده بعض شعرلر انشادندن‌ده کری قالمامشدر .

جدیاتنده نه‌حقیقی برفکر فلسفی، نه‌صمیمی برحس، نه‌ده ممتاز برتخیل کوستره‌مه‌ین، اثرلرنده نه‌برتوصیف وتصویر بلاغتی ، نه‌ده برتحکیه جاذبه‌سی حس اولونمیان وهبینك هزلیاتنده‌ده ذوق ونشوه دکل عادتا استکراه دویوله‌جق برچیکلك موجوددر . بوجهتله وهبی ، هرطرفه دال بوداق صالان اشعارینك هیئت مجموعه‌سیله منسوب اولدیغی انحطاط ودوشکونلك دورینی بحق تمثیل ایتمشدر دینیله‌بیلیر .

عزت ملا

نابی مکتبنك صوك غنچهٔ شعری دینیله‌بیلن کچه‌جی زاده محمد عزت افندی، سلطان عبدالحمید اول زمانی صدورندن صالح افندینك مخدومی و سلطان عبدالمجید وعبدالعزیز دورلری وزراورجال سیاسیه‌سندن مشهور فؤاد پاشانك پدریدر. « ١٢٠٠ » تاریخنده درسعادتده تولد ایتمش ، تحصیلنی اکمالدن صوکره طریق تدریسه داخل اوله‌رق غلطه مولویتنه تعیین ایدلمش ایدی . سلطان محمود ثانینك معتمدی اولان حالت افندی بدایتده عزت ملایی حمایه ایلدیکی حالده بعض اطوار سربازانه‌سیله آنی‌ده کوجندیرمش و نهایت با امر همایون کشان قصبه‌سنه نفی اولونمشدر . برسنه قدر کشانده قالدقدن صوکرا عفو عالی‌یه مظهر اوله‌رق استانبوله عودت‌ایدن عزت ملا مکهٔ مکرمه واستانبول پایه‌لرینی احراز ایله یکیدن رجال صیراسنه قاریشمش ایدی . ١٢٤٥ روس محاربه‌سنك اعلانی حقنده‌کی قراره مخالفت ایلدیکندن برچوق تعریضاته اوغرامش ، نهایت دشمنلرینك سعایتیله سیواسه نفی ایدیله‌رك اوسنه ایچنده قتل ایدلمشدر .

عزت ملانك آثاری ، « بهار افکار» عنوانیله شهرت آلان دیوانیله مؤخراً یازدیغی اشعاری جامع اولان« خزان آثار » اسملی دیوانچه‌سندن و « محنت کشان » و« کلشن عشق» اسملی ایکی مثنویسندن عبارتدر .

بهار افکار : عزت ملانك باشلیجه اشعارینی احتوا ایده‌ر. قصائد قسمنك باش‌طرفنه دینی قصیده‌لرله منظومه‌لرینی درج ایله‌مشدر . بوراده قصیده شکلنده بر مناجات ،

بر معراجیه ، ایکی نعت شریف ، اوچ کربلا مرثیه‌سی ، مولویلره عائد ایکی مدحیه ایله مناجات ، نعت ، مدیحهٔ اصحاب یولنده بعض قطعات ورباعیات وینه دینی ماهیتده وبالخاصه حضرت مولانا مدحنده تخمیس وتسدیسلر موجوددر. بوندن صوکره پادشاهه عائداولان اون سکز قصیده ایله برقطعه ، برتخمیس ومتعدد تواریخ کلیر. « قصائد برای کبارزمان» نامیله حالت افندی ، خورشید پاشا ، خیرالله افندی ، خسروپاشا ، بهجت افندی ، دری زاده عبدالله افندی ، آغا حسین پاشا ، سلحدار علی پاشا وغالب پاشا ایچون یازلمش اون بدی قصیده و وقوعات شتایه متعلق تواریخ ایله بوقسم ختام بولور . غزلیات قسمنده بشیوزدن فضله غزل ایله بعض تخمیس و تسدیسلر ، روحی‌یه نظیره بر ترکیب بند ، « صهبانامه » اسملی متحدالقافیه برنظم ونهایتنده رباعیلر ، قطعه‌لر ، مطلعلر و بیتلر ایله درت مصراعلی بر بحر طویل قطعه‌سی واردر. عزت‌ملانك فارسی منظومه‌لری‌ده آیریجه بودیوانه الحاق ایدلمشدر .

خزانه آثار: بونده‌ده عینی ترتیب محافظه ایدیله‌رك اولاً پادشاهه عائد ایکی قصیده ایله مثنوی طرزنده بر رؤیا تصویری ، صوکره اسماعیل پاشایه یازلمش بر قصیده ومتعدد تاریخلر ، دها صوکره اللی‌یه یاقین غزلیات ایله برقاچ تخمیس وتسدیس وقطعات ورباعیات درج ایدلمشدر .

هرایکی دیوانده عزت ملا قدما ومعاصرین شعرانك مقلدیدر. قصیده‌لرك اکثری نفعی‌یه ، غزللرك‌ده قسم اعظمی نابی‌یه نظیره اوله‌رق یازلمشدر . تنظیر خصوصنده همان استنساخه یاقین بر طرز تلقی ، بوتون دور انحطاط شاعرلری کبی ، عزت ملاده‌ده کورولور . مثلا :

کرم اولدرکه بلا واسطهٔ دست کریم — قونولان جیبی دخی بیلمیه بلکه زر وسیم
§ علی الصباح چیقوب رخشران عالم نور — بوزولدی حملهٔ اولاده لشکر دیجور
§ شهر استانبولی یا بو باشقه بردنیامیدر — بوقسه اول کوردیکم برقورقولو رؤیامیدر

مطلعلی قصیده‌لر اوقونجه‌نفعی ونابینك ـ هم‌ده شاعرینجه چوق دون بر صورتده ـ کلمه‌لر ده کیشدیریله‌رك تکرارلاندیغنه قولایجه قناعت ایدیله‌بیلیر. دینی وخصوصیله طریقت مولویه‌یه متوجه شعرلرنده غالب دده‌نك‌ده آز چوق تأثیری محسوسدر . ایلك قصیده‌لرله تخمیس وتسدیسلرده و برچوق غزلیاتده بونك امثالی واردر .

خلاصه عزت ملانك اشعاری متعدد ومتنوع اولمقله برابر هیچ برنده ابداع قدرت وقابلیتی کورولمه‌مکده‌در .

محنت کشانه: عزت ملانك کشانه نفینی و اوراده‌کی حیاتی مصور اوله‌رق قلمه آلدیغی « فعولن فعولن فعولن فعول » وزننده ومثنوی طرزنده بر حکایه‌در . سبب نفی اولان منافرتلر ، صورت نفی و سیاحتی ، کشانده‌کی طرز حیاتی ، اوراده ایکی کنج آراسنده مباینت مذهبیه‌یه رغماً جریان ایدن برعشق حکایه‌سی ، دیکر برطاقم منقولات، صورت عفو وعودتی بواثرده اولدقجه حقیقته یاقین برصورتده تصویر وتحکیه ایدلمشدر . موضوعنك حقیقیلکی اعتباریله زمانلنك احوالی حقنده وثیقه ماهیتنی حائز وبوحیثیتله متمایز بر اثردر . اسلوبنده‌ده فضله تکلف یوقدر . تصویرلری بر آز مبتذل وعامیانه ایسه‌ده خوشه کیده‌ر .

دوز اوغلی مزادنده بی کذب ولاف — صورك خلقه وارسه بو سوزده خلاف
جواهر چالوب کوز کوره صیرفی — پر اولمشدی سیم وزر ایله کنی
فندی او مجلسده حاضر ایدی — فقط آه ایدن کیزلی ناظر ایدی
کوروب آنی مرحومه ویردم خبر — حدوث ایتدی آندن نیجه درلو شر

طرزنده‌کی تحکیه‌لر شعر واسلوب اعتباریله پك قیمتدار دکل ایسه‌ده مادی و حقیقی وقایعه تعلقی نقطهٔ نظرندن اهمیتله تلقی‌یه لایقدر .

کلشن عشق : شیخ غالبك حسن وعشقنه نظیره اولمق اوزره یازلمش، موفقیتی محدود، تصویرلری فوق العاده مبالغه‌لی ، کوچوجك برحکایهٔ مخیله‌در .

بوتون بو اثرلرْ عزت ملانی تمامیله مقلد بر انحطاط شاعری اوله‌رق ارائه وتمییزایده‌ر. کمیتجه ایجه اهمیتلی اولان بواثرلرده دیکر شاعرلرك اسلوبنه بکزه‌تمك غیرتیله یازلمامش پك آز شی واردر . صمیمی حسیاتدن، یکی وممتاز خیاللردن، خصوصی وبدیعی اسلوبدن هیچ بر اثر کوسترمه‌ین اشعاریله عزت ملایه فضله برقیمت عطفی ممکن دکلدر .

سروری

اصل اسمی « سید عثمان افندی » اولان سروری ، شرفادن حافظ موسی افندینك اوغلودر . ١١٦٥ ده آطنه‌ده تولد ومسقط رأسنده ایلك تحصیلنی اکمال ایده‌رك « حزنی»

مخلصیله شعر ایرادینه باشلامش ، ١١٩٣ تاریخنده درسعادته کله‌رك انتساب ایتدیکی شیخ‌الاسلام توفیق افندی طرفندن مخلصی « سروری » یه قلب ایدلمشدر. اونجی عصرده بنیشن و « سروریٔ قدیم » دیه معروف اؤلان « بحرالمعارف والاصطلاحات الشعریه » مؤلفندن تفریقی ایچون کندیسنه ـ ابجد حسابیله تاریخ‌دوشورمکده‌کی مهارت‌وسهولتنه‌ده اشارت اولمق اوزره ـ « سروریٔ مورخ » لقبی ویرلمشدر . استانبولده طریق قضایه سلوك ایده‌رك ، مختلف قاضیلقلرده بولونمش وبرآرالق اسکی زغره نیابتنده بولونان سنبل زاده وهبی افندی‌یه کتخدالق دخی ایتمش ایدی . پك زیاده ظریف ولطائفه میال اولوب هجو وهزل یولنده پك ایلری کیتمش وزمانلنك بوتون ارباب شعر وقلمیله‌استهزالر تعاطیسندن کری دورمامشدر . ١٢٢٩ ده استانبولده وفات ایده‌رك طوپ قاپی خارجنده دفن ایدلمشدر .

سرورینك‌مطبوع دیوانی و « هزلیات‌سروری » نامیله آیریجه‌برده مجموعه‌سی‌واردر.

دیوانه سروری : اوچ قسمدن مرکبدر . برنجی قسمی سراپا تواریخدن عبارت اولوب دیوانك الك‌بویوك قسمنی‌تشکیل ایده‌ر. اوچیوز بویوك‌صحیفه‌یی تجاوز ایدن‌بوقسمده بویوك وکوچوك ، قطعه ، مخمس وبیت اوله‌رق بیکلرجه تاریخ موجوددر . سرورینك الك بویوك شهرتی‌ده هر وقعه و حادثه‌یی ابجد حسابیله تاریخنه تطابق ایدن برمصراع ایله ضبط وافاده صنعتنده‌در . علی‌العاده بر لفظ اویونجاغی اولان بو طرز نظمی سروری کرك کثرت وسهولت آثاریله ، کرك

اولدی صالح افندی دفتردار
§ رئیس وآمدی اولدی قلمده عاطف وغالب
§ ایلدی رحلت کلوب قدسی افندی کعبه‌دن
§ قره قوری قاری آلدی نعمان
§ سوردی یلکن کوره‌ك اعدایی قپودان پاشا

مصراعلرنده کورولدیکی اوزره حشودن آزاده افاده‌لریله بر صنعت کزیده حالنه کتیرمشدر . هله هریش فتحی ایچون یازدیغی تاریخلر پك متعددرکه بونلر آراسنده هربندینك صوك ایکی بیتی برر تاریخ اولدیغی کبی بوبیتلردن هربرینك آحاد و عشرات ومأتی دیکرلرینککیلره مساوی اولمغله ایکی بیتدن سکز تاریخ چیقان اللی آلتی بندلك مخمسی پك فوق‌العاده‌در. دورینك بویوك کوچوك بوتون وقایعنه تاریخ سویله‌ین سروری،

ماضی بی‌ده مهارتندن مستفید ایتمك ایسته‌یه‌رك سلطان محمود ثانی دورینه نظراً اسامیسنی

دخی افزون اوله یارب که تعداد ایلدم شیمدی ملوك ملك عثمانی اوتوز سلطان ذیشاندر
برر کلمشدر ابراهیم وش عبدالحمید اورخان ایکی محمود ایکیسی بایزید ایکی سلیماندر
اوچردر هپ سلیم واحمد وعثمان بو دولتده دخی دردر محمدله مراد و مصطفی خاندر

قطعه‌سیله تعداد ایلدیکی حکمداران سالنه‌نك هر بررلرینه جلوس تاریخلری‌ده یازمشدر.

سرورینك تاریخلری آره‌سنده جداً پك جالب دقت مهارتله سویله‌نمش بر چوق پارچه‌لر واردر . ١١٨٧ ده آطنه‌ده وبادن بر مدرسه طلبه‌سندن آلتی کشینك بردن وفاتنه سویلدیکی شو تاریخه باقیکز :

مدد برمدرسه ساکنلرندن آلتی جان چقدی وباکیم شش جهاتی ناسه تنك ایتدی صفا کیتدی
آکیلسون جمله‌سی رحمتله حزنی سویلدم تاریخ ولی احمد حسن موسی سلیمان مصطفی کیتدی

روایته نظراً بوتاریخی دوشورمکده‌کی موفقیتی اوزرینه تاریخ نویسلکه قراروبرمشدرکه شوقطعه‌سی‌ده عینی تاریخه مصادف اولدیغندن بوروایتی مؤید عد ایدیله‌بیلیر :

اشعاره طبعم ایکی سنه سعی ایدوب آکا غایتله اولدی سمت تواریخ ملتمس
تاریخ سال بدئی معجم یازوب دیدم حزنی رقمله ایتدی مورخلکه هوس

دیوانك ایکنجی قصائد قسمنده اوتوزه یاقین قصیده ، یکرمیدن فضله « مدحیه » سرنامه‌لی قطعهٔ کبیره ، یدی غزل تخمیسی واردر . اوچنجی قسم غزلیاته عائددرکه بونده‌ده یوز آلتمشی متجاوز غزل ایله یکرمی‌یه یاقین قطعه وبرقاچ مطلع موجوددر .

قصائد وغزلیاتنده سروری عمومیتله مقلددر . نفعی‌یه ، نابی‌یه ، سنبل زاده وهبی‌یه وبعضاً ندیمه نظیره اوله‌رق یازدیغی قصیده وغزللری ، شخصی وصمیمی حسلردن زیاده اسلافه متابعت ، اظهار قدرت ومهارت ، اثبات لیاقت داعیه‌لرندن ایلری کلمش ، لفظ قوتنه مستند اثرلردر .

معنایه کرچه صورتی نظم آوران ویریر نطقم مسیح‌وش کهی روح روان ویریر
§ نطع سبزایله دوشه‌ندی ینه ایوان بهار تخت کلشنده جلوس ایلدی سلطان بهار
§ نطق معجزله‌نم شیمدی مسیحای سخن دم جان بخشم ایدر هر نفس احیای سخن
§ شه نوروزك اوکنده قودی عمرسنبل ایتدی کل جامعنی خیلی معطر سنبل
§ معجز وجان بخشدر نطقم دم عیسی کبی سحری خامه‌م لقمه ایتمش اژدر موسی کبی

مطلعلی قصیده‌لری و

دور مشدی قالقوب آیاغه صهبا بدست مست ایتدی دوشونجه شیشهٔ کیفن شکست مست
§ چرخی آهیله‌دەلر عاشق کریان قات قات کورلری یاشی کچیرلره هم آن قات قات
§ سنبلی باشدن چیقارمش یار کیسوقویمش آد خندهٔ وردی تجسم ایتدیروب روقویمش آد
§ فانوس دلکه پرتو معدن فراغی وار شوق رخکله برکیجه روشن چراغی وار
§ اول طفلك ایکی بوسه‌سن آلدم شقرشقر حمل أیله‌یوب لطیفه‌یه کولدی حقر حقر
§ سیر ایدن دلبر ناز کترین اسلامبولك آرتوران آنلر ایمش زیورین اسلامبولك

مطلعلی غزللری مقلدلکنك الك بارز برهانلریدر .

هزلیات سروری: هجو وهزله شدتله مائل اولان سرورینك لطیفه کویانه ، فقط چوق دفعه آغزه آلنمقدن حجاب ایدیله‌جك درجه‌ده پرده بیرونانه وادب شکنانه تعبیرات وافادات ایله یازدیغی نظملر بو مجموعه‌ده طوپلانمشدر. وهبی وعینی کبی معاصرلری حقنده پك غلیظ تعبیرلرله هجولر یازدیغی کبی ، برچوق رذائل تصوراتی‌ده نظم قیافتنه صوقمش اولدیغی بواثردن ممکن مرتبه ضررسز اوله‌رق ، مثلا وهبی‌یه اسکی زغره‌ده محبوس ایکن سویلدیکی

قودیلر حبسه سنکله بنی‌ده ای وهبی آغلاشیردق سیله‌رك چشمزی یاغلق ایله
چونکه یوقدی کنهم ایشته ولایتلی بنی کلدی قورتارمغه سن بونده اوتور صاغلق ایله

قطعه‌سیله ینه وهبی ایچون یازدیغی

باصدیروب ینه صریر قامن وهبینك سورکاه سخنه غلغلهٔ نو صالدم
برقابازورنا کبی شهرتی وارایدی آنك آنی‌ده آلدم الندن دودوکی بن چالدم

قطعه‌سی ذکر ایدیله‌بیلیر .

خلاصه سرورینك بوتون شخصیت وممتازیتی ، کندیسنه شعار ایدیندیکی تاریخجیلکده‌کی فائده‌سز ، فقط حیرتفرما مهارتیله هزل یولنده‌کی پرده بیرونانه لطیفه پردازلغنده طوپلانیر. بونك خارجنده قالان آثارنده سروری علی العاده ، بسیط ، حتی سلاست نظمی بیله محدود بر مقلددر .

فاضل اندرونی

اندرونی فاضل بك، سلطان مصطفای ثالث دورنده سوریه وفلسطین حوالیسنده مهم اختلاللره سببیت ویرن مشهور طاهر عمرك حفیدیدر. فلسطین داخلنده صفد قصبه‌سنده

تولد ایتمش و ١١٨٠ تاریخنده جدی اوزرینه عسکر سوق اولونه‌رق قتل وعائله‌سی پریشان ایدلدیکی اثناده مشهور جزایرلی غازی حسن پاشا طرفندن واقع اولان شفاعت اوزرینه قورتوله‌رق استانبوله کونده‌رلمشدر. استانبولده اندرون همایونه قبول ایدیلن واوراده تربیه کورن فاضل بك سلطان عبدالحمید اول دورنده سرایدن چیقه‌رق بر مدت اقلام دولتده استخدام ایدلدی. سلیم ثالث دورنده خواجکانلق رتبه‌سنه ترفع ایده‌رك ردوس تولیتی، حلب دفتردارلغی، معادن همایون اماتی کبی بعض مأموریتلرده بولوندی. ١٢١٤ده علیهنده واقع اولان شکایتلر اوزرینه ردوسه نفی ایدلدی. بر مدت منفی قالدقدن صوکره خسته‌لانه‌رق استرحامی اوزرینه مظهر عفو اولدی. درسعادته عودتندن صوکره یدی سنه متمادیاً یاتاق اسیری قالدی و١٢٢٥ تاریخنده ارتحال ایده‌رك ایوبده قیزیل مسجد قبرستانه دفن اولوندی.

فاضل بکك مرتب بر دیوانی وآیریجه «دفتر عشق»، «خوبانامه»، «زنانامه» اسملی مثنوی طرزنده اوچ منظومه‌سی واردر.

دیوانده سلیس ولطیف بعض شعرلری وار ایسه‌ده عمومیت اعتباریله دیکر امثالی کبی تقلید روحیله وجوده کتیرلمش اولدیغندن او قدر دقته شایان دکلدر. لکن دیکر اوچ منظومه‌سی فاضل بکه خصوصی براهمیت عطف ایتدیرمکه کافیدر. چونکه بونلرده پرده بیرونانه وهوسپرورانه شعرلرك اك محرك شکللری مشاهده اولونور.

ادبیات قدیمه غرامیاتی اساساً تصوف نشوه‌سندن آلدیغی حالده، افکار متصوفانه‌نك قوتله حکم سوردیکی دورلرده بیله هوسات واحتراصات مادیه آرا صیرا شعرلرده اثرینی کوسترمکدن خالی قالمامش ایدی. ذاتی بك شمع وپروانه‌سنده زفاف تصویرینه عائد اولان پارچه‌لر، «صولو برادر» دیه معروف اولان غزالینك شعرلری، خمسهٔ نرکسینك بعض حکایاتی، او یوله دوغرو تمایل کوسترلدیکنه دلالت ایده‌ر. عظمت واحتشام، یاخود ذوق وسفاهت دوره‌لرینك هوساتنه ویرکی ویرمك قیلماندن اولان بو طرزده‌کی اثرلر، کیتدکجه آرتان حظوظات مادیه تمایللری اوکنده وسعت بوله‌رق، ندیمده آرتق تصوف روحندن بوس بوتون آیریلان مادی عشق وهوس شعرلرینه وجود ویرمشدی. ندیمك نزاهت خیالی، ظرافت حسیاتی، اسلوبنك شوخ ونازك تأثیراتیله برله‌شه‌رك بوکبی نفسانی تصوراتك حس ادب وعصمتی جارح تجلیلرینی شعر وبدیعیت قوتیله ستر ایتمش ایدی. لکن ندیمده‌کی جوهر شاعریتدن عینی درجه‌ده نصیبه‌دار اولامیان اخلافی، زمانلرینك‌ده

مساعدهٔ حسیاتیله، بو یولده چوق ایلری‌یه کیتدیلر. عصر سابقده بحث‌ایدیلن عزت علی پاشالر، بلیغلر، بو قرن هجری‌یه عائد اولان سنبل زاده‌لر، سروریلر، بر طرفدن ماضی‌یه تقلیداً تصوف اساسلرینه مستند قصائد وغزلیات وجوده کتیرمکله برابر، دیکرطرفدن‌ده حمامنامه‌لر، شوق انکیزلر، هزلیاتلر ایله الك آغیر واك پرده بیرونانه فکرلره نظمده بر مجرای بیان‌ویردیلر. ایشته فاضل‌بك ندیم‌مکتبنك بونقطهٔ نظردن سوء استعمال وتردی‌یه دوچار اولمش معقبلری آراسنده مهم بر موقعی حائزدر.

جمله‌سی « فاعلاتن فعلاتن فعلن » وزننده ومثنوی شکلنده اولان بو اثرلردن « دفتر عشق » زمانندہ معروف اولان بعض معشوقلرك؛ « خوبانـنـامه » مختلف بلاد وممالك ارکك کوزه‌للرینك؛ « زنانـنـامه » ده مختلف خطـه‌لر و شهرلر قادینلرینك تعریفـاتی حاویدر.

بسم ابروی سیاه جانان قصهٔ عشقه کرکدر عنوان

بیتیله باشلادیغی « دفتر عشق » ده ابتدا اندرونده ایکن سودیکی واسمنی کتم ایتدیکی بر کنجی صویردن باشلایارق کندی باشندن کچن محبوبدوستلق وقایعنی تصویر ایدەر.

خوبانامه‌ده« کرویت ارض،ربع مسکون، خط استوا، اقالیم‌سبعه» حقنده معلومات ویرمکله باشلایه‌رق «هندستان، عجم، بغداد، مصر، زنکی، حبش، یمن، مغرب، جزایر وتونس، حجاز، شام شریف، حلب، آناطولی، روم‌ایلی، آطه‌های بحر سفید، اسلامبول، روم، ارمنی، یهود، چنکانه، تاتار، ارنبود، بوشـناق، کورجی، چرکس، ملل مختلفه سرنامه‌سـنده طوپلادیغی بولغـار، خروات، بغدانلی، افرنج، فرانسز، فلمنك، اسپانیا، انکلیز، نمچه، مسقو، یکی دنیا (آمریقا) محبوبلرینی شوخ مشربانه بر صورتده توصیف ایدەر.

زنانامه‌ده عینی‌ممالك وملك قادینلرینی وصف ایتدکدن صوکره قادینلرحمامی ومحله باصقینی حکایه‌لری، نکاح ورابطهٔ زوجیه حقنده نصایح کبی بعض نظملر علاوه ایدەر.

استانبولك او دورده مشهور اولان باشلیجه چنکیلرینی مصور « چنکی نامه » ده « زنانامه » یه الحاق ایدلمشدر. عینی‌وزنده اولان « چنکی‌نامه » مربع شکلنده قطعه‌لردن مرکبدر.

بویوك آفت او کوزەل یورغاکی سیمه بکزەر او وجود پاکی
او ادا وروش چالاکی صانمه دنیاده آنك بکزری وار

چنکیلر شاهی مصرلی کوزه‌لی او تناسب او قد بی بدلی
رقصه کیردکجه ایده‌ر خلقی دلی قتی چوق عاشق حسرتکری وار

یوللو قطعه‌لرده‌کی توصیفات چوق شوخانه وپرده بیرونانه‌در .

ایشته فاضل بکك خصوصیت شاعرانه‌سی‌ده بالخاصه بویله ـ ادب وتربیه حدودینی کچن ـ نفسانی وهوسپرورانه تصویر وافاده‌لرنده تجلی ایده‌ر. بو اثرلر، هم دورك اخلاقجه دوچار اولدیغی فساد وتفسخك برر جانلی وثیقه‌سی، هم‌ده او زمانده حکم‌سورن حسیات وهوسات نفسانیه‌نك برر تصویری ماهیتنده‌در .

تورك غالب . — عن‌اصل استانبوللو اولان عبدالحلیم غالب پاشا، فاضل بك کبی، تعبیراتك غلظت وملوثیتنه بیله باقمقسزین هوسات وشهوات شاعرلکی ایده‌نلر آراسنده معروف برسیمادر . مالیه مکتوبی قلمنه دوام ایله خدمت دولته کیرمش ، بعض وزرا وکبرانك دیوان کاتبلکلرنده بولونمش، بالآخره آنقره دفترداری، باطوم‌وصوکراطرنوی قائممقامی‌اولمش، ١٢٦٩ ده میرمیرانلق رتبه‌سیله پاشالق‌عنوانی قازانمش‌ایدی. « مطایبات ترکیه » دییه معروف اولان باشلیجه اثری ، آناطولی خلقنك قابا لسان وشیوه‌لریله الك لاابالیانه، الك پرده‌بیرونانه یازلمش هزل‌آمیز وبی‌ادبانه شعرلردن مرکبدر. اختیارایلدیکی شیوه حسبیله « تورك غالب » نامیله شهرت‌آلان بو ذات، الك کوچوك برعصمت احترازی بیله دویمادن، نظم ایله ادبسزلك ایتمك یولنك معروف تمثاللرندن عد ایدیله بیلیر. بعض غزلیات وآثار سائره‌سی وار ایسه‌ده قیمتدن عاریدر.

واصف اندرونی

ندیم مکتبنك پرده‌بیرونلقدن زیاده برلی شیوه ایله ایراد نظم دستورینه تبعیت ایدن باشلیجه سیمای شعریمز اندرونی واصف عثمان بکدر. بوستانجی‌باشی‌آرناوود خلیل پاشانك مخدومی اولان واصف، باباسنك اثرینه اقتفاءً اندرون همایونه داخل اولمش، طول مدت سرای خدماتیله اشتغال ایده‌رك اواخر عمرنده تقاعداً چراغ ایدلمش و ١٢٤٠ تاریخنده ارتحال أیله‌مشدر .

واصف دیوانی، بعض مناجات ونعوت ایله باشلار . بونلردن متحدالقافیه اولانلری قدماکاری فضله اوزون یازلمامشدر. مربع ومخمس شکلنده اولانلری‌ده واردر .

کیمك وار برلکلکده اشتباهی جهانك خالقی سنسك الٓهی
ذلیل ایتمه بو عبد رو سیاهی آمان أی پادشاهلر پادشاهی

بندیله باشلایان مربع مناجات کبی صمیمی وساده پارچه‌لری وار ایسه‌ده :

توتیای خاکپاکچون دوکوب اشکن چونیل یا رسول‌الله مدد قان آغلایور چشم علیل

مطلعلی نعت کبی جعلی ومقلدانه اولانلری‌ده موجوددر . دیوانك برنجی قسمنده قصیده اوله‌رق یالکز :

صد شکر کان ماه شریف رمضاندر حقك نعم ورحمتی مبذول جهاندر

مطلعلی یوسف ضیا پاشایه یازیلان رمضانیه مندرجدر . بوندن صوکره بوتون شعرلر مثمن، مسدس، مخمس، مربع، شرقی طرزلرنده یازلمش، اکثریتله اسلوبجه ساده، فکرجه عامیانه، ثوخ وسویملی اثرلردر. بونلر آراسنده اك زیاده واصفی خلق شعرینه میل ایله تسجیه ایدن ایکی مخمس شهرت قازانمشدر که برنجیسی « تخمیس با اصطلاحات زنان در وادیٔ نصح وپند از دهان والده » وایکنجیسی « جوابنامهٔ پسندیده ازدهان دخترزیبنده کهر » سرنامه‌لیدر .

تیز دیکله نصح وپندیمی قولکده صادق اول کوزله رضای قاین‌آنا کی قول خلایق اول
کیم‌دیر سکا که برچاموره وار بولاشیق‌اول نه کثرت ایله زاهده نه پك‌ده آجیق اول
اوله سوقاق سوپورکه‌سی قادین قادینجق اول

بندیله باشلایان برنجیسی ، اختیار محله قاریسی لسانندن قیزینه ویریلن غریب غریب نصیحتلری ؛

پند ایلر ایسه بر دخی آغاجه صاره‌یم یانمش اردونله باشنی کوزینی یاره‌یم
باشلی باشمه بن دخی برایش باشاره‌یم بر آشنایه یالواره‌یم صوکره واره‌یم
اون بش یاشنده کندیمه بر اویناش آره‌یم

بندیله باشلایان ایکنجیسی‌ده قیزك سربازانه وسربستانه مقابله‌سنی محتویدر .

هپ چکدیکم کندی جزای عملمدر
§ سکا کیم دیرلر سؤال عیب اولسون نامك نه‌در
§ بیقیلدی خاطرم شمدن کیرو عالم خراب اولسون
§ بنی‌ده بویله قبول ایتدی أرنلر شاهی
§ وعدیکز بوسه‌می وصلتمی اونوتدم نه ایدی
§ صوچم نه‌در آی افندم آ باشمك تاجی
§ خنجر غمزه‌کله أولدور ویرمه رای دولتکرای

§ محنتی کندینه ذوق ایتمه‌در عالمده هنر
غم وشادیٔ فلك بویله کلیر بویله کیدر
§ کوسدم سکا بن نافله یالوارمه باریشمام
§ کلسك سکا کولمك یاراشیر سن کول أفندم

وامثالی نقراتلر ایله یازدیغی شعرلر عمومیتله پك خوش وطاتلی اثرلردر. بونلرده و :

بر نو جواندر ، آشوب جاندر — سرو رواندر ، قدی فداندر
دستنده جامی، ایچمك مرامی — خوشدر خرامی، قدی فداندر
بر ایجه بلدر ، پك بی بدلدر — غایت کوزلدر ، قدی فداندر
سو اول نهالی، ممکن وصالی — یوقدر مثالی ، قدی فداندر
وار ایسه مالك، اوپ روی آلن — اول کل نهالك، قدی فداندر

یوللو شرقیلرنده واصف، آچیق استانبول شیوه‌سیله، بسیط حسلی، شوخ هوسلی بر استانبول چلبیسنك هوساتنی افاده‌یه موفق اولمشدر . اکر بو طرز اداده مطلقا عروض وزننی استخدام ضرورتنه صاپلانه‌رق :

سندن اوصانایمی، وعدك اینانایمی — جوره دایانایمی، بن بویله یانایمی

کبی نظملرنده سلاستی اخلال ایده‌جك یزده، هجا وزننی‌ده قبول ایده‌جك قدر براویانیقلق کوسترمش اولسه‌یدی ادبیات تاریخمزك اك ممتاز وقیمتدار صنعتکارلرندن بری کسیله بیلیردی.

واصف دیوانك ایکنجی قسمی « قصائد وتواریخ » قسمیدرکه اصحاب کرامدن ابو سعیدالخدری وابو شبیه‌الخدری حضراتنك تربه‌لرینه وضع ایدیلن مدحیه ایله باشلایان بو قسمده ابو ذر غفاری ودختران حسین بن علی حقنده بر ایکی شعردن صوکره برچوق تاریخلر ـ که ایچلرنده قصیده قدر اوزونلری‌ده کوزه چارپار ـ وبش آلتی قصیده موجوددر. قصیده‌لر آراسنده :

کورمدکسه حملهٔ ضرغام اژدرهیئتی — قیل تماشا خان محمود غضنفر هیئتی
§ بارك الله ای سپهرك ماه‌خورشید افسری — شرق‌وغربه ویردی شانك پرتو اسکندری

مطلعلی قصیده‌لر کبی تماماً تقلید روحیله یازلمش اولانلر اغلبدر. مع هذا :

یوم شکدر دیرایکن زمرهٔ زهاد جهان — دوغوب اثبات قدم قیلدی هلال رمضان

مطلعلی رمضانیه کبی ندیم کاری تحکیه ولطیفه‌یی مشتمل دها ساده قصیده‌لری‌ده واردر.

دیوانك اوچنجی قسمی اولان « غزلیات » آراسنده‌ده :

جام لعلك می‌شوق آوره صور صورمه بکا — نشئهٔ بوس لبك ساغره صور صورمه بکا

یوللو صرف اثر تقلید اولانلر ایله ندیمه متمایل طرزده یازلمش :

بندن أی خامه او شوخه بر محبتنامه یاز — ساز وسوز حاضر بویورسون مجلس اخشامه یاز

طرزنده شوخانه یازیلانلر و :

اول شوخ بیوفایه کوکل بیتلامیسك — سن تا بو رتبه جور وجفایه سزامیسك

مطلعلی غزل کبی صمیمی وقوتلی شعرلر موجوددر .

الحاصل واصف، پرده بیرونلقده سروری وفاضل قدر فضله ایلری کیتمدیکی، حتی معلوماتجه‌ده سنبل زاده‌لره، عزت ملالره نظراً چوق کریده اولدیغی حالده استعدادینك مساعدتسی سایه‌سنده یرلی دیلی و یرلی حسیاتی ایله شعرسویله‌مکه موفق اولمش وبوصورتله ندیم مکتبنه روحاً اك صمیمی — فقط عامیانه‌لهشمش — برمعقب وساده‌لك جریاننه برمبشر عد ایدیله بیله‌جك اثرلر براقمشدر .

اون اوچنجی قرن هجری اواسطنده

ادبیاتمزك وضعیت عمومیه‌سی

انحطاط ادبیاتنك اوصافی. — اون اوچنجی عصر هجرینك اورطه‌لرینه دوغرو ادبیات قدیمه‌نك تردیسی حال اشباعه کلمش عد اولونابیلیر. اسکی ادبیات سیسته‌می روحنی، فلسفه‌سنی، حیاتنی تصوف اقنومتدن آلیوردی . معنا حیثیتیله ادبیات عتیقه‌یه منسوب آثارك محوری تصوفی فکرلر، تصوفی عقیده‌لردر. شرقده احمد یسویدن، غربده مولانا ایله یونس امره‌دن اعتباراً تصوف ، یالکز تکیه شعرلرینه دکل ، بوتون آثار ادبیه‌یه قوتله نفوذ ایتمش ایدی. خسرو وشیرین، لیلا ومجنون، یوسف وذلیخا کبی تاریخ ومناقب ایله علاقه‌دار حکایه‌لرده حقیقة جریان ایتمش وقعه‌لر بیله تصوفی بر رمز حالنه کتیریلیردی. قصیده‌لرده، غزللرده اك پارلاق فکرلر تصوفدن برنبذهٔ اسراری احتوا ایدنلردی. اون برنجی عصرده نظمده نفعی صرف آهنك واحتشامی، نثرده ترکسی بردرجه‌یه قدر حقیقی ومادی تحکیه‌یی التزام ایده‌رك تصوف وادیسنه دها آز میل کوسترمشلردی . بونك ایچوندرکه بو ایکی سیما معنادن زیاده الفاظه واسلوبه عائد قدرتلریله متمایزدرلر. صوکره نابی بعض حکایه‌لرنده حقیقی مصورلکه برآز میل کوسترمش، ندیمده تمامیله شخصی حسیات ترجمانی کسیله‌رك تصوفدن ایچه اوزاقلاشمشدر. اوزماندن اعتباراً کیتدکجه قوتی آزالان تصوف عمده‌سی، حقیقی حیاتدن آیریلدیغی، ماضیه قاریشدیغی کبی، آرتق ادبی حیاتده‌ده تأثیر کوستره‌مز بر حاله کلمش ایدی. بونك یرینه یکی بر شی قویمق احتیاجی

شاعرلری تحریك ایده‌رك نابی وثابت ضرب مثلجیلکه ، ینه نابی و راغب پاشا حکمت فروشلغه، ندیم مادی وشهوانی تصویراته میل کوسترمش، سامی وغالب کبی بعض ارباب اقتدارده یکیدن تصوف دائره‌سنه عودت غیرتنه دوشمش ایدی . فقط هر تجربه، محیطك ارتق کوشه‌مش اولان ادبی تاقیلرینی تطمین ایده‌میه‌رك عقامته دوچار اولیوردی . اون ایکنجی قرن هجری اوائلنده ندیمك ابداع ایلدیکی ادبیات ، سلطان احمد ثالث وداماد ابراهیم پاشا اذواقی ایچنده پارلاق برانکشاف ساحه‌سی بولمش اولدیغی حالده، اون‌اوچنجی عصر ابتدالرنده سلطان سلیم ثالثك موسیقی وشعره کوستردیکی رغبت والتفات فوق‌العاده پادشاهك خاندان ایچنده نادر تصادف ایدیلیر درجه‌ده سویلمسنه و بالذات شعر و خاصةً موسیقی ایله اشتغالنه رغماً بوکسك بر ادبیات تجلیسی یاپامامشدر . غالبك تجربه‌سی‌ده فائده‌سز قالدیغندن محیط ارتق صرف ماضی‌یی تقلیدن ایدن وهر خطوهٔ تقلیدنده بر آز دها اسکییه‌ن، بر آز دها مبتذلله‌شن، عدداً چوق، فقط کیفیةً قیمتی پك محدود منشأت ودیوان صاحبلرینك ألنده قالمشدر.

انحطاط ادبیاتی، هر شیدن اول فلسفی براساسدن محرومیتله متمایزدر. اسکی ادبیاتك شاه اثرلری تصوف فلسفهٔ روحانیه‌سنه دایاندیغی حالده بونلر نه اسکی، نه یکی هیچ بر اقنوم فلسفی‌یه مستند دکللردر حالبوکه آثار ادبیه‌نك بدیعیت وحیاتیتی بهمه‌حال صمیمی پرحیات وخالقت فلسفه‌سنه استناد ایله ممکن اولور. دور انحطاط شاعرلرنده نه تصوفی بر وحدت وجود وجد واستغراقی، نه‌ده هیجانلی بر الوهیت و ثنائیت قدرت و انجذابی واردر. سطحی بر الوهیت اعتقادی، مجازات ومکافات حقنده یالکز ظاهری بر عقیده ، بوتون او دورك قابلیت تفکر وتحسسنه بر دیوار اورمش کیبدر . بو دیوارك ممانعتیله کوزلر افقی او قدر دار کورمکه باشلامشدرکه ارتق شعرده روح واساس آرامغه لزوم قالمامش، حتی موضوع اندیشه‌سی بیله قولایجه اهمال ایدیله‌بیلمشدر.

نتیجه‌سی اوله‌رق دورانحطاط شعرلری، موضوعدن ، منتظم دوشونجه‌دن، متسلسل افکاردن محروم قالدیغی کبی، بدیعی خیاللر، صمیمی حسلر افاده‌سندن‌ده اوزاقلاشمشدر.

معناجه کورولن بو اثر تردی ، اشکالده‌ده کندینی کوستریبوردی : اسکی ادبیات ، شکلده انتظام تام طرفداری ایدی. یکپاره قافیه‌لی قصیده‌لر، غزللر، قطعه‌لر؛ هر بیتی مستقل قافیه‌یه تابع مثنویلر، شعر قدیمك باشلیجه ایکی نوعنی، دیوانلرله خمسه‌لری استیلا ایتمشدی. ترجیع، ترکیب ، مسدس، مخمس، مربع کبی نوعلره آنجق آرا صیره تنوع وهنر ابرازی ایچون مراجعت اولونوردی. حالبوکه اون برنجی عصر نصف اخیرندن

اعتبارا مطرد قصیده‌لردن زیاده بو متحول القوافی شکللره رغبت کوستر‌لمکه باشلاندی. هله اون اوچنجی قرن هجریده بعضاً دیوانلر بوتون بوتون قصیده‌سز، یاخود قصائد قسمی آنجق تالی وفرعی اوله‌رق‌ده وجوده کتیرلمکه میل ایدیلنجه شکل حقنده‌کی قدیم عمده‌لر ده کیشدیرلمش اولدی . تاریخلرله دولو سروری وشرقیلرله مالامال واصف دیوانلری بونك بر رمثالی عد ایدیله‌بیلیر.

معناً وشکلاً واقع اولان بو تحوللر، هپ موجود ادبیاتك آرتق روحی احتیاجلری تطمین ایده‌مدیکنه بر علامت کیدر. محیط ایله ادبی سیستهم آراسنده‌کی توافقك زوالی، یکی احتیاجاته‌اویه‌جق ادبی طرزك هنوز عدم ظهوری، بودور شاعرلرینی اسکیلمکه حسب العاده اویان ویکیلك احتیاجنی دویدیغی حالده یولنی بولامیان مشکل بر وضعیته سوق ایله‌مشدر.

انحطاط ادبیاتك تعمیمی . — اون اوچنجی قرن هجری نصف اولنده ادبیاتك تردی وانحطاط حالنده بولونمسی ادبا وشعرانك کمیةً آزلغنی انتاج ایتمه‌مشدر. صرف تقلید روحیله وجوده کتیریان ادبیاتك سهولتی بالعکس پك چوق اسملری کندی وادیسنه دوغرو چکمشدر. تذکره‌لری دولدوران اسملردن کیمیسی نابی مکتبنك، کیمیسی ندیم یولنك و بر چوغی‌ده ایکی مکتبك خایطه‌سنك معقبی کسیلمشلردر ؛ غالبك تصوفجی ، سرورینك تاریخجی وهزلجی ادبیاتلری‌ده آز چوق تمثیل ایدیله‌بیلمشدر .

وهبی وسروری ایله برچوق مشاعره‌لرده بولونان، مرتب دیوان و « نظم جواهر» عنوانلی تحفه ونخبه طرزنده لغته دائر برمنظومه صاحبی اولان عینی حسن افندی (١٢٥٤)؛ ینه سروری ایله هم عصر وهم زبان اولان و کوچوك دیوانی اکثریا نعت و مرثیه‌لری محتوی بولونان کالایی رفیع افندی (١٢٣٧)؛ غالب دده‌نك توجه مخصوصنه مظهر اولوب تصوفکارانه شعرلریله اوکا تبعیت ایدن ووفاتنه غالب طرفندن مرثیه وسروری طرفندن تاریخ سویله‌نن اسرار دده (١٢١١) ؛ ١٢٤٨ ده ادرنه‌ده تولد ایدوب درسعادتده کله‌رك فارسی‌یی مکملاً تحصیل ایدن، ملا کورانی مدرسه‌سنده فارسی ادبیاتیله مثنوی شریفدن درس ویرمکده ایکن ارتحال ایله‌ین، دیواننده معتاد قصائد وغزلیاتدن باشقه « مخلصنامه » نامی آلتنده برچوق شاعرلره مخاص ویرمکه متدائر برطاقم منظومه‌لر کوزه چارپان زعمادن خواجه نشأت سلیمان افندی (١٢٢٢) ؛ فهیم قدیمدن « جدید » و « خواجه » لقبلریله تفریق ایدیلن، زمانك معروف تدریسات استادلرندن معدود اولان خواجه فهیم افندی؛ نائلی قدیمدن « جدید » لقبیله آیریلان مناسترلی یکی نائلی؛ طریقت محمدیه شارحی محمد افندی حفیدی وزمانك الك معروف شکلجی وکلمه‌جی شاعرلرندن بری اولان راسخ ؛

اغریبوز علماسندن عثمان رشید افندینك مخدومی، مدرسه‌سندن و زمانینك الك معروف ارباب قلمندن، مسجع و رسمی نثرلریله شهرت آلان نعمان ماهر بك (١٢٥٩)؛ نخبهٔ وهبی شارحی و «اسرارالملکوت» اسمندکی عربی هیئت کتابینك «افکارالجبروت» اسمی آلتنده مترجمی اولان شرف خلیل افندی (١٢٦٧)؛ داریجه‌ده تولد ایده‌رك رئیس‌الکتابلقده، کتخدای صدر عالیلکده وملکیه نظارتنده بولونان، عن اصل قریملی اولوب عاکف پاشا ایله محاسبه‌ورقاتی مشهور اولان تاتار پرتو پاشا (١٢٥٣)؛ ترسانه امینی زاده آصف محمد امین بك (١٢٥٩)؛ سلطان محمود ثانی‌یه حلولیله مشهوراولوب برآرالق بك بویوك برنه‌موذ اجراسنه موفق اولان مشهور حالت افندی (١٢٣٨)، غالب دده‌نك رفقاسندن ومعقبلرندن خلوصی‌دده؛ مثنوی‌یی نظماً تکرارترجمه‌ایدن وجامینك بهارستانینه شرح یازان شاکر محمد افندی؛ «کلشن معارف» نامیله بر مفصل تاریخ یازان فرائضی زاده سعید بك (١٢٥١)؛ اندرون همایون یتیشدیرمه‌لرندن حضر اغا زاده سعید بك؛ «نوادرالآثار» و «زینة‌المجالس» نامله‌ریله، الك معروف شعرانك آثارینی جامع ایکی جلد کتابك محرری اولان دیونجه صاحبی احمد جودت افندی (١٢٤٧)؛ «مشفقنامه» صاحبی، طریقت خلوتیه سالکی، تقویم وقایع کاتبی حافظ مشفق اسماعیل افندی بودورهٔ انحطاطك یتیشدیردیکی یوزلرجه شاعر آراسنده نسبةً الك أبی اولانلریدر. بونلرك جمله‌سی، نثرلرنده قالبلره، نظملرنده شکللره وصنعتلره حصرافکار ایدن وهیچ بر ابداع قابلیتی کوسترمه‌ین آثار وجوده کتیرمشلردر.

انحطاط ادبیاتی قادینلر آراسنده‌ده جریانی تعقیب ایده‌رك بو دور ایچنده باشلیجه ایکی شاعره یتیشدیرمشدرکه بری لیلا خانم، دیکری شرف خانمدر.

لیلا خانم فطنت خانمدن صوکره شاعره‌لریمز ایچنده الك چوق شهرت آلمشدر. صدوردن مورەلی زاده حامد افندینك کریمه‌سی وشاعر عزت ملانك اقرباسندن ایدی. زوجیله کچینه‌میه‌رك تزوجندن برآز صوکره مفارقت ایتمش وبقیهٔ عمرینی شعره ومطالعه‌یه حصر أیله‌مشدر. مرتب دیوانی مناجاتلر، نعتلر، مرثیه‌لر، قصیده‌لر، تاریخلر وغزللردن مرکبدر. خصوصیله مناجات ومرثیه‌لریله اشتهار أیله‌مشدر. وفاتی ١٢٦٤ ده‌در.

شرف خانم شیخ‌الاسلام عاشر افندی حفیدی شاعر نبیل محمد بکك کریمه‌سیدر. ١٢٢٤ ده دوغمش وسلطان عبدالمجید دورنده وفات ایتمشدر. مطبوع دیوانده بالخاصه مرثیه‌لری شهرت آلمشدر.

بكلكجي محب افندي كريمه‌سي و موالیدن رفعت بك زوجه‌سي نسيبه صفوت خانم (١٢٥٣) ده بو دور شاعره‌لرندندر .

انحطاط ادبياتنك نمادبسي. — ادبي انحطاط اون اوچنجي قرن هجري اورطه‌سنده بردن بره زائل اولمش دكلدر. ١٢٥٥ تاريخنده تنظيمات خيريه‌نك اعلاني دولتك طرزني اوروپا سيستمه‌منه ارجاع ايتمكله برابر اجتماعي حيات واونك تظاهراتندن بري اولان ادبياتده بردن بره تجدد ايتمش عد اولوناماز. انقلاب بر مقدمه ايدي كه اجتماعي تحولي واوده ادبي تجددي احضار ايديوردي . بونكله برابر قرنك نصف اخيرنده‌ده عاكف پاشا، سامي پاشا، يوسف كامل پاشا، صبحي پاشا، شيخ‌الاسلام عارف حكمت بك ، عثمان نورس افندي، حقي بك، عوني بك، غالب بك، اشرف پاشا، كاظم پاشا، علي عالي افندي، عثمان شمس افندي، حاجي ابراهيم افندي وامثالي آز چوق طرز قديمي تعقيب ايدن ادبا وشعرا يتيشمشدر . بونلرك‌ده هويتي دور انحطاط شعراسنه مشابهدر . حتى تجددك اركانندن اولان ذواتده بيله بعض ادبيات عتيقه اعتياداتنك بقا و تجليسي مشاهده اولونمشدر. ازجمله جودت پاشا شرقلي روحني صيقي صيقي‌يه محافظه ايده‌رك مجددين آراسنده روحاً اسكي قالمقدن كنديسني قورتاراماميشدر. حتى اون دردنجي قرن هجريده ، تجدد ادبي تماميله تأسس وتقرر أيله‌ديكي حالده بيله، طرز قديم روحني محافظه ايده‌نلر، نوادردن اولمقله برابر، بالكليه معدوم عد ايديله‌مز. اسكدارلي طلعت، معلم فيضي، شيخ وصفي، حيرت، هجانويس اشرف افنديلر بو زمره‌يه ادخال اولونه‌بيلير.

اوزون عصرلر تقرر ايتمش بر شكل ادبينك افلاسندن صوكراده قابليت حياتيه‌سني نه قدر محافظه ايده‌بيله‌جكنه بو استطالهٔ بقادن دها قوتلي بردليل كوستريله‌مز [١] .

انحطاط دورنده تجدد ايشيقلري . — اون اوچنجي قرن هجري نصف اولنده ادبيات درين بر انحطاط ايچنده اولمقله برابر ، مستقبله معطوف نظرلره كيزلي كيزلي اميد ويرن بعض لمعه‌لردن‌ده بوس بوتون محروم دكلدر. دها اونجي قرن هجريده پچوي ايله كنديني كوسترن ، اون برنجي عصرده كاتب چلبي ايله يكي برقوت عنصري بولان، اون ايكنجي عصرده ابراهيم متفرقه‌يي يتيشديرن اوروپا فكر ترقيپرورانه‌سي، بو عصرده‌ده عاصم افندي، خواجه اسحق افندي كبي منور قافالرده قوتلي بر التماع پيدا ايتمش، خصوصيله خواجه اسحق افنديك ترجمه‌لري بويوك برتأثير وجوده كتيرمش ايدي. علوم طبيعيه اصطلاحاتنك

[١] دور تجدده قدما پرستلك مسلكني تشكيل ايدن بو ادبيات عتيقه بقاپاسندن ايكنجي جلده بحث ايديله‌جكدر.

ابداعی و تدریسات علمیه‌نك اوروپا سیسته‌منه افراغی ، الك اول منتسبین فنون آراسنده فکر تجددی یراشدیرمشدی. سلیم ثالث ومحمود ثانی دورلری اطباسندن مصطفی بهجت افندی تاریخ طبیعی‌یه و فیزیـولوژی‌یه متعلق اثرلر ایله برابر او زمان پك زیاده شهرت آلان ناپولیون بوناپارته متعلق برده « ناپولیون تاریخی » ترجمه ایده‌رك اوروپادن نقل آثار خصوصـنده اسحق افندی‌یه پیرو اولمش ایدی . بو تمایلات قرن هجرینك نصـف متعاقبنده‌ده بر آز مدت دوام ایتدکدن صوکره تمامیله شعورلو واسـاسلی برانقلابه مبدل اولمشدرکه « ادبیات جدیده » نام عمومیسیله یاد ایدیلن یکی طرز ادب ایشـته او انقلابك محصولیدر .

خلاصه اون اوچنجی قرن هجری ، ادبیاتمزك ایکی بویوك آنا خطندن برینك آرتق چیقماز بر وادی‌یه منجر اولدیغنی، دیکرینك‌ده یاواش یاواش ترسم وتشـکله باشلادیغنی وره‌ن، واسع، اساسلی، مهم بردورهٔ انقلابدر. اونك نصف اولنده ادبیات عتیقه صوك قابلیت حیاتیه‌سنی، زواله علامت اولان تردی اماره‌لری ایچنده صرف ایده‌رك توکه‌نمش ونصف اخیری‌ده ادبیات جدیده‌نك طلوعنه شاهد اولمشدر .

خاتمه

ادبیات عتیقه‌نك اوصاف عمومیه‌سی

اسکی ادبیاتك عمومی جریانی — عثمان اوغللرینك آناطولیده تورك سلطنتنه تازه بر موجودیت ویردکلری سکزنجی عصر هجریدن هجرتك اون اوچنجی قرنی اواسطنه قدر بش بوچوق عصری احتوا ایدن اوزون بردوره داخلنده باشلیجه تکامل خطلرینی تدقیق ایتدیکمز ادبیات عتیقه بو مدید جریانی اثناسنده معین عمده‌لر اطرافنده تأسس، ترقی وتردی أیله‌مشدر. بالاده‌کی تفصیلات عمومی خطلری اعتباریله تعقیب ایدیلمنجه بو جریانك استقامتی قولایلقله تعیین ایدیله‌بیلیر.

اسلامیتدن اول وسطی آسیاده تأسس وتکامل ایدن تورك ادبیاتی، تاریخه پك آز قسمی مکشوف یادکارلر براقه‌رق، تورکستانك اسلاملاشماسندن صوکره‌لره قدر دوام ایتمش ایدی؛ اسلامیتك انتشارندن صوکرا، ملیت فکرینی امت مجموعه‌سی ایچنده حل ایدن یکی نظریه‌لر، تورکلرك منور ومترقی صنفنی عموم اسلام مدنیتنه مص ایتدیردیکندن برقاچ عصر علومده عربی وادبیاتده فارسی تورك علما وادباسی ایچونده یکانه تحریر لسانی موقعنی طوتدی. تورکجه، خلق آراسنده، خلق ادبیاتنده، تکیه‌لرده ودرویش شعرلرنده موجودیتنی محافظه ایتدی؛ فقط خواص ایچنده موقعنی فارسی‌یه براقدی اهل صلیب، جنکیز استیلالری وطوائف ملوك اختلالاتی اسلامیت برلکنی اساسندن صارصدیغی دورلرده، تورکجه ادبیات یکیدن جانلانمغه باشلادی. ملیتك تازه برادراکی، خواص آراسنده‌ده ملی لسان ایله شعره دوغرو برتمایل اویاندیرمشدی؛ طریقتلرك تعمم وانتشاری‌ده منتسبلری آراسنده ذاتاً معتبر اولان تورکجه‌نك یکیدن یکی‌یه رغبت کورمسنده مهم برعامل اولدی. بو دور ایچنده تورکجه شعرلرله شهرت آلان، ملی لسانه شعری بر افاده ویرن اکثر شاعرلر درویشلر ایچندن چیقمشدر. شرقده «دیوان حکمت» صاحبی خواجه احمد یسوی،

غربده سلطان ولد ویونس امره تکیه‌لرده تربیه کورمش طریقت اربابی ایدیلر . بونلرك نفوذی واسلام ایمپراطورلغنك انحطاطی تأثیری ایله جانلانان ملی لسان و ادبیات ، انتباه دوره‌سنه داخل اولمش ایدی . غرب تورکلری آراسنده بو انتباهك آثاری ، روم سلجوقیه‌سنك صوك دوره‌لرنده کورولمکه باشلامشدرکه بوده یدنجی عصر هجری نصف اخیرینه تصادف ایده‌ر .

بوزماندن اعتباراً یکی برادبی جریان کندینی کوسترمکه باشلایور : ملی لسان یکیدن ادبیات لسانی اولمشدر ؛ فقط یرینی فارسی‌یه براقدیغی دورلر اثناسنده فکرلر ایلریله‌مش، فارسی شیوه‌سی دیللره یرله‌شمش ، بر چوق یکی فکرلر ، رقیق حسلر ، ممتاز خیاللر ادبیاته داخل اولمش وبونلر افاده ایدلدکلری عربی و فارسی الفاظ وتراکیب ایله عادتا پرچینله‌نمش ایدی . منور صنف ایچون بر احتیاج شکلنی آلان بو ادبی عنصرلرك ، او تکامله اشتراك ایتمیه‌رك صرف خلق آراسنده وتکیه‌لرده یاشایان تورك لسانی ایله‌افاده‌سنده مشکلات واردی . اسلامی وحدت فکرینك بقایاسندن اوله‌رق ، نره‌ده قوتلی بر اسلام سلطنتی جانلانمغه باشلارسه اورایه شتاب ایدن ملیت فکرندن آزاده امتجی بر زمره پیدا اولمشدی . بونلردن بر چوغنك آناطولی وروم ایلی‌یه یکی برقدرتله یاییلان تورك سلطنتنه انتجاسی واوته‌دن بری آلیشدقلری فارسی شیوه و ادبیاتنه تمایللری‌ده یاردیم ایده‌رك انتباهه‌مظهر اولان تورك لسان‌وشعرنده‌فارسینك برچوق معنا واسلوب‌عنصرلری ابقا ایدلدی ، حتی یکیدن یکی‌یه اقتباسلرده یاپیلدی .

بویله‌جه بدایتده ملی بر یقظه حالنده تجلی ایدن تورکجه ادبیات ، تورك لسانیله افاده ایدلمکله برابر ، فارسی وعربیدن برچوق کلمه‌لر ، ترکیبلر، شیوه‌لر وقاعده‌لرا تعاره‌سنده‌ده تمایل کوسترمش‌اولدی وانتباه ملی‌غایه‌سنی واضحاً تعقیب ایده‌میه‌رك ایران‌ادبیاتنه مستندیکی برجریان اویاندیرمقله قالدی .

ایران ادبیاتندن ادبیاتمزه نقل واقتباس ایدیلن باشلیجه عناصر ، معناده « تصوف » عمده‌سیله قدیم افلاطون نظریه‌سندن مقتبس اولان « صنعت » نظریه‌سندن ، اسلوبده‌ده عروض وزنی ، عربی و فارسی کلمه‌لر وترکیبلر ، ایران ادبیاتنده معتبر صنایع ادبیه کبی مقتبسات شکلیه‌دن عبارت ایدی . یدنجی وسکزنجی قرن هجریده آناطولیده وروم ایلیده یاشایان شاعرلرك ، پك محدود اولمقله برابر ، آلده قالان اثرلرندن استدلال اولونورکه بودورلرده تورکجه ادبیات هنوز حال تشکلده‌در. ابتدا یالکز تورکجه یازیلمش

نصایح وتعلیمات صوفیه‌دن عبارت قالان بو یکی ادبی جریان ، کیتدکجه فارسی‌یه یاقلاشدرق ایران ادبیاتنك باشلیجه خصوصیتلرینی بنمسه‌مکله نتیجه بولمش وایرانده معتبر اولان انواع ادبیه ایله اسلوب افاده دوغرودن دوغرویه لسانمزه نقل اولونمشدر . لسان ابتدائی بساطتنده محافظه ایدلدکجه عروض وزنی ایله صیقی برائتلاف تأمین ایده‌مدیکندن لفظ وآهنك خصوصلرنده قصورلو قالمش ، وزن تقرر ایتدکجه اوکا دها اویغون کلن عربی وفارسی کلمه‌لر ، ترکیبلرده دها فضله برنسبتده لسانه نفوذ ایتمشدر . اولاً صرف مثنوی شکلنده وتصوف روحنده باشلایان تورکجه شعرلر ، یاواش یاواش اجتماعی و ادبی تکاملك وجهه‌سنه توفیقاً ، متحدالقافیه نظم شکللرینه واکابرك مدح وثناسی ، عشق وذوق تصویرلری کبی موضوعلره شمول پیدا ایله‌مشدر . دوقوزنجی قرن هجری نصف اولنده بوحرکت دوام ایده‌رك شعری وداستانی حکایه‌لری ، دینی منقبه‌لری ده‌در آغوش ایدییور

همان بر بچق عصری متجاوز اولان بوتأسس دوره‌سنده ، ایران ادبیاتنك باشلیجه عناصری تمامیله ادبیاتمزه داخل اولمشدر . دیوان ادبیاتنی تشکیل ایدن دینی قصیده‌لر (توحید ، مناجات ، تضرع ، تحمید ، نعت نبوی ، نعت خلفا واصحاب ، نعوت اولیا) ایله علی‌العاده زمانك اکابرنی مدح ایدن قصائد وقطعات ، ذوق وهوس ، عشق وغرام افاده ایدن غزلیات ، تمامیله فارسی شیوه وهویتنی محافظه ایده‌رك لسانمزه کیردیکی کبی ، خمسه ادبیاتنك باشلیجه عناصری اولان تعلیمی اثرلر ، دینی منقبه‌لر ، تصوفی ورمزی حکایه‌لر ، عشق حکایه‌لری ، قهرمانی مناقب‌ده فارسیدن ادبیاتمزه نقل اولونمشدر .

استانبولك فتحنی متعاقب ، بواقتباس یولنه دوام ایدلمکله برابر ، باشلیجه مقتبس وادیلر اوزرنده کرك ممتازیت معنا وکرك انتظام اسلوب اعتباریله واسع مقیاسده برتکامل حرکتی وجود بولمغه باشلار . قصیده ، غزل ، مثنوی طرزلری احمد پاشا ، نجاتی ، حمدی وذاتی اللرنده ایلك ترقی آدیمنی آته‌رق ، دها سلیس ومنتظم براسان ، دهامسلسل بر افکار جمله‌سی ودها یکی خیاللرله قوتله‌نمش ، اونجی عصرده باقینك ، خیالینك ، یحیی بکك اللرنده بر قات دها تکامل ایده‌رك اون برنجی قرن هجریده نفعیده وشیخ الاسلام یحیاده لفظاً ومعناً حد کماله ایرمش ایدی . بواثناده تالی ماهیتده اولان ترجیع وترکیب بند ، مثمن ، مسدس ، مخمس ، مربع کبی اشکال ایله تاریخ ، لغز ، معما ، هزلیات ، هجویات کبی نوعلرده ادبیاته داخل اوله‌رق ادبی عالمز تمامیله فارسی ادبیات جهاتنی بنمسه‌مش ایدی . اون برنجی قرن هجری نصف اخیرنده نفعی‌نی تعقیب ایدن نائلی قدیم

وفهيم قديم كبي ساعرلر ايله تمام اولان بوتكامل ، اون ايكنجي قرن هجريده محيطك تحولاتنه توافق ايده بيلمك احتياجيله ، تصوف روحندن بر آز اوزاقلاشه‌رق يكي براساس آرامغه باشلامش ، فكرى غايه‌لرى ترجيح ايدن نابى ايله هوائى حسياته تابع اولان نديمده ايكى آيرى مكتبك روحنى بولمشدر. نابى مكتبى حس وخياله‌كى محدودينى وصرف حكمى كورونن موضوعلرينك يبوست و ابتذاليله قولايجه انحطاطه دوشديكى كبى ، نديم مكتبى‌ده ذوق ونشئه تصويرلرينى پرده‌بيرونانه وادب شكنانه شكللره سوق ايتمكله سريعاً تردى أيله‌مشدر. ايشته اون ايكنجي قرن هجرى اواسطندن اعتباراً بو بوزوق تقليدجى ادبيات روحى محيطه نفوذ ايده‌رك ، اصلاحات اميدلرينى قيران وانقلابدن باشقه بر ملتجا براقميان ادبى جريانى وجوده كتيردى .

عمومى خط جريانى ايشته بوتأسس ، تكامل، انقسام وتردى دوره‌لرينى احتوا ايدن اسكى ادبياتمز ايچنده باشليجه برقاچ سيما تمايز وتقرر أيله‌مشدر : بونلردن بالخاصه الك زياده صميمى حسياته ترجمان اولان ايكيسى ، حزين و كريه‌دار عشقك شاعرى فضولى ايله ذوقلى ونشوه‌لى هوسك ترجمانى نديم ادبيات تاريخمزده الك جانلى ياشايان ايكى مستثنا سيمادر . بونلردن باشقه احمد پاشا ، نجاتى ، ذاتى ، باقى ، يحيى بك ، روحى ، نفعى ، شيخ‌الاسلام يحيى ، نابى ، راغب پاشا وشيخ غالب‌ده خصوصى ممتازيتلريله اسملرينى تأييده موفق اولمش استادلردر .

خلاصه دينيله بيليركه معناجه روحى « تصوف » واسلوبجه طرزى « انتظام تام » اولان اسكى ادبياتمز استانبول فتحنه قدر تأسس ، ايكنجي ويانه محاصره‌سنه قدر تكامل ، كوچوك قاينارجه معاهده‌سنه قدر تنوع وتنظيماتك اعلانه‌قدر تردى ايتمش برادبياتدر.

تصوف روحى ، بوادبياتده اولاً مقصود بالذات اوله‌رق حكمفرما اولمغه باشلامش، ياواش ياواش تخيل واسطه وآلتى حكمنه ايتمش و صوكره‌لرى حكمدن دوشه‌رك يرينه ديكر فلسفى واساسى بر روح بولونامامق يوزندن ادبياتى‌ده انحطاطه اوغراتمشدر . اسلوبده انتظام تمايلى‌ده بدايةً لسان ايله وزنى وادبيات تلقيسنى تأليف ايچون اوزون بر استحضار دوره‌سى كچيردكدن صوكره تقرر ايده‌رك كيتدكجه يوكسه‌لمش ، منتهاى كمالنى بوله‌رق ياواش ياواش صرف شكلى وتقليدى برحال آلمش وتردى ايتمشدر .

اسكى ادبياتك ماهيتى . — قديم ادبياتمزك ساحه‌سى ، عمومى نقطهٔ نظردن ، پك دار ومحدوددر . بوتون ادبى نوعلر ، الحان ويا نشائد Poésies lyriques ومناقب

poésies épiques قسملرینه منحصردر. بونلردن برنجیسی « دیوان » لرده وایکنجیسی « خمسه » لرده تجلی ایدر . دیوانلر دینی ، شخصی وغرامی الحان ونشائدی، خمسه‌لرده تعلیمی وتصوفی منقبه‌لرله قهرمانی، عاشقانه، رمزی بویوك وکوچوك حکایه‌لری محتویدر . وزنده اطراد ، قافیه‌ده تام بر انتظام وشکلده قطعی بر معینیت التزامی صورتیله بو محدودیت معنادن اشکاله انتقال ایتمشدر .

بونك ایچوندرکه اسکی ادبیاتك شکلاً ومعناً انواعی، همان یکدیکرینه مماس اوله‌رق برقاچ قسمده جمع ایدیله‌بیلمشدر . قطعه ، رباعی ، لغز کبی کوچوك ، فقط موضوعجه خصوصیتلری حائز نوعلر بیله اهماله اوغرایه‌رق همان بوتون ادبیات ، شکلی و طرزی قطعیاً معین قصائد ، غزلیات ومثنویاته انحصار ایتدیرلمشدر .

بو محدود دائره داخلنده یکی حسلر ، ممتاز خیاللر ابداعی بك مهم مشکلات ایله قارشیلاشیوردی : بردفعه مسلکك روحی تقلید اساسنه مستند ایدی ؛ قدما نظرنده اك مکمل شعر ذاتاً وجوده کتیرلمش اولان معین اثرلردی ؛ ادبی موفقیتك درجه‌سی غایهٔ کمال عد ایدیلن او اثرلره نه‌قدر تقرب ایدیله‌بیلدیکنه کوره تعین ایده‌ردی. محرق وحزین عشق غزلنده فضولی ، رقیق وکبار ذوق وهوس غزلیاتنده باقی ویحیی افندی ، شن وشوخ هوسات مادیه غزلنده ندیم ، محتشم و عظمتلی قصیده‌ده نفعی ، نعوتده نظیم ، کبار تصوفی شعرده ثابت وسامی ، خیال متصوفانه‌ده غالب، حکمتفر وشلقده نابی وراغب، حکایه نویسلکده حمدی ، یحیی بك وعطائی بویله نمونه‌لر حکمنه کچمش ایدی . بوکبی مقتدایه استادلرده کندیلرینه فارسی ادبیاتنده امثال نمونه‌لری بولویورلردی . نظامیٔ کنجوی ، فیضیٔ هندی ، عرفیٔ شیرازی ، صائب تبریزی ، انوری ، شوکت ، بیدل، خاقانی ، قاآنی ، شیخ عطار ، حضرت مولانا ... الخ کبی فارسی استادلری، بزم ادبیاتمزه اك درین بر نفوذ اجرا ایتمشلردر .

بوندن باشقه اشکالك محدودیتی ، اوشکللر ایچنه صیغدیریله‌جق معنالرك‌ده اشکالك خصوصیتلری دائره‌سنده قالمسنی استلزام ایلدیکندن ، یکی حسیات و خیالات بو حدودك ایچنه کوچلکله ادخال ایدیله‌بیلیوردی . مثلا شعرك الك زنکین الهام منبعلرندن بری اولان خارجی طبیعت ، تصوف روحنه مستند اولان وبناءً علیه دقتی بالخاصه درونی عالمه منحصر قالان اسکی ادبیاتجه نادراً التفاته مظهر اولوردی . ادبیات قدیمه‌ده معتبر اولان نوعلر وشکللر آراسنده الواح طبیعیه تصویراتنه تعلق ایدن بر قسم یوقدر . طبیعی تصویرلر ،

نادراً وآنجق کریزکاه ووسیله اوله‌رق قصیده نسیبلریله منقبه‌لرده زمان ومکان توصیفلرنده موضوع بحث اولور . بشری حسیاتك تحلیلی‌ده محدود بر نقطهٔ نظردن التزام اولونور : فردی روحك صمیمی دویغولری اندر اوله‌رق ویالکز عشق تجلیاتنده افاده ایدلمشدر ؛ عمومیتله تصویر ایدیلن بشری حسیات یالکز هویتی فکر الوهیتده أریتن تصوفی استغراق حسندن عبارتدر .

معناً وشکلاً بوقدر محدود اولان ادبیاته رونق ویرمك ایچون مراجعت ایدیلن واسطه‌لره کلنجه ، بونلرك اك باشلیجه‌سی ، بالذات اك شعر آمیز واك خیالپیرا بر اساسه مستند بولونان تصوف عمده‌سی ، یعنی اسلامی بر نقطهٔ نظردن مشاهده ایدلمش وحدت وجود فلسفه‌سیدر . دیکر طرفدن آیات کریمه واحادیث شریفه‌دن آلنان برطاقم نکته‌لر ، اسلام تاریخندن ، اسرائیلی وایرانی خرافات وعنعناتدن ، او زمانده مرعی ومعتبر اولان فلسفه وعلوم وفنون مدوناتندن ، حکمی واخلاقی فکرلرله عادات مرعیه‌دن مستنبط بعض تصورلرده موضوعك تنوعنه آز چوق خادم اولیوردی . بونلره عربدن منتقل بلاغت واسطه‌لرینك ، مجاز وکنایه ایله بدیعی صنعتلرك‌ده علاوه‌سیله اسکی شعریمز آز چوق سوسله‌نمش اولیوردی .

بو محدودیته رغماً اسکی ادبیات ، او روح ایله پرورده اولمش محدود بر محیطه خطاب ایتدیکی ایچون ، عصرلرجه یاشامش واوطرزك استادلری‌ده بودار وقیریلماز تضییق چنبری ایچنده ینه اك پارلاق ، اك روح فریب ، اك ممتاز اثرلر وجوده کتیره‌بیلمکله قابلیتلرینك یوکسکلکنه اك کزیده برهانلر اقامه ایده‌بیلمشدر . باقینك مرثیه‌لری ، نفعینك قصیده‌لری ، فضولینك غزللری ، ندیمك شرقیلری ایله لیلا ومجنون ، خسرو وشیرین ، یوسف وذلیخا ، حسن وعشق کبی بدیعه‌لر بوقبیلدندر .

اسکی ادبیاتك عمده‌لری . — هرادبیات ، حیات وخلقت حقنده معین فلسفی بر تلقی‌یه استناد ایده‌ر . عمومه خطاب ایدن ادبیاتلرك مسندی ، عمومك ادراك وقابلیتی ایله متناسب بسیط بر فلسفه‌یه مربوط اولور . فقط خواص دینیلن محدود زمره‌نی مخاطب ایدینن اسکی ادبیاتمز کبی بر طرز ، دها مغلق وکرفت بر فلسفه‌یه‌ده استناد ایده‌بیلیر . طبع اصولنك فقدانی ، عوامك هوام قبیلندن اهمیتسز طوتولمسی ، ادبی اثرلرك مماثللرنی وجوده کتیرمکه مقتدر برزمرهنك تقدیرینه ومعین بعض یوکسك موقع صاحبلرینك تلطیف وتشویقنه معروض بولونمسی ، تاریخك سلسلهٔ تکاملنی ضبط ایده‌بیلدیکی ادبیات

عتیقه شعبه‌لرینی بویله بر زمره ادبیاتی شکلنه صوقمشدر . تکیه‌لرده طریقت عقیده‌سیله خلق روحنی بربرینه مزج ایدن درویش شعرلریله خلق آره‌سنده موجودیتنی ادامه‌ایله‌ین اصل خلق شعری ، تاریخك منتظم ومسلسل بر صورتده اطلاعنه واصل اولامامشدر . چونکه تکیه شعرلری طریقت اسراریله علاقه‌دار عد ایدیله‌رك کیزلی طوتولدیغی کبی، خلق شعرلری‌ده اکثریتله شفاهی قاله‌رق ضبط ایدیله‌مه‌مشدر .

خواصه منحصر اولان ادبیات قدیمه‌نك فلسفی عمده‌سی ، مکرراً ذکر ایدلدیکی اوزره ، « تصوف » عقیده‌سندن عبارتدر . حد ذاتنده هندك ، ایرانك و تورانك قدیم وحدت وجود اعتقاداتندن نبعان ایدن تصوف فکری ، اسلام دینك انتشاری وعرب استیلاسی اوزرینه علنی برمذهب شکلنده تظاهر ایده‌مه‌یجه کندیسنی اسلامی حیات وخلقت تلقیسیله تألیفه لزوم کورمش ، بولزومدن‌ده مجازی تلقیلرله دینی احکامی یکی بر تفسیره تابع طوتان وموجودیتنی اسرارلی برکتومیت پرده‌سی آلتنده صاقلایان طریقتلردوغمشدر.

کائناتك ماهیتنی وخالق قدرتك موجودات ایله مناسبتنی تعیینده وحدت وجودجی Panthéiste و ذکای بشرك ادراکات واسطه‌لرینی تثبیتده الهامجی Mystique اولان تصوف ، اسلام عالمنده هربری درجه‌لره منقسم وخصوصی آیینلره، تجربه‌لره، ترفیعلره تابع ، اسرارلی وخفی برتشکیلات شکلنده تعضو ایتمشدر .

نور اعظم ربوبیتی کائناتك هرذره‌سنه شامل ودیکر موجوداتی هپ او نور اعظمك تجلیات ظاهره‌سنه منحصر تلقی ایدن بوعقیدهٔ فلسفیه حد ذاتنده غایت روحلو و جاذب برشعر ماهیتنده اولدیغی ایچون حس وخیال ایله حرکت ایدن شاعرلر قولایلقله بومرکزه توجه ایتمشلردی . بویله‌جه یاواش یاواش شرق شاعرلری تصوف روحی ایچنه کیرمشلر واك کوزه‌ل شعرلرینی بو روحك شعری تلقیلرینه اتحاف ایده‌رك خلفلرینه قیرلمسی مشکل برمسلك عنعنه‌سی براقمشلردر .

تصوف عمده‌سی ، اسکی ادبیات اثرلرنده ایکی شکلده تجلی ایده‌ر : برقسمنده تصوف موضوعك هم روحی ، هم‌ده ذاتیدر . یعنی تصوف دوشونجه‌لری ، تصوف رمزلری ، تصوف تخیللری اثری تزیین ایتدکدن باشقه اصل شعرك موضوعی‌ده ینه تصوف اعتقادی، یاخود تصوفی تلقیلردن بریدر . ربابنامه ، کلشن راز ، کنجینهٔ راز کبی تصوف شعرلرنده ویونس امره ، نسیمی ، نیازیٔ مصری کبی شاعرلرك اثرلرنده ، غالبك ، سامینك ، ثابتك ، روحینك بعض شعرلرنده بویله‌در . دیکر قسمنده ایسه موضوعك ذاتی تصوفك

خارجنده اولمقله برابر ، شعرك روحی وتزیینك واسطه‌سی ینه تصوفی رمزلر وتمثاللردر. لیلا ومجنون ، خسرووشیرین کبی حکایه‌لرده، قدمای شعرانك اکثر قصائدوغزلیاتنده‌ده بوصورته تصادف اولونور .

تصوف عمده‌سنك صورت تطبیقنده کورولن بوفرق اسکی ادبیاتمزه منسوب اثرلری ایکی بویوك قسمه ارجاع ایده‌رکه برینه« صوفی Mystique» ودیکرینه «تصنیفی Classique» دییه‌بیلیرز . تصوفی شعرلرده اسلوبه پك فضله اعتنا صرف ایدلمدیکی کبی ، مخاطبلرده منحصراً خواص‌واکابردن عبارت قالمادیغی ایچون دهازیاده طریقت نشوه‌سی ونشرعقیده غیرتی حس اولونور ؛ بونلرك اسلوبی دها ساده ، دها تزیناتسز ، لسانی دها آچیق ، سلاستی ووزن ایله ائتلافی ناقص ، قافیه‌لری مهملانه و شکللری انتظامسزجه اوله‌بیلیر. حالبوکه تصنیفی شعرلر غایت صیقی انتظام قاعده‌لری وتقلید عنعنه‌سیله وجوده کلدیکندن بونلرك بیتلرینك عددینه ، اقسام داخلیه‌سنك صورت ترتیبنه وارنجه‌یه قدر هر شکلی محدود ومعیندر .

ایشته « اشکالك قطعی تناسب وانتظامی » دستوری‌ده ، ینه تصوف روحندن دوغان ایکنجی برعمده‌درکه ادبیات عتیقه‌ده تمامیله مرعی طوتولمشدر .

اسکی ادبیاتك بوتون قواعد واساساتی ، بو ایکی عمده‌دن دوغمش عد ایدیله‌بیلیر : آیات کریمه واحادیث شریفه اقتباسلرنده ، حکمی واخلاقی نصایحده ، فلسفه تلقیلرنده ، اعیان واعراض ، جوهر وعرض ، هیولا و صورت ، خلا وملا ، عناصر اربعه کبی فلسفی وعلمی اصطلاحلرده ، خرافات وعنعناته مستند منقبه‌لرده عمومیتله تصوف روحی حکمفرمادر . معانی ، بیان ، بدیع ، عروض ، قافیه ، قرض شعر قاعده‌لری‌ده تمامیله انتظام تام فکرندن متولد واوکا مستنددر .

بوایکی اساسلی عمده‌یه تالی اوله‌رق دینی منقولاتك، اوزمانلرده معتبر اولان علم نجوم، علم سیمیا کبی علوم خفیه‌نك ، حتی علوم متداوله‌دن منطق ، تاریخ ، علم کلام ، فقه ، تفسیر ، حدیث، فلسفه کبی علملرك اوزمانده‌کی تلقیاتنك، اسرائیلی وایرانی خرافه‌لرك‌ده اسکی ادبیاته متعلق آثاره مهم برتأثیر اجرا ایتدیکی شبهه‌سزدر .

اسکی ادبیاتده انواع ادبیه. — ادبیات قدیمه انتظام تام و توافق فکر وشکل دستورلرینه تابع اولدیغی ایچون معناجه‌متغایر موضوعلرده شکللرك تفاوتنه‌ده اهمیت

عطف ایتمش ایدی . بونك ایچون قدیم ادبیاتك شکل نظمه عائد وترتیب قافیه‌دن متولد اولان تقسیمی ، ادبی نوعلری‌ده شکللر داخلنده تصنیف ایتمش عد ایدیله‌بیلیر .

اسکی ادبیاتده نظم شکللرینك بویوك واساسلی تقسیمی ، بر منظومه‌ده تك بر قافیه‌نك توالی ایلدیکی « متحدالقافیه نظملر » له هر بیتنده مستقل قافیه‌لر بولونان « مختلف القوافی نظملر» ه آیریلمسندن عبارتدر ؛ بوایکی اساسلی شکله متحدالقافیه نظملرك قافیه‌دن آزاده ایلك مصراعلرینه هم قافیه ایکی ، اوچ ، درت ... الخ مصراع علاوه‌سیله وجوده کلن «متداخل القوافی نظملر» ایله متحدالقافیه متعدد نظمپاره‌لری مختلف‌القافیه بیتلرله اتصال ایتدیرن « متحول‌القوافی نظملر » علاوه ایدیله‌بیلیر .

متحدالقافیه نظملر قطعه، رباعی ، غزل ، قصیده ، مسلسل ومسمط قسملرینی احتوا ایده‌ر : قطعه‌لر محدود وبرفکر اساسی‌یه مربوط متفرق شعرلرك ، رباعیلر خصوصی بر وزن آلتنده فلسفی ویا رندانه وجیزه‌لرك ، غزللر حقیقی ویامجازی عشق وغرام‌حسیاتیله ذوق وصفا وهوساتك ، قصیده‌لرده یادینی ویا دنیوی بر هیجانك معین شخص ویا شیلر اوزرینه جلب ایلدیکی جوشقون تقدیراتك ترجمانیدرلر . مسلسللر و مسمطلر قصیده‌نك - بری اتحاد قافیه‌یی حد الغایه‌یه ایصال ایدن ، دیکری تداخل قوافی‌یه زمین‌حاضرلایان - ایکی شکل مخصوصیدرکه آیری برر موضوعه‌مختص اولمیوب یالکز آهنکی تزییدوتقویه ایده‌رلر.

متحدالقافیه نظملرك برر شکل خصوصیسی حکمنده اولان « متداخل‌القوافی‌نظملر» مربع ، مخمس ، مسدس ، مثمن ، معشر اسملرینی آلان منظومه‌لرله غزل ویا قصیده‌لرك تربیع ، تخمیس،تسدیس... لرینی و « متحول‌القوافی نظملر » ده ترجیع وترکیب بندلری احتوا ایده‌رکه بونلر یا مرثیه ، افکار حکیمانه ، تصویرات و توصیفات کبی نسبةً دها جدی وقصیده‌لره یاقین ، یاخود عشق وهوس ، نشوه و ذوق کبی دها زیاده غزلیاته میال موضوعلری افاده‌یه خادمدر .

بو نوع منظوماتی درآغوش ایدن دیوانلر ، عمومیتله « قصائد » و « غزلیات » قسملرینه آیریلیرلر : قصائد قسمنده مناجات ، توحید ، تضرع ، تحمید کبی جناب حقه، نعت شریف، معراجیه کبی حضرت پیغمبره، نعوت ومدحیات کبی اصحاب کرام واولیاءاللهه عائد دینی منظومه‌لر باشده بولونور . اوندن صوکره پادشاهلره ، وزیرلره،شیخ‌الاسلامله وسائر اکابره یازیلان مدحیه‌لر کلیر . بونلری عینی یولده قطعه‌لرله جدی موضوعلی ترجیع وترکیبلر ، مربع ومخمس ومسدسلر تعقیب ایده‌ر . غزلیات قسمنده الفبا ترتیبیله

بوتون غزللر ، شوخ موضوعلی ترجیع وترکیبلر ، مربع ومخمس ومسدسلر ، شرقیلر ، بعض قطعه‌لر ، مطلعلر ، مفردلر ومصراعلر بولونور .

ابجد حسابیله تاریخلر ، منظوم بیلمجه دیمك اولان لغزلر ، منظومه‌ده براسمه تلمیحی افاده ایدن معمالر ، آیری براثر تشکیل ایده‌مه‌ین بك قیصه مثنویلرده دیوانلره الحاق اولونور .

دیوانك عمومی اولان بو تقسیمندن باشقه بعض شاعرلرك برنوعده کی اثرلرینك تعددینه مبنی آیریجه «ترجیعات» ، «تواریخ» ، «شرقیات» ، «قطعات» کبی بعض قسملر آییردقلری واقعدر .

مختلف القوافی نظملر مثنویلردن عبارتدر . بونلردن بش بویوك منظومه‌نك مجموعنه « خمسه » اطلاق ایدلمك معتاد اولمشدر . یدیسنه « سبعه » دینیلدیکی‌ده واردر . خمسه‌لرده مولد شریف ، حلیهٔ نبویه ، شمائل شریفه ، حدیث اربعین کبی صرف دینی ؛ کلشن راز ، کنجینهٔ راز ، معرفتنامه کبی صرف تصوفی نظملر ؛ خیریهٔ نابی ، لطفیهٔ وهبی کبی منظوم نصیحتنامه‌لر ؛ قیافتنامه کبی تعلیمی اثرلر ؛ اسکندرنامه ، ظفرنامه کبی نیم داستانی وقهرمانی حکایه‌لر ؛ اصولنامه ، خمسهٔ عطائی کبی کوچوك حکایه مجموعه‌لری ؛ شمع وپروانه ، حسن وعشق کبی رمزی وتصوفی ، لیلا ومجنون ، خسرو وشیرین ، یوسف وزلیخا کبی منقولاته مستند عاشقانه ونیم متصوفانه بویوك حکایه‌لر موجوددر . خمسه حالنه کتیریله‌مه‌مش منفرد حکایه‌لر بعضاً مستقل وبعضاً دیوانه ملحق اوله‌رق ترتیب ایدیلیر .

علی العموم مثنویلرده اولاً تحمید وتوحید ، تضرع ومناجات ، نعت شریف ، معراجیه ، مدحیه ، سبب تألیف کبی مقدماتك نظمی معتاددر . بونلردن صوکره اصل موضوعه کچیلیر . آراده وزن وقافیه تبدیلیله قصیده ، غزل ، مربع ، مخمس وامثالی پارچه‌لر درج ایدیله‌بیلیر . بعضاً عینی وزنده مربع ویا مخمس شکلنده « طردیه » لرده یازیلدیغی واردر .

ایشته خطوط عمومیه‌سی اعتباریله اسکی ادبیاتك معنا وشکل آراسنده بر توافق کوزه‌ده‌رك وجوده کتیردیکی اثرلرك نوع وشکللری شو قسملرله خلاصه ایدلمش عد اولونه‌بیلیرکه بوده ادبی ساحه‌نك محدودیتنه بردلیل تشکیل ایدر .

آثار منثوره‌یه کلنجه ، بونلرك ساحه‌سی نسبةً دها کنیشجه اولمقله برابر ، اسلوبده‌کی مطرد محدودیت وقطعیت ، انحطاطی نظمدن اول نثرده ظاهره چیقارمغه سبب اولمشدر . فریدون بك « منشأة السلاطین » نده باشلیجه نمونه‌سی کورولهبیلن محررات رسمیه ؛ هر بری برقاعده‌یه تابع طوتولان وتحریرینه وسیله اولان شیئه کوره خلوصنامه ، تبریکنامه ، تعزیه‌نامه ، تهنیه‌نامه ، توصیه‌نامه ، دعوتنامه ، عیادتنامه ، تشکرنامه . . . کبی اسملر آلان

مكاتبات؛ متن، شرح، حاشيه، تعليقات شكللرنده هرنوع علوم وفنونه عائد يازيلر؛ علمى تتبعدن زياده تصوير وتوصيف قدرتنه مربوط برقلم صنعتى تلقى ايديلن تاريخلر؛ سيرنبويه طرزنده‌كى دينى ـ تاريخى اثرلر؛ افسانه، خرافه، رمزى حكايه، عشق حكايه‌سى، كوچوك حكايه‌لركبى حكايات هپ منثور اثرلر زمره‌سنه داخلدر. فقط بونلرك جمله‌سنده موضوعك يا ذاتى ويا هيچ اولمازسه روحى تصوف عمده‌سندن ملهم اولديغى كبى اسلوبده انتظام تام دستورينه وتقليد غايه‌سنه مربوط اولديغندن عمومى بر يكنسقلق حكم سورمكده‌در.

اسكى ادبياتده ادبى مكتبلر. — بالاده اشارت ايدلديكى وجهله تصوفى ويا تصنيفى اوله‌رق ايكى زمره‌يه انقسام ايدن آثار قديمه‌نك بو ايكى قسمى ايكى ادبى مكتب كبى تلقى ايديله‌بيلير. تصوفى اثرلرك برقسمى تصوف نشوه وهيجانى مصورنشيده‌لر Poésies lyriques، برقسمى‌ده تصوف فكرلرينى ناشر تعليمى اثرلر Poésies didactiques در. تصوف مكتبنك بوصورتله ايكى تالى زمره‌سى ظهور ايتمش اولور.

تصنيفى ادبياته كلنجه بونده عمده‌لر اساساً ده كيشمكسزين تدريجى تكاملك وجوده كتيرديكى بعض ادبى مكتبلر كوزه چارپار: باقى‌يه قدر همان عينى رنك وقوتده اوله‌رق دوام ايدن «قدما مكتبى»؛ سلاست نظم، انتظام افاده، مكمليت شكليه ايله تمايز ايدن «باقى مكتبى»؛ تصوف عقيده‌سنى پك آز اوقشايه‌رق صرف شكلدن وحشمت افاده‌دن استفاده ايله باقى طرزينى توسيع ايدن «نفعى مكتبى»؛ فلسفه پرورانه بر توكلله فكرى برتمايل ارائه ايدن ودها زياده ماديات وواقعاتدن الهام آلمغه چاليشان «نابى مكتبى»؛ صرف صميمى ذوق وهوس حسياتنه نيم محلى برشيوه ايله ترجمان اولان «نديم مكتبى» بونلر آراسنده تعداد اولونه‌بيلير.

شوراسى بالخاصه قيده لايقدركه بومكتبلر دهازياده فرعى تحوللرى وشكل واسلوبده، ياخود زمانى تمايللرده‌كى تغيراتى اشارت ايده‌رلر. يوقسه اساس اعتباريله بوتون ادبيات قديمه شرق روحنه مستند، ايراندن مقتبس، تصوف عمده‌سنه مربوط، شكلاً انتظام تامه تابع بر تك ادبى مكتب ماهيتنده‌در. آنجق تنظيماتدن صوكره اجتماعى روحك تحولى او مكتبه نهايت ويرمش، اوندن صوكره غرب روحنه باغلى، فرانسز ادبياتنه متمايل، حريت اساسنه مستند يكى بر ادبيات مكتبى ظهور ايده‌بيلمشدركه ايكنجى جلدىمزده بو ادبى تجددى تدقيقه غيرت ايده‌جكز.

برنجی جلدك مندرجاتی

صحیفه

٣ ایکی سوز
٥ ادبیات تاریخك ماهیتی
٨ تورك لسان و ادبیاتنه عمومی برنظر
١١ عثمانلی تورکلرنده ادبیات تظاهراتی
١٣ عثمانلی ادبیاتنك تاریخی دوره‌لری

١٧

عثمانلیلردن اول آناطولیده تورك ادبیاتی

١٩ حضرت مولانا
٢١ سلطان ولد
٢٣ یونس امره

٢٥

یدنجی قرن نهایتنده آناطولیده تورك ادبیاتنك اوصافی

٢٨ سکیزنجی عصر هجری ادبیاتی
٣٠ عاشق پاشا
٣٢ شیخ الوان شیرازی
٣٣ نورالدین ازهری
٣٣ نیازی
٣٥ سکیزنجی قرن ادبیاتنه بر نظر
٣٧ دوقوزنجی قرن نصف اولنده ادبیاتمز
٣٨ سلیمان دده
٤١ یازیجی زاده‌لر
٤٢ سید نسیمی
٤٤ احمدی
٤٧ شیخی
٥٢ عامی
٥٣ احمد داعی

صحیفه

٥٥

دوقوزنجی عصر نصف اخیری ادبیاتی

٥٦ خاندان سلطنت شاعرلری
٥٧ سلطان مراد ثانی
٥٧ فاتح سلطان محمد
٥٨ سلطان بایزید ثانی
٥٩ سلطان جم
٦٢ نثر لسانك تکاملری
٦٣ رسمی لسان و نشانجی محمد پاشا
٦٤ نثر ادبی و سنان پاشا
٦٦ احمد پاشا
٦٨ نظامی
٦٩ نجاتی
٧٣ حمدالله حمدی
٧٥ ذاتی
٧٧ دوقوزنجی عصر هجریده شاعره‌لر
٧٨ زینب خاتون
٧٩ مهری خاتون

٨٠

اونجی عصر نصف اولنده ادبی تکاملمز

٨١ حکمدار شاعرلر
٨١ یاووز سلطان سلیم
٨٢ قانونی سلطان سلیمان
٨٤ وزرا و علما آره‌سنده شعر
٨٤ ابن کمال
٨٥ ابوالسعود افندی

صحیفه

٨٦ لسان نثرده تکامل
٨٦ آثار منثورنك انواعی
٩٠ اسلوب نثر
٩١ لسان نظمك تکاملی
٩١ فضولی و آثاری
٩٥ باقی
٩٨ خیالی
١٠١ یحیی بك

١٠٥

اونجی قرن نصف اولنده ادبی تکاملمزك انکشافی

١٠٧ اونجی عصر نصف اخیری ادبیاتی
١٠٨ نثر لسانندد تکامل خطوملری
١٠٨ خواجه سعدالدین افندی
١١٠ نظم لسانندهکی تکامل حرکاتی
١١١ خاقانی
١١٢ نوعی
١١٥ روحیٔ بغدادی
١١٨ اون برنجی قرن نصف اولی
١٢١ نثر لسانك تکاملی
١٢٢ کاتب چلبی
١٢٣ قوجی بك
١٢٥ ویسی
١٢٩ نرکسی
١٣٣ نصف عصرك دیکر ناثر وعالمری
١٣٤ نظم لسانك تکاملی
١٣٥ نفعی و آثاری
١٤٠ نفعی مکتبی معقبلری
١٤١ صبری
١٤٣ جوری
١٤٤ ریاضی
١٤٤ شیخ‌الاسلام یحیی افندی
١٤٦ یحیی افندینك معقبلری

صحیفه

١٤٧ نوعی زاده عطائی
١٤٩ عزمی زاده حالتی
١٥٠ اون برنجی قرن نصف اخیری
١٥٣ نثر لسانك تکاملی
١٥٤ نعیما
١٥٥ قره چلبی زاده عزیز افندی
١٥٥ مصرف راده شفیق افندی
١٥٦ لسان نظمك تکاملی
١٥٧ نائلیٔ قدیم
١٥٩ فهیم قدیم
١٦٢ نابی و آثاری
١٧٠ نظیم
١٧٢ ثابت
١٧٥ نابی مکتبی
١٧٨ اون ایکنجی قرن نصف اولی ادبیاتی
١٧٨ عصرك عمومی منظرهسی
١٨١ عصرك ادبی منظرهسی
١٨٣ ندیم و آثاری
١٩٣ ندیم مکتبی
١٩٤ عزت علی پاشا
١٩٤ بلیغ
١٩٦ سید وهبی
١٩٨ سامی
٢ ٢ منیف
٢٠٤ حامیٔ آمدی
٢٠٦ نحیفی
٢٠٧ نصف قرنك دیکر شاعرلری
٢٠٩ اون ایکنجی قرن نصف اخیری
٢١٢ قوجه راغب پاشا
٢١٥ چلبی زاده عاصم افندی
٢١٦ حشمت
٢١٩ فطنت خانم
٢٢١ رسمی احمد افندی
٢٢٢ کانی

صحیفه

۲۲۳

اون ایکنجی قرن نهایتنده ادبی وضعیتمزه بر نظر

۲۲۳ انحطاط ادبینك اماره‌لری وسببلری

۲۲۷ ادبی انحطاطك تظاهرلری

۲۲۹ دور انحطاط شاعرلری

۲۳۰ اون اوچنجی قرن نصف اولی ادبیاتی

۲۳۰ نصف قرنك سیاسی واجتماعی سیماسی

۲۳٤ نصف قرنك ادبی سیماسی

۲۳۷ نثر اسلوبنك تکاملی

۲٤۰ نصف قرنده نظم ادبیاتی

۲٤۰ شیخ غالب

۲٤٤ سنبل زاده وهبی

۲٤۸ عزت ملا

۲۵۰ سروری

صحیفه

۲۵۳ فاضل اندرونی

۲۵٦ واصف اندرونی

اون اوچنجی قرن اواسطنده

۲۵۹

۲۵۹ ادبیاتمزك وضعیت عمومیه‌سی

۲۵۹ انحطاط ادبیاتنك اوصافی

۲٦۱ انحطاط ادبیاتنك تعممی

۲٦۳ انحطاط ادبیاتنك تمادیسی

۲٦۳ انحطاط دورنده تجدد ایشیلری

۲٦۵ ادبیات عتیقه‌نك اوصاف عمومیه‌سی

۲٦۵ اسکی ادبیاتك عمومی جریانی

۲٦۸ اسکی ادبیاتك ساحه‌سی

۲۷۰ اسکی ادبیاتك عمده‌لری

۲۷۲ اسکی ادبیاتده انواع ادبیه

۲۷۵ اسکی ادبیاتده ادبی مکتبلر